ISSN 1024-6150

OSVIT

Poezija
Tomislav Žigmanov, Pero Pavlović, Tomislav Domović, Mato Nedić, Mladen Vuković, Ante Bošnjak, Ljerka Mikić, Anto Marinčić, Marija Bošnjak, Igor Divković, Mate Buljubašić, Milenko Županović, Snježana Lovrić, Ivo Raguž

Proza
Tomislav Šovagović, Snježana Novotny, Miljenko Stojić, Zoran Sova, Krunoslav Šetka, Anto Marinčić, Borislav Arapović, Miljenka Koštro, Mate Grbavac

Drama
Iva Kovačić

Aforizmi
Ante Bagarić, Ivan Bradvica, Danko Ivšinović, Nikola Šimić Tonin

Dječja književnost
Radica Leko, Miljenka Koštro

Ogledi i kritike
Mate Kovačević, Ivan Sivrić, Mato Nedić, Mate Grbavac, Sonja Jurić, Zdenka Čavić, Ivan Dugandžić, Ivica Kesić, Ludwig Bauer, Tin Lemac, Ivan Baković, Ivana Banožić, Irena Lukin, Radica Leko, Ivo Mijo Andrić, Ante Matić

Ikavsko-kajkavska susretanja
Zdenka Čavić, Emilija Kovač

Studija
Miljenko Buljac

In memoriam
Vlatko Majić (1956. – 2025.)
Marinko Ćavar (1953. – 2026.)

Dokumenti
Odluka o dobitnicima Književne nagrade za kratku priču „Petar Miloš"
Odluka o dobitnicima književne nagrade za najbolji povijesni roman u suvremenoj hrvatskoj književnosti
Izvješće o radu DHK HB

123-124

GODIŠTE XXXI. **MOSTAR, 2025.**

OSVIT
Časopis za književnost, kulturu i društvene teme

Naklada
Društva hrvatskih književnika
Herceg Bosne, Mostar

Za nakladnika
Ivan Baković

Uredništvo
Ivan Baković (*glavni urednik*), Mostar; Mirko Ćurić, Đakovo;
Finka Filipović, Travnik; Vlatko Majić, Zadar; Ivan Sivrić, Mostar;
Tomislav Žigmanov, Subotica; Joso Živković, Orašje

Računalni slog i tisak
FRAM-ZIRAL, Mostar

Časopis *Osvit* je referiran u:
Central and Easten European Online Library /Frankfurt am Main/
http://www.ceeol.com

EBSCO Information Services / EBSCO Publishing
https://www.ebsco.com/

Cijena 25 KM

OSVIT, časopis za književnost, kulturu i društvene teme. Adresa uredništva: Trg hrvatskih velikana b.b., Hrvatski dom hercega Stjepana Kosače, 88 000 Mostar, tel./fax – 0038736324432

e-mail: dhkhbmo@gmail.com; Web: www.dhkhb.org
Žiroračun *Društva hrvatskih književnika Herceg Bosne*, kod UniCredit banke Mostar: 338 100 22001388 90. Za inozemstvo kod UniCredit banke Mostar: SWIFT UNCRBA 22, IBAN: BA393381002200138890.

KAZALO

POEZIJA
Tomislav Žigmanov: Kolovoški tavankutski triptih 5
Pero Pavlović: Konjički vričak 6
Tomislav Domović: Djelitelj srca 16
Mato Nedić: Nedohvati 17
Mladen Vuković: Dva (s)aCROstišja 19
Ante Bošnjak: Kopanje jame 21
Ljerka Mikić: Put križa ljubavi 23
Anto Marinčić: Noćna smjena 29
Marija Bošnjak: Kako objasniti ljubav, kada mene pitate 32
Igor Divković: Tek tračak nade 33
Mate Buljubašić: Majka hrabrost Kata Šoljić i njezina četiri sina 35
Milenko Županović: Bielohrovat 37
Snježana Lovrić: Dva uljeza 38
Ivo Raguž: Mostovi 40

PROZA
Tomislav Šovagović: Svadbeni dar 41
Snježana Novotny: Samuraj 46
Miljenko Stojić: Anđeo čuvar 49
Zoran Sova: Konačno pitanje 53
Krunoslav Šetka: Molitva 63
Anto Marinčić: Mojoj dragoj Valentini 74
Sanduk 76
Borislav Arapović: O hercegovačkim izraelskim magarcima 79
Miljenka Koštro: Krik duše 87
Mate Grbavac: Zemlja Hercegova 91

DRAMA
Iva Kovačić: Čija je ledina? 99

AFORIZMI
Ante Bagarić: Aforizmi 143
Ivan Bradvica: Osmislice 145
Danko Ivšinović: Aforizmi 147
Nikola Šimić Tonin: Aforizmi 148

DJEČJA KNJIŽEVNOST
Radica Leko: Bijeli lončić 149
Miljenka Koštro: Vjetar veseljak 152

Ogledi i kritike

Mate Kovačević: Poetika mikroprostora urasla u univerzum 153
Ivan Sivrić: Molitva za biljčice, travčice i humčice 156
Mato Nedić: Srodnik riječi 163
Roman-poema 165
Mate Grbavac: Prekrasna avantura putovanja 168
O postanku kravate 172
Sonja Jurić: Korijeni, identitet... 176
Zdenka Čavić: Vučica plahog srca 179
Ivan Dugandžić: Ukratko o najnovijem romanu Marijana Mandića 181
Ivica Kesić: Nepobjediva moć opraštanja 183
Ludwig Bauer: Kratke proze Nikole Šimića Tonina 185
Tin Lemac: Ishodište pjesme (i svijeta) 187
Ivan Baković: Svođenje računa u potrazi za dušom 190
Ivana Banožić: Basnoslovka – priče s općeljudskim i bezvremenskim vrijednostima 193
Irena Lukin: Tragovi vremena i beskraja: Knjiga „suza i boli“ 195
Radica Leko: Zrnca postojanja – biserna nizanka života 201
Ivo Mijo Andrić: Smisao i važnost osmislica 207
Ante Matić: Nešto što obogaćuje svašto 211

Ikavsko-kajkavska susretanja

mr. oec. Zdenka Čavić: Aspekti kajkavskoga jezika: kulturni, književni i aspekt očuvanja jezika 213
dr. sc. Emilija Kovač: Prolegomena: kajkavski kroz prostor i vrijeme, okvir. 219

Studija

Miljenko Buljac: Antun Branko Šimić – Promicatelj stiha oslabljene silabičnosti 247

In memoriam

Vlatko Majić (1956. – 2025.) 267
Marinko Ćavar (1953. – 2026.) 268

Dokumenti

Odluka o dobitnicima Književne nagrade za kratku priču „Petar Miloš“ 269
Odluka o dobitnicima književne nagrade za najbolji povijesni roman u suvremenoj hrvatskoj književnosti 274
Izvješće o radu DHK HB 278

Tomislav ŽIGMANOV

KOLOVOŠKI TAVANKUTSKI TRIPTIH

Proviruju zrake *svitla*

Po zorama
ranim
proviruju
sa istoka
svih milina
zrake
svitla
polako i
pomalo i
u kolovozu
svakoga
jutra
škropeći
cjelove
života
po rosi
zrijenja
plodova
uronjenih
u nebo.

Jedri suton u kolovozu

U kolovozu
lagano
prid veče
suton
jedri
rumenilom
dugo,
dugo
sve do
u mrak,
raskošom
boja
neba,
zemlje
i *zvizde*
u milovanjima
zova
svih
dalekih
lipota.

Sitna lavež pulina

Tišinu
mira
salaša
i ove
kolovoške
vruće
noći
iz prikrajka
niki tamo
daljina
kroti
sitna
lavež
pulina
kojem
samo *svitlo*
punog
miseca
nikako
ne da
mira.

Pero PAVLOVIĆ

Konjički vričak

Pišeš satureja, nježna usnatica
Biljčica imenom iščiha krasotu
Vilovita i lijepa čila krilatica
Raduje se pjevu, raduje životu

Dometneš acinos, usnatica nježna
Više pjesma nije samo sreće darak
Dragovita lijepa pahuljica nježna
Cvjetovi su radost, a sanak uzdarak

I ljeta i zime ponose se njime
Ljepote se laća kad ocvalost ćuti
Dok god ga tišina promeće u rime

Odanjena pjesma konjički je vričak
Sve što perce piše na pozlatu sluti
U latičju modrom podne sluti zričak

Konjički vričak: Acinos orontius, Satureja orontija. Višegodišnja je endemska biljka usnatica. Korijen i izdanci biljke su poludrvenasti. Listovi su dugi 3 – 5 mm, isto kao i dlakava peteljka. Cvjetovi su smješteni u rahlim prividnim pršljenovima, pri vrhu su zbijeni. Nervatura listova je ljubičaste boje. Cvjetne krunice su ljubičastoplavičaste, a prašnice crvenoljubičaste boje. Plodovi su smeđi oraščići.

Petrova preskočica

Preskočiš u riječi u pismena vedra
U zaumlju misli nevjerica zrije
Snohvatica jedna dosluhu se ne da
Svjetlo ili tmica, što će biti prije

Nakon prvog retka ocvjetalost čeka
Svaki stručak travka svoju tajnu krije
Uspinje se pogled otkrit pute tijeka
Razgovijetnost trpku nedoglednost plije

Eto pjesmi poja, ljubičastog cvijetka
Što tišina nije mogla doć na svoje
Eto zori zora, eto slovu lijeka

Stoloni, koloni, lozice i vriježe
Trenutci lijeposti ushitom se broje
Je li riječi lakše kad je srcu teže

Petrova preskočica, livadski procjepak, „livadski ametist“: Succisella petteri, Succisa petteri. Endemska je biljka trajnica. Iz biljnih stolona izbijaju čuperci listova. Cvjeta od osmog do devetog mjeseca. Cvjetna glavica je smještena između cvjetova. Bijela krunica je s blago ljubičastim preljevom. Plod je dlakavi nepucavac. Ova biljka je zastupljena u vegetaciji kraških polja. Ima je u Mostarskom i Buškom blatu te u Gradačkom polju kod Neuma.

Kitajbelov jaglac

Primula viscosa, visočica biljka
Priperci pricvjetni zazrcale lijepost
Oprhnut si ćuhom kada vjetrić pirka
Je li dašak mašak, je li ime krjepost

Ljubica i grimiz, alkemija duše
Redaju se slovca litofiti drevni
Onostrani glasi u miru se skruše
Za daleke pute jesmo li već spremni

Kad Velebit snuje, vile Klekom kruže
U pjev jedan stane što vjetrovi prše
Čabulja se smije, Vran i Velež tuže

Jaglaci svjetlaci u priči se roje
Kada tijelo zgine nek se spase duše
Nakon sjetne bajke dođe svak na svoje

Kitajbelov jaglac, Kitajbelova jagorčevina: Primula kitaibeliana. P. integrifolia, P. viscosa. Planinska je biljka koju ubrajamo u hazmofite. Endem je. Biljka je koja nema svoju stabljiku, skapus izraste iz rozete listova, visok od 1,5 do 8 cm. Cvjeta u sedmom mjesecu. Raste na Kleku, Veleži, Visočici, Vranu, Prenju, Čabulji i Čvrsnici. Cijela biljka je žljezdasta i ljepljiva.

Hercegovački zvončić

Zvončići, zvončići, čarobni zvončići
Snohvatica nujna, snohvatica modra
Zvončići, zvončići, nebeski zvončići
Rapsodija čila, rapsodija zorna

Grozdovi, grozdovi, orodili grozdovi
Neretva smaragdna i Neretva modra
Grozdovi, grozdovi, procvali grozdovi
Diva Grabovica, krasotica modra

Cvjetovi, cvjetovi, safirni čuperci
Čvrsnica, Čabulja, grumen smjernih riječi
Cvjetovi, cvjetovi, modruljni čuperci

Strmica, litica, modri san na javi
Duša ogrljena ljepotom se liječi
Strmica, litica, dragi san na javi

Hercegovački zvončić: Campanula hercegovina, C. tarana. Lomljiva je viseća biljka, trajnica. Naraste do 40 cm visine. Stabljike su brojne, uglaste i isprepletene. Listovi su u čupercima, srcoliki i zašiljeni. Endemična je vrsta. Cvjetovi su u vršnim grozdovima svjetlomodre boje. Raste na Čvrsnici i Prenju te u kanjonima Neretve, Rakitnice i Dive Grabovice.

Runolist

Rudine i stijene i litice strme
I biljčica lavlja svoju priču ima
Ljutomirka biljka, slovca vrla vrve
Zaustiš bjelica, a zazvoni rima

Cvjetna glavočika, bijeli san na javi
I Zavižan bijeli u ornatu neba
Kamene vrhunce snohvatica travi
Ozorena bajka opjesmit se treba

Bjelica je cvijetak u busenu travnom
Planinski runolist, krasuljice bijele
Zvjezdica je cvijetak u buketu zarnom

Stihom ravno raste i uspravno stoji
Bijela cvjetna raskoš, trepetljike snene
U vunastu pjevu pjesma riječi broji

Runolist, planinski runolist, krški runolist, ljutomirka, bijela zvijezda, lavlja biljčica, bjelica: Leontopodium alpinum. Planinska je biljka, obično raste sa sjeverne strane planine na kamenjarima i travnjacima. U našoj blizini najviše je ima na području Zavižana na Velebitu. Biljka je trajnica koja se razmnožava vegetativno, ali niče i iz sjemena. Cijela je biljka obrasla sitnim vunastim dlakama te je otporna na ekstremne vremenske uvjete. Raste u busenima. Listovi su kopljasti, naizmjenični i duguljasti. Cvjetovi su u zvjezdolikim skupinama. Ova biljka je nacionalni cvijet Švicarske i Bugarske.

Hrvatska bresina

Hrvatska bresina i hrvatski vrisić
Rukopis kameni na vrištini sunca
Ružičasti cvijetak i pustenast listić
Rastu riječi miljem u plamištu srca

Medićevka biljka, a hrvatsko ime
Zasjenila mirom predio vilovit
Kad joj kažeš ime, zaigraju rime
Kad joj kažeš vrisić, probudi krajolik

Razgranjena slabo, a visoko smjera
Cvate lipnjem jarko blijedo ružičasto
U krunici nježnoj trepti duša njena

Pri spomenu tiha ne boji se stiha
Raste ljetom ljupko bijelo narančasto
Sad je cvjetna dama u surječju stiha

Hrvatska bresina, hrvatski vrisić: Mikromeria croatica. Trajnica je iz porodice medićevki. Nalazimo je u primorskom dijelu Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Najčešće raste u pukotinama stijena, naraste u visinu do 20 cm. Biljka je obrasla dlačicama i slabo razvijena. Listovi su unakrsno nasuprotni. Gornji su jajasti i ušiljeni, a gornji okruglasti. Cvjetovi su bijeloružičasti.

Dinarski encijan

Biljčica se žari u indigu neba
Okrunjeni krasom vjenčići vijore
Da probudiš propjev što ti više treba
Ocvićeš tišinom, a misli se roje

U indigu neba biljčica se mije
Vjenčići vijore orešeni krasom
Još otajstvo duše opjevala nije
Poji se tišinom, a ozori glasom

Plješevica raste, Velebit se visi
Trepetljiko modra, tko te u pjev zove
U sanjama dragim ocvjetala ti si

Velebit se visi, Plješevica dani
Probude te vile u cik modre zore
Naslov cjelna poja ljepotom se brani

Dinarski enicijan, dinarska sirištara: Genitiana dinarica. Raste na Velebitu, Plješevici Bjelašnici. Višegodišnja je zeljasta biljka, niska stabljika. Nosi 1 do 2 para listova. Listovi su naspramni i goli. Usko su elipsoidni do jajoliki, na vrhu šiljasti i grubo kožasti. U čašci ima 4 do 5 sraslih lapova. Unutarnja površina cvijeta posuta je tamnim indigo-plavim pjegama. Prašnice su žute. Plod je čahura.

Posidonija

Rasla je na kopnu, u moru je sada
Puzava stabljika il' šaputav slik
Melodije plave što ih lijepost sklada
Rode se u srcu, a skriju u stih

Morska trava cvate s valovljem se njiše
Livade zelene zatravio ruj
Upitnik u slike iskon snovit riše
Napjevom se roti i dražest i nuj

Zipku more nina, kresta vala srebri
Jesi morski busen, prhak grumen soli
Nikada se moru povjerio ne bi

Kada more cvjeta, ti si taj oblutak
Što ga vali bruse sve do strasne boli
Mniješ da si pjesan, žeđaš sladak kutak

Posidonija, morska trava: Posidonia oceanica. Endem je na sredozemnom području. Nalazimo je do 50 m dubine u moru. To su čitave livade koje obogaćuju more kisikom i održavaju uravnotežen ekosustav. Najdugovječniji je organizam Sredozemnog mora. Neki primjerci biljke stari su i do tisuću godina. Hranilište je za više od 100 vrsta riba i više od 30 vrsta alga. Iz rizoma se pružaju izdanci koji nose 4 do 8 tamnozelenih listova povezanih u snopiće. Listovi mogu dosegnuti dužinu do jednoga metra.

Hrvatska sibireja

Crni bor i bukva susjedi su njeni
U imenu nujnu bijeli san bokori
Je li bliže danku ili noćnoj sjeni
Na visočju strmu bijel plamičak gori

U imenu cvjetnom domovina pjeva
Svakim retkom novim bljesne kutak raja
U ljupkost se sprema što u riječi nema
Nije pjeva mila do rodnoga kraja

Cvatni lipanj kiti oblačiće bijele
Srpanj još dometne zvonolike note
Rujan kišom rosi već plodove zrele

Jeseni i zime rose trpke suze
Sibireja pjesma krijesi od ljepote
Žiljem dube kamen, rastom driješi uze

Hrvatska sibireja: Sibiraea laevigata, S. altaiensis var. croatica, S. croatica, Spiraea leavigata. Njezino stanište je Velebit. Raste uglavnom u procjepima stijena u šumama crnog bora i bukve. Listopadni je grm, naraste do 1 m visine. Kora joj je crvenkastosmeđa do sivosmeđa, glatka i sjajna. Listovi su lancetasti, gusto grozdasti. Dugi metličasti cvatovi imaju bijele latice. Rastu na vrhovima grančica.

Modro lasinje

Ti si petros stijena i rasteš na stijeni
Gorda čvrsta biljko, zvonoliko cvijeće
Više voliš sunce nego rast u sjeni
Medonosno bilje, zapaljene svijeće

Ti si petros kamen, kameno stvorenje
Drvenasta biljko, užarene boje
U očima modrim ti si slatko prenje
Ti si rijeka mirna, utihnuto more

Voliš gorski miris kadulje i vrijeska
Kamenu krasotu kad ti resi ime
Tvrdi modrun kamen ili zrno pijeska

Ti si modri oblak na vrhu planine
Zaljubljena dušo u kamene rime
Ti bi htjela ljeta i da nema zime

Modro lasinje: Moltkia petraea. Biljku nalazimo u prirodi na kamenitu tlu. Uzgaja se i kao ukrasna biljka. Listopadna je trajnica, pri dnu drvenasta. Stabljika je uspravna obrasla dlačicama, naraste do 40 cm visine. Listovi su dugi i uski. Zvonoliki cvjetovi modre boje skupljeni su u cvatove.

Tomislav DOMOVIĆ

Djelitelj srca

Hrvoju Barbiru Barbi

On je zapad spušten u jug,
godine mu sjedaju za vrat, a on u zimskim mjesecima
pušta buru u oči, čisti drame i dolutale pjesme
U ljeto vadi ih iz oka i kao mamce pušta niz rijeku,
pomalo star,
uglavnom dječački privijen uz jegulje s kojima se mrijesti u bočatoj vodi
Iz vode iskaču oplođena sjećanja,
njegovo srce napustilo je grudi, u potomcima rastu pjesnici
A Ploče ispijaju kavu i bevandu,
ćakulaju o Hajduku i neveri dok u svom stanu najveći gradski hajduk pali svjetionik
Ribarima i prijateljima zvjezdokaz

Mato NEDIĆ

NEDOHVATI

Svjetlost

Domovina blješti u mojem srcu
kao neugasivi krijes
i svijetli
kamo god pošao,
ma kakve me muke snašle.

Pršti smijeh s dječjih usana
kao slap sreće
i mije
sve što bje loše;
domovina kada kažem, puno je srce.

Puno je srce kada kažem
domovina
jer ona je krijes
što svijetli
s nasmijanih dječjih usana.

Iznad svega

Ponad širokih misli
koje plove u beskraj
neka ti uvijek bude srce
koje bije za domovinu.

Nad štitom riječi
koje se u tebi gnijezde
neka bdije srce
koje ne može uspavati noć.

I pijetli koji se u zoru
javljaju pomamnim pjevom
neka ne razglase izdaju,
već srce koje bije.

Za domovinu!

Hrvatski zagrljaj

Pogledaš li samo
raširena krila hrvatske golubice
koja grli Bosnu
s Hercegovinom,
vidjet ćeš koliko je
ova zemlja patila
kada su ju sjekli
nadvoje, natroje,
kada su joj crtali
uvijek nove granice
kako bi razdvojili
nerazdvojivo,
razdijelili
nedjeljivo,
a ona u čvrstom zagrljaju
drži
Bosnu
s Hercegovinom,
očevinu
s djedovinom,
hrvatstvo
s hrvatstvom.

K izlazu

Narode moj,
ponekad bezumni, često zavedeni,
i kada griješiš, voljeni,
ako ne znaš
kojim putem krenuti,
pogledaj u sunce –
vidjet ćeš svjetlost;
pogledaj zemlju –
vidjet ćeš one koji su za nju
živote dali.

Ako si zalutao,
narode čiji jesam, ti moj jesi,
vrati se sebi, osvijesti se;
pogledaj more
i vidjet ćeš širinu,
pogledaj rijeke –
i za njih su ginuli
oni koji te gledaju
iz nedohvatnih visina –
žurno kreni!

Mladen VUKOVIĆ

Dva (s)aCROstišja

1100 godina hrvatskog kraljevstva

Kralju Tomislavu 925. – 2025.

Kneza Tomislava u pismu nazvao
***R**ex Chroatorum* papa Ivan Deseti,
A u Duvnu, kažu, okrunit se dao,
Ljubio je svim srcem puk svoj kleti.

Uz to, papa Ivan Osmi pisma sveta
Trpimiroviću Branimiru knezu
Osamsto sedamdeset devetog ljeta
Marno slao, skovao trajnu vezu.

I trojezična, tropismena baština
Slavno rasla, kasnije tisuću godina
Livno, Ogulin i Zagreb postavili
Adorativni spomenik Tomislavu.
Već jedanaest stoljeća, ne u svili,
U krvavoj halji Hrvat nosi glavu!

Četiri spomenička konjanika u metropoli[1]

Poker spomenika slavnih konjanika
u Zagrebu bijelom prava su dika;
dva su svetom Jurju koji bije zmaja,
i kralj i ban dio su tog zagrljaja.

Spomenik je srušen Jelačiću banu
četr›est sedme, kad se kralju Tomislavu
diže na postolju gdje zvijezda svanu,
četvrt stoljeća snivao svoju slavu.

Svi konji u ideološkom galopu
premještani l'jevo desno, dolje gore,
okretali im mač prema sinjem moru,

politički vjetar pratili u stopu.
A u Splitu ni spomena toj konjici
tek spomenčić tovaru u Radunici.

---

[1] Zanimljiva je povijest četiriju javnih spomenika s konjanicima u Zagrebu u proteklih stoljeće i pol. Prvi spomenik sv. Jurja izradio je 1853. austrijski kipar Anton Dominik Ritter von Fernkorn, cinčani odljev kupljen je u Beču i postavljen 1867. u Maksimiru, odakle je više puta premještan po gradu da bi brončani odljev konačno bio postavljen 1908. kod zgrade HNK na Trgu Republike Hrvatske.
Drugi spomenik sv. Jurja skicirao je austrijski kipar Andreas Kompatscher, a u bronci ga je 1906**.** izlio austrijski kipar Artur Winder. Iz Jurjevske ulice je na današnjem Trgu Braće hrvatskog zmaja kod Kamenitih vrata postavljen 1994. godine.
Spomenik banu Josipu Jelačiću na konju Emiru izradio je 1866. Anton Fernkorn, razmontiran je 1947. te ponovo vraćen 1990. na Trg bana Jelačića, sada okrenut jugu.
Ideja o postavljanju spomenika prvom hrvatskom kralju Tomislavu pokrenuta je 1924., spomenik je 1938. izradio Robert Frangeš Mihanović, ali je na Trgu kralja Tomislava postavljen tek 1947. godine, do kada je na njegovu postolju bila partizanska zvijezda.

Ante BOŠNJAK

Kopanje jame

Tko pod drugim jamu kopa
Sam padne u nju
Toliko je puta potvrđeno
I dokazano

Zato
Prije početka kopanja
Počešati se po glavi
I promisliti

Prema sebi mjeru uzeti

Zlatni dvori

I kod
Najvećih
Najskupljih
Velebnih
Zlatnih dvora
Brisati prašinu
Čistiti drek
Uklanjati tragove
Netko mora

Solidarnost

Tuđa patnja
Neka bude
I moja patnja
A ne hrana

Tuđa bol
Neka bude
I moja bol
A ne radost

Tuđa nesreća
Neka bude
I moja nesreća
A ne sreća

Tuđa sreća
Neka bude
I moja sreća
A ne nesreća

Plava krv

Krv je plemićka
Plava
(znano je od davnina)

Imati plavu krv
Moguće je nasljedstvom
Od oca i majke
Ili stjecajem
Društveno-političkih
Te ratnih
I poratnih
Pogodnih okolnosti

To je tako oduvijek bilo
Tako je i sada
I od sada

Povijest čovječanstva
Je pokazala da je
Društvo i državništvo
Moguće i održivo
Samo uz pomoć
Plemenite elite

U pravilu
Plemići su vlastelini
To je dobitna kombinacija
Za uzvišeni društveni status
Vlastelini su plemići

Plemići brižno vode računa o tome
Da i njihova djeca
Čuvaju i njeguju
Te oplemenjuju i unaprjeđuju
Rod plemićki

To je tako
I sve su prilike
Da drukčije ne može biti

Ljerka MIKIĆ

PUT KRIŽA LJUBAVI

Uvodna molitva:

Ponizno Bože za ljubav molim,
znaš kako i koliko volim
Tebe, sebe i braću ljude,
vapim da Tvoja volja bude!

Srce i duša kliču Ti hvala,
Tvoja je milost svima dala
da Te pratimo na cesti boli
Tvoje nas srce najviše voli.

Volim te, čovječe i brate,
svoj život darivam za te
moje si milje, moja radost,
prođimo zajedno tugu i žalost.

Dobri Isuse, pratim Te i molim
u Tebi i s Tobom živjeti volim.

Prva postaja:
Isus osuđen na smrt

U Tebi i s Tobom živjeti volim,
rane i patnje lakše prebolim,
osuda moja i Tebe se tiče,
Tvoja dobra djela nisu puste priče.

Moje riječi, misli i moja djela
znaju biti gruba, studena i vrela,
njima sudim Tebe, sebe i druge,
svojim zaslugama idem putem tuge,

Ti me pratiš kao svjetlost i sjena,
svjetlo si mojih ugaslih zjena,
dok nas osuđujem na bol i smrt
Ti sa mnom kreće na težak put.

Čujem Tvoje riječi koje mi zbore:
ti si mi zrak, stijena i more.

Druga postaja:
Isus uzima na se križ

Ti si mi zrak, stijena i more,
zbog tebe prelazim doline i gore,
za tebe, čovječe, uzimam križ
da sam ti uvijek i svuda bliz.

Uzimam tvoje patnje i muke,
da te zagrlim širim srce i ruke,

ti mi darivaš prezir i bol,
na duboke rane ocat i sol.

Uzmimo zajedno tegobe života,
patiti nije grijeh i sramota,
patnja oplemenjuje, pročišćava
Bogu i ljudima približava.

Hvala Ti, moj Isuse, snago i odmore
kad su bure i lahori, sutoni i zore.

Treća postaja:
Isus pada prvi put pod križem

Kad su bure i lahori, sutoni i zore,
ledenjaci kao potoci žubore,
vatra u isti tren grije i hladi,
živimo u vjeri, ljubavi i nadi.

U trenutcima rađanja i stradanja
dolaze koraci prvog padanja,
prvi pad boli i uvijek se pamti,
u njemu poraz kao svijeća plamti.

Pamti se greška i prvi grijeh,
nisu više iste suze i smijeh,
ljubav tada jače, više grije,
sve je isto, a ništa isto nije.

Isuse! Oprosti zbog prvog pada,
raduje me što s Tobom živi Nada.

Četvrta postaja:
Isus susreće svoju svetu Majku

Raduje me što s Tobom živi Nada,
Ljubav pobjeđuje i kada strada,
kada joj krila kidaju i lome
Ljubav ostaje svoja na svome.

Dragi čovječe i mili brate
Majka moli za me i za te,
Majka je Božji blagoslov, dar,
u Majci je udomljena Božja ljubav.

Majku bole sve naše boli,
jer nitko kao Majka ne voli,
s nama umnaža sreću i radost,
naša patnja Mamina je žalost.

Oprosti Majko što srce strada,
i hvala što smo zajedno ovdje i sada.

Peta postaja:
Šimun Cirenac pomaže Isusu nositi križ

I hvala što smo zajedno ovdje i sada
kad se čini da zlo navire, vlada,
Dobro strpljivo iz ljubavi pati
spremno za svijet život dati.

Dobro uvijek nađe način i put
da pobjedi zlo, uništi smrt,

tebi i meni dobar čovjek bliz,
Šimun Cirenac nam pomaže nositi
križ.

Budi uvijek nekom slamka spasa,
mnogi za pomoć mole bez glasa,
umnoži radost, podijeli bol,
kao što tebi pomaže Bog.

Ispuniti Tvog i mog srca želju
žarko želim dobri Spasitelju.

Šesta postaja:
Veronika pruža Isusu rubac

Žarko želim dobri Spasitelju
prijatelj biti i neprijatelju,
dobrotom osvajati ljude za Boga,
ljubiti Gospodina i bližnjeg svoga.

Molim za hrabrost dobrote
da živim jednostavnost Ljepote,
s umilnom pjesmom zvonika
darivati rubac kao Veronika.

Čovječe gledaj u mene
i gledaj hrabrost jedne žene,
u dobrim djelima nas slijedi,
jer samo tako život vrijedi.

Gledam vas i molim sveti Otkupitelju:
anđeo čuvar biti bratu, prijatelju!

Sedma postaja:
Isus pada drugi put pod križem

Anđeo čuvar biti bratu, prijatelju,
štititi ga u tuzi, čekanju, veselju,
kad ga ljudi slave, osuđuju, muče,
kad mu srce šuti, pjeva i jauče.

Zajedno smo na stazi i u drugom
padu,
podsmijeh i prezir dobivamo za
nagradu,
lakše je kad netko s tobom suosjeća,
zajednička je patnja zajednička sreća.

Iste nam misli i isti koraci,
idemo u susret Ocu i Majci,
na mojoj glavi trnova kruna,
duša nam boli i molitve puna.

Isuse dobri, vrela krv nas guši,
usne mi kliču što je u duši.

Osma postaja:
Isus tješi jeruzalemske žene

Usne mi kliču što je u duši,
iscrpljeno tijelo bezglasno pjevuši,
mnoge žene naša muka dira,
suosjećaju što pati Čovjek Mira.

Tješim vas dobri i dragi ljudi,
i molim da nitko nikome ne sudi,

Božje je milosrđe smilovanje svima,
u svakom čovjeku nešto dobro ima.

Moja je patnja vaš spas,
poslušajte srca i duše glas:
da živite po Božjoj volji
i da svima dani budu bolji!

Molim Te Isuse da se čovjek skruši:
Ljubav sve gradi kad se sve ruši.

Deveta postaja:
Isus pada treći put pod križem

Ljubav sve gradi kada se sve ruši,
kad se nada kao pustinja isuši,
kad čovjek pod teškim teretom strada,
s ljubavlju pod križem pada i pada.

Pad me boli, a Ljubav liječi,
pamtim Očeve i Majčine riječi,
i tebe čovječe pratim očima,
zajedno sa mnom u Njima te ima.

Ne slušaj psovke, galamu, poruge,
mi smo dobrog Gospodara sluge,
izliječit će svaku našu bol, ranu,
dariva smisao svakom našem danu.

Isuse! Dok sati stoje i prolaze u nizu
uvijek si blizak i tako blizu.

Deseta postaja:
Isusa svlače

Uvijek si blizak i tako blizu,
boriš se da nas grijesi ne izgrizu,
vraćaš nam dostojanstvo i čast,
oprost i ljubav Tvoja je vlast.

Boli me sve što nam čine,
ne zaslužujemo sve te načine
mučenja, trpljenja, umiranja,
ali to je put do novog rađanja.

I tebe kao i mene svlače,
duša mi drhti i plače,
osjećam Božju blizinu,
Očevog zagrljaja toplinu.

Ćutim Tvoje cjelove kad osjećam krizu,
blago si moje kad mi život grizu!

Jedanaesta postaja:
Isusa pribijaju na križ

Blago si moje kad mi život grizu,
koje ne da zlu doći mi preblizu
i dušu mi od sveg lošeg čuva,
tvoja sam ljubav posljednja i prva.

Zbog tebe čovječe pribijaju me ljudi
na drvo križa čovjek me osudi,
moja nevinost cijena tvojih grijeha,
plakati ćemo između suza i smijeha.

Križ će biti što jest: dar i blagoslov,
ti čovjek čist, svet, produhovljen, nov,
ljudi će biti što jesu: Božja djeca, braća,
na vašu zloću Bog dobrim vraća.

Dobri Bože! Zahvaljujem rukama golim
ako mogu da Te još više volim.

Dvanaesta postaja: Isus umire na križu

Ako mogu da Te još više volim
i svojoj duši sreću dozvolim,
da nam je zajedno s Tobom umiranje
i za vječni život novo rađanje.

Naša je smrtna postelja križ,
Božja i Majčina ljubav nam štit,
uplašeni ljudi, zemlja drhti,
prijatelj i žene s nama prije smrti.

Srce nam ne kuca više,
Mama od boli jedva diše,
zemaljskom životu došao kraj,
čeka nas Nebo, zove nas Raj.

Pozivu Ljubavi ne mogu da odolim,
vrijeme u Vječnosti da prebolim.

Trinaesta postaja: Isusa skidaju s križa

Vrijeme u Vječnosti da prebolim
i da se dragom Bogu pomolim
za svakog čovjeka, za ljude, za svijet,
za mir u srcu, za oblak i cvijet.

Za sve majke koje se raduju i pate,
za sestre, kćeri, sinove i tate,
za zemlju, oceane i zlatnu dob,
da svima bude milostiv Bog.

Kad ih jednom kao mene skinu s križa
i tišina bude od tišine tiša
da u Roditeljskom domu nađu mir
jer su sretno stigli na Cilj.

Čovječe dragi! Želim da te osokolim
i da s tobom za nas zahvaljujući
govorim.

Četrnaesta postaja: Isusa polažu u grob

I da s tobom za nas zahvaljujući
govorim,
svijet Božjom ljubavlju blagoslovim,
majka zemlja u miru živi,
dani su joj sunčani, ne sivi.

Blagoslov Križa sve čuva i prati,
svatko se u Domovinu vrati,

Radost je izvor, ušće i vir,
činimo dobro i širimo mir.

Tamu groba Svjetlo obasjava,
Ljubav je živa, iskrena i prava,
život nam blagoslivlja Gospodin Bog,
prazan će i pust biti i naš grob.

Srcem i dušom, svim bićem zborim:
ponizno Bože za ljubav molim

Završna molitva:

Ponizno, Bože, za ljubav molim,
u Tebi i s Tobom živjeti volim,
Ti si mi zrak, stijena i more
kad su bure i lahori, sutoni i zore.

Raduje me što s Tobom živi Nada
i hvala što smo zajedno ovdje i sada;
žarko želim dobri Spasitelju
anđeo čuvar biti bratu, prijatelju

Usne mi kliču što je u duši
Ljubav sve gradi kad se sve ruši,
uvijek si blizak i tako blizu,
blago si moje kad mi život grizu.

Ako mogu da Te još više volim,
vrijeme u Vječnosti da prebolim,
i da s tobom za nas zahvaljujući
govorim:
ponizno Bože za ljubav molim.

Anto MARINČIĆ

Noćna smjena

Noći su im pretvorene u
odsjaj neonskih lampi, šarenilo dijagrama.
Buka motora je njihova stvarnost.

Miran san su zaboravile.

Oči u ležajevima
kojim nedostaje podmazivanje.
Peku.

Pri javljanju prvih pijetlova
i teškom prodiranju svjetala s
vanjskih sijalica, što se jutrom pale,
tijela se vesele posljednjem umoru.

Kažu zori, dobra ti večer.

Tijela već osjećaju postelju.

Dok je tražih u kišno poslijepodne

Kiša jesenja pada.
Hotel, poluprazan.

Sjedimo.

Kosa joj plava. Skriva
visoko čelo.

Pričamo.

Lice djevojke u godinama,
sa sjenama tamnim.

Zrelo.

Govorimo o vremenima
prošlim. Za obadvoje

sličnim.

Dogovaramo sve o braku.
Tu smo negdje.

Trgujemo.

Vrijeme za izlazak,
fol, isteklo.

Konobar.

Vozim te kući.
Sastanak prekosutra.

Još uvijek pada.

Kajanje

Roditi se, umrijeti je samo,
proteći kao mutna voda.
To samo je žuriti tamo,
spajanju vašeg posljednjeg koda.

Kad bih vas pitao sada,
čemu vam veselja života tijekom?
Odgovor koji bi bio tada,
što biste rekli pitcu nekom?

Ako su pak stremljenja vaša
podređena životu u raju,
kajanja za propušteno zašto?
Priznanja dobit ćete na kraju!

Il' samo zavaravate sebe,
jer laž je što se u krug vrti.
Kajati se treba prije rođenja,
kasno je poslije smrti.

Marija BOŠNJAK

Kako objasniti ljubav, kada mene pitate

Ljubav osjeća i zna.

Ljubav osjeti.
Ljubav miriše, nekim najljepšim mirisom,
Ljubav je obojena najljepšim bojama,
Ljubav se ne boji i ne strahuje da se ne izgubi,
Ljubav postoji u svima nama,
Ljubav nije sjaj ali je realnost,
Ljubav ponekad i boli,
Ljubav je snažna,
Ljubav nikad ne prestaje.

U svoj istini,
Ljubav nema zamjenice,
Ljubav je On,
Ljubav si ti,
Ljubav sam ja,
I ljubav smo mi.

Svi mi u svom srcu, najveće ljubavi što postoji.

Ljubavi koja ne glumi, ljubavi koja nema maske i koja ih ne skida po potrebi, ljubavi koja je jednostavno tu i prebiva.

Hrani se osmijehom druge osobe.

Ljubav je u svima nama i kuca svakim danom i poziva nas na to.

Igor DIVKOVIĆ

Tek tračak nade

Svijet
ide
gdje
svijet,
već,
ide,
on
hoda
pokraj
voda.

Svijet
se
draži
na
sitne
laži,
on
snaži
dok
bit
traži.

Svijet
brije
na
što,
već,
brije,
on
se
smije,
sunce
ga
grije.

Svijet
magli,
muti,
melja,
on
vedri
nebo
želja.

Svijet
gazi
glib,
blato,
on
ore,
sije
zlato.

Svijet
krade
što
stigne,
što
znade,
u
njemu
tinja,
tek,
tračak
nade.

Egzemplar

Svi šumom,
on drumom,
svojom nogom,
svojim umom.
Pozdrav, svima,
tamo u šumi,
šumaru kumu,
šumarici kumi.

Svi drumom,
on šumom,
svojom nogom,
svojim umom.
Pozdrav, svima,
tamo na cesti,
nikad se ne ćemo
nigdje sresti.

Nikad se ne ćemo,
nigdje, sresti,
niti u šumi,
niti na cesti.
Nikada, niti,
zajedno biti,
prerazličiti smo,
preosobiti...

Mate BULJUBAŠIĆ

Majka hrabrost Kata Šoljić i njezina četiri sina

Što se ono tamo čuje,
Je li Dunav progovara?
Kako tužno odjekuje,
glas iz grada Vukovara.

Tko to tamo tužno jeca,
tko to tamo suze lije?
Gdje su moja draga djeca
kad ih sa mnom više nije.

Tko ulice tugom para,
tko to Dunav suzom rosi?
Tko prilazi do oltara,
majka bijele ruže nosi.

Prva ruža sinu Niki
što ostavi sva tri sina,
sinu Niki svojoj diki
bješe draža domovina.

Sinu Miji druga ruža,
bijela ruža materina,
na oltar je sada pruža,
ružu šalje domovina.

Treću ružu za Ivana,
položila majka stara,
za Ivana bolna rana,
poklon grada Vukovara.

Bijela ruža sinu Mati,
nek miriše na oltaru,
poslali su mu Hrvati
da utješe majku staru.

Jean Michel Nicolier

Memorijalno groblje žrtava srpske fašističke agresije na Vukovar. Posljednji ispraćaj francusko-hrvatskog dragovoljca Domovinskog obrambenog rata, heroja Vukovara i Hrvatske; Jeana Michela Nicoliera.

Trideset i četvrto ljeto minu,
U potrazi za francusko-hrvatskim Jeanom,
Sada će majka kleknuti na grob sinu,
I svi Hrvati sa majkom Lylianom.

Položit će anđela svoga, slomljenih krila,
Uz grobove heroja Vukovara,
Kada prolije suze mati mu mila,
U riznicu naših svetih škapulara.

I onda neka jecaju tišine,
Na groblju velikana,
Uz ponosni jecaj Domovine,
Iz tužnih, ponosnih i slavnih dana.

Hrvatska moja, ponosna mi budi,
Ratnika slavnih krvlju zapjevana,
Glasovi vječnosti neka nam zore rudi,
Živi u slobodi sve do sudnjeg dana.

Francuska moja, ponosna mi budi,
Kada u hrvatski grob položiš svoga velikana,
Neka počiva spokojno u hrvatskoj grudi,
Dok ga ne probudi zora sudnjeg dana.

Kada vjetar donese eho vukovarskih zvona,
Grobnu raku orosi sveta krštena voda,
Neka spremna za dom stoji HOS-ova kolona,
Dok Hrvatska mu, zadnju počast oda.

Upućene riječi na ruže mirišu,
Dok prijeđe u nanizane zvijezde u stroju,
Uglazbljenu povijest, dok ratnici pišu,
Koja je nastala u krvavom boju.

Kada ga pošalje na posljednji sud Francuska,
Znaj, strogi suče, što zadnji sudi,
Njegova duša je Hrvatska,
Po sudbini mu Hrvatske presudi.

Milenko ŽUPANOVIĆ

Bielohrovat

U Karpatskim
nizinama
ime
Hrvat
utisnuto
u kamen
kao vječna
uspomena
naroda
od iskona.

Branitelji

Besmrtna
vojska
u obrani
Domovine
križni put
Branitelja
krvavog
raspeća
u rukama
hrvatskih
svetaca
u borbama
do posljednjeg
daha.

Perast

Plava
kupola
u moru
kamena
jedrenjak
otoka
mrtvih
zvona
sudnjeg
dana
ljepotom
okovana.

Prčanj

Krunica
Djevice
Marije
u kamenu
Dalmacije
odsjaj
boja
u vitražu
mora
na dnu
oceana
stara
župna
crkva
i groblje
mornara.

Snježana LOVRIĆ

Dva uljeza

osama me okružuje
al’ u redu je
tu sam krenula svjesna da ću biti sama
ostati ne ću dugo
samo želim malo drukčije disati i razmišljati
među mirisnim travama
osluškujem titraje prirode
i dišem duboko
u blizini su poskoci
osjećam njihovu blizinu kao i oni moju
mirujemo
cvrčak je preglasan
ne znam smetamli mu ili slavi moju blizinu
nadam se ovom drugom
i meni je zanimljivije s njim
uberem *smilje* i krenem odakle sam došla
vraćam se u gradsku vrevu
smilje i ja kao uljeza dva

Zarasli putevi

postoje putevi pusti po kojima ne gazi nitko
ni neznanac
jer po njima malo tko će zalutati
niti će ga išta na ovom svijetu dovesti do njih
tu nitko i ništa ne traži
dođe ponekad poeta što žeđa prošli život
i treperenje vode u čatrnji
koji u mašti traži topao kruh
tepajući mirisnoj travci i gušteru u njezinoj blizini
želeći prošli život u stih pretočiti da traje
i poživi za neke nove naraštaje
i hoće prvom jutarnjem sjaju biti svjedok
uz raspadnuto drveno okno
na prozoru male kuće
onaj tko želi pratiti razdvajanje lista
od matice majke
kaćun koji viri iz snijega
a u proljeće otvaranje latica cvijeta
prve ljubičice i ljiljan

Ivo RAGUŽ

Mostovi

Kažu da mostovi spajaju
Ljude i obale
Osoje i Prisoje
A u mome gradu Inat ćuprija

Kažu da mostovi spajaju
Voljne i nevoljne
A u mome gradu Begova ćuprija
Sužena da se autom ne može
Preko nje

Do nekadašnje elite

Kažu da su mostovi živi spomenici
Naroda i običaja
A na jednom u Stocu postaviše
Kaldrmu
U nekom prošlom vremenu
Konji bi polomili noge

Ali, kad se razmaknu Stolačka magle
I zasja sunce
Vidiš ljepotu i čuješ topot vremena
Prošlog
U tim ćuprijama nekad nekome
U inat sagrađenim
Vidiš i plitku Bregave vodu
Koji neki zamute kad ovih mostova
U daljinu odu

Tomislav ŠOVAGOVIĆ

SVADBENI DAR[1]

Iza dvorca Eltz, na zidu nasuprot Dunavu, stajao je grafit *Tamo gdje ljubav počinje*. Bilo bi drago vidjeti Žeri i *Crvenoj jabuci*, pomislio sam pušeći već desetu cigaretu od jutros. Moćna rijeka razlijevala se napaćenim gradom.

Subotnje lipanjsko sunce već je dobrano obasjavalo Vodotoranj u daljini. Imao sam savršen plan sa savršenim gostom – Davidom. Bilo je to zadnje što mogu učiniti za Ljubav. Da upamti ovaj dan zauvijek. Doduše, kao što bi i bez nas dvojice. Pogled mi je lutao prema veslačima s ušća Vuke u Dunav, još jednom nepokorenom vrijednošću, onom sportskom.

U izmaglici iz smjera Luke polako, kao da ime sve vrijeme svijeta, a tako nam je bilo ograničeno, koračao je David s gitarom. Ovaj ne nosi praćku, ne treba srušiti Golijata, ali važan posao nas čeka.

- Pa gdje si, prijatelju, jesi li se snašao? – upitao sam čikajući bez dunavskih valova strašnih, mašući mu da je pogodio pravo mjesto.

Čovječe, malo tko bi rekao da je Davidu skoro osamdeset godina na leđima. Izgledao je svježe nakon dugih putovanja, dapače, kao da trenira s onim veslačima. Odjeven u traperice i jednostavnu crnu majicu, kao da idemo na sprovod, a ne na vjenčanje, dolazio je k grafitu od kojega je sve započelo.

- Uh, dobro sam pogodio. Jedva sam se snašao tamo kod tvorničkih zgrada u Borovu naselju. Tamo je teže nego na tamnoj strani mjeseca – pjesnički je kazao.

Zagrlio sam ga u znak dobrodošlice, potapšao po snažnim plećima i sada sam znao da više nema natrag. Nikada nije ni bilo druge mogućnosti.

---

[1] Priča „Svadbeni dar“ nagrađena je 2025. prvom nagradom na natječaju DHK HB za kratku priču *Petar Miloš*.

- Koliko imamo hoda do svatova? – znatiželjno je priupitao.

Pokazao sam mu na brdašce s crkvom sv. Filipa i Jakova naslonjenom na gimnaziju.

- Najviše pola sata s gitarom, ha ha. Moj stari, sve ovo što vidiš bilo je razoreno do temelja. Onomad bez velike nade da se išta obnovi.

- Pratio sam vijesti u ratu. Nije bilo lako gledati, nije to ništa ljudsko, duhovna su to posla – kazao je i odbio ponuđenu cigaretu. Živio je zdravo. Ne bi tako izgledao da ne živi zdravo.

- Puno pušiš, prijatelju, ha? Ali razumijem te, nije jednostavno kada gubiš ono što nikada nisi ni imao – ponovio je poetski dar. Zvučalo je plastično, ali točno. Nikada nisam imao Vesnu, a volio sam ju više od sebe. Više od života. Jesam, pustio sam da se stvari odvijaju prirodno, ali ako se nebesa ne sruše, ovaj svadbeni dar nitko ne će zamjeriti.

Hodali smo usporeno, prošli kraj glasovitoga restorana uz najveću rijeku.

- Kada sve završi, vraćamo se na riječnu ribu, jamčim ti odličnoga pohanoga soma – ohrabrivao sam gosta da izdrži, kad je već potegnuo do ovdje. Mirisi dunavskih delicija bojali su krajolik. Ribiči, šetači, ukotvljene brodice. Sve je bilo na svojemu mjestu. Pa i nas dvojica.

U kafiću ratnih veterana, nedaleko od Jeanova mosta, već se vodila žestoka politička rasprava. A obična kava na stolu, bez šljivovice i piva. Tako je to vikendom, obogaćeno dopodnevnom nabavkom na staroj i novoj tržnici, kao i u klimatiziranim centrima.

- Zanimljive su mi arkade. Uvijek su bile. Kao neki vaši Pompeji – nasmijao me svojim reduciranim paralelama. Valjalo bi, uistinu, smisliti kakvu pjesmu ili priču o ovom našem pothvatu.

- Čekaj da vidiš Bećarski križ, to je jedino mjesto neugašene molitve i neukrotive nade!

- Prijatelju, zvučiš kao snob riječi. Pusti puste pridjeve. Odjeni riječi u najjednostavnije ruho – imao je potrebu dodati David.

- U pravu si, ali kada ne znam drukčije. Ne znam kao Vi. Nije me Božja čestica pogodila i pokazala prstom. Ostao sam ispodprosječan. Tako se vi genijalci lakše prepoznajete – vratio sam mu za bockanje.

Arkade smo ostavili za sobom. Govorio sam mu o Koloni sjećanja

ovim ulicama osamnaesti studenoga. Kimao je s razumijevanjem. Teže je bilo pričati o ratu, nego o umjetnosti. Ali nisam ga htio opterećivati. Dovoljno da je došao.

- I toliko je voliš da si joj odlučio priuštiti ovo? Znaš li da nikada više ne će htjeti razgovarati s tobom? – prebacio je David težište na ključnu temu.

- Znam, svjestan sam toga. Ali ako smo rođeni kao originali, ponašajmo se tako do posljednjega udaha – odbrusio sam.

- Opet ti odlaziš u patetiku. Samo velim da se nadam kako si preuzeo odgovornost za svoje odluke.

- Jesam, ne brini. Hoćeš li cigaretu, da te još jednom pitam. Evo, uzmi! – zafrkavao sam prijatelja, shvaćajući da dugo nije zapalio. Kako uspijeva izdržati u tom ritmu, izgorio bih odavno. Ionako ću danas.

- Ti i cigarete. Radije bih da je ona s nama, da mirno šetamo i da ne moramo ikomu priuštiti neugodnosti – savjesno je otpovrnuo.

Napokon, eno Bećarskoga križa. Stajao je David zadivljeno pred ranjenim Isusom, toliko puta ubijenim. Iskreno, sve i ako je zvučalo kao ponavljanje, bilo je mnogo biblijskoga u onoj sceni. Ne samo zbog krajputaša. I prijateljeva kraljevskoga imena.

- Pripremi se, stara rago, za uspon. Nemoj se zadihati tako star, ha ha – klepio sam ga ponovno po ramenima.

- Imam više kondicije od tebe mlađahnoga, ne brini se – volio sam njegovu drčnost. Svojstvenu podrijetlu, nadmenosti, ali i talentu oplemenjenom radom.

Teško mi je bilo gledati kuće sa željeznim rešetkama. Nekada je bilo nezamislivo. Nekada je sve bilo nezamislivo. Patnja, strah, trauma. Ili je s čovječanstvom sve putovalo, samo mi hvatamo kratke odjeljke u svojoj prolaznosti, ne znajući ni čas sastanka ni rastanka sa svijetom. A i ovo prvo pojmimo tek mnogo godina kasnije.

- Udubio si se opet u neku svoju filozofiju, priznaj, prijatelju – pročitao je misli.

Najednom me preplavilo poput Dunava, čudno razočaranje. Zapitah se je li u redu ovo što radimo, komu uopće išta dokazujem i mogu li se pomiriti s tim da Vesnu više ne ću ni čuti ni vidjeti. Znao sam da je

nosim kao najdražu popudbinu u srcu, kao zamotače iza slavonskih i srijemskih sijela. U selima i gradovima.

- Glavno da ti ne filozofiraš, da znaš akorde napamet – blesavo sam se izrazio pred istinskim profesionalcem, pitajući se je li riječ istinski zapravo pleonazam, kao što je pleonazam bezuvjetna ljubav. Ili si profesionalac, ili je ljubav. Ne treba ukrašavati dodatnim riječima, imao je David stopostotno pravo, što je također bio višak.

Napokon, grad se poput najljepše školjke otvarao ispod nas. Žuta fasada obnovljene barokne crkve sa zvonikom dominirala je s istobojnom gimnazijom. Stajale su kočoperno usklađene poput blizanki. Eno, već smo mogli nazrijeti i svatove ispred crkve. Nije ni bilo u planu doći na sakramentalni obred. Glavno da su još okupljeni stajali mašući trobojnicom, poskakujući i pjevajući s tamburašima. Djeca su vikala: „Kume, izgore ti kesa!“, obigravajući oko odraslih. Pristojni bećarci nizaše se jedan za drugim, kako su se dva nepozvana svata približavala mjestu doživotnoga obećanja.

- Ne znam hoću li ovo izdržati. Ali ti moraš – pogledao sam uspuhano Davida. Pripalio sam još jednu cigaretu prije nego što sve bude dovršeno. Uživao sam u svakom dimu, kao da je posljednji. Kolutovi su nikotinski odlazili visoko prema vidikovcu Vodotornja. I više. Kao svatovi hvatali su se u kolo s oblacima, uživajući u prvom plesu na neku nepodnošljivu ljubavnu pjesmu. Dobro, nisu se dim i oblaci ženili, osim u poeziji, ali redale se slike imaginarne svakodnevici, slike koje samo posebne duše mogu osjetiti.

- Izdržat ću. Hajde da odradimo i ovo – ohrabrivao me David, još dovoljno udaljen od svatova da bi ga itko prepoznao. Duboko sam uzdahnuo, prebirući po klijetkama i vrteći filmove kako Vesnu nisam znao drukčije pustiti da odšeće iz života. Odavno sam pripremio svadbeni dar, tako beznačajan u ljubavi koja je ionako bila jednosmjerna. Jer, nije ona mene osjećala kao muškarca, već nekoga dragoga svoga, poput psa. Možda bi me, iako sumnjam, voljela hodao četveronoške ili dubio na glavi.

- Možeš iz futrole izvaditi i naštimati gitaru, kucnuo je naš čas – nimalo zapovjednim tonom zamolio sam Davida. Sklonjeni u zavjetrinu,

jer ovdje pri vrhu uvijek ćarlija vjetrić, obavljali smo i predradnju nužnu za svadbeni dar.

- Misliš da ju nisam odavno naštimao. Čekaj, samo još jedna provjera – uživao je David s najdražom, cjeloživotnom igračkom. Kao da je i rođen s njom, kao da će baš ovdje i umrijeti s njom.

Prilazili smo odvažno golemim svatovima. Djelovalo je samo na časak da nitko ne primjećuje pridošlice, ali nije bilo tako. Usred cike i vike, mladenka Vesna, u nemogućoj vjenčanici, kako bi ju opisali umniji književnici, zaprepašteno je stavila ruke na usta, a meni nepoznat mladoženja kicoški pogledao u našem smjeru. Svirači su prestali s tušem, kao u filmu svi se okrenuše prema nama, čak i djeca prestadoše skupljati razbacane cente i eure po kaldrmi.

Bez riječi, ni s jedne ni s druge strane, samo s prijetećim pogledima, očekivalo se tko će prvi potegnuti pjesmu. David je bio brži. Zasvirao je onu našu staru narodnu, kao da imamo stotine nastupa zajedno. Hodajući prema Vesni, postajao sam sve veći u njezinim očima boje Dunava, znajući da ću biti najmanjim čim pjesma završi. Gledajući voljenu ženu, pustio sam glas, posve sinkroniziran s Davidovim:

Where were you when I was burned and broken?
While the days slipped by from my window, watching
And where were you when I was hurt and I was helpless?
'Cause the things you say and the things you do surround me…

Snježana NOVOTNY

SAMURAJ[1]

U trenutku kada je Zagrebački kvartet zasvirao, točno u podne, Eva je stajala uz rub galerije, tik do prozora kroz koji se razlijevalo proljetno svjetlo. Prstima je nesvjesno gladila rub svilene marame, osluškujući prve tonove. Svjetlo joj je udaralo o lice i prelamalo se po parketu ispod nje, kao da ga netko baca sa zrcala s krova. Tada ga je ugledala.

Kad je glazba zasvirala, svi su zastali u tihom skladu, kao da je sam zvuk instrumenta nalagao dostojanstvo. Posjetitelji su stajali razmaknuti, s čašama u rukama, klimajući glavama u ritmu, ali bez riječi, kako priliči otvorenju izložbe u podne. No, Nikola, kao i mnogo puta prije, nije pristajao na ono što priliči. Pogledao je prema ženi u crvenom kaputu, načinio kratak, gotovo neprimjetan korak prema njoj i jednostavno je upitao za ples. Bez naklona, bez geste, kao da su u kuhinji nakon večere, kad netko pusti stari gramofon. Žena, koju nitko nije poznavao, barem ne Eva, bila je uredna, malo ukočena, s diskretnom šminkom koja nije skrivala godine, ali ih nije ni naglašavala. Unatoč formalnosti situacije, ili možda baš zbog nje, nasmiješila se i pristala, s nekom tihom, gotovo djetinjastom spremnošću.

Plesali su polako, bez naglih pokreta, kao da se sve oko njih usporilo. Nisu se držali čvrsto, nego onako kako se drži nečije prisustvo. S mjerom i nježno. Pokret im nije bio sinkroniziran, barem ne u početku. Jedna noga, pa malo zastajkivanje. Proteza mu je davala neobičan ritam, kao lagano posrtanje koje se nikad ne dogodi do kraja. Ali tada se dogodilo nešto što Eva nije znala imenovati. Kao da su pronašli zajedničku točku u tom neskladu. Kao da su taj ples oboje čekali, ali ne zato da bi se dogodio, već da bi ih podsjetio tko su. Violina je povukla me-

[1] Priča „Samuraj“ nagrađena je 2025. drugom nagradom na natječaju DHK HB za kratku priču *Petar Miloš.*

lodiju koja je sjetno klizila prostorom, a Nikola i nepoznata žena vrtjeli su se polagano, bez namjere da impresioniraju. Nije bilo pokreta viška. Samo mirna prisutnost u glazbi. Kao da je to bila proba, a ne izvedba. Kao da sve što su trebali znati o životu, oboje već znaju.

Eva je osjećala da se nešto u njoj stisnulo i otpustilo u istom trenutku. Ples s nepoznatom ženom, u neusklađenim cipelama, pod svjetlom galerije, na parketu koji škripi, bio je možda najljepša stvar koju je ikada vidjela da Nikola radi. Nije to bio trijumf. Nije bio ni spektakl. Tek trenutak čovjeka koji je izgubio ravnotežu i pronašao drugi način da se drži uspravno. Čovjeka koji zna da ništa ne mora dokazivati, ali koji ipak, kad zasvira glazba, ustane i zapleše. Eva je tada pomislila da nije važno tko je ta žena. Možda je slučajna. Možda se zove Ana, možda Lidija. Možda je tek prolaznica, gošća nečije gošće. Ali tog trenutka bila je Nikolina suputnica. Dovoljno. Kasnije, kad su stali, Nikola joj se blago naklonio. Eva je vidjela kako joj je zahvalio bez riječi. Pogledom koji je nosio onu njegovu staru, gotovo zaboravljenu rečenicu: „Treba plesati kad god možeš. I kad misliš da ne možeš."

Te večeri sjećala se mirisa terpentinske boje više nego glazbe. Galerija je, kako to često biva, bila prepuna ljudi koji nisu znali kamo s rukama. Držali su čaše, kataloge, kapute, vlastitu nesigurnost. Samo je Nikola izgledao kao da zna gdje je. Djelovao je poput Nicka Noltea iz neke crno-bijele verzije života. Prosijed, lice izborano više smijehom nego godinama, oči koje su uvijek bile spremne na ironičan komentar iako su iza njih čučale noći koje su znali samo on i šećerna bolest.

Noga je otišla brzo. Rekao joj je to bez dramatike: „Kao da ti netko u kavani konačno uzme ono što si ionako već odavno trebao platiti."

Bio je to njegov način. Štititi ranjivost humorom, a tugu pretvarati u priču. „Znaš," rekao je, „noga je otišla prije nego sam ja shvatio da se opraštam. Svi misle da imaš trenutak, neku rečenicu za rastanak. A zapravo, izgubiš dio sebe kao kišobran. Tek kasnije shvatiš da ga nema."

Eva ga je tada gledala kao da ga prvi put vidi. A možda i jest. Onog Nikolu koji se više ne skriva iza sarkazma. Razgovarao je s uzvanicima, pripovijedao anegdote iz ateliera mrtvih slikara, davao kolačićima karaktere i primjedbe. Dok je stajala uz prozor, Eva je odjednom shvatila

da promatra ne samo Nikolu, nego i vlastiti osjećaj prema njemu. Nije to bila ljubav. Nije ni prijateljstvo u klasičnom smislu. Bilo je to nešto rjeđe. Poštovanje koje se s vremenom zakopa ispod razočaranja, sjećanja i godina, pa se jednom, neočekivano, opet probudi. Sjetila se onog ljeta kad su putovali do Rijeke, kad joj je telefonirao usred dana samo da joj kaže što je ručao: „Pečeni mozak, krumpir salata. Smak svijeta. Ali kakav okus.“ Čovjek koji je znao razliku između dimljenog šarana i jezerskog lososa, koji je znao kuhati s ostatkom luka uz dva jaja i svejedno to učiniti činom umjetnosti. Kad je glazba utihnula i prostor počeo zvučati kao predvečerje u tuđem stanu, sjeli su zajedno, kao ljudi koji se više ne moraju objašnjavati.

- Misliš da sam sad gotov? Jer više ne trčim za tramvajem? – pitao je.

- Mislim da si sad konačno uhvatio tramvaj – rekla je.

Klimnuo je. Nije se složio, ali joj je dao da ima posljednju riječ. Kad su svi gosti otišli, Eva ga je zatekla kako stoji uz skulpturu, s rukom u džepu, kao čovjek koji mjeri prostor ne metrom nego prošlošću.

- Znaš, – rekao je tiho, – ta noga, nije mi najgora stvar koja se dogodila. Bilo je gore kad sam prestao pisati. Kad sam mislio da me više nema u jeziku.

- I? Ima li te sad? – pitala je.

- Ima. Ali malo drukčije. Više nisam subjekt. Sad sam, kako bi rekli, uvjet.

Eva se nasmijala. Od srca.

Pogledala ga je kasnije dok je odlazio na svom zelenom motokultivatoru koji je bacao čudan, smirujući zvuk po asfaltu. Pomislila je kako neki ljudi nisu rođeni biti središte, nego biti mjesto oko kojeg se svijet malo bolje posloži.

Pjesnik s pogledom koji zna gdje je svjetlo i novim receptom za gulaš koji još nije zapisao.

A možda i jest. U stihovima.

Miljenko STOJIĆ

ANĐEO ČUVAR[1]

- Slušaj, odni' ćeš ovo pratru. I da nisi otvara. Čim to predaš, odma se vraćaj i da nisi komu ništa govorija, osim meni. Jesi li razumija? I nastoj da te vidi što manje ljudi. Sve je to manito i bolje im je da ne turaju nos di mu nije misto.

- Dobro, sve sam razumija – otpovrnuo je veselo Adam.

Bio je on nemirno dijete. Volio je svašta znati i svašta vidjeti, ali je ipak znao šutjeti. Uživljavao se u priče starijih, u uloge tajnih lica, u mnogoštošta. Važno mu je samo bilo da mu uobrazilja radi i da se veseli novim pričama i novim namislima u svojoj glavi. Jedino nije baš najbolje razumio ćaću i mater. Ona ga slala u crkvu, a on samo pritom šutio i nije nikada s njim išao. U selu su mu se smijali i okretali glavu od njega. Smetalo mu je to. Zarekao se u sebi da će pronaći u čemu je stvar i da pritom ne će nikoga ništa pitati. Kao oni detektivi u romanima koje je obožavao čitati, iako su njegovi vršnjaci na to odmahivali rukom. Ma baš ga briga.

Znao je kako ući u kuću, s one druge strane gdje nema pogleda s ulice. Pravio se kao da je prošao, pa je onda neopazice skrenuo lijevo, preskočio zidić i to ti je to. Bio je zadovoljan.

- Pra Petre – zazvao je poluglasno.

- Tu sam, ko je sad?

- Adam. Otvori.

- A, ja. Sad ću ja.

Vrata su se polako otvorila. Pojavilo se fra Petrovo blago lice. Adam je uvijek volio s njim porazgovarati i poigrati se.

- Ovo je ćaća posla. Zbogom.

---

[1] Priča „Anđeo čuvar“ nagrađena je 2025. trećom nagradom na natječaju DHK HB za kratku priču *Petar Miloš*.

- Ej, ej, stani. Nešto si brz danas.

- A nemam vrimena, ćaća me čeka.

Fra Petar je zbunjeno gledao za njim. Što mu je sad!?

Poslužio se nožićem da otvori dobro zatvoreno pisamce. Svašta. Dočekalo ga je tek nekoliko rečenica: „Sutra u osam sati po običaju iđeš u Medine stanine iđem i ja s tobom zbogom“.

Buljio je u napisano. Ne zbog toga što Markan nije vješto sastavio riječi, već stoga što mu ne treba netko takav. Komunjara. Ne ide u crkvu, s ovim je đavlima... Ali nitko se na njega nešto posebno ne tuži, više njegovi nego ovi drugi. Kakvu li on to samo igru igra? Gadna su vremena, gadna. Bolje je biti miran i pregrmiti sve ovo preko glave.

Vratio se u kuću. Stavio je pismo u okvir neke knjige. Za svaki slučaj. Ako dođu premetati, valjda ga tamo ne će naći, eventualno će uzeti koju knjigu rastrgnuvši korice. Kao, nešto su radili, a pojma nemaju što u knjizi piše jer su nepismeni. S druge strane ako su i pismeni, kako će razumjeti latinski, talijanski... Odmahnuo je rukom. Idemo spavati.

Mislio je ujutro poći ranije. Ipak mu se učinilo da je bolje pričekati Markana. Možda ga više upozna i shvati što zapravo hoće. Ubit ga valjda ne će, jer ne bi to činio na ovakav način. Laganije je da te pojede noć i gotovo.

Markan je stigao na vrijeme. Pružio je fra Petru ruku, onako muški. Prihvatio ju je i odmah krenuo u protunapad pa što bude.

- Nema te nešto na misi. Onaj tvoj mali dolazi. Bolje bi bilo...

- Pusti to, pratre, kraju – prekinuo ga je. – Sve u svoje vrime. Ti drži svoje, ja svoje, i preživit će ovaj narod.

Pogledao ga je ispod oka. Što li samo želi reći? Moram biti oprezan. Tko zna zbog čega su ga poslali, ima tu nešto.

Išli su, naravno, pješice. Brdo, šuma, put neravan. Nije fra Petru bilo baš svejedno, samo što je mogao učiniti? Predao se u Božje ruke pa što bude.

Tijekom puta uglavnom su šutjeli. A i ono što bi spomenuli odnosilo bi se na okolnosti u kojima se nalaze. Jedanput je nešto počelo šuškati u blizini, a Markan se odmah mašio za pištolj. Zar je i naoružan, prošlo je fra Petru glavom. Šutio je. Ipak, njegova posla.

Nije bilo puno svijeta. Rat i neimaština učinili su svoje. Sada treba spasiti što se spasiti da.

Svi su se srdačno rukovali s fra Petrom. Ako bi Markanu pružili ruku, vidjelo se da je to preko volje. On se nije bunio. Šutio je i ustrajno koračao uz fra Petra.

Započela je sv. misa. Fra Petar je izgovorio tek nekoliko riječi, a Markan je otkopčao kaput te polagano stavio dva pištolja na oltar. Svi su zastali.

- Nastavi, pratre – rekao je smireno i nekako hladno Markan.

Nije bilo druge. Fra Petar je govorio svoje, Markan kraj njega upadljivo šutio, poluokrenut prema vratima. Žene su vrtjele glavom. Oslobodi Bože!

Završila je sv. misa. Po dobrom starom običaju sjelo se u hlad. A ponijelo se nešto i od kuće za prigristi. Kod fra Petra je bilo vina i druženje je moglo uobičajeno teći.

Markan nije ništa pio. Uzeo bi ponešto ako bi mu tkogod što pružio. Sam nije ponio ništa, nije mu palo na pamet. Ponajvećma se za njega brinuo fra Petar. Primijetio je da ga izbjegavaju pa je nastojao nekako smiriti stanje. No, na Markanu se nije vidjelo da mu to smeta. Istina, nije se ni vidjelo da ga raduje. Jednostavno, vladao se po nekoj svojoj navadi.

Kad je sve završilo, fra Petar reče da je vrijeme poći kući. Markan nije imao ništa protiv. Međutim, usprotivio se vraćanju istim putem. Fra Petru to nije bilo po volji. Počeo je postajati živčan.

- To ti hoćeš. Najprije si mi se bez pitanja priključio, sada mi zapovijedaš kojim ću putem ići.

Markan je šutio.

- Ja nisam pod tvojom vlašću. Zapovidaj onim komu... – nije dovršio. Vidio je da je pretjerao. Markan se ipak nije uzrujavao.

- Ići ćemo suprotnim putem koji dobro poznaš. Tuda je bliže.

- Ma kako bliže – opet se fra Petru nije dalo šutjeti. – Znaš li ti da je tuda tri sata hoda, a ovuda kuda smo došli samo dva?

- Znam.

- Pa kako onda možeš tvrditi da je bliže tuda nego onuda?

- E, moj pratre, bliže je onuda kuda se stiže.

- Stanider malo. Što hoćeš reći? Da nam na onom prvom putu prijeti opasnost?

- Ništa ja ne želim reći. Ti si već reka.

- Opasnost tebi ili meni?

- Tebi najprija, a možda i meni, ko zna – uz nekakav ozbiljan smiješak odgovori Markan.

Stali su. Gledali jedan u drugoga.

- Vidi, ovi su svi otišli što su bili došli na misu. Ostala mi je još boca vina u ruksaku. Da popijemo malo prije nego krenemo?

- More, samo ne ću puno. Nije još sve gotovo.

Što to ima biti gotovo, razmišljao je fra Petar. Predosjećao je da navaljivanjem ne će moći ništa izvući od ovog zagonetnog Markana. Prije nije bio takav ili ga on nije tako doživio.

Pili su polako, fra Petar je okolišao, ništa. Shvatio je da je vrijeme poći. Možda se otvori tijekom puta.

Ova nizbrdica bila je puno gora od one kojom su došli. Ustrajno su se spuštali, ta ne će ostati u gorju. Fra Petar je i dalje pokušavao saznati što se događa. Neprestano je dobivao zagonetne odgovore ili šutnju.

Kad su već bili pri kraju, Markan reče da stanu. Stali su.

- Znaš li ti, pratre, da si danas triba ostat bez glave? – ovoga je puta Markan bio potpuno jasan.

Fra Petar je protrnuo.

- Jučer su oni moji tako odlučili dok ja nisam bija s njima. Trebali su te ubiti na otaru, ka opira si se. Zato su oni moji pištolji bili tamo, jer sam reka samom sebi da mogu samo priko mene mrtva. Jesi li sad svatija?

- Dobro, ali što si otiša u te komunjare... komuniste? – ispravljao se fra Petar.

- Duga je to priča, moj pratre. Nego, sad ćemo se ipak rastati. Ko zna zašto oni nisu došli i uradili što su mislili. Ipak, opasnost je prošla. Ako opet bude štogod tribalo, tu sam.

Zagrlio je fra Petra. I on njega. Pustili su i koju suzu, onako muški.

Dan se bližio kraju. Fra Petar je dugo gledao za Markanom. Bože, što će s nama biti?!

Zoran SOVA

KONAČNO PITANJE

Kap vode, nevoljno oslobođena od stropa, pala je u tišini i raspršila se o čelo čovjeku koji je ležao na tvrdu i hladnu kamenu. On se bunovno trgnu iza sna šireći oči. Okrene glavu lijevo-desno, ali sve što je mogao vidjeti bila je gusta, nepodnošljiva tama. Gotovo da je mogao osjetiti kako mu se uvlači u nosnice i pluća.

Nesigurno se podigne u sjedeći položaj, nastojeći razbuditi uspavani mozak i održati ravnotežu u tom neobičnu prostoru. Misli su se teško povezivale, kao da se budio iz sna uzrokovana teškim drogama. Možda ju je tko stavio u njegovo piće prošle noći? Nije se mogao sjetiti gdje je bio prošle noći.

Posegne rukom u desni džep kaputa da izvuče upaljač. Ružne navike pušenja cigareta nikad se nije uspio odviknuti. Dodirnuvši svoje golo tijelo na trenutak se ukoči. Zašto je bio gol? Oprezno, pipajući oko sebe, spustio se s ravna, poput ploče, kamena na kojem je sjedio i mekanim stopalima dodirnuo hladno dno. Osvrnuo se oko sebe. Zaista neobično. Nije znao kako se zove, gdje se nalazi, ni kako je ondje dospio. Sebe je smatrao logičnom osobom i znao je da će uskoro doći do odgovora na sva pitanja.

Natjerao se trezveno razmisliti i s velikom dozom nelagode i straha uzviknu:

- Hej, ima li koga!?

Nije bio siguran da je to najbolje rješenje, ali trenutačno ništa pametnije nije mu palo na pamet. Tisuće misli komešalo se u njegovom mozgu, kao male lampice palile su se i gasile naizmjenično, ostavljajući samo još veću prazninu u njegovoj svijesti.

Jeka njegova glasa razbila se o stijene i poput bumeranga vratila se natrag.

„Mora da sam u dubokoj pećini?“ pomislio je. „To bi objasnilo nedostatak zvijezda na nebu.“

Teški pokrivač jezive tišine, razbijen tek povremenim udarima kapi hladne vode o tlo, grlio ga je nespokojnom hladnoćom. Rasute misli nisu se dale jasno povezati, ali ipak je shvatio da je ondje sam, ma gdje to bilo i mogao se osloniti samo na sebe. On nije bio čovjek koji paniči. Znao je da mora postojati izlaz, jer kako bi inače mogao dospjeti tu.

Pomalo ohrabren svojim zaključkom, sporo i pažljivo okrene glavu oko sebe, tražeći tračak svjetla, ili barem neki udaljeni zvuk. Nešto što će ga usmjeriti k izlazu. Nikad dosad u svom životu nije doživio tako duboku, apsolutnu, tamu. Kao da je svjetlo prestalo postojati.

„Pećina mora biti izuzetno duboka?“

Kad je već izgubio nadu, ugledao je stidljivo crvenkasto svjetlo, skoro izgubljeno u daljini.

„Vatra?’’

Val topline prostruji mu tijelom. Vatra je znak života, ljudska ruka koja prkosi tami – no znači li uvijek i spas? Nemajući drugi izbor, odmah je, ne želeći gubiti vrijeme, krenuo prema vatri. Odložio je svoje misli i strah u pozadinu svog uma, u podsvijest, kao u radionicu u kojoj će se iskovati odgovori.

* * *

Posljednjih mjeseci rada bili su vrlo zamorni i iscrpljujući, zatim žurba oko pakiranja stvari prije polaska na četiri sata dug put do njegovih roditelja, zategli su mu živce do granice pucanja. Snijeg, što je počeo propadati, obećavao je i dužu vožnju. Svake bi godine slavili Božić kod njegovih roditelja, gdje bi došli njegov mlađi brat sa svojom ženom i dvoje djece i njegova starija, razvedena, sestra s troje djece. Uvijek mu je nabijala na nos kako su muškarci nepouzdani i nevjerni. Kao da je on bio kriv što joj je trebalo dvadeset godina da prihvati istinu pogrješna odabira muža.

Zalupio je zadnja vrata svog Forda malo prerano i prebrzo, tako da su ga udarila po čelu. Gotovo da se srušio na zemlju, a krv je procurila kroz poderanu kožu. Trebao je znati, kad se čovjek žuri, ništa mu ne ide

od ruke. Zar nisu filozofi rekli kad se udariš čekićem po prstu, zapitaj se zašto si to uradio. Iz kutije prve pomoći izvadio je flaster i stavio ga na čelo. Prije no što je pokrenuo svoj automobil, duboko je udahnuo nekoliko puta kako bi se smirio. Do njega, na suvozačevo sjedalo sjela je njegova supruga. Malo punija i vidno nervozna zbog čekanja, uzviknula je povišenim glasom:

- Kreni više!

* * *

Napredovao je sporo kroz tamu pećine, poput slijepca, ruku ispruženih ispred sebe. Svjetlo, kojem je gladno žurio, bilo je dalje nego što je procijenio. Dobro bi mu došao štap kojim bi mogao ispitivati put ispred sebe. Zahvatio ga je jeziv osjećaj nerealnosti svega što mu se događalo. Nije osjećao umor, a ni žeđ, što je bilo veoma čudno. Možda sanja? To bi bilo najbolje objašnjenje.

U monotoniji tame, jedno ime mu iznenada bljesnu u mislima.

„Ivan."

Prvi put, otkako se probudio, osmijeh mu ozari lice, tih i nevidljiv, poput povjetarca pred zoru. Naravno, zvao se Ivan. Kako se toga nije mogao ranije sjetiti? Zastao je na trenutak. Osim droge, nedostatak sjećanja mogao bi biti uzrokovan traumom mozga. Osmijeh na licu se istog trena istopio.

- Jesam li doživio neku nesreću? – promrmlja sebi u bradu. – I tko me donio ovdje?

Rukama se opipa po tijelu tražeći tragove ozljeda. Ništa nije mogao naći i nije osjećao bolove koji bi bili logična posljedica tjelesne povrede.

Kao što crv dubi rupu u deblu, tako gusta tama i gluha tišina mogu nagristi i najjaču dušu. Gubio se u prostoru, za njega nepoznat osjećaj. Uvijek je bio s dvije noge na zemlji i stvarni svijet je bio samo onaj koji se mogao izmjeriti, dotaknuti i vidjeti.

Natjera se usredotočiti na svjetlo ispred sebe kako ne bi skliznuo niz tobogan straha. Do cilja će mu trebati još najmanje sat hoda. Dovoljno vremena da otkrije još neku činjenicu o sebi. Kažu kad čovjek ima cilj,

ne može biti izgubljen. S novim vjetrom nade ispod svojih polomljenih misli, Ivan ubrza korak.

Iznenada, potmulo i turobno brujanje zaurla oko njega, teška i nemilosrdna tutnjava, duboka buka što pritišće i melje sve pred sobom. Prodoran vrisak, kao samrtnički krik izgubljene duše, ukoči ga u mjestu.

Ženski vrisak?

Prestrašen, sav obuzet drhtavicom, dok mu se čelo orosilo, unezvijereno je gledao oko sebe tražeći uzrok te kakofonije. Slabost u udovima natjera ga sjesti. Prostor kao da se skupljao oko njega. Sklupčao se kao fetus, osjećajući kako ga tama guši težinom iskonskog straha. Onog istog što su pećinski ljudi osjećali tijekom teške grmljavine.

Tamnocrvena svjetlost se razlila oko njega, kao kad se otvori brana i voda navre na sve strane u svom rušilačkom naletu. Svake sekunde tlak u plućima je rastao do beskonačnosti, kao da je zaronio preduboko u ocean i sad ga voda stišće poput udava. Morao se naprezati iz sve snage da udahne mrvicu gustog i ljepljivog zraka, a svaki dah je bolio kao da udiše komade stakla što mu režu pluća.

Tlo pećine treslo se dugim drhtajima, poput uznemirena mora, što uzvraća divljim valovima bijesa. Zvukovi su dosezali najdublje tonove probuđenih, mrzovoljnih, demona pakla, kao i najviše oktave što ih samo nezamisliv, vječni, strah agonije može proizvesti. Ispreplitali su se kao prenategnute sajle pred pucanje. Rukama je pokrio uši, ali neprirodni zvuk se nije dao utišati.

Odjednom se sve umirilo i najmanji zvuk je nestao. Mračna tišina zagrli ga ponovno svojim hladnim dahom. Dugo mu je trebalo da se pribere i sastavi svoje mentalne impulse u želju za kretanjem. Jedna misao svrdlala mu je kroz glavu.

„Dobro je, živ sam!“

Ustane i nesigurno krene dalje, prema sad velikom svjetlu, uzdrhtala srca i duše iscijeđene poput nagažene spužve. Kad bi se samo mogao sjetiti kako je došao ovdje? Sebe je smatrao racionalnom osobom i gubitak pamćenja, u ovom nepoznatu okruženju, ljuti ga i želi vrisnuti od muke. Ali shvaća da mora biti tih. Dosad nije uočio kretanje životinja oko sebe, niti čuo njihove zvukove, ali moralo ih je biti ondje. Pećina

je uvijek skloništе za njih. Samo se nadao da nisu opasne poput vuka ili medvjeda. Za obranu je imao samo kamenje što mu nije baš ulijevalo sigurnost. Spotaknuo se o oštar kamen. Promrmlja psovku sebi u bradu i opreznije nastavi put.

* * *

Snijeg je lagano provijavao i bijela raskoš prirode unosila je mir u njegove uznemirene živce. Motor je tiho brujao, brisači su hipnotičkim ritmom skidali pahulje s vjetrobrana i lijeni spokoj spuštao je svoju paučinu na njegova osjetila. Pogledom je okrznuo svoju ženu Enu, koja je mirno spavala u suvozačevom sjedalu.

„Blago njoj“, pomisli, „što bih dao da mogu malo sklopiti oči.“

Snijeg je sve više padao i bilo je sve teže vidjeti cestu. Počeo se baviti mišlju da svrati u neki motel, ali bili su već blizu kuće njegovih roditelja, možda pola sata vožnje pa je odustao od te ideje. Odlučio je izdržati još malo. Može on to.

Poput dječjih saonica, gume su proklizale na sklisku kolniku. Automobil se zaljuljao i dok je nastojao vratiti nadzor nad njim, čuo je u desnom uhu panično svrdlanje vriska njegove žene.

Ena se probudila i u prvom trenutku mogla je samo vidjeti bijelu masu snijega što je skakao oko njihova automobila. Imala je osjećaj da sve to promatra sa strane, kao u nekom usporenom filmu. Vjerojatno joj je mozak još spavao. Gledala je muža kako panično nastoji ispraviti putanju njihova automobila što je skliznuo na stranu ceste i udario o napola trulu ogradu malog mosta. A onda je vidjela kako se drveće pored puta okreće na glavu.

* * *

Novo podrhtavanje širilo se u valovima po čitavoj pećini. Opak udar u zemljinoj utrobi ovaj put nije bio popraćen nikakvom vriskom i ubrzo se smirio. Sve je kratko trajalo, ali dovoljno dugo da mu se jeza spusti niz kralježnicu. Već uznemirena mašta spiralno poniruć u očaj, hraneći se vlastitim strahovima, plela je najgore scenarije.

Dok je širom raširenih očiju nastojao razabrati bilo što oko sebe, tisuće apsurdnih ideja, objašnjenja njegove situacije, nedokučivom br-

zinom, tutnjalo je kroz njegov um. Sve ideje bile su toliko iracionalne da bi se nasmijao koliko su glupe da mu strah nije ukočio mišiće na licu.

Znao je kako ljudski um ne može dugo i racionalno funkcionirati u uvjetima totalne neizvjesnosti. Informacije koje je dobivao svojim osjetilima morale su se smjestiti na određenu policu u njegovu mozgu. Problem je bio to što nije bilo odgovarajuće police. Nemogućnost racionalna objašnjenja događaja i njihova skladištenja dovode ljudski um u stanje nerazumna ponašanja i ludila.

Kroz potmule udare tla i kakofoniju buke učinilo mu se kako je čuo tih jecaj. Zvuk je dolazio s lijeve strane i malo ispred njega. Još netko je bio tu. Ovoga puta je bio siguran kako se radilo o ženskom glasu. Hrabrost se vratila činjenicom da nije bio sam.

Već je bio blizu vatre, tama je popuštala pred crvenim svjetlom i sad je mogao pomalo razabrati prostor oko sebe; nepravilne, izrovane, konture zida pećine sa svoje desne strane, prekrivene nekom gadljivom, vlažnom biljnom masom što se poput žabokrečine cijedila niz njih. Miris truleži i sumpora isparavao je iz zidova i gušio ga. Smrad ga je natjerao na kihanje pa je pokrio usta rukom da priguši zvuk. Bolje je ostati neprimijećen još neko vrijeme.

A onda je na mjestu, odakle je stigao tihi jecaj, ugledao nesiguran pokret tijela. Nije bio siguran može li vjerovati svojim očima.

„Možda haluciniram?“, pomislio je.

Nije znao koliko dugo je stajao ukočen, poput kipa, gledajući u tamu pred sobom. Grobna tišina, što je nastupila poslije buke, pala je kao zastor na kraj čina. Udaljeni, nejasni pokret nije se više ponovio. Možda je to bio samo plod njegove mašte.

Slab dašak vjetra, kao šapat uspavane duše, nježno mu pomilova lice. Misli mu se postrojiše u glavi i on ponovo zagospodari sobom. Svjež zrak je donio nadu da izlaz iz pećine nije daleko. Olovni oklop straha spade mu sa srca. Ohrabren pozitivnim mislima, nastavi oprezno koračati prema crvenom svjetlu.

Nakon nekoliko minuta hoda ponovo ugleda slabašni pokret, lagano kretanje sjene, sad puno bliže njemu. Kretala se u istom smjeru kao i on, prema svjetlu i mogućem izlazu iz pećine. Nije bio siguran predstavlja

li sjena opasnost, ali nije se htio dovesti u situaciju da se kaje zbog svoje neaktivnosti. Sagnuo se i dohvatio poveći kamen. Bilo bi stvarno glupo sada nastradati. Ne gubeći sjenu iz vida, nastavio je opreznije i tiše hodati naprijed.

* * *

Bjelinu snijega prljale su crne suze benzina što se cijedio iz spremnika okrenutoga automobila. Vjetar je nanosio snijeg na vjetrobran, tako da mu se slika okoline neizbježno smanjivala. Trebao je nekoliko dugih trenutaka da shvati da visi naopačke u svom sjedalu. Iz usta mu se cijedila topla tečnost. Dok se pokušavao ispetljati iz sigurnosnog pojasa, pogledao je u opušteno tijelo svoje žene.

„Je li živa?“, pitao se.

Ovo je najgora situacija koja im se moglo dogoditi. Tako blizu cilja. Gorko se osmjehnuo svojoj sudbini. Kao da nisu imali dovoljno problema pa im je život servirao još jedno neprijatno iznenađenje. Iako je oprezno odvezao sigurnosni pojas, tresnuo je glavom o ulupljen krov. Začudio se da nije osjetio bol. Mora da je još u šoku. Kad se malo ugodnije smjestio ispod sjedala, dohvatio je ruku svoje žene i opipao joj puls.

„Dobro je, živa je“, pomisli pa je zovnu po imenu, „Ena, probudi se!“

Čelo joj je bilo hladno i krvavo, pa se nije usudio odvezati joj sigurnosni pojas. Oprezno se obazre na sve strane. Bjelina je bila niz sav obzor. Snijeg ih je zatrpavao. Morao je nešto poduzeti. Pozvati pomoć.

„Gdje je mobilni telefon?“

Telefon je uvijek držao u odjeljku između sjedala. Tko bi mogao znati gdje je odletio prilikom prevrtanja automobila. Oprezno je okretao glavu tražeći ga. Možda da uzme ženin telefon koji je ona uvijek držala u torbici. Ispruži desnu ruku i dohvati njezinu torbicu što se zapetljala oko njezina vrata. Nije ju mogao otvoriti samo jednom rukom, a lijevu ruku nije mogao pomaknuti.

„Možda je slomljena?“

U očaju počne dozivati pomoć. Možda neki prolaznik naiđe i čuje njegovo zapomaganje. Ili mu se žena probudi iz nesvijesti. Morao je

nešto poduzeti prije nego što se smrznu u toj polupanoj konzervi od automobila.

Mada nije očekivao da ga itko može čuti, na svoje iznenađenje začuje dubok glas. Dolazio je sa svih strana i imao je osjećaj da ih grli svojom sveobuhvatnošću. Previše radostan da bi obratio pozornost na neobičnost glasa, još je glasnije dozvao:

- Tu smo ispod mosta!

- Gdje želiš da duša tvoje žene ode? U raj ili pakao? – upita glas kroz nijemu tišinu.

Pitanje ga je prvo iznenadilo, a onda naljutilo. U ovom teškom trenutku nije mu bilo do glupih igara i pitanja. Trebala im je pomoć. Hoće li biti u stanju izaći iz slupana automobila. Vrata su bila zaglavljena. Srećom staklo na vozačevu prozoru bilo je polupano. Htio je ispuzati, ali njegovo tijelo se opiralo bilo kakvom kretanju.

Ena je čula muža kako doziva pomoć, ali nije odmah odgovorila. Bilo joj je ugodno samo ležati i odmarati te je odlučila držali oči još malo zatvorene. Bitno je da su preživjeli pad. Pomoć bi trebala brzo doći. Nisu bili u divljini, nego na ulazu u mali grad i netko je morao vidjeti što se zbilo. Nije bila sigurna zašto ne osjeća bol. Šok od udara?

Kroz mir njezinih otupljenih osjetila probilo se jedno pitanje. Čula je nečiji glas. Možda je pomoć već stigla?

- Gdje želiš da duša tvog muža ode, u raj, ili pakao?“ – pitao je glas širok kao univerzum.

Vrlo čudno pitanje. Imala je problem sastaviti svoje misli, što su kao mutna rijeka, lijeno tekle njezinim umom. Spavalo joj se. Slike njezina života, vatrometom svijetlih boja, uspjele su, na trenutak, razbiti tamu u njezinim umornim očima.

Nije znala zašto, ali znala je da mora odgovoriti na pitanje prije no što zaspi. Ali kako? Što je pravi odgovor? *Što je ostalo od* njihova braka? Kako su dopustili da se njihova ljubav istopi i nestane? Tko je bio kriv za to? On, ona, oboje? Ili možda monotonija života što ima cijelu vječnost da gasi vatru ljubavi svojim sporim, jednoličnim kapanjem?

Život je zaista bio čudan. Sva ljubav i lijepa maštanja kojima su se kupali u svojoj mladosti, zamijenili su smrdljivom žabokrečinom dosade i nepodnošljivosti. Ljudsko srce ne može biti prazno pa je ljubav

bila zamijenjena mržnjom. Optuživali su jedno drugo za bijedu života koji su vodili, bez snage i volje da išta promijene.

To više nije bilo bitno. Morala je odgovoriti na pitanje.

* * *

Sjena na suprotnoj strani zida preobrazila se u ženski oblik. Teret straha mu je skliznuo sa srca, ali nije ispustio kamen iz ruke. U takvim uvjetima sve što se kreće može predstavljati opasnost. Čitao je ranije na internetu o nekim kultovima koji su prinosili ljudske žrtve. Previše budala je hodalo ovim planetom i nije htio biti još jedna naivna žrtva.

Narančasto svjetlo plesalo je preko ženske osobe, samo nekoliko metara udaljene od njega, da je uspio zamijetiti kako je bila gola. Vjerojatno je i ona vidjela da je on gol pa je zastala, neodlučna i uplašena, pokrivši se rukama.

„Bože, gdje li se nalazimo?“

U želji da postane nevidljiva, ženska osoba se skupila u neprepoznatljiv oblik, stopivši se sa hladnom stijenom iza sebe. Strah sklizne s Ivanovih ramena. Žena se dovoljno plašila za njih oboje.

Ne mogavši više izdržati neizvjesnost, potrči do grla pećine i baci pogled u drugu prostoriju. Učini mu se da je vrijeme stalo dok je stajao ukočen, iznenađen i razočaran onim što je vidio.

U isto vrijeme žena je odbacila, kao prljavu odjeću, svoj strah, i prišla mu. Bacila je dug pogled u drugu pećinu, a onda pogledala Ivana. Izgledali su kao dva mitska bića iz podzemnog svijeta grčke mitologije, obasjana crvenom vatrom što je otvarala svoja usta. Mrena nejasnoće, kao hladna magla, razilazila se u njihovoj svijesti.

A onda ih je prelila bujica užasa.

Više nisu imali potrebe gledati u drugu, vrelu prostoriju. Znali su što ih tamo čeka. Tišina između njih bila je teža od bilo koje riječi, nabijena neizrečenim strahom saznanja.

Sjećanja su se vratila i sve je postalo kristalno jasno. Kao kad prva svjetlost dana, što se budi lijenim jutrom, otjera tamne sjene u nepovrat, film njihovih života se odmotao. Gledali su jedno drugo, u dobro poznato lice što se gotovo neosjetno iskrivilo u grimasu užasa. Sve odgovore su dobili i znali su da su pali na najvažnijem ispitu. Ispitu života.

Jer sjetili su se pitanja: „Gdje želiš da duša tvog muža/žene ide, u raj ili pakao?“

I sjetili su se svog odgovora.

I znali su da su dali pogrješan odgovor.

„U pakao, u pakao!“

Krunoslav ŠETKA

MOLITVA

Slaven T. bio je dobar radnik sve dok njegov šef nije odlučio da on više nije dobar radnik. To se dogodilo onog časa kad je Slaven T. svoga šefa zamolio da mu ode kupiti burek u obližnju pekarnicu, a ovoga je to toliko uvrijedio kao da mu je Slaven T. opsovao najgoru ikad izgovorenu psovku u Hrvata. Slaven T. bio je dobar, ali i neprilagođen po nekim ljudskim kriterijima, no po Božjim kriterijima bio je, mogli bismo slobodno reći: Božji miljenik. To je i on sam shvatio onoga časa kad je u Bibliji pročitao ulomak iz Prve Pavlove poslanice Korinćanima: „Nego, lude svijeta izabra Bog da posrami mudre, i slabe svijeta izabra Bog da posrami jake, i neplemenite svijeta i prezrene izabra Bog, i ono što nije, da uništi ono što jest, da se nijedan smrtnik ne bi hvalio pred Bogom."

A Slavenov šef g. Boso neprestance se hvalio: kako on nikad nije bio radnik, kako je njegovo prvo radno mjesto bilo mjesto direktora, kako postoje staleži među ljudima i kako to treba poštovati te kako on sam pripada najvišem mogućem staležu, kako radnici i ljudi općenito nemaju prema njemu dovoljno poštovanja, a on hrani tolike ljude, te kako je on filantrop, humanist, altruist i, naravno, katolik. G. Boso odisao je samopoštovanjem, samopouzdanjem i samodopadnošću.

Toga dana je prvo on poslao Slavena T. po kavu iz kafeterije jer mu je bilo dugo čekati konobara da mu donese naručenu kavu, jer g. Boso ništa nije volio čekati dulje od dvije do tri minute, a najviše bi volio da se nešto uradi odmah ili, po mogućnosti, već jučer. Slavenu T. bilo je krivo što ga prekida u poslu i što to dugo čekanje konobarova dolaska nije sam riješio s njim. Svoju izrazitu netrpeljivost prema Slavenu T. g. Boso je počeo iskazivati onoga dana kad je shvatio da Slaven T. stvarno vjeruje u ono u što g. Boso stvarno ne vjeruje, odnosno u onoga u koga g. Boso stvarno ne vjeruje – kao niti bilo koji normalan čovjek na zemlji, po njegovu mišljenju: u Boga. Bog je služio samo kao pokriće

za ostvarenje nekih životnih ciljeva – kao politički bodovi političarima, odnosno etički bodovi svim drugim upraviteljima ljudskih sudbina, ali nikako kao realna mogućnost postojanja nekoga tko je iznad njih, jer su se oni osjećali superiornima spram drugih, naivnih, ljudi. Toga je dana Slaven T. rekao kako mu je manje važno što mu kaže g. Boso, a kako mu je puno važnije što mu kaže Isus, i od toga dana je krenuo progon od novog svjetskog poretka u kojem nema mjesta za Isusa i one kojima je važno što im Isus ima za reći.

Dva sata nakon što je Slaven T. šefu donio kavu iz kafeterije, ogladnio je pa je pomislio kako bi najlakše njegov šef g. Boso mogao na nekoliko minuta napustiti svoju fotelju u uredu, s koje je po čitav dan samo telefonirao i obavljao pretežito nebitne telefonske razgovore za posao koji su obavljali njegovi radnici, pa će mu bez problema donijeti taj sendvič iz kantine. No, kad je to zamolio svoga šefa g. Bosu, ovaj je to shvatio kao osobni napad na njega, na državu Hrvatsku, na devedeset posto katolika u državi Hrvatskoj, na jedinstvo Europske unije, na novi svjetski poredak globalne međunarodne zajednice koji je g. Boso tako zdušno zagovarao i čiji je bio važan sastavni dio (barem je tako mislio), a koji se sada zatresao do temelja jednom uljudnom zamolbom radnika Slavena T. da mu donese sendvič iz kantine jer Slaven T. ne može to učiniti zato što je zatrpan poslom.

Istog je trena Slaven T. dobio otkaz, a do dana današnjeg nije shvatio zašto. No, masonska oholost, zbog koje oni preuzimaju ulogu bogova u ljudskim životima, Slavena T. je koštala radnog mjesta kao i drugih problema u životu. No, nije ni Slaven T. g. Bosi ostao dužan. Rekao mu je da je on nezahvalan za sve što je Slaven T. uradio u njegov tvrtki, a ne obratno, kako je g. Boso to bio predstavio – da je Slaven T. nezahvalan jer ga je on godinama hranio. A kad je Slaven T. rekao: „Niste mi vi poklanjali plaću, ja sam tu plaću pošteno zaradio, za razliku od Vas“, ovaj ga više nikad nije htio vidjeti u svojoj tvrtki. Slaven T. bio je srdit i galamio je na g. Bosu jednakim tonom kojim je ovaj galamio na njega. Drugi radnici sablažnjavali su se i govorili da je Slaven T. lud i da se s rogatim ne može bosti. Ni tu njihovu izreku Slaven T. nije razumio, a nije bio ni glup ni lud, samo, možda, kako rekosmo maloprije malo

neprilagođen, bolje reći malo drukčiji. Nekad su masoni bili tajno društvo, a u posljednje vrijeme otvoreno progovaraju o svojim planovima upravljanja svijetom, pa je tako i g. Boso rekao da je uspostava novog svjetskog poretka već gotova priča i da nema zemlje u svijetu u kojoj oni nisu na vlasti.

„Mi sve što činimo, činimo iz ljubavi“, rekao je Slavenu T. dok je ovaj napuštao njegov ured, a Slaven T. pomislio: „Bože, oslobodi me takve ljubavi!“

S etiketom luđaka i glupaka koju su mu prišivali i svi drugi radnici tvrtke pod utjecajem g. Bose, Slaven T. se nakon posla tog dana zaputio na svetu misu gdje se želio ispovjediti i priznati svoje grijehe. Što bi sve g. Boso dao da je kadar ispovjediti svoje grijehe? Vjerojatno ništa jer mu to ništa ne bi značio. Ali Slavenu T. je to značilo život. Vjera mu je bila najvažnija u životu jer Isus stalno govori: „Vjera te tvoja spasila!“, a Slaven T. vjeruje i trudi se živjeti u skladu s Isusovim naukom.

No, kada je svećeniku u ispovjedaonici ispovjedio grijehe koje je počinio od zadnje ispovjedi, a osobito toga dana, ovaj mu je odgovorio da kao kršćanin treba voljeti svoje neprijatelje i sve što čini treba činiti iz ljubavi. Slaven T. prvo je jedno vrijeme kratko razmislio o tom što mu je svećenik rekao i složio se s njim jer je Isus rekao da ljubimo svoje neprijatelje, ali kad je čuo drugi dio rečenice da sve što čini treba činiti iz ljubavi, Slaven T. je u tim riječima prepoznao g. Bosu, jer i on stalno govori da sve čini iz ljubavi, pa se onda Slaven T. počeo obraćati vlč. Ljubi slično kao što bi i g. Bosi.

Slaven T. znao je da su riječi Božje puno većeg značenja od ljudskih riječi jer ih je stalno doma čitao u Bibliji, pa je, s tim u svezi, odgovorio svećeniku: „Bio bih, uistinu, pravi licemjer ako bih tvrdio da volim svoga šefa i njemu slične ljude jer ne mogu ni ispričati što mi je sve uradio u životu, no to nije vrsta ispovijedi za ovu ispovjedaonicu. Zapravo, ne bih bio normalan ako bih volio svoje neprijatelje jer nije prirodno voljeti nekoga tko tebe mrzi i nanosi ti zlo, ali tu svoju ljubav u meni, koja od Boga dolazi, mogu pokazati tako što se svojim neprijateljima ne ću svetiti, jer Bog kaže ‘osveta je moja’ i što ne ću postati kao moji neprijatelji. U Psalmu 139 piše: ‘Jahve, zar da ne mrzim tvoje mrzi-

telje? Zar da mi se ne gade protivnici tvoji? Mržnjom dubokom ja ih mrzim i držim ih svojim neprijateljima!' Tako, ne može se Novi zavjet promatrati odvojeno od Starog zavjeta, a neki bi da od Novog zavjeta stvore teološku sapunicu. Stari zavjet je teologija pravde, a Novi zavjet je teologija milosrđa. Jedno bez drugoga ne ide jer je Riječ Božja sveobuhvatna istina. Budimo iskreni, mi volimo Isusa zato što je dobar. Da nije dobar, ne bismo ga voljeli, bez obzira na to što je Bog. Tako isto ljude, volimo dobre ljude, a one koji nisu dobri, ne možemo voljeti, jer to nije prirodno. Drugo je ono što zovemo nadnaravnom Božjom ljubavi koja je stvorila sve ljude pa stoga ljudska duša i jest nadnaravnog podrijetla, ali dok je na zemlji ne može ostvariti svoj puni potencijal."

„Ne samo dobre, nego i zle ljude treba voljeti, jer Isus kaže da Sunce izlazi i dobrima i zlima", ljutito je odgovorio svećenik iz ispovjedaonice kroz zube, no Slaven T. nije se dao smesti. „Vi kažete da treba voljeti i one koji su zli. Ne znam kako daleko možete ići u takvoj ljubavi, voleći one koji su zli, jer i Sotona je zao, pa možda i njega zavolite. Vidite, laž i licemjerje mogu čovjeka odvesti do Sotone, upravo onda kad stalno govorite da volite svoje neprijatelje i da volite sve ljude, i one zle, jer ste Vi puni ljubavi, puni dobrote, i tako dalje. Ne, Isus nije mislio da lažete i budete licemjer, nego da priznate kako, kao čovjek, to ne možete, jer Vi niste stvorili tog drugog čovjeka, koga je Bog stvorio dobrog, a on je postao zao jer je zavolio đavla. Isus je, zapravo, mislio da molimo za svoje neprijatelje – za njihovo obraćenje – i da im ne sudimo – ali da govorimo istinu – i da im, ako smo u prilici, činimo dobro – jer veći je čin ljubavi činiti dobro nekomu koga ne volimo, nego činiti dobro nekomu koga volimo."

Svećenik je šokiran buljio u Slavena T. dok je ovaj govorio i nije mogao vjerovati što čuje vlastitim ušima. U tom trenutku nije mogao vjerovati ni u Boga jer nije mu bilo jasno zašto Bog to dopušta. I toliko je puta htio prekinuti Slavena T. dok je govorio i protjerati ga iz crkve, ali nešto mu nije dalo, nešto mu nije dalo ni usta otvoriti, kao da je, uistinu, želio čuti sve što je izlazilo iz usta Slavena T., kako bi, na koncu, mogao izreći konačni sud.

Iako je ispovjedaonica imala rešetkasti drveni prozorčić, otvori kroz rešetke bili su dovoljno veliki da Slaven T. vidi izraz lica svećenika koji

ga je ispovijedao i koji sada očito nema više namjeru nastaviti s tom ispovijedi, nego bi nešto poduzeo, ali ni sam nije znao što, jer osjećao je veliku odbojnost i srditost prema Slavenu T., iako kad bi ga netko upitao za to, rekao bi vjerojatno kako on voli Slavena T. Imao je isti onaj izraz lica koji je Slaven T. prije vidio kod svoga šefa g. Bose, tako da je znao kako će ga i ovaj izbaciti iz crkve kao što ga je g. Boso izbacio s posla.

„Vjerojatno svi ti masoni imaju iste izraze lica“, mislio je Slaven T. dok je u ispovjedaonici vladala grobna tišina jer svećenik nije znao što bi rekao na Slavenovo izlaganje jer se očito još nije bio oporavio od pretrpljenog šoka.

„Oholost je prvi veliki grijeh“, konačno je izustio drhtava glasa, ali ne od nekog straha, nego od velike srditosti, i po intonaciji i boji njegova glasa Slaven T. znao je kako mu se ne piše dobro.

„Svi ti masoni imaju istu intonaciju i boju glasa“, mislio je Slaven T.

„Zbog tog grijeha pao je i Sotona. Čuvaj se toga grijeha i čuvaj se toga da te ta tvoja oholost ne odvede ravno u pakao u kojem gori vječni neugasivi oganj ako samo nastaviš tako svakom drugom govoriti što je ispravno, a samom sebi ne“, izgovorio je svećenik istim opominjućim, gotovo prijetećim glasom, pokušavajući neuspješno zatomiti srdžbu koju je osjećao prema Slavenu T. zbog toga što je Slaven T. prethodno njemu docirao o vjeri, a trebalo bi biti obratno po nekim ljudskim obzirima; no taj neki prigušeni, a glasni ton svećenikova glasa ispao je puno jači i srditiji od onoga što je svećenik bio očekivao kad je izgovarao te riječi, toliko da su i vjernici koji su sjedili u klupama iza ispovjedaonice mogli čuti što govori i na koji način, i pri tom se nisu osjetili nimalo lagodno. I činilo se da je svećenik imao još puno toga za reći, ali nije tada ništa više rekao.

No, Slaven T. je u ljudskim obzirima svakako bio čudan, neobičan, neprilagođen, drukčiji, glup, lud, pa je sada samo nastavio gdje je prethodno bio stao.

„Ne bojim se ja svoje oholosti jer se nisam pobunio protiv Boga, nego upravo protiv Onoga i onih koji su se pobunili protiv Stvoritelja moga. Ovo što ja Vas učim o vjeri nije oholost, nego uliveno znanje

i razum koje sam dobio od Duha Svetoga, a da ste i Vi dobili isto, ja Vam sada ne bih ništa govorio jer biste znali što govorim, no budući da niste, vjernička mi je dužnost poučiti Vas tomu. Božja riječ ne smije se shvaćati ni tumačiti ni površno ni radikalno. Treba proniknuti u dublje značenje Božje riječi. I Isus je svojim učenicima govorio u prispodobama kako bi bili kadri odgonetnuti dublja značenja, jer sve što Bog kaže, tako je duboko i prostrano da to može shvatiti i rastumačiti samo onaj tko i sam ima tako duboku i prostranu dušu, jer kao što Isus kaže: 'Tko ima uši, nek čuje'. Pa kad nam govori da nam je bolje 'ako nas oko sablažnjava – izvaditi ga i baciti od sebe, ako nas ruka ili noga sablažnjava – odsjeći je i baciti od sebe', ne kaže da to i uradimo, nego da nam je bolje tako ući u Kraljevstvo Nebesko, nego s oba oka i obje ruke ili noge biti bačeni u pakao. Kad bismo površno i radikalno shvaćali riječi Božje, svi bismo hodali jednooki, slijepi, kljasti i hromi, ali to Isus ne želi. Želi pak da postanemo svjesni toga koliko je grijeh razoran jer je invalidna duša puno gora nakaza od invalidnog tijela."

„Ma, ne ćeš ti meni govoriti što Isus želi, a što ne želi, sram te bilo…", zaiskrio je svećenik iz ispovjedaonice, tako vatreno da su se vjernici koji su sjedili u klupama ispred ispovjedaonice veoma sablaznili, sluteći da se u toj ispovjedaonici upravo odigrava borba za duše između Boga i Sotone, dok je Slaven T. u žaru te borbe nastavio s daljnjim izlaganjem.

„Pa tako pakao ne podrazumijeva neku naloženu vatru koja se nikad ne gasi, nego… evo ovako, molim Vas, zamislite sada ovo:

Kako bi se osjetio prevarant kad bi mu se reklo da će otići zauvijek na neko mjesto na kojem nikad više ne će moći varati?

Kako bi se osjećao bludnik kad bi mu se reklo da će otići zauvijek na neko mjesto na kojem nikad više ne će moći bludničiti?

Kako bi se osjećao lopov kad bi mu se reklo da će otići zauvijek na neko mjesto na kojem nikad više ne će moći krasti?

Kako bi se osjećao lažov kad bi mu se reklo da će otići zauvijek na neko mjesto na kojem više ne će moći lagati?

I tako dalje. Svi oni koji vole svoje grijehe i ne žele ih se odreći, rekli bi kako na to mjesto ne žele ići. A kad bi im se reklo da će ići zauvijek na neko mjesto gdje će sve to moći nastaviti dalje raditi, objeručke bi

to prihvatili. Eto, tako bi prihvatili pakao. Ta vatra, taj vječni oganj, predstavlja ljudske grijehe kojih se oni ne žele odreći i žele nastaviti s njima jer im činjenje takvih grijeha čini zadovoljstvo, a ne obratno. S druge pak strane, svi oni koji mrze svoje grijehe i žele ih se odreći, ali ne mogu zbog svoje ljudske slabosti, jedva će dočekati da im Bog ponudi opciju mjesta na koje mogu zauvijek otići gdje više takve grijehe ne će moći činiti jer na takvom mjestu nikakvih grijeha više nema. Pakao je ljudski izbor, jednako kao i raj, a Bog nam samo sve to omogućava poštujući ljudsku slobodu. Dakle, manje je važno kakve imamo grijehe. Puno je važnije kakav je naš odnos spram grijeha, a najvažnije je kakva su naša dobra djela."

Svećenik je sve to jako teško podnio. I kao što je Slaven T. bio i naslutio, odbio mu je odriješiti grijehe i zaprijetio mu je da se taj dan u njegovoj crkvi ne smije pričestiti. Slavenu T. je tada taj velečasni izgledao kao velečastivi, ali još više bio je ljut na sebe što si je dopustio bilo kakvo prepiranje, jer duboko u sebi znao je kako je to u ispovjedaonici nedopustivo, jer tamo je Bog, tamo je Duh Sveti – pred kojim se samo može klečati s neizmjernim strahopoštovanjem – i bio je ljut što ga je vlč. Ljubo uspio uvući u svoju raskinutu ribarsku mrežu za ulov ljudskih duša.

Shrvan je svratio u neku kavanu u kojoj nikad nije bio i naručio za šankom duplu rakiju, pa onda još jednu turu pa još jednu... Učinilo mu se da mu je taj svijet u kavani bio puno razumljiviji od onoga u drugim društvenim institucijama, ako ništa, onda barem: puno iskreniji, a Isus i dalje svima govori: „Istina će vas osloboditi".

Bilo je veoma sparno te srpanjske večeri uoči Ilindana, a u toj kavani nije bilo nikakva klima uređaja. Samo neki stari zvonavi ventilator na kraju šanka koji se škripavo okretao, malo lijevo – malo desno, i činilo se svakog trena da će prestati s radom jer mu je već davno nekad negdje istekao rok trajanja. Gosti kavane nisu od njega imali neke velike koristi, tek možda malo više konobarica koja je stalno nešto radila za šankom, iako bi čovjek mogao pomisliti kako se tu nema baš nešto puno raditi, ili je to možda bilo samo odvraćanje pozornosti od nenadana gosta za šankom koji je izgubljeno buljio u nju kao u slamku spasa

iako nije pio neko *fensi* piće koje se pije na slamku. Ljudi su dlanovima, hrbatima šake i podlakticama brisali znoj s čela, a po uzoru na njih i Slaven T., kao da se htio poistovjetiti s njima i pojačati svoju pripadnost toj društvenoj grupi. Nije primijetio da je itko to radio papirnatom maramicom, osim konobarice za šankom koja je to činila papirnatim ubrusom, ali kao da je štedjela na njemu, pa se stalno brisala jednim te istim.

Blago neugodne mirise Slaven T. osjetio je netom pri ulasku u tu kavanu, ali postupno su nestajali, odnosno Slaven T. se naviknuo na njih kao i svi drugi gosti u kavani. Na stolovima su bili starinski pamučni stolnjaci s crveno bijelim kockicama, ali ljudi koji su zalazili u tu kavanu nisu bili nikakvi domoljubi da bi ih privukla šahovnica po stolnjacima, pa čak ni atraktivna konobarica za šankom, kojoj se Slaven neuspješno udvarao, povjeravajući joj kako je ostao bez posla i prijatelja, pa čak i bez Boga jer mu Ga svećenik nije htio dati u svetoj pričesti, a ona se samo pravila da ga sluša kao i sve druge goste u kavani, shvaćajući to kao svoju radnu obvezu kao što je i gostu natočiti piće sve dok ima od čega platiti. Gosti kavane dolazili su zbog društva s ljudima koji dijele njihove probleme, koje im nitko ne može riješiti, samo ublažiti patnju kad se izjadaju jedni drugima – i to pretežito u pijanu stanju – jer tako se najlakše otvore duše i oslobode svakog oblika skrupuloznosti.

Slavenu T. najteže je bilo naviknuti se na duhanski dim jer je zacijelo svaki gost pušio, kao i konobarica; svi osim Slavena T. I bez obzira na to koliko slabo imućno neki gost izgledao, imao je dovoljno novca za cigarete i za piće, a mnogi i za više pića. Sve je maglovito Slavenu T. izgledalo u tom trenutku, ljudi i konobarica, dok se probijao kroz gusti duhanski dim kao kroz planinsku maglu na putu do osvajanja nekog planinskog vrha, nakon čega bi mogao uzviknuti neki radosni uzvik kao da je nešto osvojio u životu: neki vrhunac, dogurao do kraja, trud se isplatio, posao završio, sad će sve biti nekako lakše i ljepše kad se laganim koracima bude spuštao s tog vrha, no bojao se da mu ti koraci ne postanu previše lagani pa da ne produži sa spuštanjem sve do podzemlja, kako je sad produžio do tih nepoznatih ljudi da podijeli s njima svoj jad i muku pa im se ispovijedao kako su ljudi pokvareni i kako je život težak i svijet nepravedan, a oni su ga razumjeli i potvrđivali ono

što on govori te i sami govorili kako misle isto kao i on. Slavenu T. bilo je drago da konačno netko misli kao i on pa je odlučio častiti cijelu kavanu. Čekao je samo pogodan trenutak za to.

I svi su ti gosti od konobarice nešto tražili. Svi su stalno pogledavali u njezinu pravcu. Slaven T. je prvo bio mislio da ima veliku konkurenciju u kavani glede zavođenja te konobarice, ali onda je shvatio da su to samo alkoholni pogledi koje je jedino ta konobarica znala dešifrirati, a značili su da im je čaša prazna i da ju treba nadopuniti. Slaven T. je također čuo kako neki nemaju više dovoljno novca za platiti novo piće pa su molili konobaricu da ih upiše u dužničku teku, što je ona izričito odbijala. Kad je to Slaven T. vidio, znao je da je došao trenutak da učini dobro djelo, jer je vjerojatno bio u toj kavani najimućniji gost, iako je netom bio ostao bez posla.

„Daj cijeloj kavani piće!“, uzviknuo je glasno da ga cijela kavana čuje. Obraćao se konobarici, a pogled i glas bili su mu usmjereni negdje na pola kavane otkud će svatko jasno moći čuti njegovu narudžbu. Konobarica je s dozom opreza točila ljudima pića jer nije vjerovala Slavenu T. da će to poslije i platiti; općenito nije vjerovala alkoholičarima, a nitko drugi nije zalazio u tu kavanu. Nenadano počašćeni gosti su zahvalili tako što bi digli čašu u zrak da nazdrave sa Slavenom T. No, Slaven T. znao je kako nije stekao nove prijatelje. I oni su svi znali kako nisu stekli novog prijatelja. Bila je to neka čudna utjeha koju je Slaven T. dobio od njih i oni od njega, poput duhanskog dima koji ih je sve obavijao i motao u bijele plahte koje čekaju na red za neki bolji svijet. Ta utjeha nije zahvatila najvažniji dio Slavenova bića, da bi učinkovita bila njihova priča. To je mogao samo Duh Sveti Utješitelj koji je to i činio sve dok je Slaven T. ostajao u milosti Božjoj. Iako je on mislio kako više nije u stanju Božje milosti, odnekud mu je do misli dopro stih iz jednog Psalma koji kaže: „Što si mi, dušo, klonula i što jecaš u meni? U Boga se uzdaj jer opet ću Ga slaviti, spasenje svoje, Boga svog!“, i ta mu je misao, koja se niotkud pojavila, dala nadu da ipak nije sve gotovo i da Bog ima zadnju riječ.

Tek na odlasku, kad je Slaven T. platio sva pića, konobarica se na tren zapitala je li stvarno trebala izići s tim čovjekom koji ju je prethodno bio pozvao na *randes*, ali nije promijenila svoje prvotno mišljenje

jer nije povjerovala da ju je Slaven T. pozvao zato što mu se sviđa, nego zato što je bio usamljen.

Počinivši grijeh neumjerenosti u piću, a možda i grijehe u mislima lakomosti i bludnosti dok se udvarao konobarici, te vukući grijehe za sobom počinjenje prije toga dana: srditosti i oholosti, i tko zna koje sve grijehe od zadnje ispovijedi (ako se ne računa ona toga dana) Slaven T. je naišao na grupu molitelja na trgu koji su molili za nerođenu djecu klečeći na trgu s krunicama u rukama. Hodao je pogurenih leđa jer mu je ventilator iz one kavane bio dobrano rashladio već ionako znojna leđa, pa je sada osjećao oštre bolove u križima, koji su bili malo zatomljeni prevelikom količinom alkohola, a boljet će ga još više kad alkohol malo ishlapi. Bez puno razmišljanja izvadio je svoju svetu krunicu iz džepa i htio se pridružiti moliteljima, ali je u trenutku izgubio ravnotežu, što od alkohola – što od bolnih leđa, te pao na koljena, laktove i lice, pa je svukud bio krvav.

Toliko ga je sve počelo boljeti da nije znao hoće li kasnije uopće moći ustati iz klečećeg položaja. Molitelji nisu prekidali svoju molitvu da ga pitaju treba li pomoć, a on pomoć nije ni tražio. Mislili su, zapravo, kako je ovoga sigurno poslao Nečastivi da ih ometa u molitvi. Oko njih se skupilo mnoštvo nezadovoljnika tim njihovim molitvenim činom koji su vikali grdne povike i najgore vrste psovki koji je ljudski rod izmislio. Slaven T. je shvatio da je to ista ona okupljena svjetina koja se vikala Ponciju Pilatu za Isusa: „Raspni, Ga, raspni Ga“, kao i ona koja je pobila tisuće nevine dječice u Betlehemu nakon Isusova rođenja. Tad je Slaven T. pored molitve za nerođenu djecu uključio i molitvu za tu okupljenu svjetinu nezadovoljnika, kao i za svoga šefa g. Bosu te za vlč. Ljubu – jer netko je morao i za njih moliti, pa makar bio i luđak, glupak, pijanica i izopćenik – kakvim su sve njega smatrali. Znao je pak Slaven T. da Bog čuje svaku iskrenu molitvu pa mu je to davalo nadu.

Pored toga što je sav zaudarao na alkohol, Slaven T. uz to se još znojio krupnim graščima znoja zbog velike sparine nakupljene ispod oblaka, da je Slaven T. u trenu pomislio kako se to sav onaj duhanski dim iz one kavane uzdigao do neba i, od tolikih isplakanih suza u toj

kavani, tvori tolike oblake iznad njihovih glava. No njegov racionalni um protivio se vlastitoj predodžbi. Ali, isto tako, protivio se i predodžbi okupljene svjetine, koja je glasno vikala njemu i njegovim sumoliteljima da počnu konačno vjerovati znanstvenicima i znanosti, jer znanost kaže kako dijete u utrobi majke nije živo sve dok se ne rodi. Slaven T. pomislio je kako jedino od takvih znanstvenika, koji sebe smatraju bogovima, gluplji može biti samo onaj tko vjeruje takvim bogovima.

Sve je neugodnije bivalo Slavenovim sumoliteljima koji su klečali pored njega pa su se, malo pomalo, u klečećem položaju na koljenima, počeli udaljavati od njega, jer im je Slaven T. postao gori problem od okupljene svjetine koja ih je vrijeđala, zbog nepodnošljiva smrada koji je dolazio od njega kao i njegova krvava izgleda koji je narušavao ugled njihove molitvene skupine. Tako smrdi stres, alkohol, nepodnošljiv život, ali i netuširanje zadnjih nekoliko dana jer je tako umoran dolazio s posla da mu je tuširanje pričinjalo dodatni životni napor. Uskoro su se svi molitelji ustali i otišli, a Slaven T. ostao je sam na trgu klečati s krunicom u ruci i sve poruge sad padoše na njega i on se u trenu osjeti kao ostavljeni i raspeti Isus na križu i gorko zaplaka. Zaplaka i zajauka tako glasno da se i okupljena svjetina na trgu poče razilaziti jer protiv iskrene ljudske boli, suobličene s onom Kristovom na križu, ne može se učiniti ništa, osim prirodno iskazati ljudsku sućut i zaplakati s onim koji osjeća toliku patnju.

Ali, okupljena je svjetina postupila upravo suprotno od toga. Postupila je neprirodno. Da bi izbjegli bilo kakvo suosjećanje s patnikom, svjetini je bilo lakše razići se, misleći da se bilo kakva patnja drugih njih ne tiče.

Sve što je Slaven T. kroz krv, znoj i suze uspio izreći bilo je: „Isuse, smiluj se meni grješniku!“

Anto MARINČIĆ

MOJOJ DRAGOJ VALENTINI

Prije nego li ti kažem draga, nego li ti kažem ljubavi moja, reći ću ti – ne boj se. Živ sam, hvala Bogu. Istina, hladno je ovdje u ovoj šumetini, u ovom rovu. Iako sam to uredio kako nalažu vojni propisi ipak rov nije mogao odoljeti ovoj dosadnoj kiši i susnježici koja kao za inat ne prestaje danima. Ali, ne ću te sekirati, sve to zaboravim, sve to pada u zaborav kad sebi prizovem tvoje nasmijano lice, tvoju dugu, plavu kosu. A tek kad se sjetim tvojih zagrljaja! Znam kakvo je ludo stanje, znam da brineš i za brata koji je tamo na Šatoru iznad Livna. Eee, ovo ti ne bih smio pisati, ali znaš ti i bez mene zašto su on i njegova postrojba tamo. Ukratko, pripreme su to za nešto veličanstveno što će se dogoditi. I ne ću više o tom, čut će se uskoro. Ima da se veselimo i pored svega. Reci mi, dušo, i ti sigurno misliš na mene, bar pola koliko ja na tebe? Zapravo, ti mi nikako ne izlaziš iz glave i prijatelji do mene me često opominju: „Gledaj, Ivane, prema četničkim položajima. Čovječe, ti kao da nisi tu! I zašto ti stalno lebdi taj smiješak na licu? Jesi li ti uopće svjestan toga da s druge strane svaki tren mogu osuti paljbu po nama?“

Naravno, dušo, da sam svjestan svega, i naravno da mi je jedno oko uvijek prema tamo, čula su mi se s vremenom izoštrila. Rekao bih da prije osjetim da će doletjeti granata nego li i čujem njezin zlokobni fijuk. Uhhh, neko jutro bilo je baš gadno. Valjda su mislili da smo zaspali, ujutro oko pola pet su krenuli na nas, pokušali probiti crtu. Sreća, odnosno prije će biti mudrost i odgovornost našeg zapovjednika, bio je uz nas. Znaš, čula si da ima onih zapovjednika koji rijetko kad obiđu crtu, nas u rovovima. A što ćeš, nisu svi odgovorni i razumni koliko bi trebalo. No, naš Matej, je pravi. I hrabar je, ludo hrabar. Nema kod njega: Pazite, idite vi naprijed, ja ću doći. Uvijek je on ispred nas. Svaka mu čast. Čujem, neki dan je pukovnik Tvrtko galamio, doslovce urlao na neke zapovjednike. I neka je. Pojedini još uvijek misle da je ovo igra.

Dvojicu satnika je zatvorio na po sedam dana u zatvor. Zamisli, napili su se i pijani pucali, trošili municiju. Istina, u zadnje vrijeme imamo je dovoljno, ali je to zbilja neodgovorno od njih. I kažem, nek' ih je zatvorio.

Nego, draga Valentina, za koji dan će Dan zaljubljenih. Toliko mi je žao što se ne ćemo vidjeti jer naša postrojba će ovdje ostati najmanje još dvadeset dana. Ni dar ti ne mogu kupiti. Razumjet ćeš me, zlato. Znaš i sama koliko bih želio da za taj dan odemo negdje samo nas dvoje. Primošten bi bio idealan. Često sam ti govorio da ćemo naš medeni mjesec provesti u Primoštenu. Naša obala je prelijepa. Doduše, ne može se ni za jedno mjesto kazati da nije lijepo, ali meni su Primošten i Sumartin na Braču dva najljepša mjesta na našem moru. Možda zato što smo se, igrom slučaja, prvi put sreli u Primoštenu. Ma, sigurno zbog toga. Nikad ne ću zaboraviti to. Sjećaš li se, stajala si na kamenu i spremala se izvesti skok na glavu? Budući da su ti pripreme trajale dugo, podsmješljivo sam ti rekao – što je mala, bojiš se vode? I da mi nisi tad odgovorila onako otresito, vjerojatno bih produžio dalje. Ali, i sad mi zvone tvoje riječi u ušima – Ne pravi se važan dečko! Hajde da vidimo tebe, kakav ćeš ti skok izvesti. Nasmijao sam se na to i pružio ti ruku – Ja sam Ivica! Hajde baš da vidimo tko će izvesti bolji skok. Hoćemo li skupa? Pogledala si me kratko, nasmijala se i samo rekla – sad! Kad su nam glave izronile iz vode s obale se čuo pljesak. Tih nekoliko dana u Primoštenu su najsretniji dani mog života.

Uh, ja se raspričao, a ne pitam te kako su ti roditelji. I otac ti je na crti. Znam, bio je lakše ranjen i vratio se na crtu iako je još mogao ostati na poštedi. Ma, moramo se riješiti ove gamadi koja nas je kanila porobiti. Preračunali su se. Mislili su – pregazit će nas dok kažeš keks. Eeee, zaboravili su što je govorio Napoleon – Dajte mi sto tisuća Hrvata kao vojnike i pregazit ću cijeli svijet. Mi jesmo miroljubiv narod, i otkad smo prisegnuli papi Agatonu da nikad više ne ćemo ići u osvajanja toga se stoljećima držimo, ali svoje i na sebe ne damo. Moraju se četnici jednom naučiti pameti. Nego, ljubavi, održat ćeš ono obećanje, je li tako? Znaš ono da ćeš mi roditi četvero djece. Joj, koliko se radujem bar jednoj plavoj curici koja će sličiti potpuno na tebe. Dogovorili smo,

zvat će se Barbara, je li tako? Ostajemo li pri tom imenu? Muškima ćeš ti dati ime koje god želiš, ali curica, curica će se zvati Barbara. Znaš, draga, pisao bih ja tebi još duže pismo, ali zapovjednik je upravo kazao da povećamo budnost na maksimalnu jer se očekuje novi napad agresora. Budi mi dobro, i još jednom te molim, ne boj se za mene. Znaš da Bog misli na nas dvoje. Volim te i ljubim bezbroj puta. Tvoj Ivica!

SANDUK

Uzalud su ga roditelji krstili u Nedeljko, svi su ga cijeli život zvali Nedo tako da mu se ni djeca više nisu sjećala pravoga imena. Njegovo krsno ime znali su, osim njega i supruge mu, možda najviše još njih pet iz najuže familije, ali to za ovu priču nije važno. Zbog toga ćemo ga i mi zvati Nedo jer, na kraju krajeva, tako ga je znalo cijelo selo i širi kraj. Ono što je važno jest činjenica da je Nedo bio pošten čovjek ili bi njegovom opisu najviše odgovarale riječi, čovjek starog kova. Čovjek koji se rodio na selu i na selu, radeći sve seoske poslove, skončao. Ono što je znao, ono o čemu većina ljudi ne želi ni razmišljati jest da valja umrijeti pa se pripremao za smrt. Ne sad da je Nedo želio umrijeti, ne to, nego je, sukladno običaju kraja u kojemu je živio u to, za mlađe naraštaje sada već davno vrijeme, premda je prošlo svega tridesetak godina od toga, sebi pripremio ukopne daske.

Ukopne daske?

Kako mlađem naraštaju pojasniti što su to ukopne daske? Do prije nekih tridesetak, najviše pedeset godina, ljudi, svaki domaćin koji je imalo držao do svog *nama,* za života bi sebi pripremili daske i odjeću za ukop. U šumi bi probrali jedan od najboljih hrastova, važilo je mišljenje da su hrastove daske za ukopni sanduk najbolje, oborili bi ga, u to vrijeme još uvijek ručnom žagom, izrezali na "uzbrdnoj žagi", na daske "peticu", potom to složili, obično na tavanu štale. Naravno, daske za sanduk neki bi izrezali i od lipova ili nekog drugog drveta, ali hrastove su važile za najbolje. Tijekom jeseni, zime pa i dobar dio proljeća dok

stoka ne pojede ono što su joj preko zime pripremili, te ukopne daske bile bi pokrivene sijenom i slamom koje su seljaci skladištili na tavan. Osim toga, domaćini koji su držali imalo do sebe za taj zadnji slučaj pripremili bi si narodnu nošnju svoga kraja, u Nedinom slučaju košulju i duge gaće od beza, te čermu. Tako odjevene stavljali bi ih u sanduk, netko od živih zakucao bi posljednje čavle u taj sanduk, a potom na sanduk stavili pokrov. Pokrov vam je platno istkano na stanu, također od beza, samo malo ljepše *učinjeno.*

Nedo je imao petero djece, četiri cure i jednog sina. Valjda, kako su on i supruga mu sina čekali dugo, bio je tek peto dijete, dali su mu ime Božidar, ali kao i ocu i njemu su skratili ime u Božo. Budući da je bio prilično niska rasta tepali su mu, Božica. A Božica je volio sve više nego raditi. Iako rastom nizak bio je prilično zgodan, ljepuškasta lica i što je kod cura, bar dok se ne udaju, vrlo važno volio je lagodan život. Na prvom mjestu bile su mu žene i piće. Mater Božina, a donekle i sam Nedo, tolerirali su takav njegov život, ta jedinac je bio. Za razliku od Bože, stariju mu kćerku, Bosu bez trunke oklijevanja vodio je u berbu kukuruza. Danas ovoj mladeži koja ni sa kombajnom ne želi brati kukuruz po slavonskim *lenijama* pojašnjavati što je to i kakva je to bila ručna berba kukuruza oko Sombora, Tavankuta i drugih mjesta, ne da je uzaludan posao nego ne vrijedi ni pokušavati. I tako, Nedo je kao i skoro svaku jesen, uzevši godišnji u firmi u kojoj je radio kao fizički radnik u vrijeme berbe, organizirao svoju grupu od njih šestero za ići u Sombor u berbu. Naravno, gazda kod kojega je pogodio posao, obrati mu desetak *jutara* kukuruza, budući da ih je u grupi bilo šestero, dao mu je dvije sobice u pomoćnoj zgradi. Nedo i nevjesta mu Stojanovca spavali su u jednoj, a Bosa i još tri muškarca u drugoj sobi. Važno je znati da između tih soba nisu postojala vrata nego samo ostavljen prolaz. Budući da se Bosa umetnula na svoju mater, lijepu i sitnu te vrckavu ženu, prije nego bi od umora pozaspali izazivala je trojicu momaka, susjeda, koje je Nedo poveo sa sobom. Budući da je jedne večeri baš pretjerala sa izazivanjem, ono – kakvi ste vi momci ne smijete me ni dotaknuti – Perica B. ju je uhvatio i počeo stiskati. Naravno, to stiskanje i poluglasno šaputanje probudilo je Nedu pa je iz sobe, ne izlazeći jer se vjerojatno bojao što bi mogao vidjeti, naglas ponovio dva-tri puta „u

minje, djeco, u minje“. S vremenom su se Nedine cure poudale, ali je sin Božo i dalje barabirao. Uvidjevši da od sina ne će biti ništa, bar ne ono što je kao i svaki otac očekivao, Nedo je zaključio: Od onog mog propalice ne će biti ništa, idem ja sam sebi pripremiti ukopne daske jer me taj ni ukopati ne će.

Ivanko, pak, Matić, zaljubljenik u sve što je imalo veze s vojskom, s ratovanjem, sebi i svojoj družici za života je, u novogradskom groblju osigurao ukopno mjesto, dao izraditi spomenik na kojem je ugravirano – *spomenik podiže sam sebi za života*. Razumljivo, kao zaljubljenik u sve vojno, na ploči je ugravirao i oznake postrojbe u kojoj je ratovao.

Ah, da rat!

Kad je zaratilo. Nedo je sa svojima izbjegao u drugi, po njegovu mišljenju, sigurniji kraj. Dok je bio u izbjeglištvu, vojska koja je držala područje na kojemu se nalazila i njegova rodna kuća koristila je sve što je pronašla. Tako je nekom pametnjakoviću palo na pamet da s tavana Nedine štale poskida ukopne daske i stavi ih kao zaštitu od granata u rovu gdje je čuvao položaj. Kad je rat završio Nedo je ostao u izbjeglištvu još tri godine. Vrativši se konačno nije ga posebno pogodilo to što je našao kuću opustošenu, ali to što su ukopne daske nestale, e to ga je itekako naljutilo.

- Kojoj budali je palo na pamet uzimati ukopne daske? – ponavljao je ljutito iz dana u dan.

Smirivši se nakon nekog vremena odlučio je ponovno posjeći hrast i izrezati si ukopne daske te ih uskladištiti na tavanu da se osuše. Nije prošlo ni mjesec dana otkako je posjekao hrast i izrezao daske smrt ga je prevarila, završio je u sanduku pogrebnog društva „Pavka“.

Nikada se nije saznalo gdje je i kako završio Ivanko. Prema pričama ljudi, u vrijeme kada je rijeka Bosna jako nadošla i plavila sve pred sobom, dolazio je na obalu i dugo zurio u vodu. Je li se namjerno bacio u nabujalu Bosnu ili se poskliznuo, uglavnom uzalud su ronioci danima tražili njegovo tijelo. Pričalo se da se nije zaustavio ni u Savi niti u Dunavu nego da je njegovo mrtvo tijelo stiglo čak u Crno more.

Uzalud su i Nedo i Ivanko, svatko na svoj način, pripremali sebi sanduke!

Borislav ARAPOVIĆ

O HERCEGOVAČKIM IZRAELSKIM MAGARCIMA

Školski dani za nama, ljetni praznici pred nama, pa umjesto na spavanje, bježimo mi djeca do naše bake Ilke.

- Bako, draga naša bako, pričaj nam, pričaj nešto, nešto davno, nešto daleko.

Tako jednom kao odgovor na naše navaljivanje, naša dobra baka, nek joj je duši pokoj, odloži vreteno i preslicu pa će svojim vazda blagim, baršunastim_ glasom:

- Ispričat ću vam danas, djeco, ispričat ću vam priču o lisici i...

Uto, tamo vani iza svega glasa zareva magare i prekide baku. Svi se od srca nasmijasmo. Ali se naša baka tek lagano nasmiješi, zamisli, prolista po svojim papirima, nekoliko ih izvadi i stavi pred sebe na stol.

- Ne, neću danas o lisici, nego o našim hercegovačkim magarcima, o njihovu podrijetlu. Tu sam priču čula od svoje bake Cvite, a ona od svoje bake Šime. Prema toj priči su, iznenadit ćete se, djeco, prema toj priči su naši hercegovački magarci potomci magaraca iz Svete Zemlje Izraela.

- Naši magarci iz Svete Zemlje? – zapanjeno graknusmo.

- I ne samo to, - diže naša baka Ilka glas, govornički vješto, za pola oktave više – nego i to da se u narodu govorilo da su naši hercegovački magarci potomci onog sretnog magareta na kojem je Isus jašio iz seoceta Betanije u sveti grad Jeruzalem?

- Naši hercegovački magarci rodom od Isusova magarca!? – uzviknusmo i zinusmo, a u našim ošišanim glavicama nam se zasuka, a u očima glavica s pletenicama se zacakli.

- A da bi se vi, djeco, prisjetili o kojem se to časnom prapradjedu naših hercegovačkih magaraca radi, pročitat ćemo o njemu ulomak iz Svetoga pisma.

Naša baka dohvati jedan od ona tri sveska prijevoda nadbiskupa Šarića, prolista, nađe što je tražila, pridiže taj svezak već dobrano izlizanih korica pa nam pročita o onom magaretu na kojem je Isus jašio iz Betanije u Jeruzalem, pročita nam polako i dostojanstveno, pa nastavi sa svojom pričom.

Govorilo se u nas, da je možda već u vrijeme kraljevanja našega prvoga kralja Stipana Tvrtka bilo po našoj kršnoj Hercegovini i svećenika glagoljaša. Hercegovina se u ono davno vrijeme nazivala Zahumlje, Humska zemlja, ili skraćeno Hum, a latinski Zachulmia, Chulmensium Terrarum. A glagoljašima nazivamo one svećenike koji su u dugim stoljećima po mnogim hrvatskim krajevima, a navlastito onim uz more, držali mise na narodu razumljivom staroslavenskom jeziku, a ne na latinskom.

Dogovoriše se jednom biskup trebinjski i biskup duvanjski da pošalju u Svetu Zemlju po jednoga svećenika glagoljaša, mlada, zdrava, krepka, marna, bistra, nadarena, željna naukovanja; da jedan razvidi i na jeziku rvackom opiše Svetu Zemlju, a drugi da izuči kako živi i održava se svijet kršćanski u zemljama muhamedanskim.

Odabra tako biskup trebinjski mladoga don Matu, tamo negdje od Trebinja. Don Mate je uza sve ono gore rečeno bio i lako pokretan i okretan, peru vičan, U njega vrstan i krasopis i krasoris, a i skroman i izdržljiv kao magare.

Poći ćeš u Svetu Zemlju na trošak biskupije i što narod humski domakne, – reče mu biskup. – Vratit ćeš nam se za do tri godine. Vratit ćeš se, ali ne praznih ruku. Prođi Svetom Zemljom uzduž i popriko, sve krajeve opiši i nariši, navlastito mista koja se spominju u Svetom pismu, a slovom i crtežom što zornije i dojmljivije prikaži krajeve i mista kojima je Spasitelj naš Isus prolazio. Bit će to tvoja knjiga, tvoj dar i dar svih vas glagoljaša kamenoga Huma, našem puku pametnoga uma.

A duvanjski biskup odabra don Juru, bistru glagoljašku glavu, koji već na bogosloviji uz latinski i grčki prionuo i uz hebrejski.

Prvu ćeš se godinu posvetiti učenju arapskog. Posjećivat ćeš samostane, crkve i kršćanske obitelji po Svetoj Zemlji, zapisivati i proučavati iskustva kršćana u muslimanskom okružju. S poštovanjem razgo-

varaj i s kršćanima i s muhamedancima, sa svećenicima i redovnicima i kaluđerima i grčkim, armenskim, i gruzijskim i etiopskim, koptskim i latinskim. Vratit ćeš se, ako Bog da, do tri godine, sa svojom knjigom, sa zapažanjima i sa zaključcima.

Otploviše don Mate i don Jure nekom dubrovačkom lađom. Nakon više dana plovidbe i po tihu i po burnu moru, dospješe do u onu biblijsku luku Jopu, na hebrejskom Jafo, a iz Jope pa do Jeruzalema dva dana dobra hoda, poglavito uzbrdo, predaše jednom franjevačkom samostanu pisma svojih biskupa. Gvardijan ih lijepo primi, ugosti i smjesti i dade im po jednu sobicu. Stol, stolica, polica, uljanica; okno s rešetkom.

Većina Arapa u Svetoj Zemlji su muslimani, a manjina kršćani, baš kao i danas. Franjevci već sljedećega dana provedoše naše glagoljaše po Jeruzalemu, pomoliše se u Bazilici Svetoga Groba, promotriše izvana Omarovu džamiju, ili Kupolu na stijeni, sagrađenu na mjestu gdje se nekad dizao onaj velebni izraelski Hram, iziđoše iz grada, pa preko potoka Kidrona do u Getsemanski vrt.

Za koji dan pođoše i do Betlehema udaljenoga od Jeruzalema samo do dva sata hoda i pomoliše se u Bazilici Rođenja Isusova.

Odmah potom počeše učiti arapski, a od hebrejskog i grčkog su ponešto već zapamtili iz svojih sjemenišnih i bogoslovnih klupa, ali eto zlatne prigode da to znanje prošire u druženju sa Židovima i grčkim kaluđerima.

Nakon godine dana u Jeruzalemu odluči don Mate da je vrijeme krenuti na put po Svetoj Zemlji pa će jednog dana gvardijanu:

- Spremam se na put po Svetoj Zemlji. Kamenita i kršna je, baš kao i moja Zemlja humska. Usto još dobrano pjeskovita i bezvodna. Dug i naporan je put preda mnom. Kupit ću si jedno magare. Dobro magare je čovjeku i dobar drug.

- Kupi magare u Betaniji, kako to ovdje kažu, Isusovo magare – odgovori gvardijan.

- Isusovo magare? Ta Isus je izdahnuo prije vjekova i vjekova, a tako i magarac na kojem je jašio.

- Slušaj što ti savjetujem. U Betaniji na tržnici četvrtkom prodaju Arapi dobru, jaku magarad, za koju tvrde da su potomci onoga magare-

ta na kojem je Isus jašio iz Betanije u Jeruzalem, uz klicanje svega onoga mnoštva „Hosana, Hosana“. Arapi pokazuju i neka duga rodoslovlja.

- Šališ li se ti, brate gvardijane? Ima li i zrnca istine u tim rodoslovljima?

- Ima važnijih pitanja o životu Sina Božjega na zemlji, na koja bismo željeli znati odgovor. Ali Sveto pismo nije ni udžbenik o postanku svijeta, niti je dnevnik o životu Isusa Krista. O postanku svijeta imamo u Svetom pismu samo dvije do tri stranice, a o Jobovu jadu ih tridesetak. A ljudima u glavi najprvo ovozemaljsko, pa zarađuju i na Božjemu. Ta i sam si se iznenadio kad si primijetio da se tu u svetom gradu Jeruzalemu hodočasnicima prodaju „komadići križa na kojem je Isus bio raspet“, „čavli kojima su Isusu ruke i noge na križ pribili“, „koplje kojim je Isusovo srce probodeno“, „trnje iz Isusove trnove krune“, „komadići Isusove haljine“ i tako dalje.

- Pa kad je tako, zašto mi savjetuješ kupiti baš jednoga od tih takozvanih Isusovih magaraca?

- Jedno zato što je hodočasništvo mnogom siromahu kruh; drugo, jer je magarad u Betaniji dobra, izdržljiva soja, i na kraju, možda, ipak, iz roda u rod i posebnoga blagoslova, a možda i... – pa gvardijan zažmiri i ruke raširi...

Sljedećeg četvrtka urani don Mate, ode u Betaniju. Na trgu desetak magaraca s užeženim latinskim slovima A. I., to jest s latinskom kraticom za magare (asinus) i za Isus. Priđe don Mate jednom, pogleda ga, i magare njega, oči u oči, a Arapin mu odmah glasno i brzo „Magare Isusovo – magare Isusovo...“ i stade razvijati listinu s papirima s po dva stupca rodoslovlja. Vidi don Mate, magare to stasito, mlado, ali mršavo. Pođe dalje prema jednom drugom, ali taj mršavko za njim zareva. Obilazi don Mate tržnicu, a mršavko onaj prvi opet zareva. Vrati se don Mate, pogleda mu zube, kopita i stegna, rebra, rep, gleda i on don Matu.

- Evo dajem ti i zobnicu... i samar... i mast za rane... – navaljuje Arapin.

Pogodiše se, don Mate izvadi, izbroji. Uze uže, pogladi svog novog druga, okrenu ga i povede u Jeruzalem, možda istim onim putem kojim i Isus na onom svom dolasku iz Betanije u Jeruzalem, ne na konju, kao neki bogatun, neki velmoža ili kralj sa sjajnom pratnjom.

Nazva don Mate od milja svog novog druga – Mago.

Jedne večeri složi don Mate u jednu vreću nekoliko kruhova, grumen posna sira, plećku suhe bravetine i nožinu u koricama; u drugu svoj pokrivač, jedne sandale i nešto rublja; u treću mješinicu s vodom; u četvrtu kožnu torbu sa stotinjak araka papira, gusja pera i bočice crnila.

Jutrom rano porani, napoji svog Magu, namjesti mu i podveza samar, pozdravi se bratski, srdačno s gvardijanom i ostalom samostanskom braćom, pomoliše se svi još jednom za Božji blagoslov, za zaštitu i vodstvo i don Mati i njegovom Magi, pa don Mate štap u ruke, jak štap s okovanim šiljkom, zlu ne trebalo, Magu povuče, don Jure ga isprati do kroz teška, okovana vrata u bedemu grada, s trostrukim stražama. Tu se braća glagoljaši još jednom pomoliše, pozdraviše, izljubiše, rastaše.

Don Mate i Mago udariše k jugu, prođoše kraj Betlehema. Tu ne zastaše jer je don Mate tu već bio, sve već opisao i narisao na papirima naslovljenim s „Betlehem na hebrejskom Kuća kruha (bet, lehem)“, produži za Hebron, nakon tri dana, nastavi za Beer-Šebu, gdje je Abraham boravio sa svojim stadima i kopao bunare, skrene prema morskoj luci Aškelonu, pa primorskim putom dalje k sjeveru, kroz Jopu, Cezareju, Tir i do Sidona. Tu skrene k jugu do Nazareta, odatle do Galilejskoga mora, obiđe mu sve gradove, posebno se zadrža u Tiberijadi i Kafarnaumu, pa duž rijeke Jordana do Jerihona i do Mrtvoga mora, i tako dalje.

Putovali tako don Mate i Mago od biblijskog mjesta do mjesta, od grada do grada, od polja do polja, od brda do brda. Kad bi se približavao nekom novom selu, gradu, brdu, vodi..., don Mate bi izabrao zgodno mjesto, pa dok Mago pase, brsti, don Mate piše i riše.

A kad bi ih uhvatila noć na putu, don Mate bi izvadio iz vreće pokrivač, kleknuo u mrak, Bogu se pomolio, neki kamen pod glavu podložio, gledao bi one kao jabuke krupne svijetle zvijezde nad sobom, sjetio bi se svog Huma, izmolio Očenaš za Humljane, za Magu, za sebe, za sav svijet...

* * *

Nakon godinu dana i umora i pisanja i crtanja i risanja, pa i suha grla i prazna stomaka, ugleda don Mate opet zidine svetoga grada Jeruzale-

ma pa mu srce zaigra, pa povika „Hosana! Hosana! Hosana“. A zaigra očito i Magi pa i on iza glasa zareva ihaaaa... ihaaaaa... ihaaaa...

Samostanska braća se od srca obradovaše kad ugledaše opet svoga brata Matu i njegova Magu, ona pisarska mu vreća puna, a sve druge prazne, prazan mu i stomak, i grlo mu suho, prodao don Mate i ogrtač i pokrivač, izlizao oba para sandala, zarastao u brkove i bradu, pa uz čašu samostanskog vina odgovorima i pitanjima nikad kraja.

- A gdje je moj don Jure? – pridignu odjednom obrve don Mate.

Žamor se u blagovaonici stiša, oboriše se pogledi.

- Don Mate, o tom sutra, a danas se odmorite, i ti i tvoj Mago.

* * *

- Naš brat Jure te često spominjao. Čak nam jednom reče: „Dogodi li mi se nešto pa da ne dočekam don Matu, ostavljam mu svoga Isusova magarca. Neka bude moj dar Humljanima...

- Imamo mi Humljani svoje magaradi... Kud će magare u lađu?... Ako lađa potone, lako za mene, ali ode na dno i Isusovo magare... Pa ako i sretno stignem s tim magaretom do svog Huma, smijat će mi se..., tamo kod nas krš i krš, manje trave nego ovdje..., a zimi i hladnije, promrznut će..., a i naša humska magarad zna biti opaka... – izmotava se don Mate.

- Don Jure ti ostavi ne samo magare nego i sve što imaše u srebru, to što dobi kad je odlazio, da ima i za povratak.

- Brate gvardijane, neka samostanu don Jurino i srebro i njegovo Isusovo magare, a ja ću...

- Brate Mate, ti ispuni svom bratu posljednju mu ovozemaljsku želju, a Stvoritelj će se pobrinuti i o tebi i o Jurinu magarcu.

* * *

Da bi mogao završiti svoju putopisnu knjigu Svetom Zemljom Isusovim stopama, oslobodi gvardijan don Matu od svih drugih samostanskih poslova, doli knjige mu i magaraca.

* * *

Po cijeloj se zemlji humskoj pročulo, da se nakon tri godine izbivanja u Svetoj Zemlji vratio don Mate, da se nije vratio sam, da je doveo

i dva magareta, da to nisu neki obični magarci, nego Isusovi magarci, pametni, stasiti, krepki, radini, zadovoljni i kad pasu po kamenjaru i kad brste po trnovu grmlju, ali da znaju biti i tvrdoglavi, tvrdoglavi, ne možeš im ni pokazati ni dokazati, baš kao i naši magarci humski, a ne samo oni.

Počeo svijet dolaziti glagoljašima u Trebinje, da vide ta dva čuda neviđena, ta dva Isusova magarca, a ujedno da se pozdrave s don Matom i da se kod kuće pohvale, da su i Isusove magarce pogladili, da su se s don Matom rukovali, a poneki imućniji se vratiše i s crtežom kako stoje stegovno i ozbiljno, s jednom rukom oko vrata jednom, drugom rukom drugom dugouhom oko vrata, kao tri brata jedan uz drugoga.

Obikla se ta dva fina inozemna gosta u našem Humu, zavoljeli oni naš krš i naš svijet, zavolio i naš svijet njih. Pa kad stadoše se mladiti i prvi potomci tih naših humskih Isusovih magaraca, bi to u kršnom našem Humu prvorazredna vijest. Navališe kupci, jedni se nadmeću, drugi za cijenu ne pitaju. Ali glagoljaši kako i uvijek u svojim nebeskim, tako i u ovim pučkim upitnicima, umno i pošteno, ista cijena magaradi domaćoj i uvoznoj, pa da svima bude pravo, ime svakog nadobudnog na papirić pa u kapu, pa nek neko dijete promiješa i izvuče. Čuvali ljudi svoje Isusove magarce ko oko u glavi.

Sprijateljili se tako ti Isusovi magarci i s magarcima našim humskim, po onom narodnom – s „našim rođenim“, nasta novi magareći rod, po Humu ga sve više i više.

Umrije pop glagoljaš don Mate, pomriješe i drugi iz njegove dobi, zamijeni ih novi mlađi naraštaj, a kad ostariše i oni, novi mladi za njima... istim žarom istim marom raditi za Kraljevstvo nebesko u kraljevstvu ovozemaljskom, za dom nebeski i pozemaljski dom i dim.

Sastajali se po dogovoru popovi glagoljaši iz svih krajeva humske zemlje da zajednički razmotre, pretresu, kako bješe jučer, kako je to danas, kako poraditi sutra.

Jedna sijeda glava zbuni svoju i sijedu i zelenu braću, kad pročita svoje za ovaj skup pripremljeno učeno izlaganje „Glogom i glagolom“ i zaokruži ga pridignutim prstom:

„...Iz svih tih primjera nedvojbeno proizlazi, da su navike, ćud, radinost, upornost, izdržljivost, skromnost, umjerenost u iću i piću, vjernost, odanost, a i tvrdoglavost, jogunjenje, tvrdokornost... i tako dalje, u humskoga magarećeg roda slična pa i ista kao i u samih Humljana; usto da su i jedni i drugi vrlo pametni, umni, bistri, nadareni i uhom i sluhom, i stasom i glasom...“.

Ko iz vedra neba grom i munja!

Utihnu učeni skup, utonu u nedoumicu. Stariji prstima po sijedim bradama, oni srednji se počešu po kosi, a mlađi za odgovor još bosi...

- A sad, djeco, na spavanje.

- Ali bako, draga naša bako, kako ona knjiga, kamo don Jure..., kako naši drugi glagoljaši, kamo ono...?

- O tom drugi put. Već je kasno. Sad na spavanje... O anđelima i o našim dragim magarcima snivajte...

Miljenka KOŠTRO

KRIK DUŠE

Da bar nekako mogu zaboraviti taj dan kad sam kao civil došao u knjižnicu, koja nosi časno ime jednog velikana od riječi. Želio sam uzeti koju knjigu da u pauzama od bojišnice skratim duge zimske večeri i odagnam misli od ružnih događaja. Da bar sve to nisam gledao svojim očima. Kamo sreće da se nije dogodilo, ali dogodilo se. Da sam bar sklopio oči i začepio uši. Bio sam mlad, neiskusan, zaveden…, blijed od straha, od tog nametnutog rata, od loše hrane. Od svega sam bio blijed ko krpa. Oni su slavili, vrištali, a ja sam živ umirao. Nisu se na mene posebno obazirali iako su mislili da sam knjižničar. Valjda sam im izgledao previše blesavo. Ali taj čin?

Taj datum, taj zimski dan, taj ružni i tužni događaj za njih je bio praznik, bar je tako izgledalo. Udišući crni dim, nazdravljali su pobjedi. Pirovoj pobjedi. Tuga i jad davili su me u grlu, ali sam šutio. Trebao sam vikati, plakati, zapomagati, ali sam šutio, a u meni je hroptalo. Na tom crnom pepelu, usred dana ispisivali smo svoje životopise. Zbrkali su mi misli, strahom odrezali jezik, meni, jadniku koji se nije usudio vrisnuti. Plamen je gutao riječi, stranice, korice, gutao je nečije neprospavane noći dok je stvarao. Dim je ispisivao novu, mračnu stranicu Povijesti.

Čije li su sve ruke držale te knjige, listale ih i uživale u starim dokumentima, ispričanim pričama, stihovima ili dramskim i znanstvenim sadržajima? Stotine, tisuće knjiga na raznim jezicima tek tako odoše u nepovrat, u sred moga Grada. Ne krivim taj bezazleni plamičak iz upaljača. Dospio je u pogrešne ruke. Police su gorjele pred mojim očima. Gorjele su u mom uplašenom srcu. Želim vjerovati da su gorjele i u srcima onih koji su ih sa mnom palili. Vjerojatno ih je neki mrzovoljni kapetan nadojio mržnjom, dao zapovijed, vojnicima zadatak da unište to uzvišeno duhovno blago, simbol Grada, carstvo pisane riječi. Vjerujem da ih majke nisu tako učile. Nema utjehe, ali sreća da je većina

tih pisaca (autora) prešla na onaj svijet i ne će saznati za ovo zlodjelo, ili pak hoće. Ovi, još živi, kada saznaju umrijet će od tuge. U svim tim pričama živio je i dio mene. Pjesničke duše ipak će oćutjeti miris dima, osluhnuti. Taj dan Dante se sigurno prevrtao u grobu, Dostojevski će znojna čela ustati iz groba, a tek pisci ovog podneblja, teško će podnijeti ovoliko poniženje. To skladište znanja, povijesti i duha, melodije što liječi i oživljava na pola uveli cvijet, više je nema, ne diše. U zidove se uvukao mrak i muk. Ooo, svi vi, velikani pisane riječi, mrzite me. O, moji poštovani: Matoš, Krleža, Šimiću, Šantiću, Ujeviću, Kafka, Dizdar, Meša, Vesna, Zagorka, Desanka… Vrag ti odnio Radovana i Slobodana, kud poslaše ove piromane. I odnio ih je, i mene s njima. Ne znam što je u tom dimu trebalo biti lijepo. Bar te knjige nikomu ništa nisu krive. Naprotiv, svima su bile od koristi.

Boli me jer tu sam bio, i dva moja oka tu su bila, moje uši, drhtave ruke i noge. Tu sam bio cijeli ja. Šutio sam. Ili pak nisam bio? Ako si član orkestra odgovaraš za kvalitetu svirke. Na prvu činilo mi se da su dobrodušni i religiozni, da još mirišu na materino mlijeko, ali, ali… Ne razumijem. Vrata su bila otvorena. Ušao sam, popeo se uz stepenice tiho kao duh. Nikoga od zaposlenika nije bilo, ni moje omiljene knjižničarke nije bilo. Uzalud sam je zvao: Jasmina, Jasmina. Na stolu sam vidio načete slane štapiće i naočale. Volio sam knjige, često navraćao, čitao. Onda su se pojavili oni, niotkud. Krupni, kao dva vuka, u crnim hlačama i bundama. Tko zna što bi napravili i Jasmini da je bila tu. Možda je namirisala nevolju i na vrijeme pobjegla, ili je dijete vodila liječniku. Možda je bolesna ili ju je stigao metak. Tko zna? Mogli su razgovarati o književnosti, ponijeti po koju knjigu i hraniti dušu, ali ovako…

Svi smo dobili nadimke kako bi mi njihova imena ostala nepoznata. Meni su podrugljivo prišili Lane. Po govoru sam shvatio tko su. Kao da je u njega ušao Tanatos, Vuk je zapovjedio: *Žeži sve po redu*! *Zima je, neka se čaršija ogrije.* Bilo me strah tih riječi. Drhtao sam. Držeći upaljen upaljač Zverko je ponovio: *Sve po redu*! Hladna izraza lica, zažegao je i sve škropio psovkama. Vuk mi je pružio upaljač i naredio: *Žeži*! Pištolj mi je uperio u glavu. Krv mi se ledila. Sve se odvijalo brzo. Plamen je rastao i sve gutao. Ova dvojica sigurno doma nemaju policu

za knjige, pomislim. Nitko nije zvao vatrogasce sa šmrkovima. Dok se crni dim dizao u zrak uzalud sam priželjkivao da se dogodi neko čudo. Možda je vjetar raznio dim po cijelom prostoru, po svim četvrtima u gradu da svi osjete miris paljevine i žal za izgubljenim knjigama. Odvrnuo sam česmu, ali voda iz nje nije potekla. Izašli su, i ja za njima. Ponašali smo se kao da se ništa nije dogodilo, kao slučajni prolaznici koji hodaju ratom na pola opustošenim gradom. Nadao sam se da me nitko ne će povezati s požarom.

Nedaleko od knjižnice žuborio je potočić. Krenuli su prema njemu. Oprali su lice i ruke, a o savjesti će razmišljati kasnije. Valjda. Sjeli su u neki otucani tamni terenac i odmaglili niz cestu. I ja sam oprao ruke, glavu zabio u njedra i sav jadan krenuo do granatama izrešetana stana. S istoka sam čuo pucnjavu pa sam pognute glave ubrzao korak. Mučila me zbrka u glavi. Da sam bar bio gluh i slijep. Nijem sam bio, šutio sam, a šutnja ponekad i nije zlato. Da sam im odbio poslušnost i po cijenu života. Vatrogasno vozilo stiglo je prekasno. Navečer, tog dana sve vijesti koje sam uspio slušao sam. Odzvonilo bi mi u ušima ono: Nepoznati počinitelji... Išao sam na misu i svećenik je u nedjelju propovijed počeo kako su nepoznati počinitelji zapalili knjižnicu. Bilo mi je neugodno. Trebao sam vrisnuti da ja sam taj, ali nisam. Kasno sam sastrugao veo straha.

Nedugo nakon rata, kad sam svukao uniformu razbolio sam se, zatim oćelavio, doslovce pretvorio se u ruinu. Ubili su mi starijeg brata. Iza njega je ostala žena i dijete. Trebao sam im biti od pomoći, a ne znam jesam li. Sestra za vrijeme rata otišla je u Njemačku. Sreća da mi geleri u tijelu ne zadaju veće muke. Ali duša pušta nečujne krikove. Ruka mi drhti, vrijeme me požderalo, no morao sam ovo ispisati na ovu bijelu kartušinu, inače bih pukao. Kamo sreće da pišem o prvom poljupcu, o ljepoti života u suživotu i sretnom djetinjstvu. Ovako, u meni ječi čemer zaključan pod sedam brava. Prolivena krv ne da spavati, dim i vatra još grizu za uvelu dušu i slabovidne oči. Danas, u dugoj zimskoj noći, na svoj rođendan, ovim rečenicama kao da podižem zidove između sebe u uniformi, onog prije i onoga poslije spaljivanja knjiga. Pobjegao bih od sebe, od ovoga grada, od sjećanja… no, i kada bih otišao u Pariz i udisao zrak koji je udisao i Baudelaire ama baš ništa se

ne bi u meni promijenilo. Ovim priznanjem se spašavam, ali, ali ne… Nalijevam čaše, sam sa sobom u sobi punoj dima od duhana i kroz prozor gledam zvijezde. Moja se davno ugasila. U gorčini života ispijam gorčinu lošeg vina. Pred očima mi još uvijek drhte sjenke mrtvih knjiga koje su poslije na mom licu iscrtale nabore.

Ipak su me zvali Lane, a plah i jesam, i tri sam nekako spasio od proklete vatre kako bih spasio dio sebe, bar kap svoje duše. Nekako sam ih skrio ispod otrcane crne bunde. Tu su, u mojoj sobi. *Šegrta Hlapića* sam čitao u djetinjstvu i želio sam ga još jednom pročitati. *Ježeva kućica*, a tko je nije čitao. Nisam želio odrasti. Eee, da, *Na Drini ćuprija,* pročitao sam je više puta. Da ih nisam skrio mislim da to ne bih prebolio. Šteta što pod bundu nije stala cijela knjižnica. Da je, danas bih sjajem u očima palio lampe po gradu, ponosio se sobom, učlanio se i odlazio u nju i čitao, čitao. Oprostite mi, poštovana Braćo Grim, Goethe, Cervantes, Krleža, Zagorka… I dalje vam se divim. Niz onih kojima se divim je dug. Kada me okruže samoća i gusti mrak u meni se probudi kritički duh, puštam dah, hvatam misli i pišem, pišem iako ne znam je li to što napišem vrijedno neke knjige. Lutam prostorima mašte i stvaram jedan ljepši svijet, onakav kakav bih želio. Još uvijek se pomalo sramim svoga imena pa bih potencijalnu knjigu potpisao onim glupim nadimkom; Lane. Za razliku od mene lane je bezazleno, a ja… Kad sam bio klapac, uuuuu, šta sam sve dobroga mislio učiniti za svoj grad kad narastem velik. Šta sad? Kasno je…ili…? Ne znam.

Na moje iznenađenje, Zverko i Vuk su nakon svega došli do mene i zbog svega se kajali preda mnom. Izgledali su mi kao dva prazna, ofucana, stara kofera. I sam se slično osjećam. Kad zavirim u sebe ne vidim Bog zna šta. Možda me više i nema? Imao sam dojam da oni kao i ja još uvijek vode neki rat sa samim sobom. Vjerojatno će tako biti sve do onog trena kada nam smrt pokloni cjelov na čelo. Kada se to dogodi kasno je iz nas vaditi dokaze zločina. Poštovani Dante, kasno je za tuć se šakom u prsa. U koji krug? Aaa, ne ćeš mi reći. Znam, nema vjetra koji bi mogao iza mene pročistiti zrak. Šta ti je život nego varka. O, milostivi Bože, čuješ li krik ove moje sićušne duše? Evo me, grješna pred Tebom. Neka bude volja Tvoja. Ali ja moram na papir iskapati dušu, ispričati svoju priču i dovršiti knjigu. Jednostavno moram!

Mate GRBAVAC

ZEMLJA HERCEGOVA

(Poglavlje 27.)

Kad sam se probudila iz crnila sna počela sam razaznavati svoje dvorkinje koje su se oko mene okupile. Lice mi stalno umivaju navlaženim maramicama, mašu iznad mene kako bi me povratile svijesti. Kad sam došla sebi u meni se počinje buditi misao o nesreći koja zadesi moje najmilije, moju djecu ljubljenu, misao koja ubija i zadnju trunku radosti, koja svojom tugom obavija cijelu mene da počinjem drhtati kao trska na vodi nemoćna učiniti bilo što čime bi se mogla izdići iz provalije u koju me njihova sudbina strovali. Naviru misli i pitanja i ne znam koje od njih je teže i beznadnije. Gdje su sada? Što rade s njima? Jesu li živi? Znaju li da su kraljevskoga roda? Hoće li ih kao takve odmah pogubiti kako bi do kraja zatrli lozu Kotromanića, kraljevsku lozu bosansku? Gomilaju se pitanja, a svako donosi sve veću bol i nemir u dušu, bespomoćnost tijela, nemir živaca koji su na granici izdržljivosti. Dolazi brat i tješi me, govori da će učiniti sve kako bi ih otkupio iz ropstva. Zna da su Turci pohlepni na novac. Navodi primjere kada su za zlatne dukate mnogi bili izvučeni iz ropstva. Ta ideja o otkupu se tada počinje uvlačiti u mene kao onaj zadnji dah nade koji daje volju za životom. Djeca su mi sve. Što sam to ja bez njih? Crna i jadna udovica mrtvoga kralja, sirota majka bez djece, žena bez doma i domovine, sve u jednom jadnom nesretnom biću sam ja. Jedina utjeha mi je Bog, Otac svega vidljivog i nevidljivog, tvorac naših sudbina, cilj našeg putovanja na ovoj zemlji. Znam da često iskušava vjernost ljudi dajući im teret koji mogu nositi, iako bi se neki drugi pod njih slomili i nestali. U meni svakim danom je rasla misao: Bože moj, ja sam Tvoja službenica i ništa me ne će slomiti da Te ne slijedim ili iznevjerim! Molim Te, spasi moju djecu, vrati ih pod svoje okrilje, a mene uzmi. Nema toga što ne

ću učiniti da ih spasim turskoga ropstva, da ih opet vratim pod okrilje katoličke vjere i zaštitu Boga miloga! Sve, sve ću uraditi da ih spasim.

Brat mi stalno naglašava da ne izlazim iz odaja među narod koji je potražio utočište i zaštitu u zidinama tvrđave jer se nikada ne zna je li netko od njih prodao dušu. U ovakvim nevoljama čovjek zna uraditi ono što je najveći grijeh – izdati svoje samo da bi njemu bilo bolje. Tko zna tko je od njih špijun koji će nekako dojaviti Turcima da se tu nalazi kraljica, a onda će sigurno svoju vojsku okrenuti prema jugu da bi uništili i zadnju obranu kraljevstva bosanskoga. Znaju Turci koliko je ona popularna u narodu i da će stati uz nju. Ona je osoba koja će uraditi sve kako bi se turskoj sili stalo na put i ponovo obnovilo ono što su oni na prijevaru osvojili. Izdaja je druga strana one neljudske strane, tamne strane čovjekove. Bez obzira na bratove zamolbe mene je nešto jače od mene vuklo među te ljude jer sam sigurna da će sama moja nazočnost biti ohrabrenje ljudima, potpora u ovim najtežim trenutcima njihovim.

Silazeći među njih morala sam se praviti hrabrijom nego što jesam, smionijom i odvažnijom nego što jesam. Morali su u meni prepoznati vjeru u bolje dane, nadu u bolje dane. Čim su me prepoznali prilazili su mi ohrabreni istom sudbinom koja nas zbi u jedinstvenu cjelinu. Ljube mi ruke, zahvaljuju Bogu što sam s njima, što sam njihova nada u bolje dane i sretniju sudbinu. Znaju što me snašlo i podržavaju u nastojanju da učinim sve kako bi se Sigismund zajedno sa sestrom Katarinom ponovno vratio u Bosnu i u ovom najsudbonosnijem trenutku poduzeo sve kako bi se oslobodila i postala opet ono što je i bila – slobodna zemlja sa slobodnim ljudima i sa svojim kraljem na čelu. U tim tužnim trenutcima njihova mi je potpora ohrabrila nadu kao što su i moje riječi upućene njima dale njima nadu i ojačale vjeru da dolaze bolji dani za sve nas.

Kako je bilo teško gledati strah i izgubljenost na njihovim licima. Tragovi suza su se duboko urezali na njihovim licima. Ohrabrila sam ih da mi pričaju o sveme onome što im se dogodilo iako sam znala da će me njihove pojedinačne sudbine rastužiti do bola, ali u ovom trenutku je najvažnije da tu svoju bol i tugu iznesu na vidjelo dana jer će im sigurno tada biti lakše. I zaredale su priče. Jednoj su ubili muža i svekra pred njezinim očima krvnici bez milosti. Odsjekli su im glave, a krv se

i sada može vidjeti na njezinoj poderanoj haljini. Pokopala ih je u dvorištu zapaljene kuće, a pod odsječenu glavu im stavila kamen na čijoj poleđini je urezala križ kao znak pripadnosti narodu i vjeru. Sina i dvije maloljetne kćeri su odveli u ropstvo. Kravu, konja sitnog bosanskog, i nekoliko ovaca otjerali su, a nju ostavili na milost i nemilost sudbini. Desetak žena iz sela je krenulo preko brda izbjegavajući putove koji su vrvjeli Turcima. Trebalo im je petnaestak dana da se dočepaju slobode. Usput su jeli lišće da bi bar nekako utažili glad. Druga žena mi je rekla da su u njihovu selu sve starije osobe zatvorili u jednu štalu, dobro zatvorili vrata i zapalili je. Svi su u užasnim bolima i kricima umirali, živi spaljeni, dok su se krvnici šalili i jeli ispečene ovce. Njih nekoliko se uspjelo skriti u šumarku iznad sela i sve to gledali ne smijući izustiti riječ jer bi ista sudbina zadesila i njih. Kad je pala noć krenuli su prema jugu jer su znali da jedino tamo mogu očekivati slobodu. Jedan domaćin mi je ispričao kako je skrio u šumi jer je skupljao drva za loženje kad su Osmanlije iznenada upale u selo. Dovukli su se ne stvarajući buku i opkolili cijelo selo. Spasili su se jedino oni koji su se tog trena nalazili izvan sela. Gledali su kako stare žene i starce bacaju u bunare, djecu odvode u ropstvo. Mlade snaše siluju, a poslije kolju kao ovce. Čovjek priča a suze mu teku u potocima. Žalosno da žalosnije ne može biti.

Redaju se priče sve tužnija od tužnije. Meni suze naviru na oči i ne želim ih zaustaviti. Sve što rade mom narodu rade i meni. Ja sam dio njihovih života, a oni su dio moga života. Ista zla sudbina zadesi i mene i njih. Žalosna sudbina žalosnog vremena zarobi nas u istom trenu. Tješim ja njih, a mene oni tješe. Utjehe nema, žalost uđe u nas i nastani se. Nikakva riječ, nikakav pogled, ohrabrenje ili trag nade ne može ništa promijeniti niti u nama niti oko nas. U zlim vremenima kada se čovjek bori za puko preživljavanje riječi izgube onu prijašnju snagu i odvažnost. Tu su oko nas, čujemo ih, ali i one obavijene crnilom tuge samo zaklanjaju i ono malo svjetlosti što do nas dolazi. Jedina utjeha je molitva, iskrena i duboka koja nas može uzdići iznad jadne i poharane zemlje i bar na trenutak donijeti olakšanje i vratiti djelić radosti koji će oživjeti skoro umrlu nadu. Nikada dublje nisam osjećala svoje jedin-

stvo s Bogom. Sama pomisao na njegovu snagu, veličinu i svemogućnost ostavlja i mene i ove ljude oko mene na životu.

Kad me brat vidio kakva sam nakon razgovora s izbjeglicama iz Bosne zabranio mi je više izlaziti među njih. Kaže da mi je tada još gore, a trebam sačuvati i snagu i volju da izdržim teške trenutke. Dani i mjeseci su preda mnom i nadam se da će se diplomatskim kanalima uspostaviti kontakt sa sultanom i da će se otkupninom moja djeca vratiti pod moje okrilje. Osim toga, sada se u Bosni vode završne borbe Turaka s našima i oni će se sigurno s bogatim plijenom i robljem vratiti u Tursku. Tamo će se sultan moći hvaliti svojima da je srušio još jedno kršćansko kraljevstvo, a kruna Tomaševića će krasiti njegovu riznicu. Kazao mi je da ima različitih vijesti o sudbini kraljice Mare. Neki kažu da je uspjela pobjeći u Dalmaciju, dok drugi govore o bijegu u Mađarsku. U posljednje vrijeme sve više govorkaju da se priklonila Osmanlijama i da je već u Carigradu. Ne znam što je točno od toga, ali znajući njezinu prevrtljivu i častohlepnu prirodu ova treća varijanta sve više se čini istinitom. Neki tvrde da je pred sultanom prešla na islam i time osigurala sigurnost i sultanovu naklonost. Kad sam ga pitala što bi s posmrtnim ostatcima kralja Tomaševića kazao mi je su uspjeli umilostiviti sultana i da im je dopustio sahraniti ga u crkvi svete Katarine u Jajcu. Turci su crkvu opljačkali kao i sve bosansko.

Zanimalo me kako nam je otac Stjepan. Kazao mi je da je boležljiv, da je ostario, ali da iz ruku ne ispušta svoju Hercegovinu. Čini mu se da je tuga uzrok njegovoj bolesti jer se toliko toga ružnog i pogibeljnog odigralo u posljednje vrijeme. Tuga ga ovila i ne pušta ga. Skoro da ne izlazi iz Novoga jer ga pogled na more, odsjaj sunca i bljeskanje svjetla na valovima bar na trenutak može vratiti u one sretne dana kada je sanjao osnovati svoju mornaricu, vojnu i trgovačku i zagospodariti Jadranom i istisnuti mrske Mlečane. Taj san o moćnoj državi nikada ga nije napuštao. Često suza zaiskri u njegovu oku. Veliku potporu pruža mu supruga Cecilija koja se toliko vezala za njega da ne može bez nje niti ona bez njega. To je izgleda ona ljubav za kojom je tragao cijeloga života i pronašao je tek pod starost. Na njega je prenio brojne obveze upravljanja kao i obranu zemlje, a u drugi plan je stavio Vladislava i samo četvrtinu Hercegovine na upravljanje, a ovaj se s tim nikako ne

miri. Nikada nije oprostio do kraja njegovu pobunu i ratovanje protiv njega. Stalno prijeti da će ga totalno razbaštiniti. Ne miješam se u očeve poslove, ali razumijem njegovu srdžbu. Rekla sam mu da oca potpuno razumijem. Ta ne će on Hercegovinu odnijeti na onaj svijet. Ostat će sinovima da je brane i obrane. Sigurna sam da nikada ne će prežaliti što dade sina Stjepana sultanu kao zalog mira. Svaki dan se u njega uvlači sve veća sumnja da Stjepana ne će više vidjeti. Volio ga je beskrajno i znam da svaki dan govori da će se on vratiti u naponu snage i priključiti se braći svojoj u obrani onoga što je njihovo. Zna da ga je sultan prevario kad ga je uvjeravao da će mu sina vratiti. Takvi su oni, jedno misle, drugo govore, a treće čine. Kazao mi je da je bio spreman s vojskom udariti na Tomaševića da me nije proglasio kraljicom majkom i zadržao mi sve privilegije koje sam imala kao kraljica. Vlatko mi je tada kazao da se ne smijem više ni na prozoru pokazivati jer je od uhoda čuo da sultan želi mene zarobiti i tako ukinuti i posljednju nadu Bosanaca da se netko iz kraljevske loze može vratiti na bosansko prijestolje i povratiti samostalnost Bosni. Zna da turske uhode i domaći izdajnici se nalaze u blizini Počitelja i da će sigurno dojaviti Turcima da sam se ovdje sklonila. Da bi ih zavarao pustit će glas da sam već otputovala u Dubrovnik. Za dan-dva će prema Dubrovniku uputiti kočiju s dobro naoružanom četom vojnika kako bi ih zavarao. Za svaki slučaj glavninu svoje vojske prebacio je do Konjica kako bi se zaustavio proboj Turaka prema jugu u Hercegovu zemlju.

Ta priča o ocu me prebaci u one moje sretne dane djetinjstva i djevojaštva, u to najsretnije razdoblje moga života. Tada je moj otac bio na vrhuncu moći, snage, ljepote i odvažnosti, beskrajno nježan sa svojom djecom. Pružio nam je sve što je bilo u njegovoj moći da odrastamo u sretnom okruženju s ljudima koji su nam imali što kazati, od kojih možemo učiti o životu, o ljudima, o svijetu u kojem živimo. Obrazovali smo se uz igru, spremni u sebe upiti sve životne radosti, optimizam i vjeru u bolje i ljepše. Upoznavali smo istodobno zakonitosti na kojima počiva stvarnost čiji smo dio. Znao je u pravom trenutku dovesti ljude koji će nas uvoditi u svijet znanja, otvoriti nam nove vidike, probuditi u nama znatiželju i volju da se ide dalje od onoga gdje smo se tada nalazili. Vodio nas je na svoja putovanja kada bi obilazio svoje vojvodstvo, svoju Hercegovinu. Sjećam se i sada putovanja u tvrđavu Sokol,

utvrđeni grad kojim se ponosio. Kad bi išao u lov cijela je obitelj bila uz njega. Smjestili bismo se u njegovim rezidencijama koje su bile raskošno uređene. Kad bi se sa svojim izabranim društvom vratio iz lova na dvorištu bi se pekla divljač, srne, veprovi, zečevi, u kuhinji bi se kuhala jela od raznih divljači, vinom bi se častili svi. Tada bi i meni dali popiti jednu manju čašu crvenoga. „Vino ne smiju piti djeca, ali ti si vojvotkinja pa se to na tebe ne odnosi!“, govorio bi i zagrlio me. Dok sam bila manja znao bi me bacati u vis i hvatati snažnim rukama govoreći: „Poleti, prelijepa golubice moja! Poleti i leti!“

Prijatelje je cijenio i volio neizmjerno. Odanost je znao provjeriti na profinjeni način da toga nije bio svjestan onaj koga provjerava. Dao bi mu neki zadatak za koji nitko drugi nije znao. Onda bi s pomoću svojih prijatelja provjeravao kako ovaj izvršava zadanu zadaću ili kako čuva tajnu koja mu je provjerena. Onaj tko prođe njegove provjere nije svjestan toga da počinje uživati ugled kod njega i da ga čekaju odgovorne dužnosti i obveze u budućnosti. Povjerenje se moralo zaslužiti, a svaka nagrada potvrditi odgovornošću prema obvezama koje su mu dane. Znao je koliko čovjeka ponese i uzdiže pohvala i otac je znao izabrati pravi trenutak da pohvali čovjeka za učinjeno djelo i zahvali mu. Tako je svakim danom širio krug odanih ljudi i prijatelja. Ulizice je lako razotkrivao i tjerao od sebe, a zločin oštro i nemilosrdno kažnjavao. Onaj tko ga iznevjeri gubi sve što ima, pogotovo očevo povjerenje. U mnogo čemu je pomogao svojim ponašanjem i djelovanjem, svojom ljubavlju, pažnjom i odanošću i meni izgraditi model ponašanja i odnosa prema ljudima. Hvala mu beskrajna na tome. Znam da nikada nije do kraja oprostio Vladislavu što je s vojskom udario na njega. Pomirili se jesu, ali taj ubod noža u srce i to od rođenog sina boli ga i nikad ga napustiti ne će. Očevi znaju pogriješiti, ali nikada ne mogu mrziti svoju djecu, dok djeca zbog prevelikih ambicija znaju podići ruku na one koji ih rodiše, odgojiše i u svijet poslaše iskovati vlastitu sudbinu. I Vlatko mi je znao reći da je Vladislav umišljena veličina kod kojeg ambicije nadilaze njegove skromne mogućnosti i sposobnosti. Sebičan je, samoljubiv, nesuosjećajan, vodi brigu samo o svojim prohtjevima dok druge gazi bez milosti i sažaljenja. Sušta je suprotnost ocu.

Zbivanja u obitelji makar me na trenutak odvrate od boli koja u meni raste iz dana u dan i prijeti razoriti i one posljednje ostatke stabilnosti i

nade da će se sve na dobro preokrenuti. Samu sebe tješim jer mi utjeha drugih slabo pomaže. Onda se, iznenada, rodi tračak svjetla koji bi mogao biti nagovještaj svjetlijeg dana, radosnog dana koji sanjam. Dođe do mene vijest da je moj otac Herceg poslao svog najmlađeg sedmogodišnjeg sina Stjepana u Carigrad kao zalog odanosti sultanu kako bi sačuvao svoju zemlju od turskog osvajanja i pustošenja. Stjepan je tamo gdje i moja djeca. Njega je njegov otac tamo poslao dragovoljno, a moji su silom odvedeni kad su zarobljeni u gradu Zvečaju. Skoro su istih godina i nesreća ih može zbližiti i ujediniti. Ujak im je i sigurno zna da su i oni turski zarobljenici kao što je i on. Stjepan je još od malena, kako mi reče Vlatko, pokazao iznimne sposobnosti duha, sposobnost analiziranja i pronalaženja najboljeg rješenja kad su se nudile brojne mogućnosti i sigurna sam da će te njegove intelektualne sposobnosti brzo i tamo doći do izražaja. Sigurna sam da će poduzeti sve kako bi im olakšao život među tuđima, nepoznatima, ako sazna da su i oni tamo. Naći će oni mogućnosti doći jedni do drugih. On im je ujak, a krv nije voda. Stjepan je odrastao u drugom okruženju i u sebe je utkao puno toga od majke Talijanke, njihov šarm, umjetničku stranu stvaranja novoga, lakoću iznošenja misli i šarm u komunikaciji, a od pomajke Cecilije koja ga je odgajala odgovornost, pedantnost, upornost, čvrstoću karaktera. Od oca i okruženja upio je ono najbolje što ovo podneblje i ljudi imaju. Sigurna sam da će izrasti u osobu pred kojom stoji svijetla budućnost bez obzira na to čime se u životu bude bavio. Osmanlija nema toliko da bi sami mogli vladati toliko velikim carstvom pa su pribjegli oduzimati od pokorenih naroda djecu i dati im drugi identitet, iščupati iz njih njihovo podrijetlo i obrazovati ih u duhu totalne podložnosti sultanu kao jedinom vladaru zemlje i jedinom posjedniku zemlje. Nagradama i kaznama drže sultani u pokornosti svoje podanike. Isto tako znam da kod Osmanlija moraš biti do kraja podložan vlasti, odan do kraja. Jedino tada se možeš penjati na stepenicama vlasti. Znam da je taj put trnovit, ali ako se jednom popneš na vrh tog brijega put postaje sklizav i strmoglav. Uspon spor i trnovit, a pad strjelovit! To je osnovni zakon njihove vladavine. Biti u milosti sultanovom znači u onima oko sebe izazvati zavist i potajnu mržnju. Moj brat Stjepan bit će dovoljno mudar svladati sve zamke koje mu na tom putu uspjeha stoje.

U posljednje vrijeme sve rjeđe viđam Vlatka. Znam da je stalno na terenu s vojskom, da pronalazi najbolje načine kako zaustaviti neprijatelja da ne uđe dublje u Hercegovinu. Desnu stranu Neretve ne može braniti jer nema dovoljno vojske, a pomoć Mađara je izostala. To je njihova osveta jer im Tomašević nije želio predati bosansko prijestolje. Osmanlije drže tvrđavu Ljubuški, doduše u njoj nema puno vojnika, ali dovoljno da zagospodare dolinom Trebižata. Sva sreća da je Neretva velika pa je nije lako prijeći. Drveni most kojim je Herceg prešao s vojskom i protjerao Mađare kad je preuzeo vojvodstvo od Sandalja Vlatko je dao srušiti i tako spriječiti Turke da prijeđu na lijevu obalu i ugroze ne samo Počitelj, nego i svu zemlju do mora. Znam da Vlatko sada ima daleko teže zadaće od spašavanja moje djece. Znam kako je to odgovoran i težak posao jer sam kao savjetnica i kraljica upoznata sa svim problemima koje je u hodu morao rješavati muž mi Tomaš. Doduše, nije me htio slušati u brojnim prilikama, a trebao je. Njegova brzopletost i nepromišljenost došla mu je i glave. Osjećam da su žene sposobnije voditi državne poslove od muškaraca jer vide i ono što muški u svojoj sebeljubivosti lako zanemare.

Moja braća Vlatko i Vladislav su sušte suprotnosti. Ni jedan od njih nema očevu odlučnost i snagu, ali vide da jedan bez drugoga ne mogu. U miru su uvijek u nekoj vrsti posvađanosti, ponekad otvorenoj, a ponekad prikrivenoj, ali kad se nađu u opasnosti onda se ujedine i djeluju bratski protiv neprijatelja. Pri kraju turske vojne u Bosni osjetili su da je glavninu vojske sultan vratio u Tursku i Vlatko je zadužio Vladislava da protjera Turke iz Ljubuškog. U tajnosti je formiran jak odred vojnika koji se po mrkloj noći približio i skrio u šumi nadomak ljubuške tvrđave. Odatle su, iz sigurnog zaklona, nekoliko dana promatrali što i kako rade stražari, koliko ih ima, njihove navike i rasporede. Za jedne kišne noći kad su munje parale nebo prišuljali su se zidinama, a znali su slabe točke obrane, upali u tvrđavu s isukanim sabljama, mačevima, oštrom kopljima i buzdovanima i u strahovitom naletu iskasapili posadu i zauzeli tvrđavu. Ta pobjeda je osokolila ostalu vojsku tako da je tada oslobođena cijela desna strana Neretve, područje oko rijeke Trebižat i sva naselja do planina Vran, Ljubuša i Čvrsnica. Vlatko je povratio sve što su Turci zauzeli.

Iva KOVAČIĆ

ČIJA JE LEDINA?

Vrijeme radnje: sadašnje
Mjesto radnje: malo hercegovačko selo

Likovi:
MATE, muškarac oko 70 godina
MARA, Matina supruga, oko 65 godina
KUM IVAN, Matin i Marin kum, oko 70 godina
DŽON, Matin brat iz Amerike, oko 60 godina, priča s naglaskom
JOZO, Matin i Marin najmlađi sin, oko 30 godina
BARBARA, Jozina supruga, oko 30 godina
BLAGA, susjeda, oko 70 godina
MARIJAN, susjed, oko 30 godina
STARI POLICAJAC, oko 55 godina
MLADI POLICAJAC, oko 35 godina

I. ČIN

I. scena

Nedjelja je u malenom hercegovačkom selu. Prikaz starinske kamene kuće. Ispred kuće nalazi se hrast, a pod njim stol, dvije klupe i stolice. Na stolici sjedi mlad čovjek, Jozo. S druge strane stola sjedi njegova supruga Barbara i u naručju drži psa, Lucy. Priča sa psom.

BARBARA (*umiljato*): Tko je tako lijep mami svojoj? Ma tko? Ma tko? To je moja mala Lucy.

Iz kuće izlazi starija žena, obučena u crnu majicu i suknju do koljena. Preko suknje joj je zavezana pregača. U ruci nosi čaše i bokal vode i stavlja sve na stol.

MARA (*žalosno uzdišući*): Jadna ti san i ovo dočekala. Jadna i bidna.

JOZO: Majko, nisi jadna. Ajde, bona, pusti kraju.

MARA: Pusti jučer, pusti danas, pusti ovom, pusti onom. Zato mi i je vako.

BARBARA: Ja mislim da se vi morate malo opustiti. Relaks, previše razmišljate. Samo relaks.

MARA: Nit' ja znan šta ti to dođe, nit' me zanima. Kako ću se opušćat kad vidin ovu sukerinu isprid kuće. Naj bi ga radije zavijarila, a i rekla san ti da mi ga ne dovodiš.

BARBARA (*poklapa psu uši da ne čuje*): Nemoj ti nju slušati, Lucy. Ti si prekrasan psić.

JOZO: Nemoj, majko. Samo se džabe nerviraš, nema njoj vajde ništa govoriti. To kako je naumilo, to goni.

BARBARA: Vi ništa ne razumijete. Ja nju ne mogu ostaviti samu u stanu. Ona se mora kretati. Ako se ne kreće onda može pasti u depresiju. To bi bilo užasno, ne bi jela, ne bi se igrala. Trebale bi nas dvije početi vježbati da se giba. (*Uzme psa za noge i izvodi vježbe s njim.)*

MARA (*izvadi krpu iz pregače i počne brisati stol*): Treniraj, jašta. I ti i on. Trenirate mi živce po vazdan.

JOZO (*prijekornim glasom*): Majko!

MARA (*glasnije*): Ma šta majko? Ovu gubu mi ne dovodite u kuću. Kuća je moja, iman pravo reć šta oću. Još mi to i njivu niste oduzeli. (*I dalje čisti stol.*)

BARBARA (*odlučno*): Vidite, problem je što ste vi jako zatvorena osoba i misite da ste samo vi u pravu.

MARA (*odlučno*): Kad i jesan u ovon.

BARBARA: Ne date priliku da ga zavolite. U njemu je više ljubavi nego u nekim ljudima, evo na primjer Jozo. (*Pokazuje na Jozu psećom šapom.*)

MARA: Nevista, bolje pametno šutiti, nego manito govorit. Suviše si

sublejasta kad pričaš. Kad bi nekad štogod prišutila pomislila bi: nuder, Bože, ima i za ovu nade.

Jozo šuti, sluša i podsmjehuje se. Mara završava s brisanjem stola. Iza kuće se pojavljuje stariji čovjek obučen u bijelu košulju i crne hlače. Teškim korakom dolazi do stola i sjeda bez riječi. Svi ga gledaju.

MARA: Vazda Isus i tebi, moj Mate. Iđe iz crkve, a ni valjen Isus ne zna nazvat. Jesi li kršćena duša ili nisi?

BARBARA (*podsmjehujući se*): Baš je on bio u crkvi. Tko zna gdje je lumpovao.

MATE (*tihim glasom*): Šta me odma za oči vaćaš, popusti malo, Mare.

JOZO (*zabrinuto*): Ćaća, šta ti je?

MATE (*potišteno*): Ništa. (*Utučenog lica nastavi sjediti na mjestu.*)

JOZO (*kroz smijeh*): Majko, ajder ti njemu donesi jednu rakiju da se on malo okripi.

BARBARA: Nije sam tražio rakiju, to je baš čudno.

MARA (*zamišljeno*): Nuder stvarno. (*Odjedanput počne naricati.*) Jadna ti san, Gospe moja, sigurno je bolestan. Otkad san ja s njin bir iz crkve dođe rakiju mi zapovidi donit. A nuder ovo. (*Sjedne na stolicu. Počne rukama udarati po koljenima.*) Gotov je, gotov je sigurno. Kuku nama.

JOZO: Ajde, majko, šta ti je?

MARA: On ti je se sigurno šlagira. Nuder pogledaj mu obraza, upali. Blidi ko krpa. Upomoć, Gospe moja!

JOZO: Nije se šlagira, šta izmišljaš. Vidiš li da normalno sidi, diše, trepće.

MARA: Unda ga je sigur kap udrila. Jadna ti sam šta ću sad brez njega.

BARBARA (*kroz smijeh*): Već pokopali živa čovjeka.

MARA: Oj, šta ću brez njega. Ko će mi snedilje piliće poklat? Ko će do jeseni krmenja šurgat? Ostavi me bidnu i ubožnu.

MATE (*tihim glasom*): Više je tebi ajvan u pameti nego ja.

BARBARA (*mazi psa i priča mu*): Prekomični su mi ovi starinski izljevi ljubavi. Ne mogu bez tebe jer tko će mi poklat kokoši, tko će mi svinje hraniti. Nešto što bi Shakespeare sigurno stavio u svoj sonet. (*Smijeh.*) Svašta, Lucy.

Jozo gleda u Barbaru i odmahuje glavom.

JOZO (*Barbari*): I meni je Bog bio oduzeo oči kad sam tebe birao.

Barbara šalje poljubac Jozi. Mate sjedi i malo se nasmije.

MARA (*prijekorno*): Nuder, vi se tu pošprujete sa mnon i ćaćon, a isan van prid očiman mrije.

JOZO: Ne mrije, bona, ni'ko. Nije mu ništa. Vidiš li da se i nasmija. Donesi mu čokalj i bocu rakije iz kuće i bit će ko nov.

Mara hitrim korakom odlazi u kuću, Jozo zagonetno gleda u Matu, Mate se smije kiselim osmijehom i gleda u psa. Barbara se ustaje i premješta se na drugu stranu.

BARBARA: Čekaj, čekaj, da se namjestim i sjednem na stolicu. Dođi, Lucy. (*Stavlja psa u krilo.*) Evo, super. Ja baš često razmišljam da je naša obitelj kao neka komedija uživo. Urnebesno. Ja sam se namjestila, pa vi možete početi.

JOZO (*prijekorno*): Barbara, stvarno si nemoguća.

Mara se vraća iz kuće. U ruci nosi bocu rakije i čokalj. Ulijeva rakiju i pruža Mati.

MATE: Ne ću, fala ti.

MARA (*briznu u plač*): Ja ti kažen da je gotovo. Jozo, zovi itnu i pratra nek vrckon dođu. Ispovidija je se o Uskrsu, ali joped je se njemu grija nabirikalo.

BARBARA: Dašta, dašta.

Mate gleda i podsmjehuje se kiselim osmijehom. Mara se sruši na stolicu i u ruci drži čokalj i iskapi ga do kraja.

MARA: Ja van kažen da je se on šlagira. Morete vi pričat šta oćete. Bija je tako jedan Stipurina u selu kad san ja cura bila, šlagiralo ga dva dana niti je ija ni pija, samo se smija i šutija. Treći dan i je umra.

JOZO: Ajde, majko!

MARA: Jozo, ja ne mislin da ti je ćaća sosve zdrav. Bog neka mi prosti (*prekriži se*) što vako o svom čoviku kazujen.

BARBARA (*podrugljivo*): Jašta već nije. (*Smijeh.*)

MARA (*Jozi*): Imaš li ti u vavutu oni živinski kablova sučin ji prigledaš? Donesi vidi na ćaći čuje li se išta.

Barbara se smije, Jozo gleda u Matu.

MATE (*odlučno*): Bogaremi, ženo, ti si se pomaknila sosve. Tribalo bi i tebe prigledat.

MARA (*radosno*): Evo ga.

JOZO: Ne mogu s tim ljude pregledavat.

MARA: Neka, dobro je. Šuti dera sad. Propriča je.

Mara se ustane i približi se Mati. Čeka da nešto opet kaže. Svi šute. U tom trenutku Lucy zalaje. Mara se prepadne.

MARA (*oštrim glasom obrati se psu*): Božji osuđeniče, da ičem valjaš ne bi te Bog kaznija za života repon da se češeš.

JOZO: Majko, ćaća je dobro. More bit da se zabrinio malo jer su mu kompiri već počeli gnjit.

MARA: Nisu, eno ji zdravi ko cekin.

JOZO: Je li se duvan omaća? Da ga nije zumbul uvatija?

MARA: Nije, nema travke u njemu. Ne izlazi otamo. Nema zumbul kad ni udarit da ga ovi odma ne smakne.

JOZO: Sigurno su onda krmenja crveni vitar dobila pa se zamislija.

MARA: Jok, jutros su svi bili na koritu.

BARBARA: Ja mislim da je njemu dosadilo. Bori se cijeli život i šta? Ništa! Dosadi čovjeku.

MARA: Ajde ne snuj!

Mate cijelo vrijeme sjedi, povremeno prati šta pričaju, povremeno se isključi i gleda u stranu. Mara se na trenutak zamisi.

JOZO: Ne znam šta mu more bit, nisam pametan.

MARA (*odjedanput poviče plačnim glasom*): Mate, moj Mate, a da Vrane nije naša kakvu, onu znaš?

Mate pogleda u Maru i nasmije se.

MATE: Nije, Mare. A jeste me i satrali, rane ti. Da nije ovo, da nije ono.

BARBARA: Kakva je to žena ona znaš? Prostitutka?

MARA: Iđi pogrdo jedna, kako te nije sramota svašta iz sebe ispušćat?

JOZO: Nije, Barbara, nego je to crnkinja.
BARBARA: Vrane ima curu crnkinju?
MARA: Đava te ne odnija taku manitu. I tebe i tvoj jezik. Nema eto!

Lucy zalaje i počne cviliti.

BARBARA: Lucy je gladna, a i ja sam. Idemo jesti!
MATE (*oštro*): Ne ćeš mi oto pseto priko praga unosit. U mojoj se kući nikad živina i ljudi nisu mišali, niti će. Na dvoru ga neka, ali priko praga ne će dok san ja živ.
MARA: Vala dragon Bogu, evo ga, vratija se moj čovik.
JOZO: Da ne bi ćuke ne bi ćaća ni progovorio. Vidiš da valja.
MARA (*ironično*): Valja, valja. I te kako.
BARBARA: Hoćemo li vani jesti?
MATE: Jašta ću, pa da moram s ćukenjima ranu dilit. Nisan toliko pomanita.
MARA: Ne iznosila ti ja vani ručak sebet pseta.
JOZO: Mogli smo vani, u kući je sada ko u paklu vruće.
MARA: Ti znaš kako je u paklu kad s ovakon ženon živiš.
MATE: Ajmo u kuću i kraj priče.

Barbara ostavlja psa ispod stola, Jozo ulazi u kuću, Mara stoji kraj Mate. Iza kuće se čuju koraci.

II. scena

Pred kuću dolazi Ivan, stariji čovjek obučen u crne hlače i bijelu košulju. Jozo zastane na vratima, Barbara ispred njega, a Mara i dalje stoji kraj Mate.

KUM IVAN: Valjen Isus, čeljadi. Sustali?
MATE: Vazda Isus, kumašine. Polako si ti.
BARBARA: Bok!
JOZO: Vazda Isus i Marija.

Jozo i Barbara uđu u kuću.

MARA: Vazda bio, kume. Kako kod mise?

KUM IVAN: I tebi dijo od mise.

MARA: Tebi duševno spasenje.

MATE: Ti, kume, ko da si pratru svojta.

KUM IVAN: More se reć da jesan, od moje pokojne babe brat bija prakaratur. Umalo ti je to. Nego, vraća se od Ikana reko odo vidit kuma. Nismo proljudikali da valja posle mise.

MATE (*dajuć signale Ivanu*): Ma kako nismo. Nateveričili smo se mi. Nego ti nisan pripovidija kako je prošlo branje duvana.

KUM IVAN (*klima glavom složno*): Ja, ja. Je, je. Niti znan kako je prošlo branje ni nizanje ni demetenje.

MATE: Sad ćemo mi to. Otić' ću ti po čokalj u kuću. (*Ode.*)

MARA (*Ivanu tiho*): Kume, nek si nan doša. Nešto mi Mate nije najorniji. Ja sam sve straovala da ga nije udarila kap. Kad je doša iz crkve ni a ni bu. Je li pija u gostijoni rakiju?

KUM IVAN: Nije.

MARA: Eto vidiš, ja ti sve sumnjan da je on bolestan. Meni to nije normalno, eto da ne će ni rakiju popit, jednu, dvi, ma more i četri. Nego on ne će ni jednu. Još vidiš sada namisto da meni zapovidi on samo ode po čokalj. Nešto nije u red šnjin.

Mate se vraća i nosi čokalj.

MARA (*naglas*): Ajde, ajde, kume, sidi. Pravila ja tepsiju, jedno pile Mate jučer prikla. Oćeš li s nama pojist?

KUM IVAN: Ne bi, kuma. Ja ću sist, jednu popit i odo.

MATE: Ajde, der, vamokar. Da jednu staru rakiju drmnemo. A novu valjda ćemo dočekat. (*Mate toči rakiju.)*

MARA (*iznenađeno*): Dakućeš nego dočekat. Evo još malo pa Velika Gospa. Ta učas će i trganje i pečenje.

MATE: Čovik snuje da će rakiju peć, a Bog određuje oće li je okusit.

KUM IVAN: Tako ti je. Ovu ćemo popit, a za ostale ćemo vidit. Živijo.

MARA (*tužna zbog Matini riječi*): Gospe moja, pomozi meni nevoljnici.

MATE (*odlučno*): Bogareti ženo, ja te tvoje žalopojke ne ću više slušat. Vrvi tamo u kuću pa kmeči.

MARA: Dobro, eto odo ja.

Mara odlazi, Ivan čeka da uđe u kuću.

KUM IVAN (*tiše*): Bija si mi za glavon. Mora san doć vidit jesi li se avertija.

MATE: A, jesan, kume, šta mogu. Sramota, ali nije na moj obraz.

KUM IVAN: Doša ja jutros isprid crkve i sta s Lipičanima. Čim me je vidija Jure Mrkanov dotrča k meni samo da me zaleti. Kaže on je li ti se kum falija da mu dolazi brat iz Amerike. Ja san se šokira kad san čuja. Znan da bi mi ti reka da znaš.

MATE: Ta nisan ti ni ja zna da dolazi. Nije se sitija zovnit me pa reć. Ja moran iz sela saznavat. Zato i jesan danas šutija. Ne znan kako ću Mari reć da dolazi. Vidila je ona da nešto nije u red sa mnon, ali eto ja joj nisan moga kazat. Ta i meni je isto Jure to reka. Doša do mene ko pitat će se on sa mnon i bir je ruku pružija kaže jesi čuja da ti brat dolazi. Pravo da ti kažen zateka me je. Kažen ja njemu je li to me priko tebe pozdravlja, a on ni te ni ve, priko koga nego priko mene. Kaže reka mu je Džon da bi i mene zovnija, ali izbrisa mu se broj s mobitela.

KUM IVAN: Svašta ćeš.

MATE: Reka san ja njemu bitno da je on tebi javija da dolazi, za mene je lako. Ja san se posle okrenija i otiša. Šta ćeš rđi.

KUM IVAN: Evo dobro Jure je taki kaki je, ali šta je Džonu da te ne će zovnit.

MATE: Je mi brat, ali nije nikad bija sosve pošten i pravedan. Ali šta mu ja mogu. Ta nije ni dolazija ima trideset godina, otkako je bilo ono s Ljubom i švercon.

KUM IVAN: Proplakala je Ljuba zbog njega više nego sva dica u selu zbog degeneka. Bija je suviše nepošten prema njoj. Ostavija je tako sa stomakon do zubiju.

MATE: Ma šuti. Bolje mi digod jezik prigrist nego svašta pričat. Ta sićaš li se da su ga tada tibali uvatit i poslat u zatvor jer je šverca one naruknice i satove pa prodava političarin.

KUM IVAN: Bija je baš mangup i mustra. Meni je jedino drago kad

san čuja da je oni Milić od njega kupija satove čitavoj kući, a svi bili pokvareni.

MATE: A je se onda Džon okrenija pravo. Svi satovi samo na oči bili lipi.

KUM IVAN: Ko i on birvaktile.

MATE: Taj nema šta nije šverca. Sićan se jednon nosija duvan u Bosnu. Uvati ga policija gori negdi iznad Kupresa. Pita njega policajac momak šta to nosiš, a kako je Džon ovom skonta da je musleman kaže on njemu evo nosin neki trava nani za čaja. Kažu da su dobre za pluća i ove što nemaju bronhitis. Kad je ovi čuja šta priča jedno pola godine je bija na lađenju.

KUM IVAN (*smijeh*): Ne znan samo na koga je taki. I Ana i Jozo, pokoj in duši, nisu mogli bit bolji nego jesu.

MATE: Bacija se na pokojnog daidžu Macana.

Mara izlazi iz kuće.

KUM IVAN: Eto, kad dođe Džon vamo vidit ćemo je li još osta isti.

MARA (*iznenađeno, povišenim tonom*): Dolazi Džon? Što nan nisi reka?

Jozo se pojavljuje na vratima.

JOZO (*zbunjeno*): Šta nam nije reka?

MATE: Eto, doć' će ti stric iz Amerike.

MARA (*iznenađeno*): Oslobodi Bože, šta li je njega u srce tiknulo.

JOZO: Kad je uopće zvao da dolazi?

MARA: Ja nisan čula ništa.

MATE: Nije zva, sazna san iz sela.

MARA I JOZO (*u glas*): Iz sela?

MATE: Ja.

KUM IVAN: Danas reklo prid crkvon.

MARA (*znatiželjno*): Da ga nije navistilo s oltara?

MATE: Ne dolazi u sanduku, Mare, nego u avijonu. Šta će ga navišćivat?!

JOZO: Zato si ti danas nikakav. Ajde sad bar mater ne će mislit da si se šlagira.

MATE: Umal nisan jutros kad su mi rekli.
KUM IVAN: Možda je tija iznenadit brata.
MATE: Eto već me je iznenadija.

Barbara izlazi iz kuće i dolazi do stola. Sjeda i uzima psa.

KUM IVAN: Oćeš ga zvat, Mate?
BARBARA (*znatiželjno*): Koga ćete zvati? Što se organizira?
JOZO: Dolazi Džon iz Amerike.
BARBARA: A tko je taj?
MATE: Moj brat.
MARA: Triba kuću počistit. Posteljinu oprat, prozore obrisat, pomest, usisat. Moran malo sobe prozdračit. More noćevat u kojoj oće. Volja ga u Tominoj volja u Vraninoj.
KUM IVAN: Ma ko zna, kuma, da ćeš i tribat.
MARA: Šta?
KUM IVAN: Ma znadeš kako stranjci kad dođu oni ti vazda po otelin noćevaju. Ta nije to naviklo na malo. Njima je svagdi tisno.
MATE: Što in je duša tišnja to in više mista u kući triba, a joped nemaju di pobić od sebe.
KUM IVAN: Moj kumašine, u tebe danas svaka na mistu. Sosve si mi ostarija dok si vako primudar.
BARBARA: Je, je, ko grčki filozofi.
MARA: Pušćat ću ja vaše priče. Spremit ću se ja, zlu ne tribalo. Ovde je se rodija. Ta more vazda doć, ako oće. Ta lipše mu je ovde na zdraku nego tamo u onin zgradurinan pozbilo ji ko kumpire u vrići. Triba sve namirit. A i Bog kaže putnika dočekat i opremit. Nego mi krivo nedilja danas ne bi smila ništa počet radit i spremat. A joped nešto računan u kući je pa more bit da bi i mogla.
MATE: Šta je s tobom, ženo Božja? Ta vidi On i kroza zid, nije Bog mačka. Ne manitaj, nego sidi di jesi.
KUM IVAN: Ko zna kad će on doć. O svetom nikad.

III. scena

Mate, Ivan, Barbara i Jozo sjede za stolom. Mara hoda okolo, briše stol, ulazi izlazi iz kuće. Iza kuće se čuje zaustavljanje automobila. Ispred kuće se pojavljuje čovjek crne zalizane kose obučen u smeđe hlače, bijelu košulju i smeđi prsluk. Na nogama nosi zelene cipele, a u ruci smeđu torbu.

DŽON (*priča američkim naglaskom*): Dobar dan!

Svi gledaju iznenađeno u njega, ustanu se i čekaju da se pozdrave.

MATE (*veselo i iznenađeno*): Brate Ivane, jesi li to ti? (*Ustane se i pođe prema Džonu.*)

DŽON (*bez oduševljanja, gotovo hladno*): Yes, yes, je, ja sam. Jesi to ti, Mate?

MATE (*veselo*): Glavom i bradom. (*Raširi ruke i zagrli Džona.*)

DŽON: Malo si ostario od kako sam ja zadnji put vidio tebe. Right?

MATE: Ma more bit da jesan, ali zeru. Prošlo je samo trijestak godina, ali ne vidi se to na nami mlađariji.

DŽON: Yes, je. Dobro kažeš.

MATE: Ajde vamo. Ovo su moji. (*Dolazi do Mare.*) Sićaš li se Mare?

DŽON: Jesam, jesam. Bok, kako je? (*Mara prva pruža ruku Džonu.*)

MARA: Evo, Bogu vala, dobro i zdravo dok san još uvik mlado i poletno. *Mate i Ivan prasnu u smijeh.*

MATE: Mlada ko rosa u podne. A nuder. (*Pokazuje Jozu*.) Ovi je se taman bija rodija kad si ti otiša za Ameriku, Jozo.

JOZO (*pruža ruku Džonu*): Kako je?

DŽON: Good, dobro. Kad sam vamo u Hercegovini odmah sam dobro.

MATE: A vidiš, ovo nan je nevista. Jozina žena, Barbara. Ajde nevista vamo upitaj se. (*Barbara nosi Lucy i dolazi do Džona, pruža mu ruku.*)

DŽON: Lijepa nevjesta, sladak pas. Jako iznenađenje Mate ima pudlicu. Jako skup pas. (*Stanka*.) Ja sam imao prije deset godina isti. (*Stanka*.) Jako lijepi i nevjesta i pudlica. Nice.

MARA: A još kad ji čuješ kako laju.

Mate, Jozo i Ivan se nasmiju, Barbara ozbiljna nastavlja razgovor.

BARBARA: Kako ste putovali?

DŽON: Loše. Ceste katastrofa. Rupa, rupa, pa onda ide malo asfalt pa onda opet rupa, rupa. Ovako je bilo kad sam ja ovdje živio.

MATE: Ajde, ajde. Pusti kraju ceste, čim su te dovele do vamo valjaju. Nego, evo još i kuma Ivana. Ne znam sićaš li ga se?

DŽON: Oh my God. Sjećam. Jedne godine za Božić me izmlatio. Više se sjećam batina nego njega.

KUM IVAN: Šta je, dangubo? (*Pruža Džonu ruku i smije se.*) Mora je neko i tebe izmlatit. Eto mene zapalo.

DŽON: Vidim i tebi su se godine nabrojale. (*Džon sjeda*.)

MARA: Nikome ne stoje nego tebi. Vidim ja ti se utega ko bovska mlada.

DŽON: Moram. Tako je to po svijetu, you know, ljudi tamo više paze na sebe. Paze na prehranu, što nose, što piju.

KUM IVAN: Jašta!

MATE: A bir vamo dođu odma udare po janjetini i lozi.

MARA: Ajde, ajde pusti ti te njiove gluposti. Jesi li išta ija, pogrijat ću ti juhu, ima kompira i teletine ispod sača. Sad ću ti ja donit da se okripiš malo.

JOZO: Moraš to probat. Odlična je.

DŽON: Ne jedem tako masno meso posebno ne pripremano na taj način. Kako se kaže... Nije zdravo. Možda niste znali, ali to je jako štetno za organizam. Ja zato jedam salatu, povrće i sushi.

MARA: Šta ti je otaj suši? Ima li tu suvog mesa, more bit da san to pravila samo se u nas drukčije kaže?

BARBARA: To vam je jelo od sirove ribe, alga i riže.

MARA (*napravi gadljivu facu*): To u nas ni kokoši ne bi počakale.

DŽON: Odlično jelo. Ja ga jedem svaki dan. Jako malo ima ovih, kako se kaže, calories i onda sam ja jako fit.

KUM IVAN (*Mati*): Biži, biži. (*Odmahuje rukom*.) Doša u godine pa ga sada stra umrit. Kofole zdravo se rani, ide travu iz vode što ni živina ne pase.

MATE: Svašta ću čut.

BARBARA: Neki ljudi kod nas nisu naviknuli na moderna i internacionalna jela. Ovdje Vam se samo jede sarma, burek, uštipci i pite. Bez veze. Ja isto kažem da bi se ovi ljudi trebali okrenuti zapadu i zaboraviti ta seljačka i priprosta jela.

MARA: I jesi mi priprosta seljanka ti ponajviše.

BARBARA (*nastavlja nesmetano*): Ljudi su previše začahureni. Pogledajte samo kinesku ili indijsku hranu, prepuna zdravih začina. A kad netko napravi kinesko jelo umjesto pure to je ovdje grijeh, skoro kao zločin.

MATE: Kad i je.

KUM IVAN: Kad vidin Kineza di ide našu ranu onda ću, more bit, i probat njiove splačine, ali tek će on tada svatit šta su cili život ili. Crve i gliste. Biži, biži, grom te ne ubija. (*Odmahuje rukom.*)

DŽON: Pretpostavljam da ljudi ovdje još piju toliko milk, mlijeko i te mliječne kako vi ovdje kažete... (*Stanka*.) ...proizvode. Ja mislim da krave danas uopće nisu potrebne, a ljudi bi trebali njihovo mlijeko koristiti jako malo.

MARA: Eno, ovi isti moja nevista. Našla tikva čepinu.

BARBARA (*ponosno kroz smijeh*): Great minds think alike ili za ove koji ne razumiju – veliki umovi isto misle. (*Džon se nasmije*.)

MARA: Dašta, sinko moj. Sve van se pamet po putu prosipa, a ja bi mogla odat za vama i kupit.

DŽON: Ja nisam odavno bio u Hercegovini i nado sam se da je stanje napretka. Da ste postali otvoreniji, multinacionalni. Malo da ste se sredili, ali sve je još na istom. Dok sam išao prema ovamo ljudi su me pitali jesam li stranac. Jedan mi je rekao da odišem nekom uzvišenijom kulturom.

KUM IVAN (*kroz smijeh*): Oćemo li te sad zvat Džon preuzvišeni ili samo preuzvišeni?

Mate i Jozo se smiju, Džon ostaje ozbiljan.

DŽON: Ivane, Ivane. Ti si uvijek bio šaljivdžija.

BARBARA: Oni Vam se vole šaliti na tuđi račun, a posebno ako je na račun žena.

MARA: Evo je joped.

BARBARA: Govorim istinu kada kažen da su žene ovdje potlačene. Rade samo ono što im se naredi.

JOZO: Jesi li ikada razmišljala da možda netko radi nešto jer to voli raditi i uživa u tome.

BARBARA: Da netko voli kopati i spremati po cijele dane mi je izvan svake pameti. Nitko to ne voli raditi.

JOZO: Ne voliš ti.

DŽON: Ova nevista vam je jako revolucionarna. Real feminist.

BARBARA: Ja moram govoriti, možda moje riječi padnu na plodno tlo i možda me netko shvati.

MARA: Kome ćeš ti pričati. Od potomaka imaš samo tu sukerinu, a on niti te šta razumi niti ga je brige.

Barbara uzme Lucy i začepi joj uši.

DŽON (*kroz smijeh*): Tvrd je to orah, ta Hercegovina. Ljudi koji ovdje žive... (*Stanka*.) oni su nekako navikli na bijedu da je njima svaki... (*Stanka*.) komfor grijeh. Nešto što se ne smije, nešto što nije po Božjem. Sjećam se kad sam skupio novac i kupio prvi televizor u selu.

MATE: Skupija jašta, uzeja pola ćaćini para od vage jer je tija gledat utaknice. Te smo godine cilu zimu štucali.

DŽON (*neometano nastavlja*): Donio ja u kuću televiziju i prikopčao antenu. Nije tada bilo daljinski morao si je palit gasit na dugme. Ostavio je upaljenu kad je mater došla prepala se, uzela televiziju i izbacila je kroz prozor. Kasnije je po selu pričala kako sam ja kupio neku crnu kutiju iz koje izlaze ljudi i pričaju. Ove starije babe što su bile govorile mi da sam kako se ono kaže... Magician – kao vještac. Optužili me da san dio vještičje družine.

MATE: Moga si joj i reć šta ćeš donit. Šta je ona bidna znala.

DŽON: To je trebalo biti surprise, kao iznenađenje. Ali na kraju je meni bilo iznenađenje.

MARA (*Barbari*): Ajde sa menon u kuću. Ostavit ćemo njizi da pričaju. Tribamo meze složit.

Barbara gleda Jozu prijekorno, spušta psa i odlazi s Marom u kuću.

DŽON: Mate, ko da me ne ćeš rakijom počastiti.

MATE (*veselo*): Dakuću, brate. Nego nisan se snaša otkako si doša, pravo da ti kažen. Stalno neko nešto nadovezuje. (*Toči Mate sebi, Džonu i Ivanu.*) Popit ćemo jednu pa nek je u zdravlju. Živili!

JOZO i KUM IVAN (*u glas*): Živili!

DŽON: Dobra ti je ova. Ajde, uspi još.

KUM IVAN: Vidiš, a sve ko mi loše živimo. Pet minuta s nama već ko i mi.

Mate sipa svima rakiju.

JOZO: Ne mogu ja više, ćaća.

KUM IVAN: A i ti si ni za čega. Ne moreš dvi čaše rakije popit.

MATE: Ova današnja mlađarija ko umitni pilići. Meda to ne more.

JOZO: Samo vi pijte. (*Ustane se i ide prema kući*.) Odo vidit triba li išta materi pomoć.

MATE: Ajde, ajde, vidi da se ne bi iskilavile.

DŽON: Dobar neki momak.

KUM IVAN (*zabrinuto*): More bit dobar, ali šta je priviše, priviše je. Napravit će ti ova nevista od njega mazluma. Bija je tako jedan Bukadžija ga zvali, vazda trča, ženan pomaga. Pričalo se u taj vakat da je na onu stranu.

MATE: Iđi, blentove jedan. Što ga ti znaš svaljat to ne zna ni'ko. Nek radi, nek pomaže. Meni dobro sve dok ja ne moran.

DŽON: To je sve vanka normalno. Ne znam šta tu ima čudno.

MATE (*zabrinuto*): Koje?

DŽON: Eto da pomažu ženama i da su, ko što vi kažete, na onu stranu.

KUM IVAN: Ko da nema nijedne veselije teme od te.

MATE: Sam si počeja.

DŽON: Najbolje bi bilo da popijemo još jednu. (*Sipa rakiju, sebi pola čaše. Mate i Ivan sve popiju.*)

Mara izlazi iz kuće i nosi oval meze. Stavlja ispred Džona. Barbara ide iza nje i nosi kruh.

MARA: Zamezite. Probaj Džone veliki pršut smo načeli. Ma ko duša.
Mate i Ivan počnu jesti.
DŽON: Slabo jedem ove sušene stvari. Više sam za nešto s kašikom.
MARA: Nek si mi reka. Sad ću ja gra pristavit.
DŽON: Nisam to jeo već deset godina.
BARBARA: Moja svekrva mora svima udovoljiti, da su svi sretni i veseli.
MARA: Svima osim tebi. Ajde prolazi u kuću. Pusti muškadiju da se porazgovore, šta ćeš ti tu bez čovika.
Barbara koluta očima, Džon uzima bocu i sipa svima, sebi opet samo malo.
MATE: Šta je, brate, ta nisi već odusta?
DŽON: Nisam, nego jaka mi je. Ali popit ću ja još.
Svi iskape piće. Džon ponovno usipa sebi i njima.
DŽON: Evo je. Živili!
KUM IVAN: Živili sto godina
MATE: Živili i da i sutra pijemo skupa za istin ovin stolon.

II. ČIN

I. scena

Nešto kasnije i dalje isti prizor. Mate, Ivan i Džon sjede. Džon ulijeva rakiju, Mate i Ivan popiju, Džon drži u ruci.

MATE (*pomalo pijanim glasom*): Ja san mislija da vi koji ste prišli granu ne morete popit ko i mi.
KUM IVAN: Meni se čini da oni mogu još više. Vidi njega isti ko i prije.
DŽON (*smireno*): Pijemo mi tamo svašta, nego ja popijem rakiju često. Za zdravlje. U zdravlje i vama.

Džon nazdravlja, dižući čašu u zrak, Mate i Ivan piju, on ne pije. Iza zida kuće se vidi starija žena obučena u crnu majicu, suknju i papuče. Najprije proviri glavom, pa se opet sakrije.

MATE: Ko da nisi maloprije reka da nisi odavno pija rakiju. Ajde, nisan toliko pijan.

KUM IVAN: I meni se čini da je reka da ne pije, ali ‘ko će njemu virovat i triznom, a još manje pijanom.

DŽON: Ne sjećam se sada šta sam rekao.

MATE (*povišenim tonom i kroz smijeh*): Jesi mene mislio nasamarit, lopino stara.

Starija žena ponovno proviruje i izlazi iza zida kuće.

BLAGA (*iz daleka dobacuje i obraća se Džonu*): Nisan mislila da i šejtan more doć na dopust. (*Džon se samo smije*.)

BLAGA: Uzela vatra na sve strane, živit se ne mere. To si nan ti donija paklenog ognja sa sebon. (*Džon se i dalje smije, Blaga dolazi do stola*.)

BLAGA: Pozdravljan sav čestit narod kako i priliči s Valjen Isus i Marija, a sve otpadnike od vire Isusove ko što i priliči sa zdravo.

MATE I IVAN: Vazda Isus i Marija.

DŽON (*promatra Blagu i kroza smijeh*): Vazda, vazda.

BLAGA (*Mati i Ivanu*): A da se nije obratija i pokaja za grije? (*Sama sebi odgovara.*) Ma jok ne će se taj nikad pokajat. Nu ga na šta sliči usuka se ko brstina.

MATE: To mu je od puste ribe koju ide svaki dan.

BLAGA: A da ne posti? (*Sama odgovara.*) Ma jok di će taj postit. Ta ne viđa ni crkvu ni pratra.

KUM IVAN: More bit da je, ali na televiziji.

BLAGA (*Džonu*): Šta je? Ne ćeš ništa reć.

DŽON (*kroza smijeh*): Drago mi je da te vidim. Kako si, šta ima novo?

BLAGA: Aja, iđemo po redu. Bir san tebe vidila mrak mi je pa na oči kod ovolikog sunca Gospodnjega.

DŽON: A ja sam baš sretan što tebe vidim.

MATE: Nemoj tako, Blage. Nismo vidili Džona trijes godina, sidi s nama malo proljudikaj. Da vidi on kako se ovden živi.

KUM IVAN: Ja, Blage, ajde sad nan kaži šta ima novo.

BLAGA (*zaneseno i brzo*): Od novosti ovako: Pero Goganov nogu slomija dok je se viša po odrni. Ne znan di ga je đava tenta.

MATE: Ajde?

BLAGA (*neometeno nastavlja*): Jozo Milekušin pribija prst macolon. Promašija kamen. Ja prije mislin da ga je ona luda žena okerepila.

KUM IVAN: A sijaseta.

BLAGA (*neometeno nastavlja*): Unda, Ivka kuk slomila kupeć sijeno.

DŽON: U ovom selu samo nesreće i bolesti. Ima li išta lijepo?

BLAGA (*neometeno nastavlja*): Dobro, ima. Eno Mara Antina vakultet svršila.

KUM IVAN: Ajde?

BLAGA (*neometeno nastavlja*): Josko se ženi iz sela. Ja san čula da je Anica trudna, ali nemojte nikom kazivat da ne bi bilo da je od mene pošlo.

MATE: Ta zna svak da nema šta od tebe poć.

BLAGA: Eto dobro. To je to.

KUM IVAN: Slaba si.

MATE: Ja san mislija da ćeš nan još štogod pripovidit.

BLAGA: To ti je sve, dragoviću. Pričalo se po selu da dolazi Džon, ali evo vidin ga.

KUM IVAN: Ima se o čemu i pričat.

DŽON: Nisam znao da sam vijest danas. Oćeš popit nešto s nama? (*Sipa Mati i Ivanu.*)

BLAGA: Da mi je za lika ne bi iz tvoje ruke popila. Nego, koji tebe vitar nesritni donese?

DŽON: Zaželio se brata i rodbine.

BLAGA: Jašta, mogu mislit. Ko lanjskoga sniga.

MATE: Moja Blage, ko se nas ne bi poželio? Nu nas.

Ustane se i pođe prema Ivanu da ga zagrli. Ispod njegovih nogu je pas, udari psa i padne preko njega. Pas prestrašen pobjegne. Ivan se ustaje pomoći Mati, Džon se smije, Blaga gleda poprijeko.

BLAGA: Kad te Mara ugleda.

DŽON: Vidiš, ko ih se ne bi poželio.

BLAGA: Jašta. Najviše od svega pamet ji se zaželila. Lako je vama, iz jednog ćoška u drugi se pribacujete. (*Ustaje se.*) Zato neko mora i radit.

MATE: Nediljon se ne radi.
BLAGA: Iman ja posla vazda i prikoviše. Malo san svratila, eto tako. A vi teturajte kad van je Bog da. Zbogonte.

Ivan pomaže Mati ustati se. Mate sjeda na stolicu.

DŽON (*smije se*): Moreš li? Nemoj da ti nešto bude.
MATE: Mogu ja. Sve je ured. Nego, di je ona sukerina okrenila?
KUM IVAN: Aj otić ću ja vidit da nije tudan isprid kuće.
MATE: Ajde, živ bija.

Ivan odlazi. Mate se drži za leđa, Džon otvara torbu iz nje vadi papire.

DŽON: Ajde, Mate, popij još jednu onda će ti proć sve. (*Džon sipa rakiju Mati u čašu. Daje mu rakiju.*)
MATE: Dobro veliš. A di je tebi?
DŽON: Ma ja sam svoju već popio.
MATE (*smije se*): Ja san više od tebe.
DŽON: Ma ti si navika. Lako je tebi. Nego, brate, nešto sam ti htio reći. (*Počne pričati tiše samo da Mate čuje*.) Trebalo bi nešto nas dvojica da riješimo.
MATE (*primakne se Džonu*): Šta šapćeš i onako nema nikoga? Kakvi su to posli da ja i ti ne moremo ko isani naglas pričat?
DŽON: Ma, sve ok, nego nisam htio da Ivan čuje. Znaš kakvi su ovde ljudi...
MATE: Ja, ne znan kakvi su ovde ljudi?
DŽON: Ma nisam ništa htio loše time reći. Nego samo...
MATE: Ja, ja, dobro ajde dalje. Reci šta imaš pa da ne moran više šapćat. Mislit će Mara da nešto od nje krijen.
DŽON: Evo ja sam tebe mislio pitat. Braća smo. Koga ću moć pitat ako ne mogu tebe.
MATE: Jesmo. Ja.
DŽON: Meni bi tribalo malo zemlje. Eto mislio sam nešto ovde pravit da imam di doć. Sad je dobra penzija, pa bi i mogao. Ne znam bi li tebi to smetalo. Mislio sam dolaziti možda dva puta godišnje o Božiću i o Velikoj Gospi.

Na te Džonove riječi Mate počne plakati od radosti.

MATE: Brate moj, Ivane. Meni bi srce bilo veće od sveg mog imanja kad bi ja tebe češće viđa. Kad bi moga tako s tobon proljudikat. Naj mi je gore bilo kad je ćaća umra, a tebe nije bilo da ga pokopaš. A svu san dicu krstija i Jozu oženija brez tebe. Da samo znaš samo koliko puta san te spomenija. (*Zagrli ga*.) Vazda bi te se sitija kad god je nešto bilo. I vazda san mislija kako bi meni bilo da je moj brat kraj mene. Ja kažen da se nekad i posvadimo, šta ima veze. Joped bi te ja volija. Ta moj si. Ja ti kažen da nema niko sritniji od mene sad kad si mi ovo reka.

DŽON: Odlično.

MATE (*u zanosu*): Unda ćemo za Božić ručat zajedno. Bit će kisela kupusa ko u na doba kad je mater pristavljala. Pa ćemo unda odat zajedno po kućan. Unda moremo i u tebe svratit.

DŽON: Može, može.

Mate ponovno grli Džona. Džon diže papire i daje mu da potpiše. Mate potpisuje, par listova. Džon mu govori gdje treba. Mate završi, zagrli brata i poljubi.

MATE: Dobro mi došao, brate. Sad si joped sa nama

Jozo izlazi iz kuće i zastane na pragu, pospan. Gleda u Matu i Džona kako se grle. Trlja oči. Džon stavlja papire u torbu. Ostavlja jedan na stolu. Džon uzima mobitel i zove.

DŽON (*zapovjednim tonom*): Everything is ready. You can start.

II. scena

Jozo i dalje stoji na vratima. Iz kuće izlazi Mara i nosi grah u loncu. Za njom ide Barbara nosi tanjure i pribor za jelo. Njih dvije postavljaju stol. Jozo dolazi do stola. Mate se smije presretan.

MARA: Evo. Gra je gotov. Ajde pojidi, Džone. More i Mate s tobon. Nije ništa kašikon ija danas.

MATE (*veselo*): Baš će mi sad pasat. Jesi li salatu nakrižala? Nemoj da fali.

MARA: Jesam, sad će.
MATE (*Džonu*): Ajde, sidi kraj mene i ist ćemo. Sve domaće, brate moj.
DŽON (*tipkajući na mobitel*): Ipak ne ću moći jesti sada. Moram žuriti dalje. Previše sam se zadržao.
MARA: Kakva žurba. Kako ne ćeš moć? Šta ti je? Sidi di jesi, pojidi s miron, ta sve ćeš kasnije stić, ne će posa uteć.
MATE: Meni to nikad nisi rekla. (*Barbari*.) Kruva nema.

Barbara koluta očima i polazi po kruh.

MARA (*Džonu*): Sad ću ja tebi namirit.
DŽON: Ne će trebati. (*Barbara zastaje.*) Ne ću jesti. Nisam gladan. Ne jedem čorbe.
MARA: Maloprije na moje uši san čula da voliš čorbe, ne pomakla se odovle.
BARBARA: Pustite čovjeka. Ako ne želi jesti ne mora. Dobro vama, imate ručak za sutra, ne morate se mučiti.
MARA: Nek barem jedan tanjir pojide.

Džon tipka na mobitel, Jozo dolazi do stola i uzima potpisani dokument. Čita.

MATE: Pusti ga. I ti i tvoj gra. Imat će on kad jist s nama. Znaš li da mi se brat vraća.
MARA: Vratija je se već. Vidin ga prid sobon, a ti si, Mate, suviše popija.
MATE: Neka san, jednon se vako brat vraća iz tuđine.
MARA: Eto, ko tebi triba razlog da piješ. Kako kažeš, vraća se?
MATE: Doša je sad i ostat će s nami. Evo vidiš. (*Pokazuje papire.*) Sad ne more uteć. Imat će svoju isu, svoj serbezluk.
MARA (*sretno*): A nek si i ti dočeka brata svoga. Sritna san i ja ko da je moj.
DŽON (*tipkajući i dalje na mobitel*): Da, da. Moram ja ići. Doviđenja.
MARA: Ma, kud ćeš sada. Moga si ponit ovi gra sa sobon da imaš šta pojist. Spremit ću ti.
DŽON (*izlazeći*): Ne treba, ne treba. (*Odlazi*.)

Mara razočarana jer nije probao grah, Mate zbunjen jer je otišao tako brzo i bez pozdrava.

BARBARA: Tako vam i treba kad želite udovoljiti svima. Njih nije briga za vašu žrtvu i trud. Svi ljudi gledaju samo na sebe, a vi gledate na sve druge osim na sebe.

Jozo čita papire, Mara kupi tanjure i čorbu, Mate se zamišljeno smješka, Barbara sjedne.

MARA: Ti bi na guzicu progovorila.
JOZO (*zbunjeno*): Ćaća, šta je ovo?

Mara odlazi u kuću. Barbara se ustane i gleda ispod stola.

BARBARA: Pa gdje je Lucy? Lucy? (*Panično*.) Mate, gdje je Lucy?
JOZO: Ćaća, šta si ovo potpisa?
BARBARA: Mate?
JOZO: Ćaća?
MATE: Dico moja, ako je priša umrit nije zakopat. Ku' ste navalili?
BARBARA: Lucy je nestala, a Vi govorite da se smirim.
MATE: Otiša je kum za njon. Nać' će je.
BARBARA: On je polupijan. Mislim da će je ovaj put stvarno nešto pojesti.
JOZO: Ćaća, šta si ovo potpisa?
MATE: Odani malo, Jozo.
BARBARA: Nešto će je pojesti, kad vam kažem.
MATE: Ne će ono niko. Ono in ne bi bilo ni za oblizak.
BARBARA (*panično*): Moram je ići tražiti. (*Otrči iza kuće*.)
JOZO: Ćaća, šta si potpisa?
MATE: Bogareti, Jozo, dosadan si ko proliv. Eto, to san potpisa. To što vidiš. Džon mi je reka da se vraća. Triba mu ledina, kaže napravit će nešto. Dolazit će dvaput godišnje. I eto što mu ne bi da jednu. Ledina je moja, ali i on je naš. Moja je koliko i njegova.
JOZO: Ćaća, jesi li čita ti ovo?
MATE: Iđi tamo. Šta ću ja čitat ko da se ja u to razumin. On mi reka do-

lazija bi, nešto bi pravija moreš li mi ti to potpisat. Ja šarnija i gotov posa. Ja njemu virujen i da me slipa oko provalije voda, ta brat mi je.

JOZO: A moj ćaća. Triba si čitat prije, sad ti je kasno.

MATE: Mani me se, Jozo. Iđi tamo gledaj di ti je žena i ćuko. Nji ti vaćaj, za mene je lako. A meni ti ta slova i onako nisu bistra.

JOZO: Ajde, ćaća, čitaj sada. Bit će ti jasno.

MATE: Članak jedan zakona o prijenosu vlasništva... Iđi, Jozo, svega ti. Ti mene zajedraješ.

JOZO (*pokazuje dio na papiru*): Ovo čitaj.

MATE: Ja, Mate Šimić dajem odobrenje i suglasnost da Ivan Šimić nastanjen na dresi Lombard 356 Chicago, SAD, izgradi objekt za proizvodnju i preradu duhanskih proizvoda na parceli 985/2 Zahumlje. *Mate zastane, Mara izlazi iz kuće i sluša.*

MARA: Šta je oto?

MATE: Jozo, šta san ja ovo pročita?

JOZO: Ćaća, pravi se tvornica električnih cigara na tvojoj njivi.

MATE: Zahumlje? Tamo mi je duvan posađen. Kako će tamo išta pravit? *Mate zamišljenog pogleda. Uzima čašu vode.*

JOZO: Ti si mu dopustio da pravi, vidiš?

MARA: Ma ko je to donija?

JOZO: Džon donija, ćaća potpisa nije ni pročita.

MATE: Na mojoj njivi električne cigare? Na mojoj? (*Problijedi i uzme se za prsa. Počne gubiti dah.*)

MARA: Mate, šta ti je? (*Dođe do njega. Uzima čašu i nalijeva vodu u nju.*)

JOZO: Ćaća, ćaća! Ajde popij malo.

MARA: Žalosti moja.

Mate ne može uzeti čašu. Jozo uzima čašu najprije mu daje malo piti pa ga polije po licu.

JOZO: Ćaća, ajde sidi.

MARA: Kaži nešto, Mate, sva san u goloj vodi.

MATE: Đon obraz. Đon obraz.

MARA: Šuti, ne kazuj ništa. Sigurno je Jozo to nešto krivo pročita. Sad ću ja tebi donit šećera i vode.

JOZO: Ćaća, čuješ li me? Ajde digni noge. Malo se ispruži.

MATE (*malo živahnije, ali i dalje nemoćno*): Ti ćeš meni govorit da legnen. (*Ustaje se i drži se za prsa.*) On će na mojoj njivi radit. On da moj duvan krči i neke moderne cigare donosi. To more jedino kad mene pokopa. (*Zajauče jer ga zaboli u prsima. Mara donosi čašu. Daje mu da pije.*)

MARA: Ajde polako, Mate. Sigurno je neka greška.

JOZO: Ćaća, sidi pa ćemo riješit.

MATE: Zovi onog skota, onu dangubu, onu izdajicu neka mi dođe sada na oči.

MARA: Pusti njivu i Džona i duvan za tebe se ja brigan.

MATE: Sutra ti ne će bit ni mene ni duvana. (*Glasno*.) Zovi ga kad san reka!

Ivan dolazi iza kuće žurnim korakom.

KUM IVAN: Kume, kume. Oklen na tvojoj njivi bageri? Nu! (*Svi zašute. Iz daleka se čuje buka bagera.*)

MATE: Izrod. To mi je brat donije poklon iz Amerike.

KUM IVAN: Džon?

MATE: Ja, ja on. Zovi ga vamo da ga se odreknen prid sviton i da račune poravnamo. Zovi ujedno itnu i policiju. Nekome će tribat.

MARA: Jadna ti san ovo dočekala. Kakva policija, dragoviću moj. (*Zastane*.) Mate, moj Mate, prikrsti se!

JOZO: Dobro, zvat ću ga. Ne može on samo tako uzet zemlju i radit s njom šta oće.

Jozo uzima mobitel i zove.

III. scena

Mate užurbano hoda ispred kuće, Mara stoji i gleda u Matu. Kum Ivan gleda u daljinu, čuje se buka bagera. Jozo sjedi za stolom.

MATE (*glasno*): Odo vidit šta više rade.
JOZO: Ne možeš, neka te ovde.
MATE: Samo da on dođe, reć' ću mu ja šta ga sliduje.
MARA: Moj Mate, šta nas potra. Šta ćemo sad? Bageri nan kod duvana. Ne će ga zar krčit?
KUM IVAN: Koji bi to jazuk bio. Ove godine rodija ko more. Žuti se ko dukat.
MATE: Da ga iskrče morat će najprvo mene satrat pa me otrat skupa s njin.
KUM IVAN: Nek znaš i ja ću s tobon ako triba.
JOZO: Ćaća, sidi. Popij malo šećera i vode. Smiri se, riješit ćemo to bez krčenja, kakvo krčenje.
MATE (*ljutito*): Ote splačine podaj nekom drugom. Ja to ne ću pit. Zovi Džona da dođe!

Očuju se koraci. Ispred kuće dolazi Džon ozbiljan. Svi gledaju u njega.

MATE (*Jozi*): Jesi li zva itnu i policiju?
JOZO: Nisam, šta ti je?
MATE: Meni ništa, za sada. Ja ti kažen da će jedon od nas tribat.
DŽON (*hladno*): Dobar dan! Zvali ste i ja sam došao.
MATE: Bio mi je dobar svaki do današnjeg. (*Pođe prema Džonu koji stoji mirno. Svi gledaju što će Mate napraviti.*) Slušaj me sada (*prijeti kažiprstom*) dangubo i izdajniče. One bagere što su pošli rovat ćaćinu ti zemlju skloni s nje.
DŽON: Ne mogu.
MATE: Ne moreš? Jesi li ti siguran da ne moreš? (*Približi se još više Džonu i stane ispred njega. Digne ruku da će ga udariti. Jozo i Ivan se skoče da zaustave.*)
JOZO: Nemoj, ćaća. Može biti samo gore ako ga udariš. Još će te i tužiti.
MARA: Kuku ti je meni. (*Nariče.*) Jadna ti sam ovo dočekala. Nemoj, Mate, ako Boga znadeš da na brata ruku dižeš.
MATE: On je prvi diga na me, a od danas ja brata neman. A ovo smeće ne ću ni udarit. Nije zavridija da njime ruke prljan.

DŽON: Mate, polako. Riješit ćemo ovu situaciju na najbolji mogući način.

KUM IVAN: Još provocira.

MATE: Oćemo, rišit ćemo. Zovi ljude da gone bagere s moje njive. More bit da sam malo popija pa potpisa, ali ti si me privarija. Mene, svoga brata. Udara si mi dumine da ćeš doć. Otvorena srca san te pustija u kuću. Moga bi se zaklet na propetlje da ti je ovo danas zadnji put da si mi doša u kuću.

DŽON (*hladno*): Ko kaže da me ne će zapast dio kuće?

Mate pobjesni i nasrne na Džona. Kum Ivan i Jozo zaustavljaju Matu. Džon sve mirno gleda.

MATE: Stoko!

KUM IVAN: Nije ti dosta što si pokra pola Amerike? Doša si vamo od sirotinje komad iz usta otkidat.

JOZO: Ćaća, nemoj, vidiš da te provocira.

MARA: Mate, Mate. Vazda san govorila; ko s đavlon tikve sadi o glavu mu se obijaju. Ti kad popiješ ne znaš ko ti glavu nosi. Jadni ti smo sadana, još ako nas iz kuće izbaci. Spašćemo na prosjački štap. A prošle godine imala svega što ti srce poželi i duvana i ajvana i zelenja, a sad ni kuće. Starosti moja, bidna li si.

MATE (*Džonu*): Gubo jedna, nisi ništa drugo. Papa me ne će ispovidit nakon što san tebe danas srija. Ugostija san te ko čovika, a ti mene tako provociraš. (*Zastane. Sjetno. Sa suzama u očima.*) Zar ti ne vridi ništa što nas je ista mater rodila? Što san te na rukan nosija dok si mrija kad ti je bilo pet godina, kupa san te i pra. Učija te igrat lopte. Umisto tebe vazda s bunara vodu nosija. Mene su ko magare prtili samo da na tebe ne natovare vele. Zaboravija si kako san te prid materon vazda branija, koliko san zbog tebe dobija degeneka, više nego što bi ga sam zaradija. Zaboravija si šamare koje san zaradija braneć te po selu. Sad vidin da san cili život bija slip. Jedino mi je ža što san do danas bija glup da za te poginen. (*Proguta suze.*) Ža mi je što si taki kaki jesi, ža mi je šta si izdajica i otpadnik.

DŽON: All right, je li to sve?

MATE: Nije. Iman ti još reć da ne šljivin ni jedan posto te tvoje dokumente i pravila. Na mojoj ledini vride moja pravila. A prvo pravilo je da ne moreš druge varat, a ne bit na kraju i sam privaren. Zato pokupi bagere s njive inače ću zvat policiju na tebe i nji.

DŽON: Mate, Mate, ne razmišljaš dobro.

MATE: A ti ko jesi?

DŽON: Kao prvo ti si potpisao dokument, ok? Ne zna zakon jesi li ti bio pijan kad si potpisivao, ok? Nitko te nije, kako se ono kaže, prisilio da potpišeš.

MATE: Đava te odnija manita i tebe i tvoje dokumente. To ti je mrtvo slovo na papiru.

DŽON (*povišenim tonom*): Dokumenti su važeći.

MATE: Bogaremi nisu, ja kažen da nisu. (*Povišenim glasom.*) Ne ćeš ti mene učit šta i kako je red. Ti si mene privarija, to je svizin jasno.

Dok je Mate govorio iza kuće se pojavi Blaga, približava se Džonu i Mati.

BLAGA *(iz daljine*): Rekla san ja čim san čula, (*zastade*) ovi, vidila da je doša oti tu. Rekla san ja da oko nas sotona ko vuk oda i zavija. Đavli pakleni zavađaju narod. Nema ti od ovog isana ništa dobro.

MARA: Šuti, Blage, ne mišaj se. Dobro je dok su još sve glave na ramenin.

BLAGA: Kako su počeli ko zna di će završit. A ja kažen ovon ovde došli nek čuje dobro stara je narodna vazda tačna: Kako posiješ tako ćeš i žet. Ko se s braton zavadi nema njemu odmora ni po noći ni po danu. (*Dolazi do stola i govori Jozi.*) Pomakni der se malo da mogu vidit.

MATE: Još si nan ti falila.

BLAGA: Zaboravi ti o'šale koliko san ti valjala.

MATE: Valjat ćeš mi i sad da pripovidš svima kakav je ovi ovde, mal ne reko gospodin.

DŽON (*tipkajući na mobitel*): Molim vas, recite mi kada je ova drama gotova, pa da mogu ići.

MATE: Završit će se kad makneš one strojeve s moje ledine. Tu mi je duvan posađen.

DŽON (*provokatorski*): Čija je ledina?
MATE: Moja.
DŽON: Ne bih se složio. Već smo prošli kroz papire, ledina je moja.
BLAGA (*navijački zaneseno*): Reci mu, Mate, šta ga sliduje.
DŽON (*nastavlja*): Već smo o tome pričali stvarno nema smisla ponavljati. Potpisano je.
BLAGA (*navijački*): Pu, đubre jedno. Mater i ćaća ti se u grobu okreću ko ventilator u crkvi o Velikoj Gospi.
DŽON (*naživcirano*): Recite ovoj babi da šuti.
BLAGA: One tvoje priležnice su babe.
MARA (*udara laktom Blagu*): Šuti, grom te ne ubija.
MATE: Ja i ti sigurno više ne ćemo nikad prozborit ni riči. Moreš bit čovik i sklonit mi se s njive na kojoj mi je duvan.
KUM IVAN: Naj je bolji u selu. Najbolje rodija.
BLAGA: I je kad nema nijedan drugi.
MARA: Đava te ne smeja više eto.
MATE (*okreće se prema svima i gleda prijekorno, obraća se Džonu*): Gledaj, ako si već toliki gladuš da oćeš zemlju dat ću ti je, ali duvana mi s njive ne diraj. Dat ću ti na drugon mistu, radi od nje šta oćeš. Sadi, gradi sve nebodere. Ne zanima me, samo me pusti da mogu obrat ovo što san posadija. (*Mate zastane, Džon šuti.*) Sve ti se u životu vrati, ako ijedno oko zbog tebe zasuzi, ako ijedna glava zbog tebe posidi, ako ijedna usta zbog tebe opsuju, sve ti se to vrati. Ja ti kažen tebi će se vratit stostruko.
DŽON: Dragi moj, to ti sebe tješiš da će se... (*zastane*) svim vratiti ono što su radili. Lakše ti je tako živjeti u nadi pravde na ovom svijetu. (*Zastane.*) Ja ti kažem to su sve prodike, prodike. A što se zemlje tiče meni treba baš taj komad. On je već zapisan u projektu i ne može se prebaciti na drugo mjesto. Sve je već dogovoreno.
BLAGA: Ovo će tebe selo brzo zapisat u knjigu umrli nastaviš li tako.
DŽON (*naživcirano*): Neka netko kaže ovoj ženi da ušuti.
MATE: Znači tako, a?
DŽON: Da, tako je. Mislio sam da ćeš me ti kao brat razumjeti. Imam i ja pravo na zemlju. I ja sam ovdje rođen.

MATE: Imaš, nije ni'ko ni reka drukčije. Ni'ko ti je ne brani.

DŽON: Braniš mi ti. Još mi prodike držiš, a da sam te pitao sigurno ne bi dao. Nego moraš ti svima držat prodike da bi se pokazao da si najbolji. (*Podrugljivo.*) Najpošteniji čovik na svitu. Uvijek si ti bio najbolji, najpošteniji.

BLAGA: Ta ne će ni'ko za tebe reć da si najpošteniji. Rđo.

DŽON (*nastavlja*): Jedino je tebe mater falila. Mene ko šiša. Tobom se uvijek ponosila. Ti si bio savršen sin.

MATE (*otkopčava dugme na košulji i trlja se oko vrata*): Nemoj više bacat smrad oko moje kuće, zvat ću policiju.

DŽON (*nastavlja nesmetano*): Nikad nisi mater rasplakao, niti si joj ikad rekao ne ću. Niti si ikome sijede zadao, niti si koga rastužio. I tako živiš cijeli život kao svačiji miljenik. Mate poštenjačina uvijek dobro radi, Džon izdajnik šta god uradi ne valja. I sad će pričat kako san te izdao, kako sam te prodao i pokrao. Ti ćeš svima pričat kako sam te prevario. (*Zastane.*) Mate, ti znaš da se duvan ne može saditi i policiju ne možeš zvati. Ako je budeš zvao onda ćeš i sam završit u zatvoru.

MATE (*udahne punim plućima*): Dobro bi bilo u zatvoru tamo sigurno ima manje gube nego na izvanu.

BLAGA: Ahaa, šta ćeš sad?

DŽON: Ja stalno govorim da trebaš razmisliti prije nego uradiš. Evo, zovneš sada policiju ti završiš u zatvoru, o duvanu ti nema 'ko radit. Propadne ti njiva i tako i tako.

MARA (*dobacuje*): Ja san još živa ako se nisi spazija.

DŽON: Ali ako se ja i ti dogovorimo onda bi ti moga proć bez štete. Bilo bi dobro da završi ova drama. (*Džon iz džepa vadi novčanik. Mate i dalje sluša i počne dublje disati kao da mu nestaje zraka.*) Reci, Mate, koliko ti vrijedi to što imaš? Možemo li se dogovorit za cijenu pa da selo sutra i o meni priča kao o poštenjačini? Je li pet tisuća dosta?

MARA (*šokirana*): Jada i isana.

BLAGA (*ljutito*): Gubo ljudska.

KUM IVAN: Nije ni čudo što kazuju da si izrod.

Mate sluša Džona i problijedi, počne ići prema stolu da sjedne na stolicu.

JOZO (*priđe Mati*): Ćaća, ćaća. Ne slušaj ga.
MATE (*pokušava udahnuti*): Jozo, Jozo... Mare... *(Izgubi svijest.)*
MARA (*priđe Mati*): Mate, šta ti je? Jadna ti sam. Umri mi čovik...
KUM IVAN (*paničnо*): Zovite itnu. Kume, kud ćeš?
JOZO: Ćaća, čuješ li me?
BLAGA (*Džonu*): Još ćeš jednog isana na duši nosit.

III. ČIN

I. scena

Mate sjedi na stolici poluzatvorenih očiju i teško diše. Mara stoji kraj njega i iza vrata mu stavlja mokri ručnik. Jozo sjedi ispred i daje mu čašu s vodom. Džon stoji iza njih i tipka na mobitel. Blaga i dalje na istom mjestu, Ivan hoda gore-dolje ispred kuće.

KUM IVAN (*zabrinuto*): Valjda će brzo doć, kume, moreš li?
MATE: Šta si mislija da ću tako lako odapet papke.
MARA: Šuti grom te ne ubija. Šuti i sidi smiron.
BLAGA: Pošteni ljudi vazda prvi nadrapaju. Vidi ovog šejtana, ništa mu.

Iza kuće se zaustavlja auto hitne pomoći. Dolaze jedan doktor i medicinska sestra ispred kuće sa sobom noseć bolnički krevet.

DOKTOR: Dobar dan!
SESTRA: Zvali ste nas?
JOZO: Jesmo, evo ćaće ovde.

Doktor i sestra dolaze do Mate

SESTRA: Možete li, gospodine, ustati da vas stavimo na krevet?
KUM IVAN: Da more, ta ne bi vas zvali.
MATE: Ma ne slušajte vi nji. Nu me ko cekin, ništa mi.
DOKTOR: Gospodine, jako ste blijedi. Molim Vas sjednite na krevet da Vas pregledamo.

MARA: Ajde, Mate. Nek te prigledaju, ta ne će ti ništa.
KUM IVAN: Kumašine, sebet tebe su došli, ajde šta ti je to.
BLAGA: Čim ste vi na vrata on se povratija, nu ga sad ko čigra, a maloprije mrija.
DŽON (*nezainteresirano*): Dajte ga pregledajte, pa da riješimo to.

Doktor i sestra dolaze da podignu Matu.

MATE: Doktore, jedno pitanje samo.
DOKTOR: Recite!
MATE: Morete li vi ovdena prigledat glavu i možđane?
DOKTOR: Za to ćete morati poć s nama u bolnicu. Boli li Vas glava?
MATE: Ma jok, jok, jok. Ne pitan ja to za sebe nego da vidite ima li ovi ovde (*pokazuje na Džona*) išta u glavi ili mu je šupljina i golet ko na Bilin stinan.
SESTRA: Sigurna sam da nije golet, nego dajte da Vas pregledamo.
MATE: Ne bi se kladija da je dobro. Baljezga ko oni što su se šlagirali.

Sestra daje znak doktoru da ga podignu.

DOKTOR: Idemo na tri. Jedan, dva, tri. (*Podignu ga.*) Možete li pomoći? *Jozo pomaže.*
MATE: Spušćaj me dolikan. Jozo. Čuješ li me?
JOZO: Dobro je, ćaća. Gotovo.

Spuste ga na bolnički krevet. Mate se počne ustajati.

MATE: Neka dera, nemojte me još ligat. Bit će vrimena kad ću stalno ležat. A dok san još uzgor moran rišit nešto s ovin.
SESTRA: Dobro, rješavajte, samo dok Vas pregledamo. Izmjerimo tlak. *Doktor vadi tlakomjer i stetoskop. Sestra pokušava zagrnuti košulju, Mate se opire. Odmahuje rukom.*
MARA: Mate, dragoviću, šta ti je za jedina svita?
BLAGA: Počela i Mara tepat Mati kad je vidila da je doša u kraj.
MARA: Kako te nije sramota.
DŽON: Please, molim vas. Imam ja još posla.
MATE: Imaš posla? Samo da znaš na mojoj njivi ne ćeš radit. Sve ćeš to pokupit, je li ti jasno?

DOKTOR: Molim Vas, šutite. Ne mogu mjeriti.

MATE: Kako ću šutit kad me ovaj moj bivši brat oće opljačkat. Još mi priti policijon. Na privaru mi zemlju uzeja. Na njoj mi je sav duvan posađen. Ja i žena od toga živimo. Liti joped moremo nekako jer imamo sve svoje, a zimi Bože ti sačuvaj. Samo kompiri i kisel kupus. I sad ovi oće da nan i to otme. Penzija mi i je mala. Ovaj doša iz svita i kaže ledina je moja. Ma, bježi! (*Teško diše.*)

DOKTOR: Malo lakše, gospodine. Zapuhali ste se.

MATE: Kud ne ću. Donit će mi neke električne cigare na moju zemlju. Uništit će mi ovo malo što iman.

DŽON: Relaks, Mate, relaks.

DOKTOR: Gospodine, uzmite ovo. (*Daje mu tabletu. Mate ustaje s kreveta i sjeda na stolicu.*) Sutra dođite na detaljan pregled. Za sada ne vidimo ništa. Malo je povišen tlak, ali to je sigurno zbog situacije.

MATE: Dobro, ako sutra dočekan, doći ću. Vama vala di čuli i ne čuli.

Doktor i sestra odlaze i u tom trenutku očuje se iza kuće policijska sirena. Svi zbunjeni čekaju dolazak.

MATE: Jozo, ja san se s tobon šala, šta si ji zva?

JOZO: Nisan ja.

KUM IVAN: Da vas nije ovi doktor prijavija da ste se pobili?

BLAGA: Vidila san mu na očima da je sumnjiv. (*Vadi mobitel i zove nekoga.*)

JOZO: Neka, neka. Ne trčite pred rudo.

BLAGA (*priča na mobitel da ostali ne čuju*): Dolazi odma, znaš za ono. Policija došla. Zbogon.

Ispred kuće dolaze stari i mladi policajac.

STARI POLICAJAC: Dobar dan, opet vi.

MLADI POLICAJAC: Zvali ste da dođemo na ovu adresu.

MATE: Ko je zva? Sigurno je ovi moj nesritni, mal ne reko brat.

MARA (*kroza suze*): Ovo je Bogu za plakat.

DŽON: Ovaj put nisam ja.

Iza kuće se čuju koraci i dolazi Barbara.

BARBARA: Odlično, stigli ste već.

Svi zbunjeno gledaju u Barbaru.

JOZO: Barbara?
BARBARA: Ja sam ih zvala.

Svi zbunjeno gledaju u Barbaru.

MLADI POLICAJAC: Da čujemo?
BARBARA: Zašto me svi tako čudno gledate, što se ovdje događa?
JOZO: To i nas zanima.
STARI POLICAJAC: To ostavite za kasnije, a sada nam recite što se dogodilo.
BARBARA: U redu. Prijavila bih nestanak.
JOZO: Nestanak? O, Bože moj!
STARI POLICAJAC (*vadi notes*): U redu, tko je nestao.
BARBARA: Lucy.
BLAGA (*smijeh*): Ovo sve luđe od luđeg.

Mladi policajac je prijekorno pogleda.

DŽON: Nikad kraja ovome.

Tipka na mobitel, zove nekoga i jedno vrijeme razgovara.

STARI POLICAJAC: Znači (*slovka*) L u s i.
BARBARA: Ne, ne. Piše se (*slovka*) Lucy s ipsilonom.
MARA: U svakom zlu neko dobro.

Mladi policajac gleda zbunjeno prema Mari.

STARI POLICAJAC: U redu. U kojem ste srodstvu i je li prošlo dvadeset i četiri sata otkako ste je zadnji put vidjeli?
BARBARA: Vidjela sam je prije nekoliko sati. Biološki nismo ništa u srodstvu, ali mi smo tako bliski da je osjećam ljubav prema njoj kao da je moje dijete, kao da je dio ove obitelji.
MATE: Bogaremi, dio moje ne će nikad bit.

MARA: Ni moje. To što je moj sin trpi to je druga stvar.
MLADI POLICAJAC: Strašno je čuti da djed i baka ne prihvaćaju usvojenu djecu. Ne mogu se povezati s njima, nije ovo prvi slučaj.
JOZO: Gospodine, nije tu riječ o našoj kćeri.
STARI POLICAJAC: A vi ste muž?
JOZO: Da, samo što Lucy nije dijete, to je pas.
STARI POLICAJAC: Pas?
MLADI POLICAJAC: Prošli put ste nas zvali zbog crknute krave, a sada zbog nestalog ćuke. Šta je sljedeće?
STARI POLICAJAC: Samo nek oni zovu zbog gluposti. Taman možemo poslije ovoga na lešo kod Mladena, a oni nek traže ćuku di je otišao na silo.
BARBARA: Fuj, moja mala Lucy ne ide na silo.
STARI POLICAJAC: Eto tebe će pitat di će okrenit. Živina je živina taman je vi šminkali i oblačili.
KUM IVAN: Odavno nisan pametnije čuja.
MLADI POLICAJAC: Dobro, naš posao je ovdje gotov.
BARBARA: Dobro kad je tako. Naći ću je sama i bez vas. I onako ničemu ne služite. (*Odlazi*.)

Stari i mladi policajac pozdrave i okrenu se prema izlazu.

II. scena

U susret dvojici policajaca ide mlad muškarac. Obučen u crno odijelo i crvenu kravatu. Na nogama je nosio crne lakirane cipele, a u ruci je nosio torbu.

MARIJAN: Dobar dan, gospodo policajci. Nadam se da ne kasnim.

Dvojica policajaca zastanu.

MLADI POLICAJAC: Kad god dođeš u ovu kuću nevrijeme je.
MARA (*Blagi*): Šta će on ovde?
JOZO: Marijane otkud ti?
BLAGA: A ja, ja zaboravila. Marijane, ajde vamo. (*Namiguje mu.*)

MATE: Oklen malog pokojne Ljube? Da ne će u svatove?
KUM IVAN: Svašta, more bit da oće čin je se vako sredija.
DŽON: Ima li ovome kraja?
MARIJAN (*obraća se policajcima*): Nadam se da ne će biti posljedica za moga klijenta.
BLAGA (*žuri do Marijana i laktom ga udara*): Ajde ti, sinko, vamo. Onda ćemo popričat o svemu.
MLADI POLICAJAC: Ko je Vaš klijent?
BLAGA (*u isto vrijeme kad i Marijan*): Barbara.
MARIJAN: Mate.
MATE (*začuđeno*): Ja?
STARI POLICAJAC: Je li Barbara ili je Mate?
BLAGA (*u isto vrijeme kad i Marijan*): Barbara.
MARIJAN: Mate.
STARI POLICAJAC: Dobro, gospođo, Vas ću zamolit da se malo odmaknete.
BLAGA: Ma gledajte, on van tako to nešto samo vježba. Ne misli on to zaprave. (*Stisne Marijana za ruku*.)
MARA: Blage, pusti dite šta si ga stiskla.
MLADI POLICAJAC: Gospođo, molim Vas da se malo odmaknete dok popričamo s gospodinom.

Mara, Mate i Jozo zbunjeni. Džon nestrpljivo lupka o pod.

STARI POLICAJAC: Recite, što ste imali reći.
MARIJAN: Moj klijent, ovdje prisutni Mate (*pokaže prstom na njega*) ima puno pravo zadržati u svome vlasništvu sve ono što se nalazi na otuđenom zemljištu.

Blaga se uhvati za glavu, Mate i Mara šokirani.

STARI POLICAJAC: Otuđeno zemljište?
MLADI POLICAJAC: Nije nam to nitko do sada spominjao.
MATE (*razdragano*): Znači sve je moje što je na mojoj ledini?
JOZO: Znao sam, ćaća, da mora bit nešto da te izvuče.
MARIJAN: Tako je. Ne ćeš imati nikakvih posljedica za svoju kulturu koju uzgajaš.

MLADI POLICAJAC: Samo malo idem po redu. Tko je kome otuđio zemljište? Koja ledina je u pitanju?

MARIJAN: Ovdje prisutni Džon (*pokaže na njega*) otuđio je prevarom zemljište Mati, njegovom rođenom bratu.

MATE (*upada u riječ*): Bivšem rođenom bratu.

JOZO (*dođe do policije*): Ukrao je doslovce zemlju. Moj je otac jedvice preživio to što mu je on napravio.

MARIJAN (*neometano nastavlja*): I sve to radi stjecanja koristi od izgradnje tvornice.

MATE: Tvornica oni đavolski električni cigara, tako reci da znaju.

MARA (*Blagi*): Di je on vako naučija pričat?

BLAGA: Znadeš iša ti je on godinu dana na vakultet, upisiva je nešto ono da bude odvitnik. Naučija par ti lekcija kako li to iđe i ja mu rekla da to on ponavlja zlu ne tribalo.

MARA: Ma kakvo pravo ko da on nije moler?

BLAGA: Ma je, a bija je misec dva i na vakultetu i eto upantija što je tribalo. Vidiš ga kako priča šta će mu više od toga. Ja mu rekla da obuče odijelo od mature i dođe pomoć.

MARA: Ne znan samo pomaže li ili odmaže.

STARI POLICAJAC (*izvadi zapisnik, ali ne počinje pisati*): Dobro idemo polako. Opet prije nego otvorim zapisnik molim vas da mi objasnite što se događa.

DŽON: Look... (*Stane*.)

STARI POLICAJAC: Ne pričam ti ja stranjske jezike. Nek neko drugi objašnjava umjesto tebe. (*Obrati se Marijanu.*) Ajde ti, odvjetnik.

MARIJAN: Ja kao pravni savjetnik svoga klijenta mogu reći da je došlo do kršenja osnovnih ljudskih odnosa između moga klijenta i ovdje prisutnog Džona, odnosno brata mu Ivana.

MATE (*upadajući u riječ*): Bivšeg brata.

MLADI POLICAJAC: Šta to uopće znači kršenje osnovnih ljudskih odnosa?

MARIJAN: Ivan je prevarom uspio dobiti potpis po kojemu je Mate potpisao prijenos zemljišta na njega. Sve to u svrhu stjecanja novčane dobiti preko firme koju je trebao izgraditi na bratovu zemljištu.

Postoje svjedoci koji se mogu složiti kako je Ivan napio svoga brata i inscenirao potpisivanje dokumenta.

KUM IVAN: Postoje, evo me. Ja sam sve vidio, i mene je napio. Sipa nan je lozu iza loze da bi nas privarija.

JOZO: Vidio sam i ja, na početku im je sipao i on je pio.

MLADI POLICAJAC: To znači da ste vi svi pod utjecajem alkohola. Ne možemo smatrati relevantnima svjedoke koji u sebi imaju velik postotak alkohola.

KUM IVAN: Pa zato me je napija jer je zna kako će bit. Virujte vi meni na rič. Doša je vamo i priča nan priče, sipa nan dok nas nije dobro uzelo. Unda je čeka da ostane sam s Maton da ga privesla.

MATE: Tako je bilo.

STARI POLICAJAC: Ne možemo Vam vjerovati na riječ budući da ste sami priznali da ste pod utjecajem alkohola.

KUM IVAN: Na šta ćete mi virovat, ako ne na rič. Ljudi se vežu za riči, a volovi za rogove, ali menščini da se sve okrenilo.

MLADI POLICAJAC: Ukoliko imate potpisan dokument onda ne možemo napraviti ništa nego dozvoliti korištenje onome kome ste napisali da ide.

DŽON *(kroz smijeh*): So, there isn't... Nema zakona koji će mi reći da ovaj dokument ne vrijedi.

STARI POLICAJAC: Dajte da vidim. (*Džon daje dokument policajcu.*)

MLADI POLICAJAC: Upravo tako, upravljanje zemljom je preneseno na Ivana.

MARIJAN (*vadi iz torbe dokumente*): Zakon o javnim i privatnim površinama, članak sedam, stavka b5.1 kaže da prvi vlasnik pri odobrenju korištenja zemlje zadržava pravo na osobnu imovinu koja se nalazi ili se nalazila na urudžbenom dijelu.

DŽON: Tko to kaže?

MARIJAN: Tako kaže zakon.

KUM IVAN: Jesi mislija da će sve bit tvoje. Odma da imaš materijala za tvornicu.

Policajci pogledaju Ivana.

MARIJAN: Prvi vlasnik zadržava pravo da u roku od mjesec dana od dana potpisivanja ugovora oslobodi uručeni dio od svih privatnih pokretnina ili nekretnina. Ukoliko se nakon mjesec dana isto ne učini prvi vlasnik ustupa na korištenje sve pokretnine i nekretnine s uručenog dijela.

DŽON (*iznenađen*): Nemoguće. (*Zbunjeno.*) Pa provjeravao sam. (*Pođe do Marijana da pogleda bilježnicu iz koje čita. Marijan se samo zakloni od njega.*)

MATE: Bože, velik si.

MARA: Vala dragon Bogu. Joped je naše, naše.

KUM IVAN: Ne znan oće li se sve sabrat za misec dana?

Oba policajaca pogledaju u Ivana.

MLADI POLICAJAC: Gospodine Mate, uručili ste dio zemlje bratu Ivanu, Džonu.

MATE: Ukra je. I nije mi brat.

MLADI POLICAJAC: U redu, ali što se na njivi nalazi?

Svi se pogledaju.

MARIJAN: Zbog delikatnosti privatnog vlasništva nismo Vam dužni odgovoriti na ovo pitanje.

STARI POLICAJAC: Dobro, filozof.

DŽON (*smije se*): Samo ne znam jeste li delikatni ili ste delinkventi. Šta kažeš, odvjetnik?

MATE: Ne moremo bit veći delinkventi od tebe, Judo.

JOZO: Neka, ćaća, šuti sad. Dobro je.

DŽON: Ajde, Mate, poštenjačino najveća u selu. Reci policiji šta je na zemlji.

MARIJAN (*Mati*): Nisi dužan odgovoriti.

DŽON: Nije dužan, ali mora on radi sebe. Ne bi bilo pošteno sakrit toliko veliku stvar.

MATE (*gleda Džona*): Duvan.

Mara, Blaga i Kum Ivan iznenađeni, Džon se smije, Jozo i Marijan mašu glavom.

MLADI POLICAJAC: Duhan?

MATE: Da, gospodine, i tako po gracki duhan.

STARI POLICAJAC: Uzgoj, proizvodnja i prodaja duhana i duhanskih proizvoda u osobnom vlasništvu je zabranjeno i kažnjivo. Možemo Vas novčano kazniti, zaplijeniti imovinu, a možete završiti u zatvoru.

Mate šuti, Jozo i Ivan se uhvatili za glavu.

BLAGA: Ajde malo čovik posadija da ima za sebe.

MARA: Što ne vaćate ove lopove okolo. Našli ste nas gonjat koji jedva kraj s krajem spajamo.

MLADI POLICAJAC: Gospođo, pravila su takva.

DŽON: Eto, gospodo, sada smo razriješili situaciju. Look, ja sam došao iz Chicago da ovdje otvorim firmu koja proizvodi cigarete. Moj brat je meni dao dio zemlje da izgradim sve to.

MATE: Lažeš.

MARA: Čim zineš slažeš.

DŽON: Look, ja sam u zamjenu nudio novac. Oni nisu htjeli.

BLAGA: Dabogda ti se jezik osušija pa ne moga više lagat na poštene ljude.

DŽON: Imam sve papire, mogu graditi.

KUM IVAN: Ja san bija ovde, privarija ga je. Mora bit neki zakon da to zabrani.

DŽON (*vadi dokumente iz torbe*): Here, evo sve uredno i potpisano. Sve je crno na bijelo.

JOZO: Nije moguće.

STARI POLICAJAC: Gospodo, čovjek ima sve papire koji dokazuju da je Mate udijelio zemlju Ivanu. Jedino što možemo je privesti Matu zbog uzgoja i prodaje duhana. Ivan ili Džon je pred licem zakona čist.

DŽON: To je država koja poštuje zakone i propise.

III. scena

Mate nervozno hoda gore dole. Jozo i Marijan pričaju. Marijan razgovara na mobitel, pokazuje Jozi dokumente. Mara vadi očenaše i moli krunicu. Ivan gleda u daljinu. Džon razgovara s policijom.

DŽON: Moj plan je ovdje zaposliti puno ljudi. Trebala bi to biti prava tvornica. Znate gledao sam ja kako se to radi u Americi i odlučio pomoći svome kraju.

STARI POLICAJAC: Neka, neka tako treba.

MARIJAN: Jesi li siguran da ćeš ga pomoći?

DŽON: Naravno, kao što sam i do sada pomagao.

MARIJAN: Kao i do sada? Mogu pokazati kako si do sada pomagao. Dokumenti iz osamdesetih godina pokazuju da si više puta bio optužen za krađu. (*Pokazuje dokumente*.)

DŽON: To je bilo za vrijeme druge države.

MLADI POLICAJAC: Da vidimo. (*Uzima i gleda*.) Krađa, pronevjera, neovlaštena trgovina. Itd, itd...

MARIJAN: Mislio sam da ne ćemo morati ići ovako daleko, ali imam ovdje i optužnicu koja je dignuta protiv tebe zbog koje si morao pobjeći iz države. Samo jedan ovaj papir može te zatvoriti za cijeli život.

DŽON: Nastupila je zastara.

MARIJAN: Za sve slučajeve do 1982. tvoj je slučaj iz 1983.

DŽON: Otkud tebi to?

BLAGA: Šta tebe briga. Sad si dolija.

MARIJAN (*nasmije se i prešuti pitanje*): Šta ćemo sad?

STARI POLICAJAC: Najbolje bi bilo da vas sve pohapsimo.

JOZO, MARA I MARIJAN (*u glas*): Ne, ne, ne.

BLAGA: Gledajte, ljudi smo, dogovorit ćemo se. A kako bi bilo da vi zatvorite oči i pravite se ko da nije ništa bilo? Svak svojoj kući i Bog te veselio.

JOZO: Ja kažem Mladenu da ćete svratit na lešo u povratku od nas.

MLADI POLICAJAC: Je l' to Vi nas pokušavate podmitit s kilom leša mesa?

KUM IVAN: Nije ni'ko reka da će bit samo kilo.

MLADI POLICAJAC: Pravit ćemo se da ovo nismo čuli.

MARIJAN: Gledajte, iako imate dosta dokaza protiv njega moj klijent nije kriv. Vidite li da ga je njegov brat prevario. Džon je kriminalac otprije.

STARI POLICAJAC: Cijela ova obitelj je malo na svoju ruku. Najprije nas zvali radi krave, sad radi ćuke. Pa ispade da švercaju duvan, pa da su kriminalci. Nema šta nisu.

Džon i Mate šute i gledaju jedan u drugog.

MATE: Nije ti ovo tribalo. Moga si me pitat. More bit da bi ti i da, kakav jesi da jesi. Bija si mi brat. (*Džon šuti*.)

STARI POLICAJAC (*Džonu*): Ako je istina da si prevario brata kao što ovi svi ovdje tvrde ja bi tebe zatvorio do kraja života u zatvor i to da u ćeliji dilješ drvo.

MLADI POLICAJAC: Ako zatvorimo njega moramo i Matu jer je povezan slučaj. Mate mi se opet čini pošteniji.

STARI POLICAJAC: Duhan je problem. Danas sutra će ne'ko drugi doć u selo, vidjet će da je na njivi duhan. Mi bili na intervenciji nismo ništa riješili. Kako ćemo s tim?

MLADI POLICAJAC: A šta misliš da mi to riješimo ovako. Dođi ovamo. (*Odmaknu se malo od svih ostalih.*)

MARA (*glasno*): Zdravo Marijo milosti puna, Gospodin je s tobom...

MATE: Ajde, ženo, malo tiše. Zvoniš ko pra Matino zvono.

MARA: Ovo se za tebe molin, ni za koga drugoga. Da nije te tvoje tikve na ramenin što je nosaš ne bi ovog ni bilo. Sveta Marijo, majko Božja...

BLAGA (*ustane se i približava se policajcim. Njih dvojica raspravljaju*): Šta li se oni sada dogovaraju? Ništa ne čujen, Mare, malo tiše. (*Svi osluškuju*.) Nešto je reka zatvor, stanica.

MARA: Majko Kristova, moli za nas...

BLAGA: Mare, uslišat će se molitva ako je ti i u sebi budeš molila. Pusti me da čujen.

U tom trenutku iza kuće pojavi se Barbara, trči u suzama. Policajci se približavaju ostalima.

BARBARA (*paničnо*): Lucy je mrtva. Udarilo ju je auto.

Nitko previše ne reagira na njezine riječi.

STARI POLICAJAC (vraćajući se do ostalih): Odlično!
BARBARA: Molim? Vi ste bezdušni! Okrutni. Jozo, reci nešto.
JOZO: Žao mi je. (*Priđe Barbari, potapše je po ramenu*.)
MARA: Neka, vala Bogu i je velik.
KUM IVAN: Pustite ljude da nan kažu šta imaju. Ko će u zatvor?
BARBARA: Kakav zatvor?
STARI POLICAJAC: U zatvor ne ide ni'ko.

Jozo i Mate se smiju, Ivan grli Matu.

BLAGA: Ni'ko?
MARA: Ja san molila da se Mate spasi i eto spasi se, tribala san molit da Džona uvate.
STARI POLICAJAC (*gleda u Džona*): Za jednog brata bilo bi najbolje da se odmah pokupi i pođe prema najbližoj granici.
BLAGA: Sotona se joped izvuče. Nema pravde na ovom svitu.
DŽON (*s osmijehom na usnama*): Ok. All right. Idem iz ovih stopa. (*Prilazi Mati, pruža mu ruku*.) Brate, ovo je možda zadnji put da se vidimo, ja se vraćam u Ameriku. Hoćemo li se pozdraviti za zbogom?
MATE: Ovo ti more oprostit Bog, ako se odeš ispovidit i pokajat. A od mene nemaš šta tražit. (*Ne pruža mu ruku*.)
DŽON: Zbogom!

Odlazi, nitko ga ne pozdravi. Ispraćaju ga pogledom.

KUM IVAN: Ovo ovako i je pošteno. Nek se zna da Mate nije ničem kriv.
MLADI POLICAJAC (*uzima mobitel*): Obavijesti granične prijelaze da dolazi jedno lice s tjeralice nadimak Džon. Predmet nije ušao u zastaru. (*Poklopi slušalicu*.)

MATE: Znači uvatit ćete ga.
STARI POLICAJAC: Ne ćemo mi, nije on u našoj nadležnosti, ali ima ko hoće. Dužnost nam je tako veliki predmet predati.
BLAGA: Ima Boga, ima pravde. Nek trune stoka. Otić ću ga obić samo da ga vidin u lošini.
MARA: Šta ćete sad s Matom?
STARI POLICAJAC: Mate, ne ćemo Vas privesti.
MARA: Bogu dragon fala.
MLADI POLICAJAC: Ali... Morat ćete počupati duhan koji imate na njivi.
MATE (*uhvati se za prsa, teško diše*): Šta?
JOZO: Ćaća, bolje to nego da ideš u zatvor.
MATE: Lakše bi mi pa zatvor, nego ovo.
MARA: Neka, šuti. Lako ću ja sve pribrodit i zimu i prolića samo ako si tude. (*Uzme Matu za ruku*.)
MLADI POLICAJAC: Izišli smo Vam u susret koliko smo mogli. U zapisnik će ići intervencija zbog pregažena psa. (*Barbara zacvili*.) Molim Vas, nemojte nas više zvati zbog životinja. (*Stane*.) Ni biljaka.
MARA: Ne ćemo, ne ćemo. Zbogon i vala.
STARI POLICAJAC (*dođe do Joze, tiše govori*): Jesi li nazvao Mladena da dolazimo na lešo?
JOZO (*iznenađeno*): Odmah, odmah.
KUM IVAN (*sjetno*): Najprvo je u selu nestalo ajvana, unda evo nestade i duvana, a na kraju će i kršćeni isana.

KRAJ

Ante BAGARIĆ

AFORIZMI

Nakon slatkog užitka – gorka kava.
Otpuhali su ga bez daška vjetra.
I pad je skok – ali dolje.
Uspjela je zahvaljujući jebivjetru od pozadi.
Nikog nije preskočila, a stigla prva.
Svjetionik bez svjetla je – mrak.
Prozor s rešetkama – je isto prozor.
Ako nas nosi sve isti val, nemamo svi iste barke.
Prvi poljubac s maricom je bio fatalan.
Poslije seksa mnogi najebu.
Na sve odgovore je imala pitanje.
Što se više penje, sve je niža.
Na krivoj cesti nema puta.
U goloj istini svi se brzo oblače.
Sve su ceste duge za polomljene kosti
Veliki ćaća je mali Bog.
U vrijeme karnevala bi mnogi trebali skinuti maske.
On je tatin ponos i mamina igračka – ali ne pada.
Ćorava kokoš ugrabi veće zrno nego pile.
Od glave višak ne boli.
Tko pod drugim jamu kopa – neumoran je.
Iza zatvorenih vrata sve je otvoreno.
Čovjek je čovjeku – žena.
Upoznali su se nakon vjenčanja i razveli nakon upoznavanja.
Iz kreveta u krevet sve dalje skače.
Kratka šetnja ponekad odvede daleko.
Bio je ravnatelj – sve je sravnio.

Mijenjala je položaj i položila.
I nevrijeme se naziva vrijeme.
Nakon toliko mršavih godina debelo smo najebali.
Bistri love u mutnom.
Kad su ga osvijetlili nastao je mrak.
Veće jaje, veći mućak.
Ona se nije štedjela, ali je imala veliku štednju.
Svakom daje, a njoj najviše ostaje.
U braku zmije i lava – lav puzi.
U mraku se progleda.
Imam snagu nemoći.
Nije imao motiva za motiviranje.
Legla pa rekla hop.
Žena mijenja frizuru, ali ćud nikada.
Među snagatorima je najviše slabića.
Imala je puna usta posla.
Pravda je spora, ali je svejedno ne stižemo.
On nam je i otac i sin, ali nema duha.
Biti ili ne biti, pitao me gad.
Piramida je bačena.
Lijepa kao slika, dobila je i okvir.
Najdulji skok je iz ležećeg položaja.
Ako si dovoljno lud, imaš šanse ostati normalan.
Imao je hrabrosti za kukavičluk.
U vinu je istina – skupa.
Češće izgore oni koji gase nego oni koji pale.
Bio je alergičan na alergiju
U kratkoj suknji penjanje je lakše.
Rijetko se razbije puna čaša.
Pas koji laje na mjesec je pas.
Istina je kao rijeka koja povremeno ponire.
Bez ponora nema izvora.
Vjeroučitelj je bio nevjernik.

Ivan BRADVICA

OSMISLICE

Sveizam
Sveizam je kad sve na sve utječe.

Hrvatska
Hrvatskiju Hrvatsku vole osvještenici.

Isebiti
Isebljujem se koliko mogu za ljudsku slogu.

Mamigušti
Život održavaju mamigušti.

Nametuša
Nametuša bi da ju se sluša.

Neplaćenstvo
Neplaćenstvo truda i kreacije golemo.

Pognoglavci
Svi ljudi su prema Suncu pognoglavci.

Rasebičiti
Tko se ne rasebiči, taj se ne oslobodi.

Svakakav
Svakakav dopušta svašta.

Škrtokrajci
Škrtokrajce škrtokraja samo bogatstvo duha održava.

Učenje
Instinkt, nagon, talent i inteligencija se nasljeđuju, a sve ostalo uči.

Umoljub
Rađe umoljub nego rukoljub.

Većina
Većina radi ono što misli da najbolje zna.

Danko IVŠINOVIĆ

AFORIZMI

Hrvatski povijesni grb, popularna „šahovnica“, ne počinje ni s prvim bijelim ni s crvenim poljem nego s Duvanjskim poljem!
Čovjek – kako to maksimalno, gorko i gordo zvuči.
Od Ćirila i Metoda pa do danas učiteljima je kao danas.
Štrajk je i ilegalno pravo svakog neradnika.
Ne znam je li postojala Atlantida ili nije, ali znam da je potonula.
Kako su doista građene piramide, ostaje mrtvo slovo na papirusu.
I prije Krista i nakon Krista sudbina puka je jedna te ista.
Svi psi laju na Mjesec, a samo Lajka s Mjeseca.
Odvikavam se od pušenja. Pepeljare sam pobacao pa otresam gdje stignem.
Sve što radiš silom, silno ćeš pogriješiti.
Lako je biti svakomu loncu poklopac, ako su oni serijske proizvodnje.
Ako već grizete nokte, grizite ih na nogama.
Ako si u banani, ne mora to znati baš svaki majmun.
Zašto je u ljekarnama sve složeno kao u apoteci?
Tko god vozi motor, nosi kacigu u torbi.
Nekada smo jeli puno manje jer se večeralo samo ako je štogod od ručka ostajalo.
Koga za sve boli briga, riješio se briga.
Tko god je pun love ili puno radi ili nešto radi.
Političari su svijet za sebe. Dakle, samo za sebe.
U kome ima svega i svačega, nema ničega.
Na putu u pakao nema prometnih znakova.
Bavi se tuđim stvarima. Prevozi namještaj.
Prevođen sam na više jezika, a najviše žedan preko vode.
Jedni rade. Drugi na tome rade.

Nikola ŠIMIĆ TONIN

AFORIZMI

Zanebesala mi se pjesma za nebesa.

Kažu ako nestane pčela nestat će i ljudi, ako nestane ljudi, oporavit će se priroda.

Svima normalnima odgovara da se o problemima razgovara.

Izuzetan uspjeh hrvatskog Ministarstva vanjskih poslova, Crnogorci su nam „poklonili" Dom koji smo sami izgradili.

I ptica živi tamo gdje može saviti gnijezdo.

Nova riječ za književnika: Manipulator riječi.

I u mom smislu, smisao je tog smisla, a smisleno je u svakom smislu.

Kada ih ne zaprašuju neka bar otvore institucije za preodgoj komaraca.

Pare pokreću svijet, politiku i nogomet.

Naši nogometno-klupski „poslovni aduti" skupo plati, kupi, da sjedi na klupi.

Došao je u njezin život kao princ na bijelom konju i ostao u njezinu životu – konj.

Radica LEKO

BIJELI LONČIĆ

„Dobra Vila se spustila na bijelom oblačku, pomilovala je dječaka Miku po licu i mekim crnim kovrčama te mu šapnula na uho: Spavaj mirno. Donijela sam ti igračku koju si jučer slomio…

I, dok je dječak pružao ruku, vila je nestala, a igračka se našla pod jastukom. Dječak je stisnuo igračku prstima, pomilovao je, zatvorio oči i zaspao…“

Filip je pozorno, široko otvorenih očiju, slušao završetak priče koju mu mama upravo te večeri čita prije spavanja. Pomilovala ga je po kosi, zatvorila knjigu i podigla se sa stolice.

- Spavaj, Filipe!... Laka ti noć!

- Laka noć, mama! – i mahnuo joj rukom. „Možda će Dobra Vila i meni pomoći…“ – razmišljao je. Okrenuo se na drugu stranu, umirio se i zatvorio oči. Ali, oči su mu se opet otvorile.

U sobi je bilo svijetlo od mjesečine. Veliki okrugli Mjesec mu se smijao, činilo mu se, pa je dlanovima prekrio oči i licem se naslonio na jastuk.

- Evo me, Filipe! – čuo je tihi šapat u uhu i osjetio blagi dodir toplih prstiju na licu. – Ja sam Dobra Vila… Ona koja ispunjava želje… Znaš… Čuo si za mene… Ona iz bajke! Imaš li želju za mene? – rekla je i široko se nasmijala

- Imam!... Moj bijeli lončić za bijelu kavu je zagorio… Treba mi novi! – govorio je Filip.

- Neobično si skroman, – reče Vila – drugi obično žele nešto bogato, nešto što je teško ispuniti. Tvoja želja je skromna. Mirno spavaj! Bit će sve dobro s tvojim bijelim lončićem… Vidjet ćeš!

Kad je Filip otvorio oči, ništa nije vidio u sobi jer je vladala tišina i tama. I Mjesec je zašao za obližnje brdo.

- Bože! – pomislio je. – Šaptala je Vila da će biti dobro s lončićem… A, kako?... Ona je otišla… Samo sam sanjao… I mjesec je zašao… Vila je otišla s njim… Mama je pričala kako Vila živi u prostranim mjesečevim dvorima i čini dobro – ispunjava želje.

Nije više zaspao. Čuo je ujutro kako roditelji razgovaraju pri polasku na posao, a brat i sestra u školu. Njega nisu zvali jer je on druga smjena.

Povirio je u kuhinju kad je ustao iz kreveta. Na stolu ga je čekao neobičan stari lončić s bijelom kavom koju je uvijek imao za doručak.

- A bijeli lončić?... Dobro je da mama nije primijetila da ga nema… – umirivao je sam sebe i sjeo za stol. – A, jučer?... Jučer sam uključio štednjak da podgrijem bijelu kavu pa otišao u dvorište i zaigrao se s macom Ariom… Uh! – i zastade mu zalogaj u ustima. – Što će biti ako se mama sjeti bijeloga lončića? – malo je pojeo i ostavio sve u sudoper.

Pokušao je naučiti zadanu pjesmu, ali nije išlo. Misli su mu se vraćale na mamu i lončić.

- Hej, Filipe! – javila se mama kad je stigla s posla.

- Da, mama… – odazvao se tiho pogleda uprta u knjigu.

- Gdje je onaj bijeli lončić od bijele kave? Ostavila sam ti bijelu kavu jučer ujutro u njemu, a jutros ga nisam mogla naći…

- Ne znam… – odgovorio je ne podižući glavu.

- Kako ne znaš...? Moraš znati...! Hoću da ga nađeš! Gdje si ga ostavio? – nizala su se pitanja. – Hajde!

Izišao je Filip iz kuće. Znao je on sve o lončiću… Došao je do grmlja iza kuće i uzeo lončić s mjesta gdje ga je jučer bacio. Pogledao je zagorjelo dno lončića jer je jučer zaboravio na vrijeme isključiti štednjak pa, kad se vratio iz dvorišta, kuhinja je bila puna dima i mirisa zagorjele kave koji su ga gušili u grlu. Otvorio je tad brže-bolje prozore, isključio štednjak i propuhom je sve dobro provjetrio.

- Bože, mogao sam izazvati požar! – i ruke su mu drhtale. – Što ću s lončićem? Ako ga mama vidi ovakvog izgorena, sjetit će se što se dogodilo i kakve posljedice su mogle biti… Kaznit će me! – i suze su mu krenule i strah ga obuzeo. – Ma, sakrit ću ga ovdje… – i ubacio ga u grmlje iza kuće. – A, ako otkrije laž? – ali zastao je i riskirao laž.

Sada je nesigurnim korakom krenuo u kuću, a lončić je držao u ruci iza sebe na leđima.

- Jesi li ga našao? – upitala je mama odmah povišenim tonom.

- Evo, jesam… – i pružio joj lončić.

- Što je ovo...? Kako je zagorio? – iznenađeno će ona.

- Ja… Ja, zaboravio! – i počeo je glasno plakati… – Onda me bilo strah… Sakrio sam ga u bus…

- Hajde!... Nemoj plakati… – tiše će majka. – Sada ćeš mi lijepo i iskreno ispričati što je bilo…

Sjeli su za stol. Filip je brisao lice umazano suzama i malo se umirio dok ga je majka mazila po licu.

- Igrao sam se s macom Arijom i zaboravio na lončić i bijelu kavu… I, kad… Kad sam se vratio, sve je zagorjelo… Prepao sam se, isključio štednjak i bacio lončić… Mislio sam da se ne ćeš sjetiti… – ispričao je, a majka ga je pogledala ozbiljno.

- Pa, pokušao si mi slagati! To nije dobro...! Ali, evo, sada si sve ispričao i dobro je što nije bilo veće štete… Ne daj, Bože! – okrenula se k njemu i zagrlila ga. – No, sine, zagorjeli lončić nije vrijedan tvoga straha… Umiri se!... Mama te voli!... Vidiš da te ne ću kazniti, već se moraš učiti na greškama. Neka si ti meni živ i zdrav! – i poljubila ga u bucmast obraščić. – Sve si to učinio zbog straha… – i Filip se na kraju nasmijao. – Ne daj, Bože, moglo se sve zapaliti… Sad ne ćemo više to spominjati!

Zatim je majka uzela lončić, ostrugala dno i dobro ga oprala te je bio kao nov.

- Evo, vidiš! Filipe!... Opet je lončić kao nov! – obratila mu se majka.

- Ali, mama!... Noćas sam sanjao Dobru Vilu. U snu mi je došla s Mjeseca i rekla mi da će s lončićem sve biti dobro… – pričao joj je Filip noćašnje snove.

- Pa, sinko... Tvoja mama je tvoja Dobra Vila koja stalno bdije nad tvojim životom… Nego, vrijeme je da ručaš i kreneš u školu… – blago mu napomenu.

Filip je smireno ručao i krenuo put škole. Mahnuo je rukom mami na polasku, a ona je dugo ostala gledajući za njim, kao što je činila svaki dan.

Miljenka KOŠTRO

Vjetar veseljak

Vjetar se jutros glasno smijao
kao da se cijelu noć veseljem opijao,
na uho mi je šaptao riječi:
osmijeh sve tuge liječi,
i ja se nasmijem u tom trenu
nasmijem i svoju treptavu sjenu,
nešto mi šapne na kraju:
lijepo je u mom i tvom zavičaju.
Vjetriću istinu zboriš,
pazi da se letući ne umoriš,
djetinjim vriskom vrisnem
i pod kaputić se stisnem,
a on kao dječarac razigran
nema mira cijeli dan,
opet mi reče: ne ću kriti
samo prijatelj hoću ti biti,
sve da se i ne želim s njim družiti
svoje duge prste će za mnom pružiti.
Onda utihne u neku kasnu uru.
Tko li je utišao veselu hercegovačku buru?

Mate KOVAČEVIĆ

POETIKA MIKROPROSTORA URASLA U UNIVERZUM

Mijo Tokić: *Pred našom kućom jabuka*, Društvo hrvatskih književnika Herceg Bosne – Kulturno-informativni centar Tomislavgrad, Mostar – Tomislavgrad, 2025.

U zbirci pjesama *Pred našom kućom jabuka* Mijo je Tokić isklesao novi niz poetskih vjenčića koji čitateljevo srce ne ostavljaju nimalo ravnodušnim, dok mu um istodobno potiču na temeljito poniranje i duboko promišljanje.

Premda poetički ostaje vjeran svom dosadašnjem izričaju, kao da mu je poetski govor sada nešto sažetiji, škrtiji pa i plastičniji, pogotovo u onim dijelovima gdje naglašava bilo vlastitu bilo pak skupnu autocentričnost.

U refleksivnom dijelu poetike egzistencijalno je naglašeno kao i u ranijim zbirkama, samo što je u ovoj zbirci posebno istaknuta silna želja za opstankom u gotovo neprestanim bojevima bilo za individualnu ili skupnu slobodu.

To potvrđuju i njegovi poetski toposi poput Polja, Jabuke livade i Vran-planine, odnosno doline i visine te Mijata kao njihova glavnoga protagonista, koji se kroz cijelu jednu vječnost nosi s različitim sejmenima i njihovim opsadama ne samo mitskoga nego i stvarnog Polja, njegove ljudske zajednice, koja, kao i samo Polje, ne čini samo određeni životni mikroprostor ili dio jedne etničke zajednice, nego prostor onih koji žude za slobodom.

Upravo po tim duvanjskim, hrvatskim nadprostornim toposima Tokić nije samo pjesnik individualne ili hrvatske nacionalne slobode, nego je zapravo „Trubač s Vran-planine“ svakoga pojedinca i svakoga

naroda koji pokušava osvajati prostore slobode koju mu daruje sam Začetnik egzistencije, odnosno svakoga života.

Uronjenost u vlastitu zemlju od koje je sazdan i u koju se na kraju vraća oslikava snažnim metaforama Polja koje presijeca ponornica kao nabujala proljetna rijeka pa presušiva ljetna jaruga koja potkraj jesenjega ciklusa svršava u ponoru duboko pod zemljom.

Zato u „Pjesmi (o) zavičaju“ s punim pravom pjeva: *Ta zemlja / od kamena pelina i s-milja / U njedrima krije godove našeg trajanja*.

To nestajanje života u mikroprostoru Polja nije potaknuto tek životnim ciklusima, nego i već spomenutim čimbenicima – od potrage za kruhom do traganja za slobodom pa se to i poetički reflektira u slikama nadmoći groblja nad naseljima.

I u ovoj su zbirci tri ključne tematske okomice – pjesnik i njegova sloboda, obitelj te šira etnička odnosno hrvatska zajednica koje se često međusobno prožimlju i na svojevrstan način tvore sliku sudbine jednoga naroda koji još uvijek čezne za svojom slobodom, opstajući kao individualnost upravo preko toga čeznuća.

U pjesmama nadahnutim obiteljskim motivima pjesnik postaje intimniji, njegov govor neposredniji i lokalnoj zajednici mnogo bliži, što ne umanjuje vrijednost njegova pjevanja. Dapače, u pjesmi „Sejmeni“ na neki način doseže i na vrhunac.

Nova Tokićeva zbirka sastavljena je od dva dijela. U prvom dijelu su, nakon dvije uvodne pjesme, četiri poetska ciklusa – „Žeženo zlato“, „Biserje“, „Cvjetovi“ i „Pjesni različne“, dok drugi čine pjesme „U mojim očima“ te „Žišci“ kao tradicionalni pratitelji, odnosno dodatci u kojima se zrcale ustišene životne mudrosti, a vrlo često i efektno ustišene.

Ciklus „Žeženo zlato“ sa zaglavnom porukom: Nema predaje! tematski je uglavnom posvećen neprekidnom boju za opstanak, a u određenom smislu odašilje i svojevrsnu društvenu poruku etničkim zajednicama o međusobnom uređenju prostora koji u sadašnjem vremenskom razdoblju dijele u zajedničkoj državi.

U ciklusu „Biserje“ snažnije se osjeća nedostatak slobode pa je pjesnički subjekt sjetno raspoložen i usredotočen na pamćenje i borbu protiv zaborava.

Ljubavnim je motivima prožet ciklus „Cvjetovi“, dok se u „Pjesnima različnim“ prožimlju već spomenuti motivi.

Zbirka pjesama *Pred našom kućom jabuka* pjesnika Miju Tokića potvrđuje kao zrela misaonoga pjesnika vezana uz prostor vlastite egzistencije čiji originalan poetski govor izrasta iz njegova mikroprostora uzdižući ga na opću razinu s univerzalnim značenjem.

Tokić je neke pjesme i u ovoj zbirci prožeo duvanjskim idiomom te im obogatio stilski kolorit, a da pritom nisu izgubile ništa od svoje univerzalnosti. Dapače!

Ivan SIVRIĆ

MOLITVA ZA BILJČICE, TRAVČICE I HUMČICE

Pero Pavlović: *Molitvenik za bilje*, MH Čitluk,
Čitluk, 2024.

Pjesnički obitava čovjek.
M. Heidegger

Na promociju zbirke pjesama nisam uspio doći. Bila je, rekoše, promocija udruženih umjetnika, pjesnika Pere Pavlovića i slikarice Kristine Ćavar u Galeriji „Naša Majka“ u Međugorju. U lijepom prostoru okupilo se probrano društvo i sudjelovalo uživajući i iznimnoj duhovnoj ponudi. Uz žaljenje, prisjećam se prvoga susreta s Perom Pavlovićem, također u Međugorju na pjesničkoj večeri, na kojoj je sudjelovalo više književnika; osobno sam bio samo slušatelj. U tadašnjoj pjesničkoj galami jedva sam razabrao samozatajnoga pjesnika koji je jedva čujno izgovorio što je pripremio za tu priliku. Poslije službenoga dijela priredbe smo razgovarali i tada sam mu savjetovao neka bude malo glasniji, inače će ga „progutati“ agresivni recitatori. Nisam siguran da me poslušao, vjerojatno nije, jer ni danas ne podiže ton, ali njegovi stihovi snažno odjekuju u tankoćutnu uhu. I na drugim mjestima sam „iskusio“ Pavlovićevo pjesništvo, na prigodnim, redovitim, i tradicionalnim manifestacijama. Zato sam, osjećajući se dužnim, uzeo knjigu. I sada pišem o izdanju tvrda uveza, agilnoga nakladnika i uglednoga pisca.

Pa počnimo od osnovnih tehničkih podataka: Nakladnika MH Čitluk zastupa prof. Andrija Stojić, uredništvo je fra Petra Krasića, uz recenzije Božice Zoko i Lidije Pavlović Grgić. Sadržaj knjige čine pjesme o ljekobilju, ono koje se zatiče u prirodi uz bilje koje opažamo kao kulturu i koje blagotvorno djeluje; sve opjevano i oslikano pjesama (121)

i pokazano fotografijama (86). Ukratko, pjesme su iznimne, fotografije odlične. Kako već imamo dobro iskustvo o priznanjima i nagradama koje je svojom poezijom zaslužio Pavlović; njegove su pjesme prihvaćene kao blagodat koja je kao takva priznata, na što smo već navikli no, iznenađuju fotografije i prigodne didaskalije. Naime, prepoznaju se slike biljčica, trava, travčica i humčica koje su dostupne u raznim atlasima ljekovitoga i sličnoga bilja. Urednik Krasić se već ranije iskušao u uređivanju *Atlasa dendroflore (drveće i grmlje) Bosne i Hercegovine*[1]. Atlas je znanstveno djelo, a ovdje je riječ o knjizi poezije, ovdje su predstavljene ode biljčicama, travčicama i humčicama pa kada je o pjesmama riječ, onda one izmiču znanstvenim protokolima te se u tom dijelu mora posvetiti osobita pozornost, uz napomenu kako se autor nije odrekao svoje biokemije u kojoj je dosegnuo magisterij.

Zbirka je koncipirana u osnovi dvostrano, no i višeslojno, Inače, linearno, uz tek pokoju tematsku kalendarsku naznaku („Ožujak osjak“, „Svibanj svib“, „Lipanj lipe“, „Kolovoz kolet“, „Rujan ruj“) bez odjeljaka, podnaslova i drugih skupina. Kada se otvori koja stranica, na lijevoj otvorene knjige je pjesma, na desnoj odgovarajuća fotografija (uz male iznimke) s podsjetnikom na temu i motiv.[2] Tako bismo mogli prihvatiti osnovnu strukturu knjige u tri razine, pjesničku – simboličku, slikovnu – fotografsku i poticajno edukativnu. U tom pogledu bismo mogli *cum grano salis,* asocirati na tradicionalne ljekaruše iz starih vremena koje su nam ostale u baštini. Ali bilo bi to preveć pojednostavljeno, jer autor sve težište usmjerava na pjesnički trud kako bi vodeća ideja bila pokazana u punom značenju.

---

[1] Šilić, Čedomil, *Atlas dendoroflore (drveće i grmlje) Bosne i Hercegovine*, Matica hrvatska Čitluk i Franjevačka kuća Masna luka, 2005. Fotografije je snimao pok. Čedomil Šilić, sjajni botanist. Knjiga je dobila prestižne nagrade Matice hrvatske Zagreb, „Svjetlosti“ iz Sarajeva i drugih.

[2] Str. 10. – „Majčina dušica“: *Milozvučna slova / Čarolije // Odveć prisna zagonetki / Odveć prisne nestajanju*. Str. 11. – fotografija majčine dušice, a ispod je tekst: (Timijan, popunac: *Thimus Serpillum L*.). Postoji više vrsta, podvrsta i oblika ove ljekobiljke. Blagi čajevi od majčine dušice koriste se kao sredstvo za iskašljavanje, protiv grčeva, sepse i za liječenje oboljelih od dječjih glista.

Pavlović ni nakladnik se ne trebaju pravdati za neki oblik citatnosti, jer nije preuzet koncept Šilićeve knjige, niti neke druge, nego je djelo usmjereno na izgradnju pjesničkoga atlasa, nedostajućega stupa, na kojem može obitavati poezija. Pavlović svoj pjesnički pogon ovom knjigom nastavlja na ranija svoja djela u onoj grani svoje motivistike, koja je jedinstvena i originalna te zapažena kao takva.

Pokušavajući dokučiti razloge autorova pristupa uzmimo u obzir „predmet" oko kojega se kreće Pavlovićeva pjesnička imaginacija. Ljekobilje! Što je to? I kakvu simboličku nosivost mogu imati travke, travčice i humčice svojim grančicama, bojama i mirisima te na kraju ljekovitim svojstvima. Je li ozbiljne važnosti ona stara maksima *Medicus curat, natura sanat* da bi se moglo ozdravljati zdravstveno zapuštene i pjesnički sanirati suvremena dezorijentiranost. Dakako, Pavlović ima dvostruko iskustvo, dugotrajno i pouzdano.

Prvo, autorovo je osnovno zanimanje biokemičar i u tom statusu osigurava svoju materijalnu egzistenciju, kao farmaceut, ravnatelj Doma zdravlja uz niz društvenih dužnosti u lokalnoj zajednici. Uz ljubav prema prirodnom blagu Mediterana možemo pridodati istraživački entuzijazam te upućenost na hrvatsku kulturnu baštinu primarno u ruralnom prostoru, gdje se jedino i može ostvariti izravan uvid u život bilja o kojem je ovdje riječ.

Drugo, autor već dugo obogaćuju vlastitu osobnost i znanje „obitavajući pjesnički", iskušavajući svoj pjesnički pribor posebnim književnim postupkom za ponudu čitatelju osebujna štiva na dar. Poklon koji se može doživjeti, s njime drugovati i uživati te od njega baštiniti stanovitu korist.

Nema sumnje autor je prijatelj biljčicama, dapače, on s njima ima zajednički jezik, čini se da ih razumije i one mu uzvraćaju. Jasno je, on biljke vidi kao živa bića, što one zbilja i jesu, ali posebna soja, koje vlastiti bitak nude svojim izgledom, bojama, mirisima i ukupnim doprinosom životu. Jer, njihova statičnost nije nedostatak, jer biljčice, travčice i humčice oplemenjuju prirodu, pridonose kulturi, a svojim se stamenim životom održavaju u svojim obitavalištima, ne znamo kako, ali vjerujemo svojim osjetilima.

Je li Pavlović na svoja leđa stavio težak zadatak, pjesnički proniknuti u naravnu lijepost bilja, nama tako nepoznatu, a svakodnevnu, koju uvijek susrećemo i koju stalno bešćutno mimoilazimo? Možda stoga što je ne poznajemo ili što se ona ne uklapa u dinamiku svakodnevice, ili što ne izravno niti odmah ne daje bombastične učinke. U toj neveseloj sudbini bilja pjesnik pronalazi motiv – Molitvu. Jer njegove (i naše) biljčice su Božje djelo za koje treba moliti Svevišnjega poradi njihova značenja, samoga po sebi i poradi važnosti za nas. Molitva kao duhovni razgovor kao izraz zahvalnosti, pokajanja, nade ili pohvale ovdje dobiva na značenju kao način da se uspostavi osobni odnos s Bogom, da se potraži vodstvo ili snaga za daljnje, za ono što se ovdje „izgovara" naglas, u tišini ili u mislima, mi sami ili svi skupa. Tako ovdje shvatimo pjesničku molitvu kao opći poziv.

Dakako, pjesnik ne pripada banalnom aktivizmu urbanih ljubitelja prirode, koji povremeno i površno proviruju u Božju bašču, nego se sa svojim društvom „druži" od jutra do večeri, zapravo s njima stanuje, a ne dolazi kao gost. I u tom druženju s njima razgovara posebnim govorom, koji i mi moramo prihvatiti. Taj je govor poezija što izražava osjećaje, misli i ideje, ritmično i estetski, posebnim jezikom, stilizirano, rimom, ritmom, slikama i simbolikom, prenoseći dublja značenja i doživljaje. I to je glavni sadržaj knjige – *Molitva za bilje*.

No, važno je osjetiti Pavlovićev duhovni spektar. Duhovni stoga što autor bez ostatka prihvaća vjeru katoličku u kojoj se mladi Bog iznova rađa, „svakog Božića" i Krist kao „Nepobjedivo Sunce" (Zoko) vjerom, ufanjem i ljubavi snaži i nadahnjuje čovjeka da otkriva i veliča glazbom, slikom i riječju sve to bogatstvo oko nas. Autorov plov, dapače, nastaje i traje u suglasju s kršćanskom duhovnošću, cijelim tijekom klijanja, cvjetanja i zrenja u rajskoj ljepoti (Grgić-Pavlović). I kako je autor svojom pjesmom, izrazom i postupkom vezan za zavičaj, tako on s te osnove plovi u svoje Sredozemlje i svijet, ne ostajući zatočen u lokalnom pejzažu.

U tom milopoju se pokazuju mnoge novotvorenice, novi leksemi koji odgovaraju na poruke bilja o kojem je riječ, kojih je mnogo stvoreno za ovu priliku (dragovit, osinjen, sijev, šumoran, uzmilila, uščilila,

uskrilila …), jer je tako bilo nužno „iz semantičke potrebe i stilistički opravdano“ (Grgić-Pavlović). Autor poseže i za nekim starim, zaboravljenim ili neobičnim riječima, kao: srh, nuj, vilovit, lijet, romor, oćuh… kako bi njegova ljekovita bića pokazala svoju pravu bit. Jesu li te novotvorenice stvarane kako bi se označile nove pojave koje nisu imale naziv, ne ćemo tvrditi, ali smo uvjereni kako će blagotvorno popuniti jezične praznine. Jer autorove biljčice na novi način ovoga puta izlaze iz vječne anonimnosti. Zato je te „pojave“ trebalo imenovati, a to znači priznati potvrdu kako je jezik živa pojava, koja se razvija i prilagođava vremenu, ovoga puta, snažnim sudjelovanjem poezije, koja je inače najbolja roditeljica i čuvarica jezika. Naravno, sam jezik nije puka gomila leksema u koju bi i poezija ulagala svoj doprinos dodavanjem neologizama; postoji kontekst, koji je zapravo svijet za sebe, u kojem se leksemi oplođuju u nova i divna značenja. Tako Pero Pavlović uspijeva rojiti svoje misli i osjećaje da bismo mogli čuti što priroda kazuje, oponašajući njezin šapat, glasanje i uzdisanje (Zoko). Tako autor svojim pjesničkim priborom potiče svoje riječi, koje su stavljene na pravo mjesto, da budu jasne i razgovijetne u svom pjevu i svojoj pjesničkoj istini.

Ne bismo trebali ostati na razini opće pohvale te zato pogledajmo (ili poslušajmo) jednu ozarenu pjesmu: „Valerijana“ – *Svikla se duša na radost / A tijelo, tvojim tajnim činima prepušteno, iz trpke / kušnje sveđer se otima. Strijepi. Snatri, Pouzdaje se / i nada … / Nadaje se progovor u blagost i srh mira prožima / sva ćutila. / Dvojak će , čini se probljesak iz ljekovite riječi / zarnut: / - U svakom srcu, u svakoj duši, iz svake iskre / probudit će se novi život. / - Duša i tijelo, opet, bit će jedno*.[3] (str. 76.).

U svojoj lirskoj posebnosti autor pokazuje izniman osjećaj za mjeru, tankoćutnost i pribranost što bismo mogli prihvatiti kao mudrost, ne

[3] Na fotografiji uz pjesme slijedi tekst: (Odoljen, macina trava, kozlić: *Valeriana officinalis* L). Pripravci od valerijane nalaze primjenu kod poremećaja cirkulacije krvi, povećana krvnoga tlaka, nervoze srca i srčanih tegoba, nesanice, rastresenosti i histerije, Naročito smiruje premorene tjeskobne osobe pod velikim stresom. Ljekovita svojstva se povećavaju, naročito kod srčanih oboljenja, ako se valerijana koristi zajedno s crvenim glogom (str. 77.).

kao ljubav prema njoj samoj, nego čisti proplamsaj milosti izlivene na pjesnikov duh, što inače zovemo inspiracija – uduhovljenje.[4] Ako se pitamo, pomaže li mu pjesnički pribor u tom uspinjanju, onda kažimo – da! On rabi sonet tridesetak puta, manje akrostih, no omiljen mu je katren, rimovan ili u spoju s drugim oblicima, premda se čini da prevladava slobodan stih. Ne robuje interpunkcijskim ogradama, iako ih rabi prema zahtjevu ritma ili potrebne zvučnosti.

I na kraju što daje autorovim pjesmama prepoznatljivost, osebujnost i vrijedna priznanja? Je li to sretni spoj biranih riječi, pjesničkih ukrasa ili beskrajna simbolika koje izvire iz vješto odabranih stilskih figura, tropa, ukratko, tzv. pjesničkoga zanata? Ne može se odgovoriti jednoznačno, jer je priroda pjesama u višeznačnosti, jer ako je pjesma dosegla umjetničku razinu, ambivalencija preteže, iako dojam uglavnom biva takav. Upravo se ova poezija ne pouzdaje u dojam, u trenutačno sviđanje i potom zaborav poput one kratkotrajnosti ptičjega leta visinom iza kojega ne ostaje ništa, nikakav trag, nikakav učinak osim onoga koji je ptici koristio na njezinu putu. Jer ova zbirka se ne nudi za dnevne potrebe, ne pristaje na trenutačnu i jeftinu pozornost, nego opći s univerzalnim vrjednotama koje su svoju bit već potvrdile dugotrajnim postojanjem. Zato, pjesnikove sintaktičke cjeline plijene, izravno se prepoznaju kao vlastite i izvršavaju pjesničko poslanje. Poradi ekonomije pisanja (i čitanja) navodimo samo kratke primjere pjesama iz zbirke: „Matičnjak“ – *Zamamne cvjetne zjene / Zrcala i sjaje / Vrcaju brencaju rojevi / Medeni trnci žare.* Također: „Vitis vinifera“ – *S vrh nepca / Srh / Oruni riječ // Trs // Na slova kane / Kap krvi / Kap vina // Glazba neba / Jek u pjesmi / Jedno su.* Ili: „Rosa croatica“ – *Imenom tim // Svibanj, svib se sav // Zaodjene u nebesku ljepotu*

I tako, pjesnikova molitva za bilje, ljekovita i ugodna, prepoznali je uglednici (uz recenzente: K. Šego, B. Petrač, J. Sever. B. Arapović,

[4] Teško se ne prisjetiti slučaja jedne zatvorene polemike o Pavlovićevoj poeziji, za koju je jedan pjesnik-kritičar uporno tvrdio kako ta poezija nije dosegnula metafizičku razinu. Polemici nije bilo namrijeto živjeti u javnom prostoru, po mom sudu nije ni trebalo. Nisam smatrao metafiziku mjerom poeziji. Nije ni naš pjesnik žudio za takvom kvalifikacijom te ta pisma u mojoj ovlasti su ostala u arhivi.

I. Drmić …), vjerujemo, odobravaju je P. Preradović, A. G. Matoš, V. Nazor, M. Cvjetajeva, V. Parun. T. Ujević… dok on nastavlja svojim smjerom: *Prigrliti slatku bol / Pomno čekat tajni znak / Stisnut se u davni zor / Istrajavat kap po kap // Usud tavan preboljeti / Svednevice biti tih / Žarom srca odveć zreti / I svetošću resit stih* (*Nebeske latice*, pjesme, Mostar, 2001.).

„Pjesnički obitava čovjek“, pisao je Martin Heidegger kada je vraćao dug njemačkom romantizmu, klasiku i romantiku Friedrichu Hölderlinu, o njegovim himnama „Germanija“ i „Rajna“. Mi danas sto godina nakon Heideggerovih reminiscencija i oživljavanja sržnih vrjednota, prihvaćat ćemo se dužnosti odavanja važnosti osnovama koje nam život znače, i ne ćemo samo „Pomno čekati znak“.

Mato NEDIĆ

SRODNIK RIJEČI

Tomislav Domović: *Slava*, Vjetrokaz, Zagreb, 2024.

Danas se i u poeziji, kao i u drugim ljudskim djelatnostima, uočava stanovito pomodarstvo. Kao da je u ovom našem dobu, u kojem se osjeća devalvacija i moralnih i društvenih vrijednosti, poezija postala oazom u kojoj je nepresušni izvor ljepote, mnogi bi se htjeli napojiti na tom izvoru, ali ne samo kao čitatelji, nego i kao stvaratelji. No, nije svakomu dano stvarati, osobito nije svakomu dano stvoriti ljepotu. Da bi nastala vrijedna poezija, pjesnik mora osjećati bilo svijeta, njega se moraju dotaknuti patnje drugih ljudi, on mora poznavati život. Uzaludno je napinjati se kako bi se iznjedrila pjesnička riječ, kako bi se stvorila pjesma. Pjesma mora, kao i voda, teći iz pjesnikove duše – tada će ona imati snagu, tada će živjeti.

Tomislav Domović je neosporno pjesnik koji zna što je pjesma. I novom zbirkom jednostavno naslovljenom *Slava*, po uskliku *Slava Ukrajini!,* Domović pokazuje da je on srodnik riječi, da je ona duboko pustila korijenje u njegovo biće, prorasla ga je cijeloga i učinila ga je pjesnikom. On prije svega osjeća bol i patnju drugih, suosjeća s patnicima i s ukrajinskim ratnicima koji su prinuđeni napustiti svoja radna mjesta i obitelji i boriti se protiv onih koji im oduzimaju pravo na nacionalnu pripadnost, na jezik, Crkvu, državu, na život sam. Zato Tomislav Domović piše poeziju – ne da bi odao počast samo Ukrajini i Ukrajincima koji su danas na braniku, nego svima i svugdje koji u bilo kojemu vremenu i na bilo kojemu mjestu moraju postupiti isto: jučer u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini, danas u Ukrajini, a sutra tko zna gdje. Stoga Domovićeva poetska misao i u nju ugrađena antiratna poruka imaju univerzalno značenje.

Pjesnik prije svega donosi pred čitatelja doživljaj rata kao razarajuće snage zahvaljujući kojoj nestaje trud ljudskih ruku, rad brojnih narašta-

ja koji su izgrađivali zemlju i predavali ju potomcima, vjerujući u bolje sutra. Pod pritiskom te razarajuće snage nestaje i čovjek, ne samo branitelj, nego i rušitelj koji se urušava iznutra, u sebi samom, makar toga možda nije svjestan. Takav napadač, nečovjek, postaje dehumanizirano biće u službi mržnje i pohlepe. Nasuprot takvima pjesnik postavlja ljubav od koje počinje život, u koju je ugrađena nada, koja je neuništiva, usprkos svima, unatoč svemu, koja mora ostati pobjednicom na kraju bitke nad bitkama.

Domovićev je pjesnički izraz jasan, nepatvoren, proizišao iz bistre misli, suobličen s temom i s motivima njegovih pjesama. Tu je i slobodan stih potpuno primjeren kao simbolično sredstvo izražavanja kojim pjesnik čitatelja upućuje na misao o slobodi. Premda pjeva o ratu, a rat je uvijek bio epska tema, Domović se ne upušta u stvaranje narativne poezije, on sebi ne dopušta pripovijedanje (makar bi se mnogi današnji – ne mogu reći pjesnici, nego stvaratelji pjesama – upravo odlučili za široko elaboriranje o ratu i njegovim posljedicama), nego u kratkim formama iznosi dojam, u njih ugrađuje misao i s njom pjesničku poruku. Može se reći da je pjesnik najviše postigao u najkraćim pjesmama, u onima u kojima je donio sažetu, aforističnu misao, vrijednu razmatranja, pamćenja i prenošenja drugima. Takva je, recimo, pjesma „Osvajačev plan“:

Sve manje lastavica naći će sačuvanu strehu.
20. 3. 2022.

Samo onaj tko poeziju zaista nosi u sebi, može u ovako malo riječi puno reći. Slika lastavica koje traže mjesto gdje bi načinile gnijezdo toliko je rječita i živa da nadmašuje sve ono što bi se moglo izreći u mnoštvu stihova i strofa.

Iza mnogih stihozbirka koje se objavljuju često stoji taština njihovih autora koji bi željeli dosegnuti slavu, čuti pljesak i uvrstiti se među pjesnike. Takve su želje, jasno je, potpuno isprazne, a oni koji ih gaje u svojim srcima, nisu pjesnici. Tomislav Domović svoju je knjigu naslovio *Slava*, ali bez težnje za osobnom slavom i za pohvalom. On *Slavom* slavi slobodu i život koje stavlja nasuprot ratu i stradanjima, nasuprot

uništenju i duhovnomu obogaljenju čovjeka. On osjeća pulsiranje života svugdje i u svemu, prije svega u riječi od koje je kadar stvoriti neprolaznu ljepotu. Upravo je potraga za ljepotom zalogom nade da ovaj svijet ne će propasti, da vrijedi uvijek iznova usmjeravati pogled k zvijezdama kako bismo znali da nismo izgubljeni i da naše trajanje nije uzaludno. Svjetlace zvjezdane prašine razasuo je Tomislav Domović u knjizi *Slava* za sve one koji su u potrazi – kako se ne bi izgubili.

ROMAN-POEMA

Tomislav Šovagović: *Platonovo platno*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2024.

Tomislav Šovagović (1976.) u hrvatskoj se književnosti afirmirao kao pripovjedač te je njegov pripovjedački opus i nagrađivan. Sada publici predstavlja svoj drugi roman (a jedanaesto književno djelo) donekle zagonetna naslova: *Platonovo platno*. Premda bi naslov čitatelja mogao navesti na pomisao da se autor u djelu bavi filozofijom ili samim filozofom Platonom, tomu nije tako.

Sredinom dvadesetoga stoljeća u svjetskoj, a onda tijekom druge moderne i u hrvatskoj književnosti, roman je postao poljem svakovrsnih eksperimenata i propitivanja jezičnih, stilskih, kompozicijskih i različitih drugih mogućnosti. Ta su se propitivanja nastavila i intenzivirala tijekom postmoderne, a aktualna su i danas. Na jednoj strani autori se čvrsto oslanjaju na romanesknu tradiciju, oživljavaju realistične umjetničke postupke i tako ostavljaju književni trag o stvarnosti u kojoj živimo, a na drugoj strani vidimo autorsku zaigranost s tekstom, ostvarenu kroz defabularizaciju, dekonstrukciju romana, pripovijedanje iz perspektive većega broja pripovjedača; uočavamo oslanjanje na intertekstualnost kao jedan od suvremenim autorima dragih umjetničkih postupaka, zatim na intermedijalnost, citatnost i autoreferencijalnost. Ova pluralnost umjetničkih pristupa i primjenjivanih postupaka svaka-

ko obogaćuje suvremenu romanesknu književnost. Tomislav Šovagović je *romanopisac-ludens* i kao takav zaigrao se s tekstom na nekoliko stilskih razina.

Ako u teoriji književnosti postoji opisan roman-esej kao hibridni žanr, a uz njega i roman-kronika, i roman praćenja toka struje svijesti i još mnoge druge vrste, vrijeme je da se uvede i novi pojam: roman-poema. Upravo je takav roman napisao Tomislav Šovagović. Njegov je roman prvenstveno zanimljiv na sintaksostilističkoj razini budući da je napisan u samo jednoj rečenici. Ta glomazna, višestrukosložena rečenica ima i svoj subjekt i svoje brojne predikate (bez predikata rečenica ne bi ni mogla postojati, naravno); tu je i objekt, a o priložnim oznakama, atributima i apozicijama da i ne govorimo. Subjekt je, uvjetno rečeno, u ovoj rečenici suvremeni naš slikar čiji su se roditelji poigrali s izborom imena kada im se rodio sin pa su ga imenovali po grčkome filozofu: Platon. Čini se da je autor ovo ime odabrao zbog fonostilističkih razloga – kako bi ga mogao povezati s riječi platno, koja ima sličan fonemski sastav kao Platon. Dakle, u romanu nije riječ ni o velikom filozofu, ni o antici, čak ni o filozofiji. Objekt ovoga romana je, uvjetno rečeno, izvjesna žena koju autor imenuje samo inicijalom M, a u koju je Platon zaljubljen. S njom on želi ostvariti što dublju vezu, ali ona mu se stalno izmiče. To je dakle, opet uvjetno rečeno, predikat u rečenici kojom je Šovagović ispričao svoju priču. Naime, osim ovih dvaju likova, slikara Platona i izvjesne M, u romanu se izravno pojavljuje i njezina malodobna kći, a ostali su likovi tek spomenuti kroz razgovore ovih triju likova.

Moderni romanopisci često izbjegavaju ispričati neki događaj kroz čvrsto strukturiranu fabulu. To čine vjerojatno stoga da bi odoljeli upadanju u zamke realističnoga pripovijedanja, koje je počivalo upravo na fabuli. I Šovagoviću je fabula u drugom planu. U prvom je planu rečenica, ona kojom je sve ispričao, a ta je rečenica ritmična, (ne samo zbog svoje duljine) vrlo neobična, ispresijecana je stihovima haiku pjesama, čak je i grafostilistički napisana tako da je u knjizi vidljivo lijevo poravnanje, a desnoga poravnanja nema, tekst je na toj strani slobodan, kao u pjesmama. Kada se ova rečenica promotri, kada se čita pa se osjeti njezin ritam, kada se ona razlije u haiku pa se opet skupi i pripovjedno

teče dalje, jasno je da ovaj roman nije samo roman, da je to i pjesnički tekst, dakle, hibridni žanr: roman-poema. Kao i u drugim romanima, i u ovom imamo događaj, priču, mjesto i vrijeme radnje, ali imamo i jaku osjećajnost i liričnost, kakve susrećemo u poemama.

Premda se većina radnje romana događa u Zagrebu, najljepše misli su ipak vezane uz Slavoniju, osobito uz Osijek, jer za Platona je (vjerojatno i za autora) Slavonija jednako ljubav. Ovako to Šovagović opisuje:

> „(…) vraćam se bivšoj našičkoj ženi kao
> dragoj uspomeni, siguran u ljubav koju nosim za M, ne krivim
> nikoga zbog okidača, svatko je činio kako mu se činilo najbolje,
> dugo pušim kod riječnoga korita čekajući damino spremanje za
> večernji izlazak, koliko uspomena u jednom obzoru, pješački i
> baranjski most, trupci otplovljavaju via Tvrđa, dah vodenih
> vrata i svi bivši zagrljaji ostavljeni u ladici nekadašnjih snova,
> nekako sam drugačiji, ne nužno i bolji, prateći bicikliste i stanje
> vodostaja, grad u kojemu i najveća gužva nije mjerljiva s
> prosječnom zagrebačkom, unatoč radovima na obilaznici i
> kružnom toku nadomak Gradskome vrtu, reci, ljubavi, kamo
> ćemo još šetati, do stare kožare ili novih restorana, da ti
> pokažem mjesto gdje proljeće prelazi u ljeto (…)“ (str. 92.)

Budući da je Šovagovićev Platon slikar, koji za sebe kaže da je bezidejan i neuspješan, on bolje slika riječima nego bojama. Ipak, čini se da bi više reminiscencija o slikarstvu romanu *Platonovo platno* dalo novu dimenziju i dublju notu. No, bez obzira na to, Tomislav Šovagović je ovim romanom hrvatskoj književnosti ponudio novu književnu formu i vrlo zanimljivu sintaksu te zaslužuje biti upisan među suvremene književne inovatore.

Mate GRBAVAC

PREKRASNA AVANTURA PUTOVANJA

Miro Gavran: *Nekoliko ptica i jedno nebo*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2016.

Nešto novo reći o Miri Gavranu, našem najvećem suvremenom dramskom piscu, romanopiscu, europskoj i svjetskoj veličini, književniku kojem se dive svi oni koji su imali sreću susresti se i družiti s njegovim književnim djelom, zaista je kao naći se na skliskom terenu ponavljanja već rečenoga. Ali, nikada nije potrebnije u tom slučaju do li govoriti o vlastitu doživljaju, svim onim slikama i prizorima, otiscima i utiscima koje ostavi na našem osobnom osjećajnom, misaonom, doživljajnom svijetu osobnosti. Toliko toga nudi suvremeni trenutak svijeta čiji smo dio u koji svatko od nas, ovisno o bogatstvu unutarnjega doživljavanja i proživljavanja, da može na trenutak ući u zabludu da takve ili slične probleme nisu rješavali, sukobljavali se s njima, pronalazili opravdanja za postupke i učinke, dvojbe i promašaje, moralne i svake druge sumnje, ljudi svih vremena koji su živjeli prije nas.

O romanu *Nekoliko ptica i jedno nebo* ću reći nešto kasnije, a sada ću navesti što je to ili bolje rečeno što je to bio poticaj da nastane ovaj roman, da se ispriča ova priča o događanjima, ljudima i humanosti koja obilježi to vrijeme i uzdiže, naizgled obična čovjeka, u simbol i uzor ne samo toga vremena, nego i vremena u kojem živimo.

U selu Paoča 1871. godine rođen je dječak kojem na krštenju dadoše ime Franjo, a u legendu je ušao kao fra Didak Buntić, dobrotvor Hercegovine, graditelj širokobriješke bazilike, ravnatelj Franjevačke gimnazije u Širokom Brijegu, borac protiv nepismenosti, skrbnik za talentirane hercegovačke srednjoškolce i studente, spasitelj hercegovačke sirotinje, hrvatski rodoljub i domoljub, karizmatični preporoditelj, narodni zastupnik i provincijal. Imao je sve karakteristike predivna

čovjeka i fratra, profesora i direktora, odgojitelja i prosvjetitelja, graditelja i spasitelja ovdašnje sirotinje. Nije ni čudo što ga zahvalni narod i subraća fratri nazvaše *Ocem Hercegovine.* Zato se mnogi čude što takav čovjek i fratar nakon smrti ne uđe među blažene, jer je svaki trenutak života posvetio sirotinji, svom puku, duboko vjerujući da je Bog uz narod i njegovu brigu za sirotinjom! Znao je govoriti: „Svijet priča i govori da je Hercegovina siromašna zemlja. Ja, naprotiv, tvrdim da nije tako. Hercegovina je Misir, ali zbog bezdušnog postupanja vlasti, koja ovu našu lijepu zemlju eksploatira i mrcvari do zla Boga, ona je postala siromašna. To me boli, protiv toga moramo svi ustati. Jer, kad bi nam plaćali pravedno naš trud, ne bi bilo siromaha u Hercegovini."

Franjevci su diljem Bosne i Hercegovine otvarali katoličke škole, ne samo za katolike, širili pismenost među ljudima koje su stoljećima Osmanlije držale u potlačenosti i neznanju. Godine 1910. bilo je pismeno 75.843 katolika, 63.605 pravoslavaca i 25.205 muslimana. A treba znati da su Hrvati bili najmalobrojniji i tada i sada.

U ratnim godinama Prvoga svjetskoga rata iz Hercegovine su na frontu poslani da se bore za interese Beča i Pešte najsposobniji sinovi zemlje. Pokupljena su sva zvona i od njih pravljeni topovi. Ostale su žene, djeca i odrasli nesposobni žitelji. A tada je na Hercegovinu navalio najgori neprijatelj – glad. Dok su službene vijesti javljale da je u Hercegovini sve u najboljem redu, stvarno je u njoj vladala najveća bijeda. Uza sve nevolje 1917. dogodila se suša u Hercegovini koja je do kraja pogoršala već užasnu situaciju. Od početka travnja do kraja kolovoza u Hercegovini nije pala ni kap kiše. Fra Didak se protiv gladi borio kao lav uz najveće osobne žrtve. Sirotinjsku djecu je vodio iz Hercegovine u Slavoniju i Banat, a za odrasle prosio kruh i odjeću od svojih prijatelja i dobročinitelja u Hrvatskoj. Pošta je svaki dan dovozila vreće brašna, a fra Didak je hranio sirotinju kruhom i juhom koje je dijelio od 1917. do 1918. godine. Najteže su pogođena djeca bez jednoga ili oba roditelja. Toliko puta je pisao i osobno odlazio u Sarajevo do Zemaljske vlade osigurati vlak za prijevoz najsiromašnijih u Slavoniju, ali su trebali mjeseci i mjeseci dok su se smilovali i osiguravali vagon/dva za prijevoz. Prvi vlak s djecom organiziran je 9. rujna 1917. godine

u potragu za hranom koja život znači. Ta prva skupina djece raspoređena je kod ljudi koji su ih primili radosna srca i široke ruke: Ilok 100, Vinkovci 116, Drenovci 52, Stupnik 50, Vukovar 4 i Slavonski Brod 2. U drugoj skupini dovezeno je kasnije 210 djece i smještena su u Rumi, Irigu i Inđiji. U trećoj skupini bilo je 495 djece i našli su udomitelje u Vrpolju, Andrijevcima, Svilaju, Vukovaru i Šarengradu. Od 8. rujna 1917. do svibnja 1918. godine otpremljeno je u dvadeset i jednom transportu blizu 7.000 djece, od kojih oko 4.500 rimokatolika, oko 2.500 pravoslavaca i 180 muslimana.

Slavonija i Slavonci su učinili čudo humanosti spasivši toliko sirotinje kojima je prijetila smrt od gladi. Neka od te djece nisu se mogli odvojiti od udomitelja. Tako udomitelji postadoše ponos i dika našega naroda. Osobno mogu reći da pola moje rodbine živi u Vinkovcima. Ovo je u najkraćim mogućim crtama bio osvrt na onaj poticaj, inicijalni događaj koji postade ona potka, osnova, na kojoj izgradi ovaj roman, zaista vrijedno književno ostvarenje koje doživi brojna izdanja, koji ima svoje čitatelje i obožavatelje, naš Miro Gavran.

Roman počinje tako da odmah nakon prve pročitane rečenice veže čitatelja za sebe, za priču koja nudi zagonetku koju treba odgonetnuti čitajući: „Nisam mogao ni naslutiti da će posljednji dan moga života biti moj najsretniji dan. Sada, dok iščekujem trenutak kada ćete povući obarač, ne osjećam strah od svršetka. Ne mrzim nikoga, pa čak ni vas, svog skorašnjeg ubojicu. Dopustite li mi govoriti, reći ću vam sve o njoj i sebi. I vidjet ćete da ništa nije onakvo kako vam se čini.“ Ovaj pristup govori o piscu koji ima što reći – novo, nepoznato, zanimljivo, neuobičajeno – ali i „kupiti“ svu pozornost budućega čitatelja.

Ovo je samo jedna epizoda iz života glavnoga lika. Svi ostali samo su kulisa, antagonisti, na osnovi kojih, nizom situacija, epizoda i sukoba izrasta granitna stijena glavnoga lika – fra Didaka Buntića. To vrijeme, vrijeme Prvoga svjetskoga rata čija su bojišta daleko od Hercegovine, ostavi neizbrisivo teške trenutke na život ljudi u toj zemlji koja jedva dočeka izići iz četiristoljetne strahovlade Osmanlija. Svi sposobni muškarci odvedeni su u klanicu ratnih strahota boreći se za Beč i Peštu, a ostaviše žene i djecu, na osiromašenoj i jadnoj zemlji.

Nema tko raditi i obrađivati škrtu zemlju, duhan postade državni monopol, a 1917. nastade nezapamćena glad. Kiša nije padala od travnja do kasne jeseni. Počeli su ljudi skapavati od gladi. Fra Didak Buntić, sin Hercegovine, ulaže nevjerojatan napor kako bi spasio narod. Kuca na sva vrata od Beča, do Zemaljske vlade u Sarajevu, ali su trebali mjeseci i mjeseci da se smiluju vlastodršci kako bi osigurali nekoliko vagona za najsiromašnije djecu i prevezli ih u Slavoniju i Banat da ne skapaju od gladi. Čitajući roman čitatelj doživljava unutarnju preobrazbu, jer se na trenutak poistovjećuje s onim likovima djela koji se bore za one nemoćne i potištene.

Roman završava 11. poglavljem (pisanim arapskim brojkama), a počinje I. poglavljem (pisanim rimskim brojevima). Opet mala zagonetka, neka poglavlja nose rimske, a neka arapske znamenke. To samo označava raspon od sedamdeset godina kada se razvijaju dvije radnje u dva razdoblja koja, naizgled, nemaju ništa zajedničko, ali..

Zadnje poglavlje završava rečenicama: „Podigao sam pogled: iznad nas je bilo nekoliko ptica i predivno plavo nebo. U tom prizoru ukaza mi se ljepota cijeloga svijeta, svijeta koji je čekao na mene da mu se vratim i da mu se prepustim bez straha. Nisam više sumnjao ni u sebe ni u to da ću znati sačuvati mir koji mi se nakon dugog vremena vratio.“

Simbolika vlaka provlači se kao nit koja vezuje ljude koji traže bolje, nepoznato, izazovno. Želja je ljudska da do toga dođe što brže i bezbolnije. Zato toliko novotarija koje su uvijek pokušaj što bržega ostvarenja te želje bez obzira na to kakva ona bila i koliko žrtava treba podnijeti da bi se ostvarila.

Postavljaju se pitanja koja je to razlika između likova fra Didaka Buntića, njegove subraće franjevaca, fra Marka, generala Stjepana Sarkotića, Regine, generala Klausa, Stanka, Jure, gazda Mate iz 1917. i studenata Ive, Filipa, Stele i Marije iz 1987. godine. Pisac nas vodi kroz ta dva vremena oslikavajući njihovu boju i mirise, njihove snove i želje, iznevjerena očekivanja i ostvarenu snošljivost življenja. Svi ti likovi ostavljaju traga na čitatelja jer se u određenim trenutcima znaju poistovjetiti s njima, u mislima voditi oštru polemiku, stavljati na vagu svoju težinu ili lakoću življenja s njihovom. Svako je vrijeme bremenito, a to

znači dobra podloga za realiziranje priče, pjesme, drame o tim ljudima i tom vremenu. Moda se mijenja, ali njezini nositelji teško. Pokvarenost je prisutna na zemlji Adamovoj od samoga početka.

Pisac majstorski vodi dijaloge među likovima, suprotstavlja ih u naizgled običnim svakodnevnim prepirkama, kao i onih važnim, duboku ljudskim u kojima se prepoznaje istina od laži, dobrota od zloće i ravnodušnosti:

„- Mislim da nije primjereno da ti, kao ravnatelj gimnazije, gubiš vrijeme na pučku kuhinju – uzvrati fra Marko.

- Zašto? – tražio je pojašnjenje fra Didak.

- Zato jer je tvoj zadatak skrbiti se za ljudske duše, a ne za ljudska tijela – uzvrati fra Marko.

- Dragi brate, ostanu li ovi siromasi bez tjelesnog zdravlja i života, naša briga o njihovim dušama neće imati nikakvog smisla."

Ono što ću reći na kraju ovoga kratkoga osvrta na roman našega dragoga Mire Gavrana *Nekoliko ptica i jedno nebo* je: Čitajte i doživite prekrasnu avanturu putovanja u svijet toliko bogat događanjima, likovima, čije će vam sudbine dati odgovore na brojna pitanja i ponuditi mogućnost da se obogatite novim spoznajama, jakim emocijama, moralnim istinama i slikom vremena u kojima se kovalo i gubilo dostojanstvo i čast.

O POSTANKU KRAVATE

Božidar Prosenjak: *Prva kravata*, Academia Cravatica – Tonimir, Zagreb – Varaždinske Toplice, 2013.

Tema romana *Prva kravata* književnika Božidara Prosenjaka je rađanje kravate kao nezaobilazna odjevnoga internacionalnoga predmeta nastala iz narodne hrvatske tradicije vezivanja rupca oko vrata mladićima od buduće mladenke kao znak vjeridbe budućih bračnih parova prilikom mladićeva odlaska u rat iz kojega je uvijek postojala žalosna i

tragična mogućnost da se iz njega ne će vratiti. Taj rupčić je crvenkaste boje da je vidljiv izdaleka, boje koja zrači radošću, veselom nadom i trajnom željom da se izrečeni zavjet ne pogazi, zaboravi, izbriše. Taj običaj kod Hrvata, koji se raširio u Tridesetogodišnjem ratu koji se odvijao diljem Europe, zbog svoje vidljivosti, ljepote i posebnosti počeo se širiti i među vojnicima drugih naroda obuhvaćenih tim ratom. Prihvaćaju ga prvo vojnici, kasnije se počinje širiti i među plemstvom. Od priproste narodne marame počinje mijenjati kako oblik, veličinu i boju, ali ostaje prvobitna namjena da nosi poruku koja znači nešto ugodno, lijepo za vidjeti i ugodno mislima na onu simboliku koju nosi u sebi.

Hrvati su u Tridesetogodišnjem ratu sudjelovali i kao pješaci, ali i kao laki konjanici i stekli su glas kao vrlo cijenjeni plaćenici kako u carskoj bečkoj vojsci tako i u bavarskoj, španjolskoj, danskoj i francuskoj vojsci. U dugogodišnjim borbama s Osmanlijama izučili su se svim vještinama uspješna ratovanja. Od Turaka su naučili barati sabljom što je bila novina za ostale Europljane. Hrvatsko konjaništvo i pješaštvo izvanredno je bilo učinkovito. Znali su udariti iznenada na protivnika, uhvatiti izvidnike, postaviti uspješnu zasjedu, uništiti prethodnicu vojske, nestati iznenada, uhvatiti odrede nespremne za borbu i uništiti ih bez milosti. Bili su strah i trepet svim vojskama protiv kojih su se borili i svi su ih željeli imati u svojim redovima da se bore s njima. Pratio ih je glas da su nemilosrdni, a zar takvi nisu bili svi u tom ratu koji je totalno unazadio Europu jer je desetkovano stanovništvo mnogih naroda? Posebno se pamti presudna uloga Hrvata u bitkama kod Lutzerna i kod Nordlingena. Kao konjanici i pješaci bili su univerzalni ratnici svoga vremena. Ratujući s Osmanskim Carstvom izbrusili su instinkt u snalaženju i preživljavanju. U bitkama su se hrvatske čete nalazile na krilima kako bi natkrile protivnika i napale njegovu pozadinu.

Bili su dobrodošli kad je u pitanju njihovo sudjelovanje u carskoj bečkoj vojsci, ali kad je to trebalo nagraditi u novcu i promaknućima onda Hrvata nije bilo. Vrhnje su pobirali generali velikih plemićkih obitelji koji nisu nikada osjetili miris baruta u ratu. Zbog toga su postajali plaćenička vojska u sastavu bavarskih, španjolskih, danskih i francuskih pukovnija. Ali, i tamo se ponavljala ista priča. Postrojbe hrvatskih vojnika osnovane su u Bavarskoj 1631. i 1645. godine, u Španjolskoj

1638., 1639. i 1642. godine itd., nakon završetka rata u Češkoj je osnovana 1656. godine jedna hrvatska satnija. Prvi spomen Hrvata u carskoj vojsci potječe iz 1619. godine u bitci kod Zablatha. Nešto kasnije spominju se u sklopu carske vojske u Češkoj u bitci na Bijeloj Gori (Bila Hora).

Albrecht Wallenstein napisa: „Nijemci su glomazni, teški i spori konjanici. Mađari su nepouzdani i prevrtljivi. Poljaci se brzo rasipaju u potrazi za plijenom. Moldavci ne žele ići daleko od svojih domova. Vlasi se predaju za malo novca, ali Hrvati – oni udaraju snažno u skupinama i to uvijek tamo gdje je to najpotrebnije, ne popuštaju gotovo nikada…“

Najveći broj Hrvata bio je 1636. godine kada se u sklopu carske vojske nalazilo 19 pukovnija s oko 15.000 Hrvata. Nekoliko zastava hrvatskih pukovnija iz Tridesetogodišnjega rata danas se čuva u Vojnom muzeju u Stockholmu. One predstavljaju najstarije ikad sačuvane hrvatske zastave.

Ovo bi bio samo mali uvod u roman, osnovna potka, osnova, na kojoj pisac izgradi životvorne likove kojima opisa sudbinu naših prostora i ljudi u tom dobu, u tom kaosu ratnih zbivanja kad se u Europi ratovalo svatko protiv svakoga, brzo se sklapali novi savezi, a još brže rušili i sklapali drugi s drugima. U tom radu se čeličila narodna hrvatska moć, ugled i prepoznatljivost među ostalim narodima, a taj prepoznatljivi simbol odanosti (koji nosi germanski izgovor imena Hrvat) postade nezaobilazno dio kulture odijevanja suvremenoga svijeta, a ne, recimo, rimska toga, japanski kimono itd.

Roman počinje scenom vraćanja mladića iz boja s Turcima. U tim scenama pisac opisuje život ljudi na selu, njihovu strepnju hoće li se mladići vratiti iz te pogibli, hoće li potjerati neprijatelje, uništiti ga. Marica očekuje svoga Ivana kojemu se obećala puna strepnje. Ali, kad se on pojavi sve pršti veseljem, radošću, ljubavlju koja nema granica. Pisac detaljno, skoro realistički opisuje život naših ljudi u tom kraju Hrvatske, priprost, siromašan materijalnim dobrima, ali duhovno bogat i neponovljivo pun života.

Ta radost ne traje dugo. Ponovo bubnjar uz zvuke bubnja donosi vijest da car i Carstvo su u opasnosti i da ih treba braniti. Svi sposobni

moraju se odazvati pozivu. Strah ponovo zavlada selom, zebnja nadvi se zebnja za najvoljenije. Ivan i njegov prijatelj, snažni Franjo bez imalo straha i malodušnosti odlaze s ostalima iz sela i okoline u rat. Marica daruje svom Ivanu crveni rubac i veže mu ga oko vrata kao znak vjernosti i ljubavi da će ga čekati.

I slijede brojne scene, epizode, poglavlja, a njih je 80 u romanu, kojima zorno oslikava Prosenjak rat, sukobe, ljude, njihovu hrabrost, odvažnost, postojanost, ali i lažljivost, oholost, dvoličnost, lopovluk i zloću. Upoznajemo Franjinu smrt, ali i odjek smrti na sudbinu Ruže koju ostavi iza sebe. Ivanov lik počinje pisac graditi u granitnu figuru, odvažnu i nezamjenjivu u okršajima s neprijateljima i stamenu i nepokolebljivu u osobnim uvjerenjima, danoj riječi i vjeri. Upoznajemo prevaranta i kockara Mullera, vojvodu Lučevića, zapovjednika Kunu, generala Tillyja, arkebuzira Nikolu Črnka (namjerno podsjećanje na Črnka iz Sigetske bitke koji pronese priču o junačkoj pogibiji Nikole Šubića Zrinskoga), Jeronimusa, poglavara katoličkoga samostana koji uz pomoć Ivanovu spasi kristijane kojima prijeti pogibelj u tom vjerskom ratu koji hara Europom, Čehinju Kristynu i mnoge druge likove pomoću kojih nam dočara to vrijeme i sudbine kako „malih“ tako i „velikih“ ljudi toga doba, 17. stoljeća.

Ivan je predložio da svi hrvatski vojnici počnu nositi crvene rupce oko vrata kao znak svoga vizualnoga identiteta i oni to prihvaćaju. Počinju i na taj način postajati prepoznatljivi. Kad stupaju kao vojna jedinica svi im se dive pa i drugi narodi postupno počinju slijediti njihov primjer. To se počinje sviđati i francuskom caru pa kravata počinje svoj svjetski put sve do današnjih dana.

Radnja teče zanimljivo, ritmom koji stalno drži pozornost čitatelja, a to je osobina dobrih pisaca, bez suvišnih detaljiziranja koje znaju često umanjiti vrijednost pisanja i odvesti priču na staze kojima vlada nezainteresiranost čitatelja. Vrijednost romana je u načinu na koji teče priča o kravati, povijesnoj istini o našima i našemu, tijeku iznošenja detalja koji ne guše osnovnu nit pripovijedanja. Čitatelj će biti obogaćen mnogim istinama koje možda nije znao, ili nije dovoljno znao, istinama i detaljima koje čine nezaobilaznu i neponovljivu istinu o nama.

Sonja JURIĆ

KORIJENI, IDENTITET...

Ludwig Bauer: *Zavičaj, zaborav*, II. Izdanje, Fraktura, Zagreb, 2017.

U romanu *Zavičaj, zaborav*, Ludwig Bauer obrađuje dugo prešućivanu temu na Balkanu, a to je život podunavskih Nijemaca nakon Drugoga svjetskoga rata. On skreće pozornost na događaje koji su decenijama zataškivani, a važan su dio balkanske i europske povijesti. U prvom planu to je izjednačavanje svih Nijemaca s fašistima (nacistima, zločincima); naime, mnogi Nijemci su nakon Drugoga svjetskoga rata protjerani iz tadašnje Jugoslavije ili mahom zatvarani u logore bez ikakva objašnjenja. Nijemcima i Austrijancima je pripisana kolektivna krivnja za nacističke zločine. Žene, djeca, starci, civili mahom su odvođeni u logore u kojima su bili na prisilnom radu i umirali od gladi, pothlađenosti, tifusa, premorenosti, dizenterije i loših uvjeta života. Svjedoci tih progona i zločina su logori poput Krndije, Josipovca i Valpova na teritoriji Slavonije. Kroz logore je prošlo dvadesetak tisuća Nijemaca i Austrijanaca, preminuli su pokapani bez nadgrobnih natpisa (poput oca glavnoga lika), nažalost, ni danas im se ne zna za posmrtne ostatke. Germanofobija nakon Drugoga svjetskoga rata uništila je brojne nedužne obitelji Folksdojčera, djecu, žene, starce, bez poštede. Tek neki preživjeli, posvjedočili su strašne zločine nad nedužnim ljudima, decenijama nakon njihovih masovnih stradanja.

Roman ima i autobiografske elemente, obiluje povijesnim činjenicama i previranjima, toponimima, povijesnim ličnostima i sudbinama malih, običnih, nedužnih ljudi kojima se povijest igra, uništava ih i nemilosrdno zatire. Poput pijuna na šahovskoj ploči, njihovi životi u trenutku nestaju, vođeni nekom nevidljivom rukom koja određuje njihove sudbine.

Glavni junak Lukijan Pavlović čitav život traga za svojim identitetom, pripadnosti, zavičajem, obitelji. Kad sazna da je sin bivšega pripadnika SS trupa i majke koja je umrla u logoru nakon Drugoga svjetskoga rata, a usvojen od srpske, partizanske, obitelji koja je uselila u kuću Folksdojčera, odlučuje uzeti svoje pravo ime Georg Bauer. Sam i osamljen, otuđen, potrošio je čitav život tragajući za svojim pravim ja, ne mogavši se uklopiti ni u njemačke ni u jugoslavenske zavičajne, identitetske i obiteljske sfere. Njegov ljubavni život također je razlomljen i nesretan, u znaku traženja, padova, gubitaka i nesretnih svršetaka; predstavlja čistu fikciju, djelomično erotiziran, bez vulgarnosti. Skršen od nostalgije, povijesnih previranja, apsurda života, ideologija, ljudskoga licemjerja, ljubavnih veza i zavrzlama, glavni lik je izgubljen u kaosu oko njega i u njem samom. Tako i skončava na kraju romana.

Radnja romana se odvija u Jugoslaviji, Istočnoj (rjeđe u Zapadnoj) Njemačkoj i Čehoslovačkoj gdje su socijalistički sustavi jako slični i to u razdoblju od Drugoga svjetskoga rata do Domovinskoga rata devedesetih godina dvadesetoga stoljeća. Iako se radnja zbiva u nekih pedesetak godina, da se zaključiti da ovaj roman ima sve elemente povijesnoga romana, a to su: navođenje stvarnih povijesnih događaja, likova, činjenica, intertekstualnost, potraga za identitetom te borba, preživljavanje i smrt likova u romanu kroz osobne i društvene mijene.

Radnja u romanu je ispričana kronološki, na temelju uzročno-posljedičnih veza; tek se na nekim mjestima uočava retrospekcija s epizodama iz djetinjstva i opisima psiholoških uspona i padova glavnoga lika, te opisima interijera, eksterijera, gradova, kvartova, prirode, ljudi i (traumatičnih) sjećanja. Pripovjedne tehnike koje autor upotrebljava su: pripovijedanje, deskripcija, dijalozi, monolozi i unutarnji monolozi. Kroz te unutarnje monologe saznajemo najskrivenije misli protagonista i aktera u romanu, posebice glavnoga lika, dok vodi neizvjesne borbe unutar sebe, duga preispitivanja i dvoumljenja, dok traga za svojim identitetom, otuđen od sebe i drugih.

Na stilskoj razini, roman obiluje germanizmima, lokalizmima, kolokvijalizmima, slengom, ironijom, katkad i humorom (posebice kad glavni lik pripovijeda o služenju vojnoga roka u JNA). Uočava se i

tvorba rečenica koje su nagomilane bez kraja, katkad je čitav odlomak jedna rečenica. Takvi sintaktostilemi zapravo su odraz stanja glavnoga lika i njegovih (katkad kaotičnih) emocija, misli, sjećanja i traumatičnih događaja te ih autor stilski oblikuje gradeći prepoznatljiv stil s osebujnom rečeničnom strukturom, vodeći računa o stilskoj vrijednosti teksta.

Na emotivnoj, tematskoj, sadržajnoj i stilskoj razini roman je nadmašio čitateljeva očekivanja, ostavio ga u dubokim razmišljanjima o pravednosti, stradanju nedužnih, o čovjeku koji traži svoje korijene i svoj identitet (na kraju, unatoč želji za pripadnošću, shvaća da nigdje ne pripada), o ljudskim sudbinama kojima se povijest poigrava, ostavljajući iza sebe pustoš zatirući čovjeka i čovječnost u svakom smislu. Da se uvidjeti da je Ludwig Bauer vrstan tvorac novopovijesnoga romana u kojem reda događaje, likove, društvena zbivanja, ratna i poratna stradavanja i značajke jednoga vremena i ambijenta koje čitatelj može prepoznati kao tragove vlastitoga iskustva.

Zdenka ČAVIĆ

VUČICA PLAHOG SRCA

Emilija Kovač: K*ao huia kao voda kao stablo*,
Ogranak Matice hrvatske Čakovec, Čakovec, 2025.

Književnica Emilija Kovač je žena pritajenih strasti, s vulkanom u sebi koji eruptira čežnjom i ljubavlju. Njezini vidici putuju oblacima. Čas su kumulusi puni olujnih kapi kiše što šiba po prolaznosti vremena, čas su paperjasti citrusi koji milozvučno dozivaju zemaljska stvorenja. Nema kod nje ni žablje, ni ptičje perspektive, prerasla je okvire zemaljskoga umovanja. „Sve je odvojeno, gore i dolje, ja i drugi. More i nebo, plavo i plavo, crno i crno. Sivo ... zapravo – sinje. Noć i dan."

Riječi i stihovi joj nisu posloženi u poslušne rečenice već strastveno gutaju papir stvarajući *oblutke za medaljon uspomena.* Ona je otok u oceanu svijesti, svoja i daleka, a ipak s lakoćom prisno ulazi u naše misli, otvara svojim djelima nevidljivim ključem naša srca i u dušu kapa kapi mudrosti. Njezine posložene i presložene druguju s Belom Hamvašem pod baobabom, drvom mudraca i smišljaju način da dokuče vječnost u stvarnosti i stvarnost u vječnosti. Piše neopisivo i teško i lako, ali za laika ne i pitko. U njoj čuči filozof izgubljena vremena spreman nam to vrijeme donijeti u složenicama, sljubljenicama, istoznačnicama, metaforama prošlih putovanja i dosezima duha, u Pandorinoj kutiji koju samo ona zna i može otvoriti riječima vile i amazonke istovremeno.

Planinu čupa iz nepostojanja, vučici daje vremena da pokaže očnjake, izrasta iz johe u svojoj šumi, pušta lisicu da se prišulja izumrloj ptici koja već odavno nije raširila krila, traži svoga zmaja i svoga gnoma. U visokim krošnjama drveća gradi svoju krhku opstojnost. Ona je u svemu i sve je u njoj još živo i žedno. Žilavo traži prisutnost u svom

trajanju i trajanju svijeta da se vine k nebu, da se prišulja nemoći i zagrize je. Ona je djevojčica što nestaje u vremenu, „koja je iscrtala žiletom čipku na koži i redovito obnavlja uzorak”. Sklupčana poput mačke dok drijema, polako prede, spremna na skok u nova djela s rubnoga vremena ovozemlja, „kao huia kao voda kao stablo”.

Ivan DUGANDŽIĆ

UKRATKO O NAJNOVIJEM ROMANU MARIJANA MANDIĆA

Marijan Mandić: *Orlovača*, DHK HB, Mostar, 2023.

Orlovača, roman Marijana Mandića, objavljen je 2023. u Mostaru u nakladi Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne i u njem na tristotinjak stranica Mandić pripovijeda ponajviše o životu svoga djeda Stojana, u doba poslije sloma Nezavisne Države Hrvatske i bleiburškoga stradanja. Stojan, koji je svjedočio partizanskim zločinima i na Križnom putu pokapao strijeljane Hrvate, nakon što je dobio vojnu knjižicu u Požegi, po povratku u Hercegovinu odlučuje se na skrivanje jer ovdje strijeljanja još traju. I to njegovo trogodišnje skrivanje u biti je okosnica ovoga romana. Tko odluči pročitati ovaj roman, pratit će Stojanov lov, noćne posjete obitelji i jatacima, njegove razgovore s drugim škriparima, ali isto tako i život njegove obitelji u iščekivanju i podnošenju raznih komunističkih zlostavljanja. Tako, dok se Stojan skriva po pećinama na debelom minusu, tjednima bez ikakva ljudskoga društva, a u stalnom strahu, njegovu Matiju u mostarskoj Ozni zlostavljaju i muče *isljednici* koje Stojanova neuhvatljivost izluđuje. Dok Stojan vješto izbjegava zasjede i patrole, katkad se nalazeći s drugim škriparima, koji malo-pomalo nestaju u Ozninim akcijama, njegovu obitelj s čitavim selima vlasti sele na drugi kraj Hercegovine, ne bi li tako prekinuli njegovu vezu s jatacima i natjerali ga na predaju.

Mučitelji, *isljednici*, neprijatelji, prijatelji, jataci i rođaci većinom su imenovani, ne zbog mržnje, udvorništva ili Mandićeve ljubavi, već radi povijesne istine. Ta slika počinje od detalja. Tako su, prema autorovu navodu, svi likovi stvarne osobe iz Bijeloga polja, Mostara i ostalih mjesta, kojih se njegov djed Stojan prisjećao. Njihovo postupanje Mandić

prenosi po tim pričama, a ponešto je i nadopunio po dokumentima koje je tražio ili po svjedočenjima drugih, kako je naveo prilikom nekoliko dosadašnjih promocija. Na njima se, uzgred budi rečeno, dosta govori i o njegovim drugim romanima, poput *Ideologije, Tranzicije, Vojnika u pet odora*, *Lipa mostarskih* i ostalih. Tko je pročitao ove romane, vidi da njihovo spominjanje nema tek ulogu bio-bibliografskoga pobrajanja, nego da svi oni imaju zajedničke strukturalne karakteristike, od kojih je prva ta da, iznoseći priču o pojedincima, grade sliku određenoga društva u određenu vremenu. To društvo je hrvatski narod, a Hercegovina, o kojoj Mandić najviše pripovijeda, ne zapuštajući ipak Bosnu, Dalmaciju ili Zagreb, služi kao paradigma njegove sudbine tijekom gotovo stotinu godina o kojima piše. Dok se je dosad bavio osamdesetima i devedesetima, u ovom romanu daje sliku poraća u Hercegovini, i kasnijega doba, sve do sedamdesetih.

Druga zajednička značajka Mandićevih romana je inzistiranje na određenim žanrovskim modelima, od kojih se izdvajaju oni kriminalističkih, pustolovnih i ljubavnih romana, s tim da je u ovom romanu treći model gotovo i da nije zastupljen. Ipak, koristeći se njima, Mandić uspijeva stvoriti zavidnu napetost u svom pripovijedanju, pa je, koliko god da patio katkad od stilske repetitivnosti, neuglađenosti ili banalnosti, svoja djela pred čitateljstvo iznio kao zanimljiv spoj avanture i svjedočanstva, književnosti i historiografije. Tako, čas prateći Stojanovo skrivanje, čas progon njegove obitelji, čas digresije o predratnom, ratnom i poratnom Mostaru i okolici, čas izvješća o škriparskim diverzijama ili postupke biskupa Čule i drugih katoličkih svećenika, vidimo da Mandić slaže mozaik Mostara i uopće Hercegovine u rasponu od skoro pola stoljeća.

Stoga je ovaj roman, danas, dok još nije (sasvim) prevladan jugokomunistički narativ, i dok se priče o Hercegovini i drugim krajevima s istom sudbinom u ovom ključnom vremenu poraća i poslije još uvijek pričaju potajice, nimalo beznačajan doprinos hrvatskoj kulturnoj javnosti, kako i u Bosni i Hercegovini, tako i u Hrvatskoj.

Ivica KESIĆ

NEPOBJEDIVA MOĆ OPRAŠTANJA

Anto Stanić: *Tko je moj otac*, roman,
Matica hrvatska Vitez, 2025.

Kada detaljno i pozorno sagledamo cjelokupni raznovrsni i bogati književni opus Ante Stanića, zapazit ćemo da posebno mjesto u toj rascvjetanoj književnoj bašti zauzimaju antiratni romani. Među njima će svoje mjesto, bez sumnje, pronaći i novi Stanićev roman *Tko je moj otac*, te će poput sjajnoga kamenčića upotpuniti ovaj uistinu zapažen i vrijedan mozaik romana čiji likovi, traumatizirani ratnim strahotama, pokušavaju pronaći prije svega sebe, a zatim i svoje mjesto na prevrtljivoj životnoj vjetrometini. Glavni likovi romana Leon i Emma, mladi su liječnici, koji se upoznaju u Sarajevu na jednom znanstvenom skupu o novim postignućima u istraživanju genetike. Kroz druženja i razgovore jedno drugom otkrivaju da su rođeni kao neželjena djeca, nakon što su im majke silovane u logorima u Bosni i Hercegovini od povampirenih ljudskih nakarada koje je proizveo krvavi, nemilosrdni rat. Kad ga je direktor münchenske klinike u kojoj je radio, poslao u Sarajevo na seminar, Leon se ispočetka opirao jer je slušajući jezovite priče svoje majke o strahotama koje je pretrpjela, zamrzio Bosnu i Hercegovinu misleći da tamo žive samo silovatelji i divljaci. Međutim, kad je malo bolje upoznao Sarajevo i domovinu svoje majke i kad su ga prožele strijele ljubavi prema Emmi, Leon je zavolio ovu zemlju i sve negativne predrasude koje je o njoj i njezinim ljudima izgradio u svojoj podsvijesti, istopile su se poput snjegovića na proljetnom vjetru. Iako ga je majka, nakon što je uspjela pobjeći iz ratnog pakla, rodila u Zagrebu, Leon je boraveći u Sarajevu, doživio Bosnu i Hercegovinu kao svoju postojbinu što je ujedno i najjača poruka ovoga romana. Možemo se fizički udaljiti od svoga zavičaja, ali ćemo ga uvijek nositi u sebi kao svojevrsni ge-

netski ključ, koji će nam, bez sumnje, pomoći otvoriti neka zaključana vrata dok tražimo izlaz lutajući zamršenim životnim stazama. Druga, ništa manje važna poruka jest poruka o neminovnosti opraštanja za učinjeno zlo. Naime, od trenutka kad je kao četrnaestogodišnjak slučajno čuo kako majka svojoj prijateljici priča o strahotama koje je proživjela u ratnom paklu, u Leonu je sazrijevala pomalo suluda misao da se kad-tad osveti silovateljima. Proganjali su ga košmarni snovi, bio je na pragu nervnoga sloma, ali je kroz iskrenu i nesebičnu ljubavnu romansu s Emmom došao do spoznaje da samo kroz potpuno opraštanje svojim neprijateljima možemo uspostaviti duhovnu ravnotežu i spokoj te izgraditi put ka potpunom emocionalnom sazrijevanju.

Anto Stanić je u svoj književni izričaj uveo običaj da sadržaje svojih romana obogati narodnim mudrostima, poslovicama te kraćim izletima u vode psihologije što nije propustio ni ovaj put, učinivši i ovaj svoj književni pothvat putokazom prema boljem razumijevanju čovjekovih postupaka i boljem razvijanju pozitivnih međuljudskih odnosa. U epilogu ovoga zanimljiva romana, autor govori o silovanju kao ratnoj strategiji usmjerenoj k zastrašivanju „onih drugih“ i njihovu protjerivanju sa svojih ognjišta da bi se proširili vlastiti nacionalni torovi te navodi nekoliko najgorih slučajeva toga gnusnoga zločina kroz povijest.

Sve u svemu, novi roman Ante Stanića *Tko je moj otac*, uzbudljiva je priča koja tjera čitatelja da ga bez odlaganja pročita od korica do korica, u jednom dahu, te da se duboko zamisli nad korijenima zla, koje poput crne sjenke prati ljudski rod od njegova postanka.

Ludwig BAUER

KRATKE PROZE NIKOLE ŠIMIĆA TONINA

Nikola Šimić Tonin: *Busovačke priče*, Viteški ambijentalni teatar Vitez Hrvatsko književno društvo – Zadar, Biblioteka Donat. Edicija: NOVELET 128, Vitez / Zadar, 2025.

Pripovijetke Nikole Šimića Tonina okupljene u nevelikoj knjizi Priče iz Busovače po mnogo čemu razlikuju se od najvećega dijela suvremene hrvatske proze. Tih šezdesetak kartica vrlo kratkih novela na prvi se pogled čine kao da pripadaju nekom drugom vremenu, zapravo nedefiniranom vremenu fiktivne ili mitske prošlosti kao što su situirane tradicionalne bajke. Srodnost s tradicionalnom bajkom ogleda se i u rečenici; te su proze iskazane rečenicama prikladnima za usmeno kazivanje. Ali tom su svojom vrlinom bliže stilu slavenske narodne pripovijetke nego Perraultovim bajkama ili onima koje su zapisala braća Grimm. Ipak, valjanost te usporedbe umanjena je odsustvom nepobjediva junaka, a u pravilu i odsustvom čarolije koja rješava problem, iako se izdvojeno pojavljuje i takav slučaj. Tematski se ove proze udaljuju od spomenute asocijativne povezanosti i odsustvom onakvih karakterističnih obrata kao što je oslobađanje princeze i ženidba koja nerijetko prosjaka može učiniti kraljem. Zapravo surovi realizam ovih pripovijedaka samo iznimno ide na ruku siromaha, iako se oblici okrutnosti i nerazumijevanja prema njima dosljedno kažnjavaju.

Mitska svevremenost fikcijske prošlosti bajke narušena je također i navođenjem realističnih odrednica našega vremena: spominje se i mobitel, i NLO, i Pelješki most i još koji prerogativ suvremene civilizacije. Time se proze Nikole Šimića Tonina približavaju jednom od uspješnih modela postmodernističke književnosti, i to magijskom realizmu kakav susrećemo kod relativno nove nobelovke Olge Tokarczuk, ili kod stari-

jega nobelovca Gabriela Garcíae Márqueza. Fantastično je naime ovdje sasvim udobno smješteno u realističan svijet.

Postmodernističko okruženje u kojem su ove proze nastale i u kojem će se čitati, dakle, vrijeme definitivne realizacije umjetničke vizije u čitateljevoj svijesti, daju pravo da se autor ne oslanja previše na motiviranost događaja ili junaka.

Odsustvo motiviranosti dijelom će se osloniti na pripovjedni stil kazivanja, na ono pripovijedanje koje kao da proistječe iz usmenoga prenošenja priče, a dijelom na aluzije iz svijeta neobičnih događaja kakvi se ipak susreću u stvarnim novinskim rubrikama, u crnim kronikama ili u vijestima koje asociraju na senzaciju. Tako primjerice nakon opisivanja načina uzgoja kućnoga ljubimca pitona gotovo da sasvim logično slijedi priča o kobnom suživotu pitona i čovjeka. Drugdje pak aluzije na izniman, egzotičan ambijent daje piscu opravdanje ili povod za egzotičnu i grotesknu fabulu. Ponegdje se egzotičnost ambijenta sugerira uporabom dijalekta koji ne samo da upućuje na tu ekscentričnu lociranost događanja nego i na određen rubni društveni sloj.

Vrline ovih kratkih priča prvenstveno su u tematskoj svježini. Bajka i stvarnost isprepliću se ovdje na intrigantan način, blizak tradicionalnim vjerovanjima, zatim je tu tečnost pripovjednoga kazivanja, a često je bogatstvo dojmova i u klasičnom iznenađujućem novelističkom obratu i poentiranju na kraju, baš kao u izvornom obrascu književne novele Boccacciovom *Dekameronu*.

Tin LEMAC

ISHODIŠTE PJESME (I SVIJETA)

Nikola Šimić Tonin književnik je aktivan već dvije dekade u suvremenoj hrvatskoj književnosti. Autor je više zbirkā poezije, zbirkā priča, slikovnice, dviju poema, likovne monografije i jednoga romana. Među zbirkama poezije ističu se *Rukama zaustaviti vjetar* (2000.), *Bilo je to jednom sve zbog kiše* (2004.), *Posudionica snova* (2009.), *U vatrama rata u vatrama krvi* (2011.) i *Svratište riječi* (2011.).

Knjiga koju otvaramo njegova je nova knjiga poezije nazvana *... i druge pjesme*. Sam naslov već sugerira kako je riječ o knjizi koja će se smjestiti uz dokove iskustva jezika i kako ćemo u njoj dobiti mnoštvo poetskih jednadžbi koje nisu lako rješive.

Naslov *... i druge pjesme* sadrži prazno mjesto označeno trotočjem. Naslov, koji bi zvučao prilično konvencionalno kad bismo na mjestu trotočja imali naslov neke pjesme iz zbirke, oneobičen je trotočjem koje sugerira popunjavanje praznoga mjesta ili premještanje trajanja po neprekidnosti nakon onoga sekundarnoga izrečenoga (*druge pjesme*). Popunjavanje može tek nastupiti nakon čitanja zbirke, a navedena neprekidnost sugerira vremensku dimenziju pjesme (*i pjesama iz zbirke*) s obzirom na to da je prostorni aspekt značajno obrađen.

Gledano s razine cjeline, u zbirci je prisutno kretanje labirintom teksta koje je uvelike zadan naslovima pjesama, tekstovima pjesama, grafičkim simbolima i bjelinama. S obzirom na to da se pjesma stalno tematizira, riječ je o procesu metatekstualizacije koji se pokušava riješiti na što maštovitiji i što suptilniji način. Pod maštovitost mislim na tzv. učeno neznanje pjesnika koje je sazdano na intuitivnosti i providnosti, dok je suptilnost vezana za osluškivanje teksta kritičkim stetoskopom i promišljeni pristup tematiziranoj materiji. Navedeni proces povezan je s poetikom semantičkoga konkretizma.

Kad bismo htjeli poetički opisati ovu zbirku, mogli bismo reći kako ona u bitnom počiva na analizi metatekstualne operacije koja se katkad

bogati naslijeđem vizualnoga pjesništva. Ta je analiza prisutna u tom što je kod većine pjesama zadan naslov koji može funkcionirati zasebno ili kao prvi stih. Ta izvjesna redukcija pjesme u naslov može se promatrati kao izvjesno semantičko proširenje i suženje. Naslov uvijek zadaje referencijalni i recepcijski okvir tekstu (u ovom slučaju pjesmi), tako da se tiče značenjskih slojeva samoga teksta i njegova konteksta, ali i pitanja čitatelja koji traži u njem svoje sidrište. U proširenju možemo očekivati pjesmu koja će semantički prevladati naslov, u suženju onu koja će mu se pokoriti. Ponekad sami naslovi mogu funkcionirati kao zasebni stihovi koji se nadovezuju iz stranice u stranicu. Upravo taj aspekt intenzivira i sam metatekstualizacijski proces. Tehnički ćemo u knjizi razlikovati pjesmu (u konvencionalnom smislu) i fragment (naslov koji može funkcionirati kao stih).

Analiza metatekstualne operacije sastoji se od mnogo povezanih odvojaka. Prije svega, riječ je o poziciji autora/lirskoga subjekta, procesu pisanja pjesme (od nadahnuća i diskurzivnoga početka preko traženja riječi do okrhaka metafore i daljnjih puteva prema tekstualnim ulomcima), odnosu bjeline i ne-bjeline kao prostora pjesme i njezine afirmirajuće i negirajuće sastojnice te slovnom ispisu kao sinegdoškoj redukciji teksta.

Nadahnuće nalazimo u pjesmi „Ako dođe pjesma“ u kojoj je postavljen niz vodoravnih crta kao prostora za pisanje pjesme. To je izvjesna redukcija semantičke beskonačnosti praznoga prostora u konačnu beskonačnost ispisanoga. Diskurzivni je početak prisutan na kraju u fragmentu „U početku bijaše točka“ (*s točkom na desnoj margini stranice*) koji se intertekstualno nadovezao za poznati biblizam koji progovara o prostorno-vremenskoj usredištenosti Riječi (Logosa). Zanimljivo je kako je fragment nadahnuća na početku, a diskurzivnoga početka na kraju knjige. Početak metatekstualizacije prisutan je u fragmentima „Točka koja čeka pjesmu“ i „Pjesnik oblači pjesmu u tijelo riječi“. Nakon toga, novi bi semantički stupanj bio u pjesmi „Jednostavna ljubavna pjesma“. Ta je pjesma redukcija teksta na grafičke interpunkcijske znake. Novi bi stupnjevi bili fragmenti „Praznina pjesme“ i „Pobačena pjesma“. Među značajnijim stupnjevima metatekstualizacije bila bi

svijest o odnosu bjeline kao pune praznine i teksta kao prazne punine u pjesmi. To je prisutno u fragmentima „Tišine bjeline ozvučene pjesmom“, „Bjelina papira govori pjesmu“ i „Bjeline slikane pjesmom“. Završni stupnjevi metatekstualizacije prisutni su u fragmentima kao što su „Pjesma zazidana u krug mašte“, „Pjesma u zemunici bjeline“ i „Prostor tišine pjesme“.

Što se tiče vizualnoga aspekta ove knjige, on se povremeno pojavljuje. Prisutan je u modusu vizualizacije jezikom (po tipologiji relacija vizualnih i tekstualnih fragmenata Marine Kovačević). Pojavljuje se u već spomenutoj pjesmi „Ako dođe pjesma“, a negdje se pojavljuje kao realizacija metafore pjesme u kojoj se nalazi (npr. pjesma „Ništica pjesme“).

Davno je Wisława Szymborska napisala stih *Kamo trči ta napisana srna kroz napisanu šumu*? Osjetila je kako se pjesma stvara pjesmom. I kako, unatoč svom naporu, sve ostaje u ingerenciji autora. Autor ove knjige otkriva nam se u maestralnoj završnoj pjesmi i govori o sebi kao pjesniku ljubavi. Zaigrani pjesnik metatekstualnosti otkriva nam se kao starinski pjesnik ljubavi. Nadahnuće za pjesmu i tekstualni početak pjesme jure jedan prema drugomu kao što zmija Uroborus proždire vlastiti rep. Što ostaje? Pjesma kao beskonačna igra i knjiga kao konačno ukoričenje gdje nedostaje pjesma u naslovu, a i neka na koricama.

Ivan BAKOVIĆ

SVOĐENJE RAČUNA U POTRAZI ZA DUŠOM

Radica Leko: *Čovjek koji je tražio svoju dušu* (rukopis)

Radica Leko, suvremena hrvatska nagrađivana književnica, članica DHK HB, pred čitatelje iznosi svoju šesnaestu knjigu, roman *Čovjek koji je tražio svoju dušu*. Ostalih petnaest su pjesme, igrokazi, putopisi, priče, basne i pet romana (ovo je šesti). Onaj tko je čitao Radičina djela slijedom nastajanja, pogotovo prozu, primijetit će kako Radica Leko, pogotovo kad su u pitanju prozna ostvarenja, kao autorica napreduje, sazrijeva i dostiže nove osobne razine umijeća pisanja.

Ukratko, roman *Čovjek koji je tražio svoju dušu* priča je o Filipu, koji ležeći u bolnici, sagledava i promišlja svoj život. Od djetinjstva i toplih sjećanja na majku, preko školovanja (do fakultetskoga), optužba za „nacionalizam“ i „narušavanje bratstva i jedinstva“, ženidbe, sinova rođenja, zaposlenja, do suvremenosti – Domovinskoga rata i poraća. Priča je o ljubavi, žrtvi, ljudskoj bliskosti, lutanjima, ali i o ljudskoj pokvarenosti i izopačenosti.

Priča u romanu ne slijedi kronološki slijed događaja, tj. iznošenje događaja po slijedu kako su se dogodili, nego se neprestano isprepleću prošlost i sadašnjost. Različite retrospekcije u prošle događaje se smjenjuju s bolničkom sadašnjošću, a i kroz jednu i drugu razinu vremena glavni lik ponire u vlastitu nutrinu do ispovjedne razine.

Osim mijenjanja perspektive pripovjedača smjenjuju se pripovijedanje u prvom i u trećem licu, što dopušta autorici bolju poziciju osvijetliti neke događaje iz Filipova života. Uz mijenjanje pripovjedačeve pozicije autorica se poslužila i formom dnevničkih zapisa glavnoga lika, što joj je omogućilo veću slobodu u kompoziciji romana, prikaz nekih događaja iz drugoga očišta i izbjegavanje pozicije sveznajućega pripovjedača, a što sigurno doprinosi i većem užitku čitanja ovoga zanimljiva štiva.

Kroz ovako koncipiran roman pred čitateljem se, na jednoj razini, odvija Filipov život od djetinjstva do bolničkoga kreveta u zrelim godinama. Opisano je njegovo školovanje, zaposlenje nakon fakulteta, ženidba, rođenje djeteta, raspad obitelji, Domovinski rat... A na drugoj razini kroz Filipove životne dionice prikazana je prijeratna i poslijeratna društvena stvarnost sa svim svojim dobrim i lošim stranama. Lažne optužbe i sumnjičenja, tako česta u ovim krajevima za vrijeme tvrdoga komunizma, zbog kojih su mnogi ostali bez posla i karijere, a neki i u zatvorima završavali, preko ratnih nedaća, preobrazbe „vojnikā Komunističke partije" u „velike domoljube" koji i poslije pada komunizma i Jugoslavije i dalje ostaju u vrhovima vlasti i upravljaju kako su i upravljali, na zgražanje svih poštenih domoljuba koji su sanjali i borili se za slobodu, ali koji se u novim vremenima i odnosima nisu „snašli". „Oni šutljivi vide da ne mogu ništa izboriti ako nisu u vladajućoj stranci… Šute ili odlaze vani."

Prebirući u bolničkom krevetu po svojoj prošlosti prisjetit će se ranoga djetinjstva i tople materine ljubavi („Tako me mater dodirivala kada sam kao dječak bivao bolestan u zimskim mjesecima i stavljala mi obloge od rakije na čelo"), sadnje duhana, toga mukotrpnoga posla kojim se pokušavalo zaraditi nešto novca u općem siromaštvu, odlazaka u Njemačku i u Ameriku u potrazi za boljim životom.

Na nekoliko mjesta u romanu nalaze se pravi mali eseji o umjetnosti i stvaranju, promišljanja o ulozi Katoličke crkve u suvremenu dobu („U meni se već odavno vodila borba o istinskom i običajnom kršćanstvu, običajnim ritualima i istinskim svjedočenjima vjere življenjem"), o društvenoj nepravdi, pa i o vlastitim korijenima i odgoju: „A moj odgoj i moji korijeni?... Ostali su negdje u zapećku moje podsvijesti i često se javljali poluglasno, kao opomena, ona tvrda, kamena… Kao kamen *žestac* koji volim klesati, kao dlijeto i čekić kojim ga razbijam i oblikujem."

Svodi životne račune, a oni su ponekad porazni: „Bože, nas je petero na pet strana… Ja sad nemam ženu, a ona je živa, znači imao sam je. A, sin isto tako. Imao, živa je, a sam je… I svi smo sami. Oni kažu da smo obitelj. Ma, kakva obitelj? Nije to nikakva obitelj! Ja nemam

obitelji! Sam sam najviše u životu… Sam, sam *k'o ćuko*!“ No, unatoč svemu, autorica ovoga romana ne da glavnom liku da potone do dna, ostavlja mu izlaz – roman završava znakovitom rečenicom: „Ima još sunca i dana!“

Zaključno – radi se o romanu interesantnu za čitanju, koji će čitatelja potaknuti na razmišljanje.

Ivana BANOŽIĆ

BASNOSLOVKA – PRIČE S OPĆELJUDSKIM I BEZVREMENSKIM VRIJEDNOSTIMA

Radica Leko: *Basnoslovka*, HKD Napredak, podružnica Posušje; Posušje 2024.

Od najstarijih vremena, odrasli su djeci pričali basne i priče u kojima su životinje glavni likovi, mada basne u početku nisu bile stvarane za djecu. Iz tog se razloga vjerojatno počelo shvaćati kako basna pripada dječjoj književnosti te se ona na neki način održala u dječjoj literaturi više kao neka kratka zanimljiva pričica o životinjama. Iako dijete u potpunosti ne shvaća značenje basne, ona mu je privlačna zbog svoje kratkoće budući da ne može dugo zadržati pozornost na duljim tekstovima. Također mu je zanimljiva i zbog svoje jednostavnosti te zato što ima dramski karakter i tu djeca mogu razvijati svoju maštu pretvaranjem basne u igrokaz. Pouku i dublju slojevitost teksta mlađa djeca će teško shvatiti. Međutim ako je radnja u tekstu bliska djetetu, dijete se može u njoj zamisliti, odgovara njegovim shvaćanjima i zapažanjima, takav tekst će mu biti blizak i drag, a roditelj ili učitelj u ranom djetinjstvu mogu ovakav tip dječje književnosti iskoristiti za nenametljivo obrazovanje i razvoj osobnih stavova. Kasnije, s godinama, djeca i sama mogu doći do toga. Tu se krije odgovor na pitanje komu je namijenjena knjiga *Basnoslovka*.

Knjiga je sastavljena od trideset priča koje imaju obilježja basna; jednostavna priča, kratka radnja, životinje kao glavni likovi, komičan ton koji često poprima satirično-ironična obilježja, isticanje pravih vrijednosti i vrlina te pouka. Pouke su uglavnom univerzalne: tko visoko leti – nisko pada, skromnost je vrlina, budi umjeren u svemu, majčina ljubav je najveća, biti drukčiji ne znači biti manje vrijedan…

U pričama su prikazane realne situacije iz života ljudi, ali kroz likove životinja koje su antropomorfizirane. Analiziraju se odnosi među ljudima i svijet u kojem žive. Likovi se susreću i s problemima današnjice pa tako koka Sanja postaje instant-zvijezda na *Facebooku* dok u drugoj priči odlazi na natjecanje ljepote.

Radica Leko svoje basnovite priče piše po uzoru na svjetske basnopisce, ali zadržava svoju specifičnu originalnost po formi i sadržaju. Odlikuju se jednostavnim jezikom i fabulom, primamljivim opisom događaja, likova i mjesta, živim dijalozima punim humora, ali i ironije, jer autorica osuđuje ljudske poroke i slabosti. Dijalozi se temelje na sukobu među likovima. Vrijednost ovih priča je u prikazima ljudskih karaktera. One su poput malih zrcala jer nam je uvijek lakše uočiti mane i pogrješne postupke ako ih vidimo kod drugih, a ne kod nas samih. Moralna pouka u pričama često nije izrečena, nego proizlazi iz cijele priče, a ponekad je izrečena na kraju, u jednoj rečenici: tko ruši tuđi dom, ne će imat› mira u svom. Svatko je za nešto stvoren. Stvarnost traži trud i rad jer bez toga se ne mogu ostvariti snovi. Život nam je ljepši i mirniji bez mržnje…

Knjigu *Basnoslovka* preporučujem djeci, roditeljima i učiteljima. Djeca će čitajući je promišljati o sebi i svijetu oko sebe, a roditeljima i učiteljima može poslužiti kao dobar didaktički materijal koji pomaže djeci u emocionalnom razvoju, mišljenju, logičnom zaključivanju i kritičkom promišljanju. Kako bi pouka, ali i sama priča, ostavila upečatljiv dojam na djecu, uz malo truda, kreativnosti i mašte učitelji s djecom mogu uprizoriti u uzbudljivom igrokazu ove basnovite priče.

Irena LUKIN

TRAGOVI VREMENA I BESKRAJA: KNJIGA „SUZA I BOLI“

Vladimir Ruf: *Vareški obituarij*, Opća biblioteka, Vareš, 2024.

Vareški obituarij nekrologij je posvećen stotinu trideset i dvjema osobama koje su pridonijele vareškoj stvarnosti od 1956. do 1990. i kao takav predstavlja značajan doprinos prikazu književne tradicije ovoga jedinstvenoga bosansko-hercegovačkoga kraja. Ovako klasificiran nekrologij ne pruža samo uvid u smrt značajnih priređivača, nego i priliku za analizu intelektualnoga naslijeđa i kulturnoga stvaralaštva, što je, dakako, važno za značenje širega konteksta bosansko-hercegovačke književnosti.

Obituarijski pečat velikim dijelom nastoji povezati kulturne, društvene i političke okolnosti pri tom prepoznajući specifičnosti njihova stvaralaštva i cjelokupan doprinos književnim strujanjima Bosne i Hercegovine. Mladi znanstvenik sa Sveučilišta u Mostaru Vladimir Ruf, priređivač posvećen istinitim i točnim informacijama, izbjegava klasifikaciju na podobno i nepodobno čime ukazuje na kontinuiran proces formiranja književnoga i kulturnoga identiteta grada Vareša.

Razmatrana knjiga izdvaja se od drugih sličnih publikacija zbog svoje autentičnosti i posvećenosti prema detaljima. Jedna od ključnih karakteristika je to što su nekrološki zapisi datirani i potpisani, što omogućava precizno praćenje nastanka svakoga teksta. Osim toga, osobit doprinos ove knjige predstavlja činjenica da je autor nekrologija poštivao gramatičko-leksički stil originalnih zapisa, osim u slučajevima očiglednih pogrješaka. Takav pristup pružio je uvid u autentičnost i vjerodostojnost svakoga zapisa, čime se čitateljima pruža uvid u originalan kulturni i jezični kontekst vremena u kojem su tekstovi nastali.

Još jednu značajku ove knjige predstavljaju fusnote, koje u navedenom kontekstu ne predstavljaju samo stilistički dodatak. Upotrebom fusnota autor pokazuje da se ne zadovoljava samo prezentiranjem zapisa, nego predstavlja temeljni uvid u kulturno-povijesni kontekst.

Razdoblje povijesti navedeno u „Proslovu", „knjiga je ova, stoga, trag u/o vremenu i beskraju, knjiga 'suza i boli', zapis o ljudima i vremenu koje počinje s 1956., a završava 1990., uz kraći prekid, u predvečerje rata i u financijskoj krizi koja je pokosila varešku privredu, da bi, potom, uslijedilo ono što je uslijedilo…", obilježen je težinom svakodnevnoga života i dubokim društvenim promjenama, prikazan kroz empatičnost i senzibilitet, ali s kritičkim pristupom prema socio-ekonomskim okolnostima toga vremena. Tako Ruf ne budi ili ukazuje na sjećanja, nego otkriva duboku povezanost tih sjećanja s kasnijim posljedicama društvene i političke stvarnosti.

Kola su mu uvijek bila uredna i ispravna; što je odraz njegove pedantnosti i odgovornosti (str. 19.); *to se najbolje vidi po tome što je jako bolesna i slaba dolazila na posao sve do kraja travnja kada se bolesti više nije mogla oduprijeti* (str. 20.); *bio je polukvalificirani radnik na radnom mjestu 'điraš I'* (str. 23.); *ugasio se jedan mlad, tek započeti život nježne i dobre* (str. 31.); *ima ljudi u životu koji se tako tiho kreću da ih skoro i ne primjećujemo* (str. 46.); *njegove organizacijske sposobnosti su došle do potpunog izražaja* (str. 51.); *profesor dr. Srećko Tomić, pored znanstvenih radova iz medicine, bavio se i slikarskim radom, ostavljajući iza sebe nekoliko značajnih umjetničkih djela* (str. 63.); *plijenio je skromnim ponašanjem, prijateljstvom, težnjom da prenese znanje, doprinese boljem poslovanju i razvoju samoupravnih odnosa* (str. 97.); *koji im je u svako doba godine dozvoljavao da se igraju lopte na njegovoj njivi* (str. 105.); *bili su mu strani samovolja i mito, na njegov rad nije nikada bilo primjedbi* (str. 106.); *tebe više nema da svojom vedrinom i dobrotom uljepšaš naš život* (str. 123.); *uspješan rukovoditelj, veliki poznavatelj ljudske psihologije i čovjek širokog obrazovanja* (str. 128.); *uvijek vedra, nasmijana, točna, smirena, bila je drag čovjek, prijatelj i prikladan radnik* (str. 137.); *prekinut je jedan život na samom početku, život koji je mnogo toga obećavao* (str. 152.);

tako vrijednu, urednu, komunikativnu i simpatičnu djevojku zavoljeli su (str. 153.); *nijemi u bolu i nemoćni da učine bilo što* (str. 163.); *čak si s ponosom govorila da su ti roditelji istovremeno podigli rodni list i planinarsku knjižicu* (str. 164.); *otišao si živ istom cestom kojom si se vratio mrtav* (str. 187.); *rastao si buntovan i ogorčen na životne nepravde svake vrste, konvencionalnosti i forme što su same sebi svrhom* (str. 192.); *život je vječna borba u kojoj pojedinci samo fizički nestaju* (str. 228.); *bilježeći sve same devetke i desetke na ispitima* (str. 235.); *urezivao si neviđen radni entuzijazam kojim bi znali i najtežu krizu s lakoćom, zajednički prebroditi* (str. 245.); *zla sudbina koja je tako htjela poigrala se s tobom* (str. 255.); *zato si gotovo čitav život proveo u planini, ponajviše na svome Perunu* (str. 266.); *bio si iznad svega čovjek, ali ništa manje nisi bio ni kao roditelj ni kao prijatelj* (str. 286.). Navedene estetske konstrukcije riječi govore mnogo o tome kako se doživljavaju i prikazuju ponašanja, emocije i osobine preminulih. Svaka od konstrukcija ima estetski cilj, odnosno naglašava određene kvalitete stavljajući ih u odnos s određenim životnim okolnostima. Prvenstveno, mnoge konstrukcije naglašavaju pozitivne osobine poput odgovornosti, pedantnosti, skromnosti, ljubaznosti, vedrine, profesionalizma, vrijednosti i sposobnosti. Ovakva estetska formulacija pokazuje divljenje prema navedenim osobinama, čineći ih karakteristikama pojedinca. Nadalje, u mnogim primjerima upotrijebljeni su izrazi kojima se iskazuju duboka emocionalna stanja, poput tuge, tuge zbog gubitka ili borbe s nepravdom. Takve konstrukcije prenose osjećaj gubitka, nade i žrtve. Nastavljajući, primjećujemo u nekim frazama simboliku i metafore, koje ukazuju na filozofske refleksije o životu i smrti, čime se dodaje dramatičan i poetiziran element u prikazu. Osim toga, estetske konstrukcije ističu i estetske vrijednosti, kao što su odanost, čestitost, nepristranost i radna etika. Naposljetku, primjetan je i dijalog s društvenim normama koji ukazuje na uspjeh i priznanje koji se dovode u korelaciju sa sposobnostima i postignućima. Uporabom ovakvih izraza, autori ne samo da su dali potrebne informacije o smrti, nego su i kreirali emotivnu povezanost s čitateljem, omogućujući im da se poistovjete s preminulima ili razmotre njihove životne borbe, uspjehe i tragedije.

Nakon kraće bolesti, u 52-oj godini života, umro je u nedjelju 28. veljače 1960. godine u 14 sati (str. 18.); *u nedjelju 3. travnja 1960. godine, vršeći svoju dužnost, tragično je izgubio život* (str. 19.); *nakon duge i teške bolesti smrt je otrgla iz naše sredine u 44. godini* (str. 20.); *koji je u nedavnoj prometnoj nesreći poginuo u svojoj osamnaestoj godini života* (str. 22.); *dvadeset devetog u 10.30 sati u pogonu Livnice odjeljenju 'đira' nastradao je radnik star 52 godine* (str. 23.); *25. listopada ugasio se život* (str. 29.); *ali opaka bolest nije imala samilosti da ovaj život cvjeta, otrgla ga je na početku razvoja u 15. godini* (str. 31., 32.); *na tom putu srela ga je smrt i zauvijek odvojila od nas* (str. 34.); *njegov mladi život ugasio se je 25. prosinca 1964. godine* (str. 37.); *drugog veljače 1965. godine, sasvim neočekivano, umro je disciplinski radnik* (str. 38.); *u pogonu šumskih radova Srednje, u odjelu 84, na mjestu zvanom 'Kace', 16. svibnja u 13 sati, nesretnim slučajem izgubio je život* (str. 48.); *komisijskim uviđanjem ustanovljeno je da je nad njim izvršeno svirepo ubojstvo* (str. 49.); *pošto neke indicije upućuju da se ne radi o prirodnoj smrti, nego da je možda u pitanju ubojstvo* (str. 52.); *zbog povreda pri padu s ljestava umro je 28. I. 1968. radnik* (str. 53.); *naime, u tom trenutku manevrirali su vagoni natovareni željeznom rudom i kada je unesrećeni prelazio prugu našao se između odbojnika vagona* (str. 55.); *u noći između 27. i 28. svibnja 1977. godine u teškoj prometnoj nesreći, smrtno je stradao u 31-oj godini života* (str. 70.); *nesreća se dogodila iznenada, a vrijeme koje je tih dana vladalo, tražilo je izvanredne napore spasilačkih ekipa na otkopavanju pet zatrpanih rudara* (str. 83.); *nakon teške bolesti u ranim jutarnjim satima 19. svibnja 1981. godine, prestalo je da kuca srce* (str. 109.); *u Sarajevu je iznenada preminuo* (str. 127.); *neumitna smrt otrgla je iz naših redova* (str. 143.); *koji si svoj život izgubio nesretnim slučajem služeći vojni rok u Bitoli* (str. 159.); *težak je bio onaj ponedjeljak, kada smo dolazeći na posao saznali da si nas napustio zauvijek* (str. 169.); *u svibnju kad se priroda budi, radovala si se izletu, a život si tog dana izgubila nesretnim slučajem* (str. 172.); *tog kobnog dana u prometnoj nesreći na putu Brezik-Vareš izgubili su svoje mlade živote radni prijatelji* (str. 183.); *svoje mladenačke snove nisi uspjela ostvariti, zašto, to nitko neće*

saznati, jer tu tajnu ponijela si sa sobom u svijet vječnog zaborava (str. 218.); *dvadesettrećeg kolovoza 1989. godine preminula je profesorica* (str. 253.); *sa svojim sinom Bojanom krenuo si prije nekoliko dana na more, ne sluteći da će to biti tvoje posljednje putovanje* (str. 255.); *govorio si da si dobro, ali samo pumpa (misleći na srce) nešto zastajkuje* (str. 262.); *nakon tronedjeljnog traganja za nestalom pronađeno tijelo* (str. 269.); *surova sudbina te otrgla iz školske klupe* (str. 282.). Navedena datiranja govore o smrti pojedinaca, često u kontekstu tragičnih događaja ili bolesti. Ove fraze sadrže elemente koji ističu datum, vrijeme i okolnosti smrti. Prvotno, mnoge od ovih fraza sadrže precizne informacije o datumu i vremenu smrti, što daje težinu događaju, a tekstu dokumentaristički ton. Primjećujemo da fraze poput „smrt ga je otrgnula" ili „tragično je izgubio život" nose notu iznenađenja, tragedije ili nenadana gubitka. Zatim, fraze poput „surova sudbina" ili „smrt odvojila od nas" ukazuju na osjećaj gubitka i nemoć da se pređe tragedija, dok fraza „svoje mladenačke snove nisi uspjela ostvariti, zašto, to nitko neće saznati" sugerira na suicid, što ovu smrt čini još težom. Nadalje, smrt u ovom tekstu povezana je i s tragičnim okolnostima, poput nesreća ili bolesti. Fraze poput „težak pad", „prometna nesreća", „duga i teška bolest" i „nesretnim slučajem" često sugeriraju da je smrt izazvana nesrećama, dok fraza „svirepo ubojstvo" naglašava nasilje ili nepravdu koja stoji iza smrti. Ponekad, smrt je povezana sa sudbinom vareških ljudi, pa fraze poput „svoju dužnost vršeći", „svoj život izgubio nesretnim slučajem služeći vojni rok", „surova sudbina te otrgla iz školske klupe" nagovještavaju način života koji je preminuli vodio. U nekoliko navedenih fraza, poput one „ne radi se o prirodnoj smrti, nego možda o ubojstvu" smrt nije potpuno objašnjena ili je nagoviještena s određenim misterijem.

Osobitu pozornost privukla mi je pjesma napisana kao osmrtnica za Anu, koja ima izražene elemente poezije, kao i emocionalnu dubinu koja se manifestira kroz sliku njezina života i smrti. Pjesma započinje intimnim i poetskim opisom Ane, izrazima poput *pramenova tamnih*, *niskog rasta* i *očiju sjajnih*. Takvi opisi nisu samo fizičke prirode, nego sugeriraju i na emocionalnu dubinu Ane, njezinu životnu energiju i vi-

talnost. U sljedećem stihu *tebi što šutnja i samoća liječi* pjesma naglašava Aninu introspektivnu prirodu, gdje samoća i šutnja predstavljaju samorefleksiju i unutarnju ravnotežu. Stih *ostavila si nas bez pozdrava* prikazuje iznenađenje i šok koje je smrt ostavila. Smrt je prikazana kao nešto što je „ostavilo" sve, što naglašava da su njezini prijatelji ostali bez mogućnosti za opraštanje ili zatvaranje toga kruga. Ovaj trenutak u pjesmi ostavlja težinu, jer nije bilo prostora za rastanak. *Vesela si bila dok pričaš s vjetrom*, stih je koji prikazuje Aninu osobnost blisku prirodi. Vjetar je često simbol slobode, promjena ili nečega prolaznoga, pa taj stih stvara dojam da je Ana bila „slobodna duša". Zanimljivo je spomenuti i stih *a sreću si mjerila nekim čudnim metrom*, koji ukazuje na to da je Ana imala svoju, jedinstvenu definiciju sreće. U stihu *zadnji put si bila u bijelome* sugerira se na njezin zadnji trenutak života, a bijelo može ukazivati na njezinu prisutnost koja je otišla. Posljednjim stihom pjesme *pamtit će te dugo, pamtit III-2* i potpisom „prijatelja i prijateljica iz razreda" saznajemo da se sjećanje na Anu uklapa u širi kolektivni kontekst. Pjesma tako postaje kolektivni izraz tuge, poštovanja i ljubavi njezinih prijatelja.

U znanstvenom kontekstu, važno je istaknuti da spomenuti nekrologij predstavlja značajan znanstveni doprinos i pruža temelj za daljnja istraživanja. Njegovo značenje krije se u autorovoj sposobnosti iznošenja relevantnih i točnih informacija, koje predstavljaju ključ razumijevanja vareške kulturne baštine. Iako nekrologij često uključuje osobne elemente i emocije, važno je zamijetiti da je *Vareški obituarij* utemeljen na provjerenim podatcima, jer svaki pokušaj uljepšavanja stvarnosti, čak i iz poštovanja, može dovesti do iskrivljenja istine. Autor ovoga nekrologija, stoga, ne samo da čuva sjećanje na vareške časopise *Naš kolektiv* (izlazio od 1956. do 1970.) i *Kolektiv* (izlazio od 1973. do 1990.), nego doprinosi širem razumijevanju njihove uloge u književnoj tradiciji Vareša i Bosne i Hercegovine.

Radica LEKO

ZRNCA POSTOJANJA – BISERNA NIZANKA ŽIVOTA

Antonija Mandurić: *Zrnca postojanja*, HKD Napredak, Podružnica Posušje, Posušje, 2025.

Uvod

Pisati književnu kritiku je delikatan posao i zato ih ne pišem često. Naime, razlika je pisati osvrt i recenziju književnoga djela. Dok je osvrt kraći tekst i svodi se na osobni dojam autora osvrta o pročitanu književnom djelu, recenzija je duži tekst u kojem književni kritičar mora proniknuti duboko u sadržaj napisanoga, analizirati ga po kriterijima teorije književnosti, istaknuti ono što je dobro, kao i ono što može biti bolje te blagom napomenom naglasiti kako postignuti veću umjetničku vrijednost. Nadasve, književni kritičar mora biti iskren i objektivan u ocjenjivanju, poznavati i povijest književnosti pa i u tom kontekstu sagledati dotično književno djelo.

Preda mnom je rukopis pjesničkih uradaka, sadržaj za buduću knjigu *Zrnca postojanja*, Antonije Mandurić. Ovo je njezina prva knjiga lirike u kojoj je pobrala pjesme i lirske proze, nastale u posljednjih nekoliko desetljeća, od početka devedesetih godina prošloga stoljeća do današnjega vremena. Knjigu je podijelila u dva ciklusa: „Na obali života“ i „Susret“. U oba ciklusa zastupljene su lirske pjesme i lirske proze (kojih je više no pjesama).

Prije nego što prijeđem na analizu rukopisa, pozabavit ću se pitanjem: Što je poezija?

Ako listamo rječnike i enciklopedije, naći ćemo većinom odgovore „da je poezija umjetničko izražavanje lijepog pomoću riječi koja je

podvrgnuta mjeri i ritmu, iz čega proizlazi stih“, ili „poezija je pjesnikova poruka izrečena kroz stihove…“

No, pored lirskih pjesama u stihovima, postoje i lirske proze, natopljene osjećajima koje su također poezija.

U daljnjem traganju za odgovorom na pitanje „što je poezija i pjesnik?“, nalazim zanimljiv odgovor, koji je sadržan u govoru poznatoga palestinskoga pjesnika Mahmouda Darwisha koji je održao u svibnju 2008. godine u Sarajevu, povodom dodjeljivanja nagrade Bosanski stećak, koju mu je dodijelilo Društvo bosanskohercegovačkih pisaca na manifestaciji Sarajevski dani poezije. Tim povodom poznati pjesnik je rekao: „Poezija se rađa iz mašte koja počiva u metafori u spajanju uobraziljskog i stvarnoga… Poezija je maštoviti događaj u kojem, čini se, pjesnika ne pripada druga uloga, osim uloge vještog činitelja koji vlada vještinom vađenja dijamanata iz ugljena ili koji lijepo upravlja svojom darovitošću za koju ne zna zašto se baš njemu posrećilo…“

Teme i motivi

A, sada prelazim na ono bitno, radi čega i pišem ovaj tekst!

Gospođu Mandurić sam slušala na *Večerima ikavice* u Posušju koje svake godine organizira HKD *Napredak, Podružnica Posušje*, u sklopu kulturne manifestacije *Posuško lito*, na kojima je čitala svoje tekstove napisane ikavicom.

Njezini tekstovi su uvršteni u zbornike tekstova na ikavici ***Reka san ti I*** i ***II***, u izdanju *Napretka*, podružnica Posušje, kao i u *Književno Posušje*, zbornik posuške književnosti u zadnja dva stoljeća, autora Radice Leko i Stanislava Bašića.

Autorica je, ipak, u ovom vremenu odlučila ukoričiti i podariti čitalačkoj publici, kako kaže, ono najbolje urađeno. U prvom ciklusu knjige „Na obali života“, gospođa Mandurić je pošla od svojih pjesama nastalih početkom mladosti, kada se obično i javlja nadahnuće i poetski zov kod mladih.

Mladost je u nedoumici, zakoračivši na prag života, kada je prvi put zatečena pitanjem „što je život?“ Tada ona traži sebe i odgovore o

smislu postojanja i života uopće. U pjesmi „Pitam se“, autorica traga za sličnim odgovorom: *Je li život samo borba za rijetke trenutke sreće, / Nespretna utrka s kazaljkom života*.

Na pitanje pokušava dati odgovor u istoj pjesmi: *Možda taj Netko ipak čuje? / I baš kroz moja pitanja poticaj mi daje… / Da tragove Njegove slijedim, da se i dalje pitam, / Sve do konačnog / Susreta u vječnosti…*

Već u ranim stihovima nazire se autoričina religioznost, njezina duhovna povezanost s Bogom, Stvoriteljem svega, te većina njezinih uradaka u *Zrncima postojanja* čine duhovne i intimne pjesme. I lirske proze koje čine većinu, na istim su postavkama, intimni su to razgovori sa samom sobom i s Bogom, s Isusom, Božjim Sinom, te s Gospom koju naziva i svojom majkom. U tim „razgovorima“ autorica napaja snagom dušu i duh na ovozemaljskim stazama, koje nisu uvijek pravocrtne ni lake te je to je snaži i ohrabruje.

Susreti s Bogom najblagotvorniji su u molitvi, molitva je napoj smiraja i bliskosti, kao u pjesmi „Putokaz“: *U molitvama svojim čeznula sam često / Od Gospodina da mi dade prepoznatljiv znak, / Na životnom putu pravi putokaz: / Kako dalje? / Kuda dalje?*

Zatim niže stihove i daje odgovor kako sve u prirodi ima čudesnu svrhu postojanja i organiziranosti, uokvireno Božjom milošću: *...promatrah / Nebeske ptice / Koje niti siju niti žanju / Niti krov nad glavom imaju / A ipak radosno cvrkuću / Jer su tvojom milošću beskrajno slobodni… / O, Gospodine, / Podari mi bar djelić te slobode…*

Uranjajući u razmišljanje, u meditacije, autorica nesuglasja i eventualne posrtaje, pripisuje ljudskoj slabosti (jer svi ljudi su grješni) te ih iskreno ispovijeda Bogu tražeći ispravan put kojim će krenuti i moli se za Njegovu Ljubav: *Gospodine, svesrdno te molim, / Sada i svugdje, u svim životnim nedoumicama, / Odabirem jedan jedini ispravan Put, / Ljubav…. Samo Ljubav!* (Molim za ljubav).

Ljubav prema Bogu, ljubav prema ljudima, ljubav prema svemu, motiv je koji se provlači kroz ove iskrene i duhovnošću obojene lirske proze, s molitvom kao okrjepom.

Kruh je molitva, a molitva je kruh, navodi u istoimenoj pjesmi Antonija Mandurić. Ona je duhovna hrana. Ne manjka „križeva“ na životnoj

stazi sviju nas, križevi nas vraćaju izvoru postojanja na ovom svijetu, vraćaju nas Bogu, kako ne bismo poletjeli i zaletjeli se u materijalne besmislenosti, kojih je puna naša suvremenost. *Moj križ je djelić Tvoga / i s tom spoznajom nestaje svaka besmisao… / Sve mogu u onome koji me jača…*

Motivi i poruke lirskih proza putokaz su prihvaćanja sebe, živeći Gospodinove poruke i utičući mu se. Tako nas opominju da svojim životima zrcalimo životna iskustva i mudrost naših starijih, njihovo strpljenje i smirenost, ljubav u braku, u obitelji i prema bližnjima. Isto tako, ovi duhovni zapisi imaju i terapeutski učinak u ublažavanju duhovnih tegoba i prepreka pomoću vjere u Boga.

U ranim pjesmama nalazimo stihove s ljubavnim motivom, kao, uostalom, i kod drugih mladih pjesnika: *I voljet ću te cijelim bićem / Dok god bude kucati. / Ali i kad utihne, znaj, / Ljubav neće prestati* (Ljubav za te).

Ljubav prema voljenoj osobi zrcali se u zrelosti kasnijega stvaralaštva, u drugom ciklusu „Susret“, pod naslovom „Pismo mužu“: *Dar – naša ljubav je dar, toga tek sada postajem svjesna… Dar od Boga, brižljivo biran samo za tebe i mene… u tom daru smo jedno, dva srca, a jedna duša… to je velika stvar, ali i odgovornost…*

Da je iskrena i čista bračna ljubav izvor sreće, okrunjena blagoslovom zajedničke djece, životom svjedoči i pjesnikinja Mandurić kao sretna supruga i majka petero djece. I sama je odrasla u brojnoj obitelji, s još šestero braće i sestara, odgajanih u prošlom siromašnom vremenu.

Možda je upravo zbog takva okruženja kod autorice, još iz djetinjstva, ukorijenjena ljubav i empatija prema bližnjemu (pjesma „Mali prognanik“), a u kratkoj prozi „Došašće – potisnuta sjećanja“, poručuje kako je „puno teže primiti milodar, nego ga dati“ – kada se kao dijete radovala božićnim darovima koje su u obitelj donosile časne sestre, a njezini roditelji i starija braća i sestre nisu bili oduševljeni – zbog obilježenosti siromaštvom. Siromašni ljudi, naravno, ne vole sažaljenje.

Nekoliko domoljubnih motiva javlja se u zavičajnim pjesmama napisanih ikavicom: *Na tebi se rađalo i mrilo. / Na tebi se gangalo, sililo i pilo… / …. A opet da se rodin, ja bi isto tako, / S tobom me je živit i pod tobon mrit* (Posuški kamen).

Ovi stihovi su za ljubav rodnom kraju, a taj osjećaj je veći i još jači, skoro himnički, u kratkoj prozi „Zbogom, grade moj“, u kojem se autorica oprašta s rodnim Posušjem odlaskom, zbog materijalnih prilika, u iseljeništvo. No, to je prebrodila i sretno se vratila s obitelji u rodno gnijezdo: *Ma, u prsin mi se nakupilo, / Gledajuć u daljinu, tamo / negdi podno Bijakova – nako se mislin: / Di li kuveri, di li kuća moja? / Kako smistiti cili život svoj / U tri kuvera?...*

Jezična i stilska obilježja

Uza svu vrijednost zavičajnih motiva u pjesmama i lirskoj prozi, pridružuje se jezični izričaj kojim su napisane – zapadno hercegovačka ikavica – i još jedan dokaz da je lokalnom govoru mjesto u djelima lijepe književnosti.

Poetski izričaj Antonije Mandurić je jednostavan, bez uporabe slikovitih stilskih sredstava. Rane pjesme pisane su književnim jezikom i vezanim stihom, dok se kasnije to mijenja u slobodni stih i lirsku prozu, natopljenu emocijama i duhovnošću.

Zaključak

Pročitala sam tekst jedne recenzije, ne sjećam se kojega autora, koji napominje „da, ako u pjesničkoj zbirci vrijede bar dvije pjesme, zbirka je vrijedna za objaviti i steći put ka čitateljima.“ U knjizi *Zrnca postojanja* – zbirci lirskih pjesama i lirske proze – vrijednih ih je puno više. Zato je vrijedna odluka autorice da svoje uratke ukoriči i objavi.

S vremenom će njezino književno stvaralaštvo zreti i sazrijevati, a svoj umjetnički dar će njegovati kao čedo, hraniti ga, dorađivati do njegove „punoljetnosti“. Kad govorimo o poeziji, napomenut ću kako prava poezija ne nastaje često, ona nastaje teškom mukom, jer nije svaka pjesma poezija. Poezija se razlikuje od „pjesmotvora“, koje neki pišu svaki dan. Pjesmotvori su plitki za razliku od poezije koja nastaje iz pera majstora riječi, kao spoj duha i duše i iz toga zajedništva rađa se ono najbolje – poezija.

Gospođa Antonija Mandurić u knjizi *Zrnca postojanja* pobrala je svoja zrela životna zrnca i pretvorila ih u bisernu nizanku postojanja, kao izvor okrjepe ljudskoj duši. Zato preporučujem imati i iščitavati ovu vrijednu knjigu. A, našoj autorici želim sretan plov rijekom poetskoga i književnoga stvaranja i nadam se kako ćemo za nedugo vrijeme svjedočiti njezinom novom književnom postignuću.

Ivo Mijo ANDRIĆ

SMISAO I VAŽNOST OSMISLICA

Ivan Bradvica: *Samoposluga bez blagajne*, V.N. i *Naklada* DHK HB, Zagreb – Mostar, 2024.

Hrvatski i bosanskohercegovački pjesnik i pisac kratkih misli Ivan Bradvica (1949., Veljaci kod Ljubuškoga) otvorio je na početku 2024. godine u Zagrebu i Mostaru rijetko viđenu i potrošačima lijepe pisane riječi dosad nepoznatu samoposlugu bez blagajne. Radi se, zapravo, o zbirci kratkih misli odnosno osmislica, kako ih autor naziva, koje se bave gotovo svim sferama društvenoga i individualnoga života. Njih je autor uokvirio u knjigu registriranu pod nazivom *Samoposluga bez blagajne.*

Osmislica, kao duhovni proizvod, je kratka misao o ljudima, stvarima, pojavama i događajima, nastala autorskom domišljatošću i zapisana u vidu aforizma, gnome, sentencije, izreke ili druge mudre misli, s ciljem da ostane zabilježena na korist današnjim i budućim generacijama čitatelja i drugih konzumenata književnoga stvaralaštva. Ona nema naglašene mudroslovne pretenzije, niti pripada isključivo aforizmu kao posebnoj književnoj vrsti. Nije ni satira koja kritizira i ismijava pojedince, skupine, državu ili vlast. Ako ih na pojedinim mjestima i spominje, čini to u blažem obliku koji ne osuđuje niti presuđuje za loše postupke učinjene na štetu društva ili njegovih užih skupina i pojedinaca. Jednom riječju, književnik Ivan Bradvica, koji je radni vijek proveo kao građevinski stručnjak, u mirovini je nastavio graditi, a ne rušiti izgrađeno, ili dovoditi u pitanje posao drugih graditelja.

Njegova zbirka osmislica zamišljena je i realizirana kao samoposluga iz koje svatko može uzeti, bez bilo kakve nadoknade, jednu ili više od blizu 1 700 zapisanih misli i koristiti se njima neograničeno za svoje potrebe ili besplatno dijeliti drugima. Većina današnje književnosti u

sličnom je položaju, jer su autori svedeni na proizvođače čija se roba ne cijeni i uzima gotovo, pa *zabadava*. Nije to krivnja pisaca, nego društva koje je tu vrstu kulturne produkcije do te mjere obezvrijedilo da na tržištu većim dijelom nema gotovo nikakvu prođu osim kad se na sajmovima knjiga, ili na buvljacima, prodaje u bescjenje. Rijetki su danas autori koji se mogu pohvaliti materijalnim probitkom od svoga rada ili zaradom od prodanih knjiga. A nekada se, i to ne tako davno, od honorara za jednu objavljenu knjigu mogao kupiti nov automobil ili manja kuća na periferiji grada.

Pjesnik i zapisivač kratkih misli Ivan Bradvica radi taj posao za svoju dušu i na štetu kućnoga budžeta, ali svjestan da će se u plitkom moru čitatelja naći poneko tko će te njegove osmislice pročitati i o njima možda izreći makar škrtu pohvalu. Dovoljna je to satisfakcija piscu opće prakse da nastavi raditi taj posao s uvjerenjem da nije beskoristan, i da će ga makar prepoznati čitači vremena koje će tek doći. Prepoznali su čitači i struka tako neke pokojne pisce iz prošlosti i oni su danas višestruko poznatiji i cjenjeniji nego u vremenu u kojem su živjeli i stvarali.

Osmislice Ivana Bradvice u zbirci *Samoposluga bez blagajne*, grupirane su po srodnosti i označene naslovima te, zbog bolje preglednosti, poredane abecednim redom. Tako je čitateljima pružena mogućnost lakše razumjeti piščeve poruke i usporediti vlastite misli o istoj temi s njegovim razmišljanjima. Dobar je to način uspostave neposredne komunikacije između pisca i čitača i privlačenja zainteresiranih da se i sami okušaju u sličnu poslu zapisivanja svojih misli i osjećaja.

Držeći se abecednoga pravila, autor svoje osmislice započinje zapisima o aforizmu i aforističarima. Po njegovu mišljenju… „Pravi aforizam je munja s gromom“. On osvjetljava stvari, pojave i ljude i udara gdje, kako i koliko treba. Ne nanosi štetu tamo gdje to nije nužno i gdje vladaju mir i dobro. Baš zbog toga… „Aforističari su posljednji romantičari“. A romantičari su pjesnici duše, a ne dramatičari koji šire nemir i nered u društvu. Po Ivanovom mišljenju „Bezglav nema stav“, a … „Troglava BiH različito tumači isti stih“. Otuda … „BiH je tro civilizacijski čvor, koji treba europski nadzor“. U praksi je, nažalost, i taj nadzor podjednako neučinkovit kao i trovladajući bosanskohercego-

vački čvor. A što se tiče zemlje u kojoj živi, autor epigramski zaključuje: „Čekam svaki dan u Croatiji da svima croasan ne bude san“. Svima baš *croasan* nije san, ali većini jest. Hoće li tako biti i u buduće, vidjet će oni koji će doći poslije nas.

„Dobar čovjek stvara raj oko sebe“, kaže Ivan Bradvica, i naglašava: „Europljanin sam onoliko koliko sam Hrvat“. Je li to mnogo ili malo, pokazat će vrijeme. Danas je izvjesno da kod nas, ali i drugdje u svijetu … „Glavni izbjegava glavno“, i da … „Samo je hranitelj istinski branitelj“. A mi smo namnožili toliko branitelja da se od dijela njih i njihovih privilegija ni sami ne možemo obraniti. „Ni imunolog nije na sve imun“, reći će pisac i dodati kako… „Malo tko u nečem nije invalid“. Domovinskoga rata ili imovinskoga mira. Jer… „Istina pogađa, laž je odgađa. Čovjek laže u svoje ime“, a … „Stvaranje novih laži, stare laži snaži“.

Epigramske misli prisutne su na brojnim stranicama zbirke i one su proizvod autorskoga pjesničkoga gena koji njeguje stih i rimu kao blagotvornu literarnu mješavinu ljekovitih misli i riječi. Blaga ironija i umjerena alegorija nadopunjuju njegov odmjeren stav prema ljudima i svemu što ga okružuje. „Tko u drugome vidi samo mane, pao je na niske grane“. Moglo bi se reći da je pao i sa niske grane, pošto su niske grane bliže zemlji nego nebu kojemu streme samo neumjereni letači. „Narod u meni i oko mene nije isti“, primjećuje pisac i dodaje: „Samoizolacija je skrivanje frustracija“. Rješenje za nju vidi u razgovoru s drugima i sa samim sobom: „Samoća se rješava druženjem s Riječju“.

Cijela zbirka osmislica premrežena je leksičkim inovacijama od kojih su najčešće kovanice i spojnice bliske po smislu i izričaju. Tako u mnogima susrećemo izraze kakvi su: badavaonica, bezsebić, bezvizijac, bistroumović, dogradizam, dojmovanje, dušografija, glavomislić, idejnica, istražilović, močvarište, mrmljaonica, očešalović, ogolizam, savjestoljub, uvažizam, uživoćeno, vegetarović, vježbomozgalica, vlastohlapić, zastranizam, životosnovlje i slični. Te jezične novotarije pojačavaju originalnost autorskih osmislica, koje su mislene imenice ili zamjenice iskovane na govornom nakovnju dvorječja koje sve rjeđe susrećemo u hrvatskoj i europskoj književnosti. Dobro je da imamo

pisaca koji ne zapostavljaju inovativnost u književnom stvaralaštvu i koji obogaćuju jezik naroda kojemu pripadaju.

Zato ovu knjigu vrijedi pročitati s pozornošću kakvu posvećujemo drugim poetskim i proznim djelima, čija radnja plijeni čitateljsku pozornost. U njoj ćemo pronaći dosta toga što smo do sada čuli i o čem smo razmišljali, ali što nije zabilježeno i sačuvano od vremenskoga zaborava. Ivan Bradvica se pobrinuo da nam to stavi na uvid bez namjere da nam dijeli pretenciozne poduke i poruke, ali da nas usmjeri da i sami ponešto zapišemo od mudrosti koje nam ponekad padnu na pamet ili dođu u misli. Tako nastaje književnost i duhovna produkcija kao vrijednost koja vječno traje ako se zapiše i javno predoči, kako on predočava u svojim knjigama.

Ante MATIĆ

NEŠTO ŠTO OBOGAĆUJE SVAŠTO

Danko Ivšinović*: Poezija u C-duru,* Napredak, Zagreb, 2025

Prvijenac Danka Ivšinovića zbirka pjesama naslovljena *Poezija u C-duru* ima u sebi nešto neumrlo, zbiljsko i sudbinsko; što, istine radi, nema nijedan hrvatski pjesnik. Naime, neke pjesme imaju dodatak na kraju, nešto kao post scriptum. To je nešto novo, nikad viđeno u hrvatskoj poeziji. To nešto obogaćuje svašto.

Naslov objašnjava određenje pjesama i ono nešto tajnovito što je u poezije nedorečeno. Neke su me pjesme nasmijale, neke uozbiljile, neke ražalostile, neke mi dale misliti o našoj nedavnoj prošlosti i stvarnoj zbilji i nestvarnoj stvarnosti. Ivšinović je ovim pjesmama na svoj originalan način predočio našu nedavnu političku prošlost i tegobnu i rugobnu sadašnjost, kao zgodne nezgode i nezgodne zgode. Ivšinović ima svoj način izričaja, koji, kad ga se dobro shvati, u čovjeku budi najdublje i najljepše osjećaje prema Maji i Domaji. To i jest smisao poezije.

Pjesnika Danku Ivšinovića nije zanimalo ono što je prošlo u prošlost i kolektivnu memoriju, nego ono što je sadašnje u prošlosti i prošlo u sadašnjosti, kao i ono što nije prošlo iz zaborava u javu, kao i ono što je od prošlosti minulo u sadašnjost i ostalo zauvijek zarobljeno i izgubljeno u budućnosti, kolektivnoj memoriji i nedokučivoj, tajnovitoj fantaziji. Nije sve što se dogodilo prošlo u prošlost i izgubilo se na putu kroz sadašnjost u budućnost. Nema ništa sadašnje u prošlosti, niti buduće u sadašnjosti, a još manje buduće u prošlosti ili sadašnjosti, ali zato nešto od toga ili, bolje rečeno, ono nešto neumrlo, zbiljsko, ljudsko i sudbinsko postoji u vremenu u kojem je živio i pisao o hrvatskoj zbiljnosti i zloj sudbini hrvatskoga čovjeka. Nikakva se fantazija ni sanjarija ne može mjeriti s ljudskom i političkom zbiljom. Nikad se ništa nije

dogodilo u mašti i u snu što se nije zbilo u zbilji i nestalo vremenom u ništavilo. Bila da je maleno ili veliko. Što je sada postat će prošlo u budućem.

Ivšinović piše o veličini malenih, zlosti velikih i silno se potrudio da nam ostavi u *amanet* zapis o ljudima i vremenu u kojem je živio. Neke zgode i nezgode u malenoj zemlji, koju beskrajno voli i opisuje s ljubavlju zaljubljenika u Bosnu ponosnu i prkosnu od zla sna, dičnu Hercegovinu i lijepu našu Hrvatsku; temeljito, duhovito, otvoreno i muški! Ima dirljivih mjesta u Ivšinovićevoj kronici hrvatske slave i jada, ljudske bijede i političkoga beščašća, pa čovjeku zastaje dah čitajući vrsnoga pjesnika iz Mrkonjić Grada, pak se zapita, videći zrele plodove pjesnikove duše, što je čekao do sada, s obzirom na to da je pjesnik u godinama. Ovo su dozreli, krasni i kasni plodovi Ivšinovićeva duha i bogata životnoga iskustva.

Davno je Aristotel rekao da je čovjek životinja koja se bavi politikom i da je čovjek mjerilo svih stvari, oni što nisu da jesu i onih što jesu da nisu.

Ja sam Ivšinovića uspio pročitati, a ti koji budeš ga čitao, pokušaj prokužiti što je htio reći ljudima svoga vremena i onima koji će doći. Nema kod Ivšinovića ništa iznenada, sve je odmjereno, dovedeno do savršenstva i sklada riječi, u stihu i pjesmi, duboko sadržajno, upitno do neodgovora, jasno do nejasnoće. Na kraju valja kazati da su pjesme u ovoj zbirki ujednačene i tako je to, zapravo to, što ovu poeziju čini začuđujuće novom i nikad prije viđenom u hrvatskoj poetskoj produkciji.

Ovom zbirkom pjesama na velika vrata banuo je Ivšinović u povijest novije hrvatske poezije. Za stil, izričaj i literarni domašaj, može se najbolje primijeniti ona narodna izreka, koja kaže – prvo pa muško. A to znači da je Ivšinović svojim prvijencom *Poezija u C-duru* dobro došao i obogatio skromnu noviju hrvatsku književnu produkciju.

mr. oec Zdenka ČAVIĆ

ASPEKTI KAJKAVSKOGA JEZIKA: KULTURNI, KNJIŽEVNI I ASPEKT OČUVANJA JEZIKA[1]

Kajkavski jezik, odnosno skup kajkavskih govorâ (poddijalekata) unutar hrvatskoga jezičnoga prostora, jedan je od ključnih stupova kulturne i jezične raznolikosti Hrvatske. Naziv mu proizlazi iz upitne zamjenice „kaj“, kojom se uobičajeno razlikuju govornici tog područja od štokavaca i čakavaca. Kajkavski nije samo skup fonoloških i morfoloških obilježja, on predstavlja živi nositelj identiteta kojim i danas govori više od 33 posto stanovništva Hrvatske i zauzima važnu ulogu u jezičnoj i kulturnoj raznolikosti Hrvatske.

Ima bogatu povijest koja seže unatrag više stoljeća. Očuvao se u govoru i pismu sve do današnjih dana. Počinje se oblikovati u srednjem vijeku, a prvi pisani tragovi o njemu datiraju iz 13. stoljeća. U to vrijeme, kajkavština se koristila u svakodnevnom govoru, dok su službeni dokumenti i crkvene knjige pisani na latinskom jeziku. Tijekom 16. i 17. stoljeća kajkavski jezik se počinje standardizirati, a pojavljuju se i prvi književni radovi.

Tijekom 18. stoljeća, nastavio je razvijati svoju književnu tradiciju. Iako je ovo razdoblje često smatrano manje plodnim u odnosu na prethodna stoljeća, pojavili su se značajni autori koji su pisali na kajkavskom, poput Antuna Mihanovića rođenoga krajem 18. stoljeća. Književna djela ovoga razdoblja često su bila prožeta narodnim ele-

[1] Devetnaesti „Ikavski skup“ DHK HB ove, 2025., godine organiziran je u suradnji s Varaždinsko-čakovečkim ogrankom Društva hrvatskih književnika pod nazivom „Ikavsko-kajkavska susretanja“ s nakanom boljega informiranja o ikavici i kajkavici te uvida u stvaralaštvo autorā koji pišu na ovim hrvatskim jezičnim idiomima. Na „Ikavskom skupu“ izlaganja su imale dr. sc. Emilija Kovač i mr. oec Zdenka Čavić čije radove objavljujemo.

mentima i reflektirala su svakodnevni život i običaje. I dalje se održao i bio prisutan u narodnim pjesmama i usmenoj tradiciji, što je značajno za očuvanje jezika i kulture. Usmena predaja uključujući legende i pripovijetke, bila je važan dio svakodnevnoga života iako nije imao značajnije predstavnike.

U 19. stoljeću u Hrvatskoj su se tijekom nacionalnoga buđenja počeli razvijati nacionalni identiteti i jezici. U tom kontekstu, kajkavski je jezik, zajedno s drugim dijalektima, bio predmet interesa, ali je štokavski idiom postao dominantan za što je najviše zaslužan hrvatski jezikoslovac, središnja osoba ilirskoga pokreta i hrvatskoga narodnoga preporoda, Ljudevit Gaj. Njegovo zalaganje za štokavski dijalekt kao standardni jezik doveli su do smanjenja upotrebe kajkavskoga jezika u službenom i obrazovnom kontekstu. Tijekom 19. stoljeća, štokavština je postala dominantna u književnosti, novinarstvu i obrazovanju, dok je kajkavština sve više gubila na značenju. Ljudevit Gaj je 1840. godine objavio *Hrvatsku gramatiku* i promovirao štokavski idiom kao osnovu za standardni hrvatski jezik. Ovaj potez je značajno utjecao na marginalizaciju kajkavskoga jezika. Iako je Gaj imao namjeru ujediniti hrvatski jezik i kulturu, njegovo zalaganje za štokavštinu dovelo je do gubitka dijela kulturnih kajkavskih govornika, koji su se osjećali isključenima iz književnoga i obrazovnoga života.

Važnu ulogu u vrijeme hrvatskoga narodnoga preporoda imao je i pisac Tomaš Goričanec. Njegov spjev na kajkavskom jeziku „Opseđenje i poboj Sisečki 1593." je remek-djelo koje se smatra jednim od najvažnijih djela hrvatske književnosti toga vremena.

Danas se kajkavski jezik potvrdio kao povijesni jezik zbog bogate tradicije i književne baštine, ali nije dosegao status službenoga jezika u administraciji i obrazovanju. Taj status mu je i potvrđen 12. siječnja 2015. godine od Međunarodne organizacije za standardizaciju pod nazivom ISO 639-3: kjv; kajkavština.

Iako kajkavski nije postao službeni jezik, njegova upotreba u književnosti i kulturi nastavila je rasti i u dvadesetom stoljeću. Književnici poput Miroslava Krleže i drugih kajkavskih pisaca doprinijeli su opstojnosti i razvoju kajkavske književnosti, čime su očuvali jezik i

kulturu. I u suvremenom kontekstu, postoji interes za očuvanje i revitalizaciju kajkavskoga jezika. Brojne kulturne i jezične inicijative nastoje promovirati kajkavštinu kao važan dio hrvatskoga identiteta.

Kulturni aspekt

Kajkavski je snažno povezan s lokalnim identitetom i tradicijom. U ruralnim sredinama sjeverozapadne Hrvatske – Zagorje, Međimurje, Hrvatsko zagorje, Moslavina, dio Istre i Podravine – kajkavski je jezik svakodnevne komunikacije, narodne književnosti, običaja i folklora. Kroz pjesme, poslovice, usmenu predaju i pučku poetiku prenose se vrijednosti, norme i povijesna sjećanja zajednice. Festivali, fašnici, kajkavske večeri i lokalne manifestacije često ističu kajkavsku pjesmu, igru i govor kao središnji element kulturnoga identiteta. Time kajkavski djeluje kao društveni cement koji povezuje generacije i održava lokalne običaje.

Književni aspekt

Kajkavska književnost ima dugu i bogatu tradiciju. Već od ranoga novovjekovlja postoje zapisi i pjesme na kajkavskom: narodni napjevi, religiozne pjesme, satire i kasnije suvremeni pjesnici i prozaisti. Značajni autori koji su pisali ili utjecali na kajkavsku književnost u 20. stoljeću uključuju u sjeverozapadnom dijelu Hrvatske Frana Galovića i Paju Kanižaja, ali i više suvremenih pisaca koji svjesno rabe kajkavski kao stilsku i identitetsku oznaku. Posebno je važno spomenuti kajkavsku poeziju i dramske oblike koji često tematiziraju lokalne teme, humor i jezične igre — elementi koji kajkavski čine izražajnim i osobnim.

Književni standardizacijski proces nikada nije u potpunosti uspostavljen za kajkavski kao zaseban standard, što je s jedne strane omogućilo veliku unutarnju raznolikost i bogatstvo varijeteta, a s druge strane otežalo institucionalnu potporu i širu prisutnost u školama, medijima i formalnim tekstovima.

Lingvističko-jezični aspekt

Lingvistički, kajkavski se razlikuje od štokavskih i čakavskih varijantā po fonetici, morfologiji, leksiku i određenim sintaktičkim osobitostima. Primjeri su očuvanje vokala i diftonga u nekim područjima, posebne oblike u glagolskim paradigmama te bogatstvo lokalizama i germanizama u leksiku, rezultat povijesnih kontakata s njemačkim i mađarskim jezičnim utjecajima. U sociolingvističkom smislu, kajkavski ima različite stilove registara: od vrlo lokaliziranih, ruralnih govora do urbanih varijeteta koji pomalo mijenjaju tradicionalne oblike.

Osobitost i primjena kajkavštine posebno se vide u Lipljanovu rječniku nastalom u dvadesetom stoljeću. To zapravo i nije samo rječnik, nego i alat za poučavanje i obogaćivanje vokabulara čitateljā, jer uključuje odrednice koje odražavaju bogatstvo hrvatskoga folklora i tradicije.

Aspekt obrazovanja i medija

Jedan od ključnih izazova za kajkavski je njegova prisutnost u formalnom obrazovanju i medijima. U općem školskom kurikulu prevladava standardni hrvatski jezik (štokavski), što znači da učenici rijetko stječu formalno znanje o kajkavskom kao sustavnom fenomenu. Unatoč tomu, lokalne inicijative, izvanškolske radionice, kazališne predstave, te televizijske i radioemisije na kajkavskom zadržavaju živi kontakt mladih s jezikom. Digitalni mediji (YouTube, podcasti, lokalne stranice) također otvaraju nove kanale za širenje kajkavskoga, a društvene mreže omogućuju mlađim govornicima eksperimentiranje i stvaranje suvremenih oblika jezičnoga izričaja na kajkavskom.

Aspekt očuvanja i revitalizacije jezika

Očuvanje kajkavskoga zahtijeva višeslojan pristup. U suvremenom kontekstu, postoji interes za očuvanje i revitalizaciju kajkavskoga jezi-

ka. Razne kulturne i jezične inicijative nastoje promovirati kajkavštinu kao važan dio hrvatskoga identiteta. Važne mjere uključuju:

- dokumentaciju: sustavno prikupljanje govora, tekstova, pjesama i usmenih predaja kroz fonoteke, transkripte i digitalne arhive
- obrazovanje: uključivanje kajkavskoga u lokalne kurikule, izborne predmete, radionice i nastavu o regionalnim dijalektima i književnosti
- medijsku i kulturnu potporu: financiranje lokalnih proizvoda na kajkavskom (radio, film, knjige), potpora festivalima i kazalištu
- standardizaciju i rječnike: izradba rječnika, gramatika i stilskih vodiča koji bi pomogli učiteljima, novinarima i piscima
- aktivno sudjelovanje zajednice: poticanje međugeneracijskoga prijenosa jezika kroz obiteljske i zajedničke aktivnosti.

Status kajkavskog jezika

Kajkavski jezik predstavlja dragocjenu komponentu hrvatske kulturne i jezične raznolikosti. U suvremenom društvu, kajkavski jezik se suočava s izazovima, uključujući smanjenje broja govornika i potrebu za očuvanjem jezika. Njegova književna tradicija i prisutnost u svakodnevnom životu regionalnih zajednica čine ga važnim za identitet i kulturnu baštinu. Očuvanje zahtijeva kombinaciju dokumentacije, obrazovanja, medijske potpore i lokalne inicijative kako bi se osiguralo da kajkavski ostane živ i relevantan u suvremenom društvu. Bez svjesne potpore postoji realan rizik smanjenja upotrebe osobito među mlađim generacijama.

Za to postoje ozbiljni izazovi. Urbanizacija i migracije dovode do asimilacije u dominantni jezik, a stigmatizacija dijalekata u javnom prostoru umanjuje motivaciju mladih da ih upotrebljavaju. Nedostatak sustavne institucionalne potpore i financijskih sredstava još više otežava dugoročnu održivost. Unatoč tomu, primjeri dobre prakse pokazuju da kombinacija lokalne inicijative, digitalnih platformi i stručne dokumen-

tacije može dati pozitivne rezultate: kazališni ansambli, lokalni festivali i digitalni projekti već uspješno potiču interes i upotrebu kajkavskoga.

Zaključno, kajkavski jezik jest vrijedna kulturna i književna baština koja obogaćuje hrvatski jezični krajolik. Njegova prisutnost u svakodnevnom životu, bogata književna tradicija i potencijal za suvremeni izraz kroz medije predstavljaju temelj za njegovo očuvanje. Potrebna je kombinacija dokumentacije, obrazovanja, medijske vidljivosti i potpore zajednice kako bi kajkavski ostao živ, relevantan i prenosiv na buduće generacije. Bez takvih mjera prijeti mu postupno smanjivanje upotrebe, ali uz promišljene strategije može nastaviti oblikovati kulturni identitet regija u kojima je stoljećima bio i ostao ključan element društvenoga života. Njegovo očuvanje i promicanje su od vitalnoga značenja za buduće generacije, kako bi se sačuvala jedinstvena kulturna baština koja ga prati. U svijetu koji se brzo mijenja, kajkavski jezik ostaje simbol tradicije, ponosa i zajedništva.

dr. sc. Emilija KOVAČ

PROLEGOMENA: KAJKAVSKI KROZ PROSTOR I VRIJEME, OKVIR

Sažetak

Rad je oblikovan kao okvir i uvod u upoznavanje temeljnih znanja o kajkavštini kao specifičnom hrvatskom idiomu. Povijest kajkavštine, prostornost, njegovo postojanje u praksi kao medija prava, znanosti (gramatikoografija, leksikografija), svakodnevice i umjetnosti teme su niza predanih znalaca-kajkavologa koji, usprkos pozicioniranju kajkavštine na razinu dijalekta, ne posustaju u istraživačkom radu i afirmaciji jezika. Svako od tematskih područja ostvarilo je zanimljive i pozornosti vrijedne rezultate, koje preporučamo kao teme budućih skupova.

Ključne riječi: dijalekt, gramatikografija, kajkavština, koine, leksikografija, standard.

1. Temeljne odrednice

1.1. Status, definicija: književni/standardni jezik i narječje[1]

a) Kajkavština je jezični entitet koji postoji:

[1] Jezične sustave nazivat ćemo kako je provedeno u „Obrazloženju ‘Rješenja Ministarstva RH’”, spomenuto u radu: „Narječja se dijele na dijalekte, dijalekti na skupine govora, a skupine govora na mjesne govore. Upravo su mjesni govori polazište dijalektološkim istraživanjima, a u kulturnom su smislu mjesni govori – baština i sredstvo za prenošenje hrvatske baštine.” https://narod.hr/wp-content/uploads/2019/12/Rjesenje-%C4%8Da-kaj-%C5%A1to-2019.pdf.

kao sustav idiomatskih lokalnih govora, tj. kao narječje (dijalektalni dijasistem), što je uključeno u tekst najvažnijih dokumenata Hrvatske.

U *Zakonu o hrvatskom jeziku* definicija je upisana u stavak 2 i glasi: *(2) Posebnost hrvatskoga jezika njegova je trodioba na tri ravnopravna narječja, i to čakavsko, kajkavsko i štokavsko, od kojih je štokavsko odabrano kao osnovica standardnoga jezika.*

Vrlo je skladno oblikovana i izjava/definicija u „Obrazloženju" *Rješenja Ministarstva kulture RH* (29. studenoga 2019.) kojim se inicijativa Drage Štambuka „Zlatna formula što-kaj-ča" upisuje na listu nematerijalne kulturne baštine RH. „Hrvatski jezik ima tri stilizacije ili narječja: čakavsko, kajkavsko i štokavsko. Nazive su dobili prema upitnim zamjenicama ča, kaj odnosno što. U štokavskome se zamjenica pojavljuje kao što (ali i šta), u kajkavskome kaj (ali i kej, koj, kuj, ke), a u čakavskome ča (ali i ća, ca, če, čo, co)."

b) kao kajkavski književni jezik

Kao književni oblik kajkavština je (ISO 639-3: kjv; kajkavština, kajkavica) standardizirani oblik kajkavskoga narječja, jednoga od triju narječja hrvatskoga jezika, uz čakavsko i štokavsko, na čijim osnovama su također kodificirani hrvatski književni jezici. Kajkavski književni jezik prepoznat je kao povijesni književni jezik te je 12. siječnja 2015. godine od međunarodne organizacije za standardizaciju (ISO) dobio navedeni status za razdoblje od 16. do 19. stoljeća, kao i neka djela iz 20.st.

Recimo te važne informacije na kajkavštini:

Kajkavski književni jezik je dobil jezičnoga ISO 639-3 koda!

Početkom 2015. leta je Kajkavski književni jezik dobil na inicijativu Kajkavske Renesanse mednarodnoga jezičnoga koda kjv, te je tak pak postal priznati jezik. Akoprem je kajkavski književni jezik poviestni jezik, jer se več ne koristi kak predi, on je vendar razumljiv Kajkavcom, a dela na njem se išče izvode. Denešnji kajkavski govori su zadržali vekšinu karakteristiki kajkavskoga književnoga jezika, poleg razliki na dijalektalnom nivou, i v truc zubljenem rieči z duhovnih, društvenih i navučnih domeni. Tak su te skupne karakteristike veza denešnjih kajkavskih govorov i kajkavskoga književnoga jezika – ki je den denes nie pozabljeni. Moremo samo reči fala vsem govornikom Kajkavskoga jezika kaj drže jenoga od najstarešeh Evropkseh jezikov živim – v truc

vsem poteškočam! (preuzeto s by admin 2015, sa svim grafijskim osebujnostima**).**

Tijekom vremena na ideji kajkavskog kao potentnog i potpunog jezika predano su radili vrsni kajkavolozi: Ivan Kukuljević Sakcinski, Vatroslav Jagić, Stjepan Ivšić, Franjo Fancev, Ferdo Šišić, Branko Vodnik, Milivoj Šrepel, Jože Skok, Josip Vončina, Božidar Finka, Antun Šojat, Olga Šojat, Stjepko Težak, Alojz Jembrih, Zvonimir Bartolić, Mijo Lončarić, Stjepan Hranjec, Marica Čunčić, Anita Celinić, Ivo Kalinski, Mira Menac, Tomislav Prpić, Barbara Štebih Golub, Đuro Blažeka, Bojana Schubert, Anđela Frančić... i mnogi drugi.

1.2. Karakteristike kajkavskog narječja

Upitna zamjenica najprepoznatljivija je oznaka narječja, pa tako i kajkavskog (kaj, kej, koj, kuj, ke). Razlikovnost postoji na svim razinama (gramatičkoj, sintaktičkoj, leksičkoj, stilističkoj), no navodimo (proizvoljni) probir uglavnom relativno poznatijih.

Osnovne su značajke govora kajkavskoga narječja po enciklopedijskim naznakama, između mnogih, su: otvorenost, zatvorenost ili diftongacija samoglasnika u mnogim govorima /.../ Dočetni glas l na kraju riječi i na kraju sloga tipično ostaje nepromijenjen (*rekel*, *dal*; *poldan*), kao i suglasnička skupina *čr* (*črv*, *črn*).

Stare suglasničke skupine *skj* i *stj* te *sk* + *e***,** *i* daju *šč* (*spravišče*,*proščenje*), a ima i govora u kojima je došlo do promjene *šč* > *š* **(***dvoriše*). U kajkavštini dolazi do depalatalizacije glasova *lj* (*prijatel*) i *nj* (*vankuš*) ili je *nj* zamijenjen s *jn* (*kojn*). Stari palatalni *r'* čuva se uz *j* (*zorja*). Praslavenski prijedlog *vъ* te prefiksi *vъ-* i *vъz-* dali su *v-* kao i stari prijedlog *vъ* te prefiksi *vь-* i *vьz-* (*v kmici*, *vzeti*). Najveći broj kajkavskih govora nema razliku između *č* i *ć*, nego su oba glasa zamijenjena jednim, tzv. srednjim *č* (*noč***,** *čelo*); zvučni suglasnici na kraju se riječi obezvučuju (*krf* 'krv', *mlat* 'mlad').

Kajkavski govori u znatnom dijelu imaju tornaglasni sustav: čuvaju akut, uz dva silazna naglaska.

Kajkavski govori čuvaju stare nastavke u sklonidbi, a karakterizira ih i nepostojanje oblika za vokativ (*Kaj delaš, moj pijatel?*). Budućnost se izriče svršenim oblikom prezenta glagola *biti* i glagolskim pridjevom

radnim ili prezentom svršenih glagola *(budem*/*bum*/*bom videl; dojdem zutra)*. Za sve kajkavce karakteristična je česta upotreba deminutiva i hipokoristika (*tatek*, *mamek*, *sirek*, *mleko – mlekeco*, *Jožek).* Leksik govora kajkavskoga narječja obilježava velik broj germanizama i hungarizama (*furt*, *štomfa*, *putar*; *hasen, beteg*, *varaš*).

1.3. Prostor, geografski limesi

Govori kajkavskoga narječja znakovni su sustav priopćavanja na prostoru današnje sjeverozapadne Hrvatske, preciznije u Zagrebačkoj, Krapinsko-zagorskoj, Varaždinskoj i Međimurskoj županiji, u većem dijelu Koprivničko-križevačke županije, u pojedinim dijelovima Sisačko-moslavačke, Karlovačke i Bjelovarsko-bilogorske županije i u dijelu Gorskoga kotara. Taj je prostor većinom područje triju povijesnih županija građanske Hrvatske: Varaždinske, Zagrebačke i Bjelovarsko-križevačke. Još prije, u srednjemu vijeku, to je bio prostor zapadne Slavonije (u srednjovjekovnom opsegu toga pojma). Izvan Republike Hrvatske kajkavski su govori u uporabi u Mađarskoj, Slovačkoj oko Bratislave, gdje su se kajkavci naselili u 16. st. bježeći pred osmanlijskom vojskom te u srbijanskom i rumunjskom dijelu Banata (preuzeto s mrežnih stranica Hrvatske enciklopedije, https://enciklopedija.hr/clanak/kajkavsko-narjecje).

Granice goranskih govora nisu čvrste jer je to područje intenzivnoga kontakta kajkavskoga, čakavskoga i štokavskoga narječja

Po spoznajama i sumaciji informacija, do kojih je došao Mijo Lončarić, kajkavizirani govori s čakavskom osnovom (buzetska kajkavština) – spadaju u čakavsko narječje („najbolje ih je danas ubrajati u čakavsko narječja“, Lončarić 2019,162) jer nisu imali teritorijsku vezu s kajkavskim područjem i govorima, nego su organski prijelazni čakavsko-slovenski govori.

U Slavoniji neke jezične pojave ukazuju na to da su u prošlosti granični pojasi bili više kajkavski nego danas (elementi kajkavske akcentuacije uočljivi su u slavonskoj Podravini: Podgajci, Bele Stene, do D. Miholjca i Valpovo). Šire je područje srednjega toka Une u Bosni, kajkavsko-štokavsko-čakavska tromeđa, u povijesti također bilo izrazitije kajkavsko. Kajkavskih govora ima i izvan Hrvatske, u zemljama: Ma-

đarskoj, Sloveniji, Srbiji, Slovačkoj, Rumunjskoj, a ima kajkavaca i u novoj dijaspori, npr. u Sjedinjenim Američkim Državama i Australiji (Lončarić 2019).

2. Povijesni aspekti

2.1. Kajkavski u sustavu južnoslavenskog prajezika

Praslavenski jezik			
Južnoslavenska skupina JZ		Zapadnoslavenska	Istočnoslavenska
Južnoslavenski zapad (JZ)		Ji	
Zapadni dio južnoslavenskog jezika (zJZ)		iJZ	
slovenski	čakavski kajkavski šćakavski štokavski		
	srednjojužnoslavenski		

2.2. Grananje kajkavskoga narječja

Znanstveno dokazanim drži se da u razdoblju do 15. stoljeća kajkavsko narječje razvija većinu dijalekata koji postoje i danas. Na svoj je povijesno stečen i izgrađen slavenski supstrat tijekom postojanja naslojilo utjecaje drugih jezika, uključujući latinski, njemački i mađarski jezik, što je rezultiralo specifičnim jezičnim karakteristikama. Grananje na dijalekte događa se jezičnim inovacijama ili, suprotno, očuvanjem arhaičnih jezičnih osobina.

I. Sjeverozapadni govori: zagorsko-međimursko podnarječje – dijalekti: ① središnjozagorski ② samoborski ③ varaždinsko-ludbreški ④ međimurski ⑤ gornjosutlanski.

II. Jugozapadni govori: turopoljsko-posavsko podnarječje – dijalekti: ⑦ turopoljski ⑧ vukomeričko-pokuski ⑨ donjolonjski.

III. Istočni govori: križevačko-podravsko podnarječje – dijalekti: ⑩ sjevernomoslavački ⑪ gornjolonjski ⑫ glogovničko-bilogorski ⑬ podravski.

IV. Rubni govori: goransko-plješivičko podnarječje – dijalekti: ⑥ plješivičko-ozaljski ⑭ goranski. Izvan podnarječja: ⑮ donjosutlanski dijalekt. (Lončarić, 2019).

2.3. Problematika s nazivljem tijekom povijesti

Jedan od dugovremenih i vrlo ozbiljnih problema bio je neriješeno pitanje nazivlja. Čitanje starih rasprava i dokumenata može, bez dobre upućenosti u problematiku, dovesti do nerazumijevanja. Kod Habdelića, npr., sintagma u naslovu njegova rječnika (*Dikcionar ili reči slovenske*) „reči slovenske" znači hrvatske kajkavske (slovenski se nazivao kranjski), a rječnik se namjenjuje đacima „horvatskoga" (hrvatskoga štokavskoga) i „slovenskoga naroda" (hrvatskoga kajkavskoga jezika). Znanstveni pristup 19. st. je riješio problem uspostavom terminologije.

3. Tijek uporabe kroz vrijeme

3.1. Srednji vijek

Kad se govori o postojanju i primjeni, rijetko koji dokument ne navodi rečenicu da je „kajkavštinu kao jedan od pet osnovnih idioma srednjojužnoslavenskih dijasistema moguće prepoznati već u prvim zapisima iz 12. st." koju su, slijedeći Brozovićev autoritet, ponovili mnogi hrvatski lingvisti (Fancev, Lončarić, Skok). U ovom se pregledu velikim dijelom oslanjamo na knjigu *Kajkaviana Croatica – Hrvatska kajkavska riječ*[2] kao na autoritet i vrelo relevantnih podataka (i njihovih interpretacija) o kajkavštini u ranoj uporabi.[3] Prema spomenutom izvoru, u srednjem vijeku kajkavsko narječje bilo je glavno narječje u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, a koristilo se i u crkvenim i administrativnim dokumentima. „Iako nisu precizno utvrđeni sami počeci postojanja kajkavskoga jezika, slavisti smatraju da su najstarije kajkavske riječi s prijelaza 11. u 12. stoljeće, o čemu svjedoče glose pronađene između 273. i 274. lista u *Radonovoj Bibliji* pisanoj u 8. ili početkom 9. stoljeća latinskim jezikom. Biblija je u Zagreb donijeta u 11. stoljeću, gdje je bila do 1576. godine, a od tada se nalazi u Bečkoj nacionalnoj knjižnici.[4] Dostupni su i zapisi koji, bez sumnje, potvrđuju postojanje kajkavskoga jezika na početku 13. stoljeća. To su povelje ugarskih kraljeva

---

[2] Radi se o „katalog-monografiji velike izložbe koja je proglašena kulturnim događajem u Hrvatskoj 1996. godine. Glavni urednik tekstova 24 autora - istaknutih stručnjaka za kajkavsku književnu baštinu bio je Alojz Jembrih." (preuzeto s https://dbhz.hr/nakladnistvo/Izdavačka djelatnost Družbe "Braća Hrvatskoga Zmaja" od obnove 1990. do danas *(iz prigodne publikacije Družba "Braća Hrvatskoga Zmaja", Zagreb 2012., 29-30)*

[3] Važne informacije sakupila je Alemka Hihalić Hubak u diplomskom radu, koji se pokazao vjerodostojnim u informativnom smislu, a posebna je mu prednost dostupnost.

[4] Jembrih, Alojz. Počeci kajkavske pisane i tiskane riječi. // *Kajkaviana croatica: Hrvatska kajkavska riječ* / glavni i odgovorni urednik Alojz Jembrih. Zagreb: Družba Braća hrvatskoga zmaja: Muzej za umjetnost i obrt; Donja Stubica: Kajkaviana, 1996. Str. 17. ; prema Mihalić Hubek.

Andrije II i Bele IV u kojima se, iako je latinski bio jezik države i crkve, neki geografski nazivi navode onako kako su se izgovarali u narodu, tj. kajkavski, što je dokaz da su na ovim prostorima živjeli kajkavci i da se tada kajkavski jezik koristio u administrativne svrhe.[5]

U 13. i 14. stoljeću kajkavski se koristio i u zagrebačkoj katedralnoj školi. Dokaz tome su, na marginama udžbenika pisanih uglavnom latinskim jezikom, pronađene bilješke profesora i učenika zapisane na kajkavskom." (Mihalić Hubak 2024, 17-18).

Bogata produkcija zabilježena je u kasnije nastalim pjesmaricama i zbornicima, duhovnim i svjetovnim, rukopisnim i tiskanim, nastalim od 16. do 19.st.

3.2. Novi vijek (16. – 19. st.)

Kajkavska književnost u kontinentalnom dijelu Hrvatske produktivna je do ilirske reforme i prihvaćanja štokavskoga jezika kao književnoga standarda. U starijoj kajkavskoj književnosti prevladavaju nabožne teme, a pisci i prepisivači najčešće su redovnici isusovačkoga, pavlinskoga ili franjevačkoga reda; u manjoj mjeri plemići i građani. Tematiziraju se i suvremeni događaji, npr. ratovi s Turcima, seljačka buna 1573., urota zrinsko-frankopanska i dr. Na nastanak književnosti utjecali su i reformacija i protureformacija (važnost školovanja i čitanja). Grafija se temelji na mađarskoj, te se kroz tri stoljeća uglavnom nije mijenjala.

U to vrijeme službeni je jezik u kontinentalnoj Hrvatskoj bio latinski, dok su viši slojevi upotrebljavali njemački i u manjoj mjeri mađarski, pa javljanje književnosti na kajkavskom jeziku pokazuje poseban odnos pisaca prema svom narodu. Kajkavski tekstovi u 15. stoljeću upisani su u tri glagoljska zbornika: Vinodolski, Petrisov te Kolunićev.

Navodimo izuzetno važan tekst koji je Laszlo Hadrovics, povjesničar, hungarolog i kroatist, 1988. godine našao u knjizi pisanoj latinskim, *Postilla Guilermi super Epistolas et euangelia de tempore et*

[5] Na primjer, u povelji Andrije II. iz 1209. godine pisanoj latinskim jezikom, mogu se pronaći oblici kajkavskih naziva poput Bistra, Dubiza, Bystriza, Globoucez (selo Globočec pokraj Marije Bistrice), Plesiwza i još niz drugih.

sanctis, rukom zabilježenu kajkavsku pjesmu s latinskim naslovom: *Cantio optima*, koja počinje riječima *Zdravo budi božje telo*.[6] To je, prema Hadrovicsu, „jedna od najstarijih kajkavskih crkvenih pjesama, a možda i najstarija". (Hadrivcs 1988, 443).[7]

Administrativnu uporabu kajkavštine svjedoče rukopis na kajkavskom iz 1561. godine *Pravila ceha tkalaca u Varaždinu,* koji se čuva u Državnom arhivu u Varaždinu, kao i zapisi u *Zapisnicima gradskog poglavarstva slobodnoga i kraljevskog grada Varaždina* iz 15. i 16. stoljeća, koje je s njemačkog preveo varaždinski sudac i *notarius civitatis* Blaž Škrinjarić. Također su sačuvani krapinski sudski zapisnici iz 1574. pisani na latinskom i kajkavskom (prema Mihalić Hubak 2024).

Od polovice 16. stoljeća do preporoda (30-e god 19. st.), na kajkavskom književnom jeziku, latiničkim slovopisom napisana su mnoga djela: pravna (Ivan Pergošić: *Decretum*, Nedelišće, 1574.), kroničarska (Antun Vramec: *Kronika,* Nedelišće*,* 1578.), vjerska (Nikola Krajače-

---

[6] U modernoj transkripciji pjesma glasi ovako: *„Cantio optima // Zdravo budi, božje telo, / od Svetoga Du[h]a dano / i naročeno / od device Marije, / po Gabriele arkanđelje / Marije nazveščeno. // [T]ebe Ižaijaš profeta / prorokuval je po / Du[h]a milosti. // O blaženo božje telo, / ti si vekivečni Bog / ke se alduješ na oltari / ot farara tvoje smrti / na spomenjenje. // O nebeska velika svetlost, /paradižomski plemeniti sad, deve Marije blažen sin, / Ježuš Krištuš, presveti nam / naše pameti. // To je te kruh anđelski / ke se je od Marije porodil. / Vola što te ne veruje skvarjen bo, / od nebeskoga orsaga zaprt bo. // Čista devica Marija, / mati božja milostivna, / Svetoga Tro[j]stva jedina si ruža rumena, / moli za nas na denešni den."*

[7] *Postilia Guillermi super Epistolas et euangelia de tempore et de Sanctis*, unutar kojeg je zapisana pjesma, dio je knjige, zbornika, koji je „izdan u Bazelu, a iz bibliografskih priručnika poznato da je naš zbornik (s istim sadržajem i u istom obliku) između 1497. i 1502. godine bio pet puta štampan u Bazelu kod Furtera. Vremenski razmak između prvog i posljednjeg štampanja ne iznosi dakle više od pet godina, tako da mirne duše možemo naš zbornik lokalizirati oko 1500. godine. To je dakle najraniji datum poslije kojeg je naša pjesma mogla biti zapisana. Zapis sigurno nije tako star, ali on ipak zaslužuje pažnju jer će to biti jedna od najstarijih kajkavskih crkvenih pjesama, a možda i najstarija" (Hadrovics 1988, 443).

vić, Juraj Ratkaj Velikotaborski, Juraj Habdelić, Ivan Belostenec, Juraj Mulih), pjesnička (Ana Katarina Frankopan Zrinska), dramska (Tituš Brezovački).

Kajkavsko se narječje nastavilo razvijati frekventnom i raznofunkcionalnom uporabom, a utjecaj drugih jezika, posebno njemačkoga, bio je još izraženiji.

U 19. stoljeću, pojavom standardnoga hrvatskoga jezika temeljena na štokavskom narječju (1836.), kajkavsko narječje gubi svoju dominantnu ulogu u javnom životu. Tijekom preporoda (1835. – 1848.) djelovanje kajkavaca jako je intenzivno jer je to vrijeme žestokih rasprava o standardizaciji hrvatskoga jezika i nade da bi položaj standarda mogla zadobiti kajkavština.

Izuzetno mjesto pretpreporodnoga razdoblja je Tomaš Mikloušić, urednik i suradnik *Horvatskog kalendara* te nakladnik *Ztoletnog kolendara* (1819. god). Maksimilijan Vrhovac, zagrebački biskup, izabrao je Mikloušića da prevede Bibliju na hrvatski (kajkavski) jezik, a nakon njega posao je nastavio Mikloušićev rođak Ignac Kristijanović, jedan od posljednjih zagovornika kajkavskoga narječja kao temelja hrvatskoga književnoga jezika.

3.3. Suvremeno doba

Nakon ustanovljavanja zajedničkoga hrvatskoga jezika važnost kajkavštine opada.

Početkom 20. stoljeća, nakon duljega zatišja, kroz djelo Antuna Gustava Matoša, Frana Galovića, Dragutina Domjanića, Miroslava Krleže te Ivana Gorana Kovačića dolazi do kvalitativnoga intenziviranja kajkavske produkcije, tako da su djela ovih autora, odnosno njihov jezik, također obuhvaćeni pojmom književnoga jezika.

Danas se kajkavsko narječje uglavnom upotrebljava u ruralnim područjima sjeverozapadne Hrvatske, u svakodnevnoj komunikaciji i folkloru, ali i u književnosti i umjetnosti, vrlo obimnoj i podupiranoj institucionalno, najčešće regionalno, lokalno (festivali, natječaji...). Sedamdesetih godina 20. st., nakon nemalobrojnih prijekora zbog sentimentalnosti, konzervativnosti i zatvaranja u lokalne okvire, kajkavština

je uspješno progovorila u duhu poetike postmoderne. Stranicu o autorima koji trenutno stvaraju ne ćemo otvarati. Ima ih mnogo, no trebalo bi uspostaviti (koliko-toliko) objektivne kriterije da se ne potone u nabrajanje imena temeljeno na sasvim subjektivnim procjenama.

3.4. Koine

Posebna je tema u povijesti jezika Hrvatske pitanja pravopisa, kao i trajno nastojanje da se profilira jezik razumljiv i upotrebljiv za komunikaciju na tako jezično raznovrsnim prostorima, koje je rezultiralo miješanjem jezika, tj. stvaranjem hibridnoga jezika, koine. Takvim se varijantama poslužio, npr., već Pergošić (*Decretum* postoji u dvije kajkavske i jednoj nekajkavskoj ikavskoj verziji), protestanti također, a osobito Zrinski i njihov krug.

Već su glagoljaši u 15. stoljeću težili tomu da im djela budu razumljiva što većem broju ljudi, a kontaktne sinonime upotrebljavaju i pojedini predstavnici čakavskoga književno-jezičnoga tipa (Petar Zoranić i Brne Karnarutić). Doticaj narječja se najčešće ostvaruje u banalnim svakodnevnim situacijama, npr. prilikom trgovine, na feudalnim sudovima i ostalim javnim mjestima (Vončina, 1988, 192). Hibridni je jezik mogao funkcionirati jer su mnoge razlike između pisanih narječnih stilizacija bile takve da su se mogle zanemariti u neposrednom prijenosu obavijesti. Prvi koji je identificirao hibridni književni jezik bio je Vatroslav Jagić (Jagić, 1866, 381), a to je uspio uz djelo Petra Zrinskoga *Adrijanskoga mora sirena* iz 1660. godine, premda takav jezik postoji otprije. Na velikaškim posjedima Zrinskih i Frankopana dominiralo je čakavsko stanovništvo, ali pripadnici ozaljskoga kruga u 16. i 17. stoljeću se koriste jednim općim književnim jezikom koji možemo nazvati književni koine. Osnovica tom jeziku je trodijalekatna (čakavsko, kajkavsko i štokavsko narječje).

Jezik u spjevu Petra Zrinskoga, navodi Jagić, jezik je „mešovit i šarovit: niti je prava štokavština niti čakavština, a k tomu još ima primiešanih tragova kajkavskoga narječja“. Isto se potvrdilo dok je proučavao Frankopanovo djelo, zbog čega je ustanovio da je trajanje hibridnoga jezika bilo jako kratko, prema njegovu mišljenju, treća četvrtina 17. stoljeća. Franjo Bučar koji je analizirao hrvatsku protestantsku književ-

nost, dolazi do zaključka da je takav jezik korišten stotinu godina prije pojave Zrinskih i Frankopana (Vončina, 1988, 192).

Osnovna obilježja hibridnog književno-jezičnoga tipa su:

1. težnja, prvo spontana pa namjerna, da se stvori jedinstven jezik: temeljno narječje + dodatno narječje
2. utjecaj drugoga narječja nije isključivo stilističkoga karaktera, nego su jezična obilježja svih narječja jednako zastupljena
3. jasna je tendencija hibridnoga književno-jezičnoga tipa da tekstovi budu razumljiviji i pristupačniji što većem dijelu nacionalnoga prostora s naglaskom na leksički plan (uporaba kontaktnih sinonima).

O rezistentnosti i utemeljenosti takve ideje na stvarnim potrebama svjedoči i utemeljenje pjesničke manifestacije „Croatia rediviva ča-kajšto, baštinski dani", koja od 1991. okuplja pjesnike svih hrvatskih narječja, a održava se u Selcima, rodnom mjestu utemeljitelja – pjesnika, liječnika i diplomata Drage Štambuka. Utemeljio ju je na ideji „trojstvenosti i koineizacije hrvatskoga jezika", kao izraza hrvatskoga jezičnoga zajedništva. Upisana je na „Listu nematerijalne baštine" 2019. godine.[8]

4. Znanstveni pristup

Izričitije raspravljanje o kajkavštini započinje u 17. st., kad nastaju prva leksikografska djela, na osnovi kojih kajkavski stječe status književnoga jezika.

Tijekom 18. st. nastaju prve gramatike.

[8] „Vizija udružena s osobnom ustrajnošću, nakon niza godina zaustavljanja prijedloga i čekanja, konačno je Rješenjem Ministarstva kulture RH 29. studenoga 2019. proglašena kulturnim dobrom i stavljena na Nacionalu listu zaštićene nematerijalne baštine. Obrazloženje u Rješenju jest sljedeće: 'Hrvatski jezik ima tri stilizacije ili narječja: čakavsko, kajkavsko i štokavsko. Nazive su dobili prema upitnim zamjenicama ča, kaj odnosno što. U štokavskome se zamjenica pojavljuje kao što (ali i šta), u kajkavskome kaj (ali i kej, koj, kuj, ke), a u čakavskome ča (ali i ća, ca, če, čo, co).'" Štambuk, iz „Rješenja" o proglašenju inicijative Što-kaj-ča nematerijalnom kulturnom baštinom.

Povijest slavenistike doživljava razvoj s Josefom Dobrovskim (1753. – 1829.), utemeljiteljem poredbenoga proučavanja slavenskih jezikâ i književnosti. Stvara se terminologija i razmatraju odnosi među slavenskim jezicima. Jedan od problema bilo je razgraničenje, posebno kajkavskoga i slovenskoga.[9] U posljednjoj četvrti stoljeća nastaju prvi dijalektološki radovi koji se bave opisom suvremenih kajk govora i znanstveno utemeljenim pozicioniranjem kajkavštine u sustav slavenskih jezika.

U 19. st. u Hrvatskoj se uvodi zajednički standardni jezik, u duhu vremena (geslo: nema nacije bez jezika), kojem je osnova novoštokavski.

Od 1948. godine hrvatski se jezik sustavno izučava u Zavodu za hrvatski jezik Hrvatskoga filološkoga instituta.[10]

---

[9] Naznačimo nekoliko teorija: Franjo Miklošić smatra da su samo čakavci Hrvati, kajkavski je slovenski; Milan Rešetar – kajk je „miješani" dijalekt; Jagić – kajk je „sredina između slov i hrv", ali ulazi u krug hrvatskih jezika. Aleksandar Belić – kajkavski nikad nije bio jedinstven, ima slov, čak i štok osnovu. Franc Ramovš – kajk genetski pripada slovenskom, ali je već u 10. st., zbog političkih razloga, došao u hrvatsku jezičnu sferu. Zvonimir Junković – kajkavski je otpočetka dio hrvatskoga jezika.

[10] Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje osnovan je 1. veljače 1948. godine kao Odsjek za jezik Instituta za jezik i književnost JAZU-a (danas HAZU) s temeljnim zadatkom završavanja velikog *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1882. –1976.), koji je izišao u 23 knjige enciklopedijskoga formata s po 960 stranica (osim posljednjeg sveska koji ima 700-tinjak stranica), a obuhvaća oko 300.000 riječi. Naime, nakon smrti Tome Maretića 1938. godine nastala je 10-godišnja stanka, koja je prekinuta osnivanjem zasebne *radne jedinice* Instituta za jezik i književnost JAZU s predstojnikom Antunom Barcem. Voditelj posebnoga Odsjeka za jezik Instituta bio je Stjepan Musulin, a iz Odsjeka za jezik nastat će današnji Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. U više od 65 godina svojega postojanja Institut je u više navrata mijenjao ime i ustroj, ali nikada se nije odricao svoje temeljne zadaće – skrbi o hrvatskom jeziku i očuvanju hrvatskoga jezičnoga identiteta. /Od 1973. do 1977. godine Institut vodi Božidar Finka, a to je razdoblje u kojem je Institut odvojen od JAZU-a i djeluje relativno samostalno. Razgranava se raznolika jezikoslovna djelatnost, ponajprije

4.1. Gramatikografija

4.1.1. Ivan Vitković: Autor prve kajkavske gramatike (slovnice) *Gründe der Croatischen Sprache zum Nutzen der deütschen Jugend,* (nastala u Zagrebu 1779.) je Ivan Vitković (1738. – 1790.), učitelj na isusovačkom kolegiju u Zagrebu. Slovnica je ostala u rukopisu pa se u literaturi obično spominje tek na razini bilješke. Kako nije tiskana, nije bitno utjecala na razvoj kajkavskoga književnoga jezika, ali jest na kasnije kajkavske gramatičare, osobito na Ignaca Kristijanovića.

4.1.2 Ignacije Szentmártony: Iako na naslovnici nije navedeno ime autora druge, prve tiskane kajkavske gramatike (*Einleitung zur kroatischen Sprachlehre für Deutsche*, Varaždin, 1783.), u slavistici postoji suglasnost da je njezinim autorom Ignacije (1743. – 1806.), isusovac, rođen u Međimurju u hrvatskoj plemićkoj obitelji. U Grazu je završio studij filozofije i teologije. Nakon ukinuća isusovačkoga reda predavao je u gimnazijama u Varaždinu i Zagrebu. Od 1784. godine bio je župnik u Belici (Međimurje). Godine 1788. postao je podarhiđakon legradskoga crkvenoga kotara, a od 1802. godine do smrti bio je župnik u međimurskoj Subotici. (Schubert 2018).

Prijevod ove slovnice (s njemačkog) i pretisak objavio je Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje 2014. godine, a izradila ga je dr. sc. Barbara Štebih Golub.

4.1.3. Franz Kornig (? – 1807.) autor je druge tiskane kajkavske slovnice (*Kroatische Sprachlehre oder Anweisung für Deutsche die kroatische Sprache in kurzer Zeit gründlich zu erlernen*, /*Horvatska gramatika ili uputa Nijemcima kako da u kratkom vremenu temeljito nauče horvatski jezik s dodanim razgovorima i različitim vježbama,* 1795.). Pretpostavlja se da postoji starije izdanje, iz 1790., ali je po-

---

leksikografska (dovršava se Skokov Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, započinje rad na *Rječniku hrvatskoga kajkavskog književnog jezika* (I. svezak tiskan 1984.) /...// Godine 2023. Ministarstvo znanosti i obrazovanja na prijedlog Ravnateljstva i uz suglasnost Znanstvenoga i Upravnoga vijeća usvojilo je odluku o preimenovanju Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje u Institut za hrvatski jezik.

datak dvojben. Slovnica je 2015. prevedena na inicijativu Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, autorica je prijevoda kajkavologinja Barbara Štebih Golub (Schubert 2018).

4.1.4. Josip Ernest Matijević, u Zagrebu 1810. objavljuje prerađenu i proširenu Kornigovu slovnicu pod naslovom *Horvatzka Grammatika oder kroatische Sprachlehre*.[11]

4.1.5. Ignac Kristijanović (1796. – 1884.) autor je posljednje kajkavske slovnice *Grammatik der kroatischen Mundart,* objavljena je u Zagrebu 1837. godine. Kristijanovićeva slovnica je „zakašnjeli romantičarski pokušajem opisa kajkavštine" koji je imao „najmanje (ili nimalo!) normativističkoga uspjeha" (D. Stolac, 1998, 178). Premda izlazi prekasno da bi utjecala na stvaranje norme književne kajkavštine, smatramo je značajnom jer je riječ o, s gramatikološkoga aspekta, najizgrađenijoj kajkavskoj gramatici. Autor se oslanjao na starije kajkavske slovnice i na gramatike slovenskih autora. Obuhvaća 260 stranica i sastoji se od rječničkoga dijela u užem smislu (kajkavsko-njemački i njemačko-kajkavski rječnik), rječnika kolokacija, poslovica, uzoraka razgovora, različitih priča i uzoraka pisama. (Štebih Golub, 2018, 127-151).

Kristijanović je jedna od najvažnijih osoba hrvatske književnosti na kajkavskom književnom jeziku u 19. stoljeću. Preveo je *Bibliju,* no taj prijevod nikada nije objavljen u cijelosti, nego se veći dio nalazi u rukopisu i nije dostupan javnosti. Kako bi se to ispravilo, dr. sc. Štebih Golub je pokrenula projekt „Rekonstrukcija Kristijanovićeve Biblije" čiji je cilj rekonstrukcija, transkripcija i javno dostupno objavljivanje digitalne verzije teksta biblijskoga prijevoda. („O projektu Rekonstruk-

[11] Autorica je i toga, kao i prijevodā prethodnih dviju kajkavskih slovnica (Szentmártonyjeve 1783./2014. i Kornigove 1795./2015.) te slijedne (Kristijanovićeve 1837./2012.) kajkavologinja Barbara Štebih Golub, a nakladnik Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Bojana Schubert, „Matijevićeva, kao četvrta po redu gramatika kajkavskoga književnog jezika", Prikaz knjige: Barbara Štebih Golub, Horvatska gramatika J. E. Matijevića, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2017. *Prikazi / Reviews*, 451-543 https://hrcak.srce.hr/file/318929

cija Kristijanovićeve Biblije“, Odjel za povijest hrvatskoga jezik, 2023. – 2025.).

4.2. Leksikografija

Najvažniji su stariji rječnici kajkavskoga jezika *Dictionar* Jurja Habdelića (Graz, 1670.), *Gazophylacium* Ivana Belostenca (objavljen postumno u Zagrebu 1740.), *Lexicon Latinum* Franje Sušnika i Andrije Jambrešića (Zagreb, 1742.), *Lexicon Latino-Illyricum* Pavla Ritera Vitezovića (rukopisni).

4.2.1. Juraj Habdelić (1609. – 1678.), kajkavski barokni pisac, leksikograf, nastavnik i propovjednik, autor je hrvatsko-latinskoga rječnika *Dictionar ili réchi szlovenszke z vexega ukup zebrane i red postaulyene... na pomoch napredka u diachkom navuku skolneh mladenczeu horvatszkoga i szlovenszkoga naroda* (kraće: *Dictionar ili reči slovenske,* Graz, 1670., pretisak Zagreb, 1989.). Rječnik je praktični školski priručnik namijenjen učenicima isusovačkih škola, s lijevom stranom do 13 000 riječi. Premda je rječnik ograničen uglavnom na hrvatsko kajkavsko jezično područje, važan je po tome što je prvi kajkavsko-latinski rječnik, kojim će se poslužiti i kasniji leksikografi (Belostenec i Jambrešić, kao i mnogi drugi).

4.2.2. Ivan Belostenec (1593. ili 1594. – 1675.), pjesnik, pisac propovijedi i leksikograf. Njegov latinsko-hrvatski i hrvatsko-latinski rječnik *Gazophylacium (Gazophylacium, seu Latino-Illyricorum onomatum aerarium I.* i *Gazophylacium Illyrico-Latinum II.)* poslije autorove je smrti ostao u rukopisu te je tiskan 1740. u Zagrebu. Rječnik u oba dijela sadrži oko 40 000 riječi. Belostenčeve se pjesme nisu sačuvale. Propovijedi su pisane jezikom koji, u skladu s književnojezičnim nazorom ozaljskoga kruga (oko Petra Zrinskoga), spaja osobine svih triju narječja: čakavskoga, kajkavskoga i štokavskoga. Po istim je načelima sastavljen i *Gazophylacium.*

Osim što je *Gazofilacium* na jednom mjestu skupio leksičko blago svih narječja pod zajedničkim nazivom *lingua Illyrica*, naznačio je i put prema jedinstvenom grafijskom sustavu, kakav će realizirati ilirizam.

4.2.3. Pavao Ritter Vitezović (1652. – 1713.) autor je dvodijelnoga rječnika (*Lexicon Latino-Illyricum* i *Illyrico-Latinum*), koji je ostao u

rukopisu do 2000. godine. Latinsko-hrvatski dio njegova rječnika, u koji je unosio riječi i izraze s cijeloga hrvatskoga jezičnoga prostora, iz čakavskoga, štokavskoga i kajkavskoga, ostao je u rukopisu, a hrvatsko-latinski se dio izgubio. Sadrži više od 34 000 riječi. Vitezović je jedan od ljudi koji vide i djeluju ispred svoga vremena. Shvatio je važnost uređenoga nacionalnoga jezika pa je (stoljeće i pol prije iliraca) ustabilio i uredio grafijski sustav (glas uvijek bilježi istim i samo jednim grafijskim znakom) na način koji su kasnije ozakonili ilirci.

Dr. sc. Nada Vajs i dr. sc. Zrnka Meštrović za tisak su priredile cijeli rukopis Vitezovićeva *Latinsko-hrvatskoga rječnik*a (u prvom su svesku objavile preslike rukopisa, godine 2000. (urednik/priređivač dr. sc. Bojan Marotti), drugi je kritički „preispis" suvremenom latinicom (2010), a treći je *Hrvatsko-latinski* (2009.). Izdavači/partneri u projektu: ArTresor naklada i Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje (Kovačec 2010, 123).

4.2.4. Sušnik – Jambrešić

Treći kajkavski, četverojezični rječnik (latinsko-hrvatsko-njemačko-mađarski) naslova *Lexicon latinum interpretatione illyrica, germanica et hungarica locuples*, kojemu su autori isusovci Andrija Jambrešić i Franjo Sušnik, sadrži oko 27 000 latinskih natuknica,a objavljen je u Zagrebu 1742. godine. Pretisak rječnika objavio je Zavod za hrvatski jezik, Zagreb, 1992. Pisan je za potrebe školstva, pastve, vojske i javnoga života, kao i Belostenčev rječnik, koji je objavljen samo dvije godine ranije. U rječniku se nalaze mnoge nekajkavske riječi, ali bez ikakvih posebnih naznaka. (stranice IHJJ).

4.2.5. Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnoga jezika, Zavod za hrvatski jezik

Zamisao o izradbi *Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* kao zasebna djela datira u Akademiji još od tridesetih godina prošloga stoljeća, jer u velikom Akademijinu rječniku u izboru građe za stvaranje leksikografskoga korpusa hrvatskoga jezika, pored štokavskih i čakavskih pisanih izvora, nisu bili obuhvaćeni i kajkavski. Zato je Leksikografski odbor Akademije na sjednici 2. travnja 1936. godine odlučio da „Akademija izda Rječnik kajkavskoga dijalekta kao zasebno djelo". Međutim, s pripremnim se radovima za izradbu rječnika zapo-

čelo tek mnogo kasnije, 1963. godine, na inicijativu Miroslava Krleže i Antuna Augustinčića (Finka, 2020, 109-110).

Godine 1984. izlazi 1. svezak *Rječnika*, a zadnji je objavljen (zasad) 14. svezak (*razboren – seļanec*) tiskan 2017. Svaki se svezak sastoji od 50 a. a., tj. 240 stranica; tri sveska čine jednu knjigu. E-format postavljen je 2021. godine.

Za stvaranje korpusa *Rječnika* izabrano je više od 400 kajkavskih izvora (više od 300 objavljenih, 38 rukopisnih djela i 43 izvora iz kajkavske književnosti 20. stoljeća). Među izvorima su svi poznati kajkavski rječnici: Habdelićev, Belostenčev, Sušnik-Jambrešićev… potom razni povijesno-pravni dokumenti, nabožno-duhovni, etičko-didaktički, popularno-znanstveni tekstovi, tekstovi određenih struka (medicina/veterina, matematika/aritmetika) te publicistička i literarna djela sve do *Balada* Miroslava Krleže.

Rad na rječnicima i u aktualno vrijeme donosi vrijedne rezultate, no o aktualnim događanjima ne govorimo ni u kojem segmentu pregleda.[12]

5. Književni prvenci

5.1. Najstariji zapisi

Kajkavska riječ kao književni izraz potvrđena je u glagoljičnim zbornicima.[13]

---

[12] Tomislav Lipljin - Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora, 2002., Đuro Blažeka u razdoblju od 2009. do 2025. objavio je, sa suradnicima, rječnike šest međimurskih govora, a trenutačno se radi na rječniku Nedelišća, čime će se pokriti cijelo područje međimurskoga dijalekta. Postoji i niz rječnika nastalih u okviru školskih aktivnosti ili kao radovi entuzijasta-amatera.

[13] Vidi: Eduard Hercigonja, „Kajkavski elementi u jeziku glagoljaške književnosti 15. i 16. stoljeća", u Croatica, IV., br. 5, Zagreb 1973.; Stjepan Damjanović, *Tragom hrvatskih glagoljaša*, Zagreb 1982. Vidi i: Antun Šojat, Kajkavsko narječje kao književni medij u starijem razdoblju hrvatske književnosti. U: *Jezični i umjetnički izraz na kajkavskom tlu*, zbornik referata na Znanstvenom simpoziju u Krapini, održanoga 8. rujna 1975., Krapina 1975., 8-14.

Eduard Hercigonja je ustanovio da je jedna trećina tekstova *Petrisova zbornika* iz 1468. pisana jezikom u kojem se čakavska (crkvenoslavenska) potka prepleće s fonetskim, morfološkim i leksičkim kajkavizmima. Ista pojava obilježava jezik i nekih drugih zbornika od 15. do 16. stoljeća: *Vinodolskog*, *Kolunićeva*, *Žgombićeva*, *Grškovićeva*...

Petrisov zbornik (1468., Ozaljski glagoljaški krug) sadrži ovu znamenitu rečenicu, koja je istodobno štokavska, kajkavska i čakavska: I reku jemu anjeli vražji ki ga budu držali: *čto* se žalostiš ubogi človeče, i *kai* se mećeš i *zač* trepećeš.[14]

5.2. Zbornici: rukopisni i tiskani

Kajkavska poezija, i duhovna i svjetovna, velikim je dijelom tijekom 16., 17., i 18. st., upisana u zbornike, pjesmarice te, u manjoj mjeri, u iznimno popularne kalendare, koji su bili jedina tiskovina dostupna najvećem dijelu puka 17., 18, pa sve do 70-tih godina 19. stoljeća. Jedan od najvažnijih, *Stoljetni kalendar* Tomaša Miklaušića iz 1819., spomenut je ranije.

Najstarija tiskana zbirka duhovnih pjesama je iznimno popularna *Cithara octochorda* (prvi put tiskana 1701., uz dva ponovljena izdanja iz 1723. i 1757. godine).

Pjesmarice sadrže u najvećoj mjeri pjesme duhovnoga karaktera, od kojih su neke prijevodi s latinskoga i drugih jezika, ali i svjetovnoga karaktera, među kojima neke tematiziraju i aktualne povijesne i političke događaje.

Olga Šojat ovako je sažela svoje iskustvo stare kajkavske poezije: „Kajkavska poezija kao cjelina nije dosegla vrijednost poetskih ostvarenja dubrovačko-dalmatinske hrvatske književnosti. Ali, kajkavska poezija ima svoja karakteristična obilježja, ona je svojevrsna, u njoj ima prijevoda ali i mnogo originalnih tvorevina, pa je kao takva u sklopu cjelokupne hrvatske književnosti i značajna i zanimljiva. Velik broj zasad još malo poznatih sačuvanih tekstova te poezije, svjetovne i na-

[14] Navodimo još nekoliko primjera takve prakse: ...a glas tvoj vele *potulen* [žalostan]..., ...jedni mudri a drugi *nori*..., ...sin *nor* pečali mat'r svoju... ako se budeš drugom *špotal* [grditi] – *pošpotan* budeši [bit ćeš ogrđen].

božne, odlikuje se bogatstvom izraza i jednostavnošću, životnom filozofijom i iskrenom nabožnosti, nježnošću i podrugljivošću, sjetom i šalom. Mnoge pjesme zrače osebujnom ljepotom…“ (Šojat, 1977a, 191).

Zvonar pak je izrazito pozitivna stava spram kajkavske književnosti. Navodi kako su ih „sastavljali za ono vrijeme natprosječno obrazovani ljudi koji su vladali latinskim, njemačkim, mađarskim, a na više se mjesta koriste i drugim zapadnoslavenskim jezicima“ te da nam „jedino te pjesmarice otkrivaju bogatstvo i duhovne i svjetovne barokne srednjoeuropske poezije na svoj način prenesene i na kajkavski govorni prostor.“ (Zvonar, 2023, 23).

Spomenimo jednu od njih.

Prekomurska pjesmarica (Martjanska) datirana oko 1593. godine, smatra se jednim od najstarijih sačuvanih rukopisnih zbornika kajkavskih pjesama. Zanimljiva nam je jer u njoj nalazimo informacije (i povode za pretpostavke) o najstarijim kajkavskim pjesmama. Neke od njih su potpisane i datirane.[15] Ovo implicira da su neki od tekstova u zbirci stariji od samoga rukopisa, vjerojatno nastali u prvoj polovici 16. stoljeća.

Najstariji tekst u toj pjesmarici je božićna popijevka *Narodil se je kralj nebeski...* Neki povjesničari (F. Šišić) i povjesničari književnosti (V. Štefanić) nastanak te pjesme stavljaju u 13. stoljeće, tumačeći to činjenicom što jedino hrvatska povijest poznaje instituciju mladoga (mlađega) kralja i što se u Hrvatskoj nova godina sve do kraja 13. stoljeća računala od Božića (od 25. prosinca).[16]

Narodil se je kralj nebeski, koga nazvesti šereg anđelski. Na mladom leti veselimo se, mladoga kralja mi molimo. Njemu je ime zveličitel, koga svedoči Anđel Gabriel. Dalje se detaljno opisuje što znači Isusovo (ovdje Emanuelovo) rođenje za čitavo čovječanstvo, nakon čega slijedi završetak: *Zato hvalimo vsi oca Boga ino dičimo sina njegova. I s njim*

[15] „To pesem spravil, lepo je zvršil Andreas Šajtić vu dobroj voli, Po Kristuševom na sveit rođenju jezero pet stou trideset v štrtom.”, što je najstariji zapis autorstva, ili bar zapisivanja, u panonskom prostoru. Zvonar, 2020, 71.

[16] „Računanje je nove godine od Božića u Hrvatskoj prestalo smrću posljednjeg Arpadovića Andrije III. (1265. – 1301.)”, Zvonar, 2023, 30.

na vkup Duha svetoga, to sveto Trojstvo jednoga Boga. Na mladom leti veselimo se, mladoga kralja mi molimo. Amen. (Br. 50, rukopis str. 160. – 161.) (Zvonar, 2023, 30).

5.3. Pergošić, *Decretum*, 1574. (Jembrih, KAJ br. 1-2, 2025)

Do 1967. godine u stručnoj se je literaturi spominjalo da je prvo tiskano kajkavsko djelo 1560. Katarine rođ. Frankopan Zrinske, supruge Nikole IV. Zrinskoga pod naslovom *Molitvene knjižice*, za koje se navodilo da su zagubljene. Prepoznato je da je to zapravo molitvenik koji je za Katarinu Zrinsku priredio Nikola Dešić, a ona ga je dala tiskati u Padovi 1560.[17] Našao ga je Šime Jurić u franjevačkoj knjižnici na Trsatu, pod naslovom „Raj duše," (Milan Ratković, *Vjesnik*, XXVII., br. 7393, od 17. rujna 1967., 10). Olga Šojat je primijetila: „Kako je *Raj duše* pisan čakavsko-štokavskom jezičnom mješavinom u kojoj znatno pretežu čakavski elementi, a i pravopis koji se potpuno razlikuje od kajkavskoga, taj molitvenik treba ubrojiti u djela čakavskoga jezičnoga područja. Time otpada pretpostavka da je to prvo tiskano djelo *kajkavske* književnosti."[18]

Već je Franjo Fancev 1925. pisao da „najstariji sačuvani spomenici kajkavske književne narodne pismenosti idu u drugu polovinu 16. vijeka. To su prijevod Ivana Pergošićeva Verbecijeva *Decretuma* (Nedelišće, 1574.), Vramčeva *Kronika* (Ljubljana, 1578.) i Vramčeva *Postila* (Varaždin, 1586.).[19]

Jedan od najboljih poznavatelja Pergošića i njegova djela, Alojz Jembrih, sumira: „Kad je riječ o prvoj kajkavskoj tiskanoj knjizi, onda je to Pergošićev prijevod 'Decretuma koteroga je Ištvan Werbewczi dijački popisal, a od Ivanuša Pergošiča na slovjenski jezik obernjen', kako je to i u naslovu izričito navedeno. /.../ Pergošićev je prijevod Decretuma – u Nedelišću 1574. – tiskao putujući tiskar Rudolf Hoffhalter,

---

[17] Olga Šojat o toj je knjižici pisala u časopisu *Forum*, br. 7-8, Zagreb 1974., 118-122.

[18] Šojat, nav. dj., 121.

[19] Franjo Fancev, O najstarijem bogoslužju u Posavskoj Hrvatskoj. U: *Zbornik kralja Tomislava u spomen tisućgodišnjice hrvatskoga kraljevstva*, Posebna djela JAZU, knj. XVII, Zagreb 1925., 509-553, odnosno 543.

kojega je iz Donje Lendave pozvao Juraj Zrinski. Decretum je trebao poslužiti reguliranju pravnih odnosa između vladara i plemstva. /.../ Dakle, prva tiskana kajkavska knjiga Decretum (Tripartitum) predstavlja doista pravni zakonik koji je bio na snazi sve do sredine 19. stoljeća i u Hrvatskoj. S jezikoslovnoga gledišta Decretum još uvijek zaokuplja interes jezikoslovca, pogotovu zbog činjenice što je jezik u njemu mješovit (neujednačen). Pisan s trima jezičnima slojevima: I. kajkavski (više kajkavski), II. štokavsko ikavski/čakavski i III. kajkavski (manje kajkavski).” (Jembrih, 2025, 63-64).

5.4. Pjesme Ane Katarine Zrinski

Sredinom 1980-ih otkrivena je pjesmarica za koju se pretpostavlja da je bila vlasništvo Ane Katarine Zrinski (1625. – 1673.) te da se u njoj nalaze pjesme koje je ona napisala. Pjesmarica je nedavno napokon objavljena (*Pjesmarica Ane Katarine Zrinske*, prir. J. Bratulić, Zagreb: Matica hrvatska, 2014.), čime je omogućeno njezino svestrano istraživanje koje je i prije objavljivanja započeo Ivan Zvonar (2006.). Zvonar zaključuje da se Katarini može pripisati 31 pjesma. (Dukić i Lukec, 2017, 277). Premda nije opisana kajkavskim nego koine (jezik koji Vončina naziva jezikom Ozaljskoga kruga) s čakavskom osnovom, ali i prisutnošću kajkavskoga i štokavskoga, zbog vezanosti uz kajkavsko područje (Čakovec je to vremena rezidencija obitelji Zrinski), spominjemo je u ovom kontekstu.

6. Udruge i institucije s programom skrbi o kajkavštini

Na kajkavskom području djeluje mnogo amaterskih, volonterskih i institucionalno profiliranih udruga i društava od kojih spominjemo nekoliko (možda) agilnijih i vidljivijih (Muži zagorskoga srca, posebice naglašavamo njihov znanstveni skup Kajkavski u povijesnom i sadašnjem obzoru, koji se svakogodišnje održava u Krapini, udruga djeluje od 1994.), e-portal Trnac, Udruga Ivana Perkovca za očuvanje kajkavske ikavice i promicanje zavičajne kulturne baštine, Zagrebačka županija, općina Brdovec; niz festivala i pjesničkih natječaja: Krapina,

Bedekovčina, Poznanovec, Zelina, Zagreb…). Pozornost dajemo institucijama dugovremena trajanja i vrlo promišljeno profilirana programa rada i znatnih rezultata.

6.1. Časopis KAJ

Od 1968. godine – kad ga je kao (književno)povijesni i stvaralački projekt (i ostvarenje Krležine želje) pokrenuo književnik i filmski scenarist Stjepan Draganić – časopis *Kaj* bavi se slojevitim semantičkim poljem svojega imena – kaj – cjelovitom jezičnom, umjetničkom i kulturno-povijesnom podlogom sveukupnoga hrvatskokajkavskoga govornoga područja kao temeljima nacionalne kulture i znanosti. Jezik materinski, kajkavski, osnovnim je sadržajem i poticajem časopisa, i to kao: jezik izgrađene višestoljetne književne (i znanstvene, administrativne...) tradicije; materinski jezik brojnih, bogatih i živih zavičajnih idioma više od milijun izvornih govornika; stvaralački jezik suvremene (postmoderne) kajkavske književnosti. Uz opsežan filološki tematski krug – slijedeći strukovnu, žanrovsku i rubričnu raznolikost (u skladu sa zemljopisnom raznolikošću i opsežnošću hrvatske kajkavske govorne podloge) – Kajev značajan korpus čine povijesnoumjetnički temati, osobito tekstovi o sakralnoj graditeljskoj baštini svih kajkavskih krajeva, arhitektonsko-urbanistički opisi burgova, dvoraca, tradicijske arhitekture i povijesnoumjetničkih znamenitosti Zagreba... Njegov časopisni i tematski profil najbolje oprimjeruju nazivi rubrika: Suvremena kajkavska književnost, Književno-jezične korelacije, Dječja kajkavska književnost, Kajkaviana danas, Iz hrvatske (staro)kajkavske baštine, Kajkavski prijevodi, Jezičnica kajkaviana, Graditeljsko nasljeđe, vrtna arhitektura, Plemstvo i svećenstvo u hrvatskoj povijesti i kulturi, Tradicijska kultura, Povijesne teme, Likovne teme, Glazba, folklor, običaji, Ljudi i krajevi – duhovni krajobraz, Kaj & ča, Hrvati kajkavci u iseljeništvu, Kronika kajkaviana, Ogledi, osvrti, prikazi... /.../ *Kaj* – jedini periodik ukupnosti kajkavskoga govornoga područja – često je bio prvi i jedini kulturološki znak o kontinuitetu kajkavske književnosti, stanju duha i jezika u povijesti i suvremenosti kajkavskih krajeva. (Preuzeto s mrežnih stranica https://kaj-spravisce.hr/casopis-kaj/, Božica Pažur).

6.2. Kajkavsko spravišče – društvo za širenje i unaprjeđivanje znanosti i umjetnosti – višestrukovna je kulturno-znanstvena udruga 260-ak uglednih znanstvenika i umjetnika, promicatelja kajkavske i ukupne hrvatske kulture – nastala 1974. iz KUD-a „Ksaver Šandor Gjalski" (utemeljenoga 1973. godine).

S nadregionalnom koncepcijom, te saborskim izvaninstitucionalnim djelovanjem (*spravišče* = sabor), u desetak stalnih programa godišnje – upućena je na cjelokupno i opsežno (povijesno-kulturno i zemljopisno) kajkavsko govorno područje Republike Hrvatske /.../ Uz afirmaciju kulturoloških vrjednota s cijeloga kajkavskoga područja u trajnim programima – među kojima, najplodnije, redovite nakladničke djelatnosti /.../ značajan mu je koncept povezivanja hrv. kulturnoga prostora kreativnim dosezima *kaj-ča-što* jezične zbilje, kao nedovoljno isticanim bogatstvom hrv. književnosti i kulture, i to u programima: *Hrvatski književni putopis* (i natječaju za putopis od 2007.), te *Kaj & ča: prožimanja i perspektive* (od 2001. i nastavku suradnje s Čakavskim saborom). *Tribina* Kajkavskoga spravišča kontinuirano se (od 1994.) i interdisciplinarno bavi ukupnim položajem fenomena *kajkaviane.* Posebnost *Jezičnice kajkaviane* – filološkoga programa izvaninstitucionalnoga tipa (započetoga još 2000. i 2003. g.) – jesu četiri natječaja suvremene afirmacije književnih žanrova, te živih kajk. govora (za kratku kajkavsku prozu, kajkavske i čakavske literarne radove učenika srednjih škola RH, za dijalektološki opis i istraživanja…) – potičući i mladenačku kreativnost, razvijanje pismenosti i jezične kulture.

U kulturnoj javnosti, djelima vodećih suvremenih likovnih umjetnika, osobito se isprofilirala izložbeno-likovna djelatnost Galerije *Kaj.*

Od 1975. *Kajkavsko spravišče* nakladnik je (međunarodni nakladnički broj 6056) časopisu za književnost, umjetnost, kulturu *Kaj* (koji redovito izlazi u Zagrebu od 1968.), te brojnim književnim i povijesnoumjetničkim izdanjima u više biblioteka. *(*Božica Pažur, preuzeto s mrežnih stranica, https://kaj-spravisce.hr/o-nama/).

Literatura (navedeni su paralelno knjižni i internetski izvori)

Bog dej! Kajkavskomu narodu slobode, by Admin,https://kajkavski-jezik.eu/#.

Brozović, Dalibor, „O rekonstrukciji predmigracionog mozaika hrvatskosrpskih dijalekata", *Filologija* 4, Zagreb 1963., 45-56.

Celinić, Anita, *Kajkavsko narječje* / Kajkavian HDZ 24 (2020), 1–37); https://hrcak.srce.hr/file/36004

Damir Dukić, Jasmina Lukec, „Pjesme Ane Katarine Zrinski – poetika *i* kontekst"; *Croatica : Journal for Croatian Language, Literature and Culture*, Vol. 41 No. 61, 2017. https://hrcak.srce.hr/en/193024, 273-294.

Finka, Božidar, „Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika (u povodu izlaska iz tiska 5. sveska)", *Filologija,* 18, 1990., str. 109-110; https://hrcak.srce.hr/157318.

Georgijević, Krešimir, *Hrvatska književnost od 16. do 19. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*, MH Zagreb, 1969.

Hadrovics, Laszlo, „Cantio optima: Zdravo budi, Božje telo (Kajkavska pjesma o euharistiji iz prve polovice 16. stoljeća)", *Radovi Zavoda za znanstveni rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 443-446) https://hrcak.srce.hr/file/197749.

Eduard Hercigonja, „Kajkavski elementi u jeziku glagoljaške književnosti 15. i 16. stoljeća", u *Croatica*, IV., br. 5, Zagreb 1973.; Stjepan Damjanović, *Tragom hrvatskih glagoljaša*, Zagreb 1982.

IHJJ, mrežne stranice, pristupljeno u srpnju i kolovozu 2025. http://ihjj.hr/iz-povijesti/andrija-jambresic-lexicon-latinum-interpretatione-illyrica-germanica-et-hungarica-locuples/18/.

IHJJ, mrežne stranice, http://ihjj.hr/iz-povijesti/ignac-kristijanovic-grammatik-der-kroatischen-mundart/67/.

IHJJ, mrežne stranice, http://ihjj.hr/projekt/rekonstrukcija-kristijanoviceve-biblije/127.

Jagić, Vatroslav, „Adrianskoga mora Sirena iliti Obsida Sigetska", *Književnik* III., 1866, str. 381.

Jembrih, Alojz, „Pergošićev prijevod Decretuma (1574.) - kajkavski prvotisak", *KAJ*, LVIII, Zagreb 1-2 (2025),63-99.

Kajkavsko narječje, Hrvatska enciklopedija, https://enciklopedija.hr/clanak/kajkavsko-narjecje.

Kovače , August, „Pavao Ritter Vitezović: Lexicon Latino-Illyricum. Svezak treći. Hrvatsko-latinski rječnik. Priredile i pogovor napisale Nada Vajs i Zrnka Meštrović. Zagreb, ArTresor naklada i Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2009.", *Filologija* 54, Zagreb 2010. (str. 123-127)

Lisac, Josip, Osnovne značajke torlačkoga narječja, *Kolo* 4/2001; https://www.matica.hr/kolo/284/osnovne-znacajke-torlackoga-narjecja-19819/.

Lončarić, Mijo, „Grananje kajkavskoga narječja" – KAJ, LIII, Zagreb 5-6 (2020) , 99-113; https://scitaroci.hr/wp-content/uploads/2022/03/KAJ_5-6_2020-book-puni-opseg.pdf .

Lončarić, Mijo, *Kajkavska podnarječja i dijalekti,* 2019., https://www.croris. hr/crosbi/ publikacija/ rad-ostalo/ 788631.

Lončarić, Mijo, *Kajkavsko narječje*, Školska knjiga, Zagreb, 1996.

Mihalić Hubak, Alemka, *Izložba „Kajkaviana croatica: Hrvatska kajkavska riječ": uloga zbirki publikacija u očuvanju i promociji kulturnog identiteta*, diplomski rad, mentorica dr. sc. Ivana Hebrang Grgić, Zagreb, 2024.

O projektu Rekonstrukcija Kristijanovićeve Biblije, Odjel za povijest hrvatskoga jezik, 1023. – 2025.; http://ihjj.hr/projekt/rekonstrukcija-kristijanoviceve-biblije/127).

Pjesmarica Ane Katarine Zrinske, prir. J. Bratulić, Zagreb, Matica hrvatska, 2014.

Pažur, Božica, Časopis Kaj, https://kaj-spravisce.hr/casopis-kaj/.

Schubert, Bojana, „Kamen po kamen palača – o prijevodu druge tiskane gramatike kajkavskoga književnog jezika – kroatische sprachlehre... Franje Korniga iz 1795.", *KAJ,* 3-4 (2018) , 36-46; hrcak.srce.hr/file/316356.

Schubert, Bojana, „Matijevićeva, kao četvrta po redu gramatika kajkavskoga književnog jezika, Prikaz knjige: Barbara Štebih Golub, Horvatska gramatika J. E. Matijevića, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2017. *Prikazi / Reviews,* 2018, 479-487; https://hrcak.srce.hr/file/318929 .

Skok, Jože, Je li moguća i da li nam je potrebna standardizacija kajkavskog jezika?, *KAJ* 4-5, 2004.; https://trnac.net/2013/10/07/je-li-moguca-i-da-li-nam-je-potrebna-skokovita-standardizacija-kajkavskog-jezika/.

Stolac, Dijana, „Deklinacija imenica u gramatici Ignaca Kristijanovića", *Radovi Zavoda za slavensku filologiju,* 32 (1998), 1; 177-183.

Šojat, Olga, *Hrvatski kajkavski pisci I (druga polovina 16. stoljeća),* Pet stoljeća hrvatske književnosti knj. 15/I, Matica hrvatska – Zora, Zagreb, 1977a.

Šojat, Olga, *Hrvatski kajkavski pisci II (17. stoljeće),* prir. Olga Šojat, Pet stoljeća hrvatske književnosti knj. 15/II, Matica hrvatska – Zora, Zagreb, 1977b.

Olga Šojat o toj knjižici pisala u časopisu *Forum*, br. 7-8, Zagreb 1974., 118-122.

Štebih Golub, Barbara, „Mali uvid u bogatu kajkavsku gramatikografiju", *Fluminensia, časopis za filološka istraživanja*, Vol. 30 No. 1, 2018., 127-151.

Štebih, Barbara, „Kajkavska gramatika Ivana Vitkovića", *Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, knj. 31 (2005), str. 329–353.

Štambuk, Drago, „Zlatna formula hrvatskoga jezika ča-kaj-što kao kulturno dobro", *Kolo* 4/2023./ https://www.matica.hr/kolo/772/

zlatna-formula-hrvatskoga-jezika-ca-kaj-sto-kao-kulturno-dobro-35724/.

Vončina, Josip, *Jezična baština*, Književni krug, Split, 1988.

Zvonar, Ivan, „Još jedna latinsko-kajkavska rukopisna pjesmarica s kraja 18. stoljeća", *KAJ, 3-4 (2023)* https://hrcak.srce.hr/file/455491.

Zvonar, Ivan, „Martjanska pjesmarica starija u časopisu Kaj", *KAJ*, LIII, Zagreb 5-6 (2020, 63-92).

Miljenko BULJAC

ANTUN BRANKO ŠIMIĆ – PROMICATELJ STIHA OSLABLJENE SILABIČNOSTI

(Stotinu godina poslije)

Antun Branko Šimić (18. studenoga 1898., Drinovci, BiH – 2. svibnja 1925., Zagreb), pjesnik je, kritičar, prozaik, prevoditelj, urednik časopisa. Prvo otplaćujemo dug njegovim biografima. Umro je od tuberkuloze vrlo mlad, u dvadeset i sedmoj, i već se otad napunilo stotinu godina. Djetinjstvo je proveo u Drinovcima, dječaštvo u Širokom Brijegu, Mostaru i Vinkovcima, mladenačko razdoblje u Zagrebu. U životu prebrzo je sazrijevao, kronične su bolesti tomu pridonosile. U petnaestoj objavio je prvu – „Zimsku pjesmu" pod pseudonimom Slavče, zadnju „Smrtno sunce", iscrpljen teškom bolesti napisao je u bolnici tri dana prije smrti uz visoku temperaturu i jako pojačan puls. Godine 1920. otisnuta mu je jedina pjesnička zbirka *Preobraženja* u koju je uvrstio četrdeset i osam pjesama. U različitim listovima i časopisima za života objavio je devedeset i sedam pjesama i nekoliko desetaka ogleda, eseja, književnih i likovnih kritika i polemika. Također, napisao je nekoliko proznih i dramskih fragmenata, početnu sekvenciju romana *Dvostruko lice*, pokrenuo je, uređivao i velikim dijelom sam ispunjao rubrike u časopisima *Vijavica, Juriš* i *Književnik.* U rukopisnoj ostavštini našlo se sedamdesetak pjesama, četrdesetak eseja i kritika, autobiografski zapisi i radne bilježnice. Ovakvim pristupom želimo upozoriti kako je u odnosu na životne snage njegovo književno djelo velebno.

Izostanak interpunkcije. Stihovi oslabljene silabičnosti, nevezani

Antun Branko Šimić prvi je promicao nevezani stih u hrvatskom pjesništvu, zapravo stih oslabljene, iznevjerene silabike, gradeći pjesništvo utemeljeno na posebnom osjećaju za ritam, na eufoničnim vrijednostima i posebnostima fonetskih odabira te na novostima u grafizmu i prostornim rasporedima pjesme. Poigravao se s potvrđenim konvencijama dok su neki njegovi suvremenici još uvijek nepotrebno brojali stope koje su sasvim nevažne u silabičnom pjesništvu, naglašenost i nenaglašenost slogova neprirodno podmetali njihovoj dužini i kračini, skandirali stihove, umetali ih u okvire, unosili u nekakve metričke sheme, a oni drugi, uzapćeni parnim i ukrižanim rimama nisu uspijevali izaći iz naučenih obrazaca, nastojeći pritom stihove podrediti pravilnostima rime u težnji za savršenstvom rimarija. Šimić je, pak, bio istraživač ritmike i jezika, ekspresije, egzistencijalnoga iskustva, pjesnik preobražaja, rasta, otkrića i vizija, odjeka proživljenih i oceana novih, neistraženih svjetova, pjesnik promijenjene vizije, drukčije zbilje, začudne i očuđene, pjesnik treperenja i vječnoga treptanja u svijetu.

Upravo stoga ne ćemo se zadržavati na početnom, ranom njegovu pjesništvu koje su artizmom i impresionizmom obilježili Matoš, Vidrić, Wiesner i njihovi epigoni, bilo čvrstim poetskim formama te idiličnim doživljajima svijeta, odnosno vezanim stihom te pravilnim rimarijem, što je sve vrlo kratko bilo u žarištu Šimićevih zanimanja. Antun Branko Šimić rano je prevladao navedenu i stvarao vlastitu poetiku, istraživao je i otkrivao nove poglede i programske zamisli. Prvi je u hrvatskoj književnosti osamostalio i promicao nevezani stih, eksperimentirao arhitektonikom i grafikom pjesme, uveo vlastito pravopisno znakovlje, zapravo izbjegao oznake dovršenih sintaktičnih jedinica i velikoga slova osim u naslovu i početku ponekih stihova. Gradio je pjesme unoseći simetričnu os s raznolikim grafičkim rješenjima ovisno o dužinama stihova. Takva je i pjesma „Pjesnici“ koju bismo mogli nazvati programatskom. Na provokativno pitanje o značenju glagolske imenice čuđenje vezane uz pjesnike, potpuno istovjetne odgovore dobili smo

od gimnazijalaca i studenata preddiplomskih studija odgojnih znanosti, koji su ispisali asocijativne nizove: čudaci, neobični, drukčiji, neshvaćeni, ekstravagantni, obilježeni, dvorske lude, komplicirani, oni koji ne hodaju čvrsto po zemlji, oni koji su senzibilniji od drugih, oni koji bolje vide i čuju od drugih... Nametnuo se zaključak: književni odgoj mlađega naraštaja na niskoj je razini.

Začudnost i očuđenje. Odstvarenje stvari. Metamorfoze

Od svih Šimićevih, i svih stihova uopće, najviše je iznevjeren stih *Pjesnici su čuđenje u svijetu* kako onih koji pokušavaju kritički promišljati, tako i u tumačenju onih kojima je povjereno podučavati mlađe naraštaje. Pravo značenje navedenoj glagolskoj imenici nije čuđenje ili biti čudan i čudak, nego začudnost, očuđenje ćutilima, a kadšto i šutnjom. Da bi poezija postala ono što se od nje očekuje, pjesnik mora posegnuti za nečim nesvakidašnjim, pronaći posebnu uporišnu točku i način na koji gleda na određenu pojavu ili na zbivanje, odabrati poseban način iznošenja misli ili doživljaja, impresiju, kakvu zanimljivost, aktualnost, nešto što će imati prepoznatu vrijednost. Čuditi se, prvotni je izazov svakom čovjeku koji stoji pred novim, nepoznatim, nevjerojatnim, odjek raspoloženja, urođena gesta, izvorna, prirodna, nenaučena, iz koje se budi poezija:: „Čuđenje je *páthos.* Mi redovito páthos prevodimo kao pasija, afektivna uzavrelost“, protumačio je Šimićevo „čuđenje“ Jure Kaštelan (1970: 47). Čuđenje je stvaralački poticaj stvoren iz *pathosa,* patetike, tek proživljena iskustva, vanjske geste i uzdaha. Prirodni odgovor na podražaj naš je urođeni usklik „Oh!“, utkan u naš temperament poput urođena načina kihanja i kašlja, a ne naučeni, engleski: „Wow!“, kakav često u novije doba odjekuje. Dug je put od patetike do stvaralačkoga čina utemeljena na doživljajnoj osjetljivosti, na proživljenom istinskom bolu, trpljenju, patnji i podnošenju, usklađenim s gestama i odjecima čuđenja i začudnosti. Antun Branko Šimić iskusio je navedena doživljajna stanja i stoga je s lakoćom dostizao istinsku poeziju.

Značenje *Pjesnici su čuđenje u svijetu* stih je pretočen u strofu, a ona je istodobno fonetska, ritamska, sintaktična i semantična jedinica. Iz nje se granaju još dvije strofe. Prva je sastavljena od dvaju stihova: *Oni idu zemljom i njihove oči / velike i nijeme rastu pored stvari*, utemeljena je na vizualnosti. U doslovnom smislu, na semantičkoj razini, bila bi ovo hipertrofija: oči koje *rastu pored stvari.* Pjesnik je prvo posegnuo za izokrenutim pogledom i neočekivanom optikom, odabrao je nešto prepoznatljivo, što se ističe veličinom, vizualnošću, značenjem, nečim što je dostojno pjesničkoga postupka, nešto što je pjesniku bitno, a svima ostalima neprimjetno. Osjećajnost je utemeljena na pretapanju vizualne i slušne komponente, koje na prostornoj razini pjesme povezuju dvije zrcalne strukture, dvije osamostaljene strofe kojima je izvor u prvom stihu. U drugoj naglasak je na slušnoj komponenti: *naslonivši uho / na ćutanje što ih okružuje i muči / pjesnici su vječno treptanje u svijetu.* Riječ ćutanje upućuje na značenjsku posebnost, na suptilno prebiranje osjećajnosti, na fino doživljavanje, na gradacijski istančani izraz koji se oslanja i povezuje s *vječnim treperenjem,* a ne isključivo sa šutnjom, kako bi netko mogao pomisliti.

Ne tvrdimo kako je Šimić u ovoj pjesmi izložio svoj pjesnički program, ali se iskušao i najavio nove pjesničke oblike, u hrvatskom pjesništvu dotad nepoznate rasporede i strukture stihova i strofa, nevezane stihove oslabljene silabičnosti i bez pravopisnoga znakovlja. Začudnost, očuđenje pokreće temeljni osjećaj i doživljaj kojim se svijet stvari „odstvaruje“ i unosi u strukturu pjesme, polazne su misli Antuna Branka Šimića, obrazložene u eseju *O muzici forma*:

> *Forme stvari u prirodi su nijeme, bez zvuka, mrtve za veći dio ljudi. Da stvari prirode čine u nama one dušine pokrete koje su činile prije no što smo mi život za nas ubili praktičnom upotrebom ili spoljašnjim znanjem o njima, treba da ih oslobodimo te praktične upotrebe i toga znanja o njima. Da ih učinimo što više apstraktnima. Da ih odstvarimo.*
>
> *Umjetnik odstvaruje stvari. Umjetnik oduzimlje ono što prije dopuštalo da čujemo njihov unutrašnji glas. Umjet-*

nik ih čini apstraktnima, diže ih u jedan viši svijet: vaskrsenje stvari. Vaskrsenje stvari, odstvarivanje nije ono spoljašnje takozvano poljepšavanje stvari.
Stablo koje je umjetnik svojim sredstvima naslikao na platnu oslobođeno je, odstvareno je, nije više stvar koja ima jednu praktičnu nego jednu duhovnu svrhu. U pjesmi riječ voda više ne sjeća na vodu koja se pije ili koja okreće mlin. Stablo, voda... sada su forme čiji unutrašnji glas dolazi lako u našu dušu.
Umjetnik vraća djevičanstvo stvarima: Otvara vrata njihova unutrašnjeg života ljudima. U umjetnosti je najintenzivniji doživljaj svijeta.

Iako Šimićeva teorija nije izvorna, u nekim aspektima i nedorečena, zanimljivim su se potvrdile misli o umjetniku koji odstvaruje stvari, vraća im čistoću, nevinost, tajnovitost; vraća riječi u njihovo djetinjstvo, u djetinjstvo jezika, progovara o nesvakidašnjem očuđenju, o ispiranju riječi od pretjerane uporabe, potom misli o pobuni riječi, čudesnim izborima, o formi stvari, stvari koje su nijeme. Jure Kaštelan je godine 1970. upozorio na Šimićevu bliskost spiritualističkoj koncepciji umjetnosti, novoj viziji svijeta i potragama za novim izrazom, teoriji kakvu su razvijali Hermann Bahr te Vasilij Kandinski. U skromnim okolnostima našega pjesništva, Antun Branko Šimić pokrenuo je novi stvaralački i istraživački, apollinaireovski i krausovski duh očuđenja pred bîtkom, koji je u prvom desetljeću XX. stoljeća zahvatio srednjoeuropske književnosti i likovne umjetnosti, osobito njemačke i austrijske ekspresioniste. Blizak njima, Šimić prolazi svoj put na kojem kroz očuđenje doživljava vlastitu preobrazbu i katarzu, pročišćenje, Kaštelanovim riječima, Šimić „mnogoznačni *logos* imaginacijom pretvara u pjesničku riječ“ (ibid., 51). Doista možemo potvrditi kako je Šimić ne samo razumio, odgonetao, nego i duboko proživljavao imaginacijske svjetove, Baudelaireov *correspondances*, suglasja, sinestezijsko treptanje, pretapanje različitih osjetilnih vrijednosti u odnosima predmetnoga i duhovnoga svijeta, Rimbaudovu alkemiju slova, univerzalni jezik kojim je pronicao u tajne cijeloga svemira. Iako Šimić nigdje nije

spomenuo Lautrémonta, u svojim stvaralačkim snoviđenjima, u kojima ga je izjedala opaka bolest, duboko je proživljavao apokalipsu sličnu njegovoj, i uz bolna pregaranja i kružnice patnje nizao je istodobno himnodije i urlike.

Lirski subjekt ne pjeva o sebi nego pjeva sebe, svoje samoće, mučnine, boli i umiranja, iznesene iz bezdanih, besanih, mučnih noći, preobražene u svjetlo i u sjaj zvijezde, darovane *noćnim očajnicima*. Život lirskoga subjekta sazdan je od preobrazbi, od umiranja i uskrsnuća izvučenih u *kristalno jutro*, u kojem *pogledima plivam preko polja livada i voda.* Samo onaj tko u sebi nosi iskustva žrtve koja uključuje patnje, boli, mučnine i smrti, taj može biti *vječna zvijezda,* svjetlo noćnim očajnicima, utjeha ljudima satkanim od patnje. U osmišljavanju pjesme podatna su sadržajna određenja, semantički slojevi i izričajne funkcije, jednostavno i jasno artikulirane poruke, istodobno i umnožena značenja koja upućuju na osobit tip subjektivnosti. Socijalizacijom subjektivnosti bitno je promijenjen poetski diskurs a da samosvijest lirskoga subjekta nije nimalo oslabila. Iz čitateljske dispozicije pratimo iznošenje lirskoga subjekta iz *crne bezdane i mučne noći,* iz boli, patnje, jauka u *kristalno jutro,* pratimo njegove mijene, rađanja i umiranja, uzvišeni smisao postojanja isticanjem ideala života i smrti: preobraziti se u *svijetlu nepromjenljivu i vječnu zvijezdu*. Motiv žrtve, žrtvovanja i prinošenja žrtve: kroz muke, patnju, boli, umiranja i uskrsnuća sjati, biti svjetlo koje donosi radost noćnim očajnicima, biti (svijetla nepromjenljiva i vječna) *zvijezda*. Uz kontrastiranje Šimićeva atribucija uključuje i povezanosti, pretapanje i stapanje raznolikih osjetilnih učinaka: *bol / radost; crno, bezdano i mučno / kristalno,* potom vizualnu, slušnu i olfaktivnu atribuciju, sinesteziju.

Puno više od ostalih pjesama „Moja preobraženja“ privlače atribucijskim posebnostima: vizualnom, slušnom i olfaktivnom atribucijom, sinonimima i antonimima, gradacijskim nizovima, atribucijskim kontrastima, sinestezijom – pretapanjem, stapanjem raznolikih osjetilnih učinaka. Želimo upozoriti i na pojavu u kojoj se pretapaju atributi koji karakteriziraju i oni koji simboliziraju i tako preuzimaju raznolika svojstva, neočekivane učinke. Također, smjenjuju se atributi koji određuju

psihička stanja, prostor svjetlosnih boja i nijansā, prostor fizičkoga i duhovnoga, zatim olfaktivne značajke (meko lice) i vremenske, prostorne te značajke uz svojstva idealnoga, uzornoga i nedostižnoga: (svijetla, nepromjenjiva i vječna) *zvijezda*, (crna, bezdana, mučna) *noć*, (blijedo, meko) *lice*, (kristalno) *jutro*, (crne) *muke* (noćnih) *očajnika*. U eksplikaciji pjesme „Moja preobraženja" skriva se osmišljeni književni program Antuna Branka Šimića. Bliska je pjesmi „Pjesnici", a svojom strukturom, prostornim rasporedom pjesme, ortogonalnom osi, izostankom interpunkcije, pjesnikovim privatnim pravopisom, također i sklonostima nizanju, ulančavanju i vezivu hipotaktičnoga gradiva usmjerava na važne posebnosti Šimićeva poetskoga pisma.

Prostorni rasporedi pjesme, ortogonalne osi, zrcalne strukture

Iako u „Hercegovini" dominira zavičajni pejsaž, pjesma se svojom poetikom silovito opire onodobnoj i kasnijoj deskriptivnoj lirici. Prikazivačka funkcija pjesme utemeljena je na motivima koji naviru iz sjećanja i podsvijesti lirskoga subjekta, iz snažnih opservacija bliskih motiva, davno proživljenih i utkanih u arhetipskim sličicama koje naviru iz sjećanja. Šimićeva poetika ne poznaje impresionističke, idilične prizore. Pjesnik se opire poetici ljepote stvorene zanjihanom granom, koju su u hrvatskom pjesništvu razvijali Vidrić i Cesarić, a slijedili ih noviji pejsažisti. Složenom ekspresijom i novim učincima uporabe boja poput slikara posebnim jezičnim odabirima i sugestijama olfaktivnosti i auditivnosti vizualnoga, Šimić stvara cjelovitu sliku od dalekih, nestalih svjetova i krhotina svoga djetinjstva i dječaštva. Pjesnik je daleko od Hercegovine. Doživljaj livada, širine, daljine, utkan je u odabiru motiva i prostornih karakteristika: *Ja koračam livadama plav od sutona.* Sintagma *plav od sutona* donosi novo značenje, novu simboliku plavoj boji, *plavilu, sutonskom plavetnilu,* u kojem se zrcali sjećanje na radosti djetinjstva i dječaštva, na kratko razdoblje u kojem je bio sretan. U čvrstoj su vezi subjektivna svijest, pjesnikovo ja i konkretni glagol koji

izražava radnju: koračam. Izostala je pojačana stilistička inačica: koracam. Prostor označen *livadama* izvučen je iz sjećanja na djetinjstvo, na radosti, velike zanose i očekivanja.

Motiv „parnoga mlina" u pjesnikovoj viziji je izblijedio, nešto je manje važno, iz daljine u sjenama i obrisima, a na slici, u likovnom prijenosu, tj. u ekspresiji unutarnjega doživljaja to je: *krvlju namrljana uglasta i gruba / slikarija na nebu.* Pjesnik je slikar ekspresionist: *I što god bliže stižem, sve glasnije viču / nebrojene užarene opeke.* Ekspresija crvenila opeka, užarenih, brojnih tj. koje su neizbrojene, i koje *sve glasnije viču,* vezane su i uz novu asocijaciju: *Ko ne zna, mislio bi da seljaci slave kakvu slavu.* Sinestezijom, pretapanjem doživljaja užarene boje u ekspresiji podsjeća na glasne razgovore, žagor i viku ljudskoga mnoštva na kakvom slavlju. Nije to pejsaž stvoren akvarelom, nisu to impresije nego duboko prokuhane sličice koje izviru iz sjećanja. Uporaba boja u ekspresionističkim je rasponima vizualnih osobitosti, a pjesnik kao da izvlači debele namaze, impaste u tehnici ulja na platnu.

Motiv vlaka koji ispod brežuljka *odmjereno udara / i vrišti* atribuiran je pridjevom „crni", asocira pjesnika na odlazak u svijet, na civilizaciju i nesreće koje mu je donio kasniji život. Uščuvani trenutak sjećanja u tuđini, u daljini, učvršćen očitovanjem *Noć i ja na brdu,* a ispod trepavica naviru, izranjaju iz mraka i opet utonu, nestaju kao u svijesti: *kuće stabla dvorišta i njive.* U briljantnoj završnici lirski subjekt unosi izokrenuti pogled, neobičnu uporišnu točku: *Iz tame u me gleda nekoliko svijetlih bijelih prozora: / ko nekoliko bijelih svečanih časova / iz crnog života ljudi.* Kontrast je još jednom ostvaren bojama: bijelih *(svijetlih prozora, svečanih časova) i* crnoga (života ljudi). Boje u ekspresiji postaju nositeljicama novih značenja, osim crne i bijele u kojima je sačuvana davna simbolika.

Grafičkim ostvarajem i skladnim prostornim razmještajem pjesma „Povratak" savršen je uradak. Zamišljenu simetričnu os presijecaju horizontalne zrcalne strukture: šesnaest stihova poput raširenih ruku simbolično upućuju na povratak, na zagrljaj. Ritam se uspostavlja raznolikim izmjenama naglašenih i nenaglašenih slogova u nevezanim stihovima, prevarenim očekivanjima i kršenjem pravilnosti (fonostilem

„tice“), ponavljanjima riječi bliskoga fonetskoga sastava, a različitih značenja (korača mjesečina / koračajući cestom); zrcalnim strukturama (Ja lutam plavim stazama u tvojem vrtu / ja koračam uspravan i svečan), antitezama (ti / ja; u tvom uhu tiha mjesečina / korača mjesečina oko tvoje kuće; krik tice / krik je moga srca), aliteracijama i asonancama, anaforom na daljinu te sinestezijom (šumi tiha mjesečina u tvom uhu; korača mjesečina). Intimna lirska pjesma osmišljena je ovim motivskim nizom: povratak, susret, blizina (krik je moga srca s blizih obala), ugođaj tihe mjesečine, koraci, vrtne staze, ptičji krik i krik srca, sjenka, mrke mirne vode, koraci...

Lirski subjekt govori bliskoj osobi: *Ti i ne slutiš / moj povratak i moju blizinu,* a onda se iz toga dvostiha granaju tri strofe vezane za ugodne doživljaje i samostalne arhetipske sličice noći, svijetloga podneva i sutona. Motiv noći asocira na tihu mjesečinu i lutanja plavim stazama djetinjstva, podne na ptičji krik i krik njegova srca, a suton razvija nemir koji budi crna sjenka ali iznad svega su svečani koraci bliskih osoba.

Pjesma „Ljubav“ napisana je jezikom sna, a u snu djeluju i ljubav, i zanosi, i čežnja. Pjesma je poput skice, crteža izvedena hitrim potezima, krokija, vinjete. Doživljaju nemirne noći, blizini tijela i jakoj žudnji nametnule su se sličica iz snova o kosama njegove drage koje šumore, šumore kao more, kroz noć. Ova pjesma poništava bilo kakav razgovor o njoj, svaka pridodana riječ ugasila bi ljepotu pjesnikova zanosa i sna, ljepotu kosa koje vijore, šumore kao more.

Vezan uz bolesničku postelju i opaku bolest Antun Branko Šimić vrlo intenzivno je proživljavao blizinu smrti i svoj život u simbiozi s njom („Smrt i ja“), sve dok ga ona *cijelog ne proraste / i stigne na rub mene,* i dalje: *kad kraljuje dalje* sama.

Smrt je pjesniku sasvim *nešto ljudsko,* hrvanje tijela s nečim nevidljivim, a tijelo malaksava i stenje, i *stoji. Ni makac* (Smrt). Promijenjen je poetski diskurs, Šimić se vratio pravopisnom znakovlju kako bi u jednom stihovnom retku ispisao tri sintaktične jedinice.

Pjesma „Nađeni Bog“ otisnuta je u *Savremeniku* 1923. godine. Kao i u pjesmama o smrti novost je u lijevom poravnanju stihovnoga ret-

ka, potom ponekim pravopisnim znakom unutar stihova, vrlo rijetkim oživljenim srokom (praznini – blizini, pljušti – šušti) te eufonijskim postupkom, odabirima riječi bliskih fonetskih svojstava (pljušti, miriše i šušti).

Poput mnogih pjesnika, uostalom i poput svih ljudi, u traganju i uspinjanju prema Bogu, mnogi zastanu na zvijezdama, neki na šutljivu nebu, na prazninama i na svojem očaju, ali Antun Branko Šimić u svojim je ljudskim dramama pronašao Boga u blizini, u stvarima i u ljudima oko sebe, u zvuku i muku, dirao ga je, gledao u boji neba, smiješio mu se i smiješili su se međusobno, i taj Bog nije bio samo označitelj u njegovim pjesmama.

U zbirci *Preobraženja* pretposljednja pjesma je „Opomena“. Svojim vizualnim ustrojem struktura pjesme podsjeća na kakvo orijentalno zdanje, kakvu pagodu, na orijentalna pismena, i na znakovlje oljuštenih strofa s naglašenim bjelinama papira i nizom razlomljenih uskličnih rečenica. Iako sažeti, jezgroviti izričaji i skraćena strofična forma pjesme podsjeća na haiku, a prijevodom na japanski jezik pjesma je proslavila pjesnika, štoviše, Japanci redovito navode Antuna Branka Šimića vodećim pjesnikom i misliocem među Europljanima početkom dvadesetoga stoljeća. Ono što je od lirskoga subjekta ostalo progovara čovjeku, bilo kojem, svima, ravnodušnu mnoštvu, kolektivnoj svijesti. Pjesma je osmišljena kao opomena, poruka, prijekor, ideja svjetlosti i zvjezdanoga poslanja, savjet i savjetnički čin kojim se slavi i uzdiže svetost života, a sama smrt nije rastanak nego prijelaz u zvijezde. Težiti prema zvijezdama za pjesnika je nadilaziti samoga sebe. Pjesme jakih poruka, izravnih i pretočenih u parole, često se slamaju pod teretom apelativnosti, referencijalnosti i osobito moraliziranja. U Šimića je to moralni imperativ postavljen sebi.

Unatoč zvučnosti jezika i jasnoći semantike, poruke o zauzimanju za sveopće dobro i besmrtnost, mogle bi u nekakvom sebeljublju zazvučati praznim riječima, kao nešto što se odnosi na neke druge, a ne na nas. Zapravo, iluzija je u svijetu obilježenu ružnoćom i poremećajem ljestvice vrijednosti, tražiti od čovjeka da nadmaši sebe i da bude netko iznad svojih snaga i moći. Ipak, uz izričajnu, pjesma „Opomena“ ostva-

ruje i metajezičnu funkciju u kojoj je potisnuta subjektivnost, i u kojoj se pri govorenju drugom potisnuti lirski subjekt obraća imaginarnom recipijentu, osobi bez zadana obličja. Pjesmom „Opomena“ pjesnik upozorava na čast i dostojanstvo svakoga čovjeka i na uzvišene zadaće ljudskoga života, štoviše visoko je nad nama uzdignut moralni imperativ. Ako nam je barem dijelom poznata žrtva Antuna Branka Šimića, njegova umiranja, njegovi prijetvori, metamorfoze praćene zloćudnom bolesti koju je hercegovački, i ne samo hercegovački puk nazivao *sučijom*, tom svojom patnjom ispisao je pjesme i ostavio darove u kojima je dašak koji nas izdiže k božanskim vrijednostima, prema besmrtnosti. Tim više što naše doba nije viteško, niti svijet u kojem živimo obiluje velikim, plemenitim djelima kojima bi zbivanja mogla novim naraštajima dati neku višu vrijednost. Bog nas je stvorio da svojim djelima nalikujemo njemu i da razvijamo darovane talente, kako bismo postali zvijezde ili barem njihov prah kojim ćemo svijetliti, *sjati u crne muke noćnih očajnika,* kao što je istaknuo u zaključnom stihu pjesme „Moja preobraženja“.

Pjesnik socijalne osjetljivosti

U ciklusu „Siromasi“ nastalu 1920. i 1921. godine, nakon tiskanja *Preobraženja*, prevladavaju socijalni motivi, a čini ga sedam pjesama: „Siromasi“, „Sunce siromaha“, „Pogled siromaha“, „Ručak siromaha“, „Siromasi koji jedu od podne do podne“, „Siromahu“, „Post scriptum“. Njima bismo mogli priključiti još neke: „Okna na kućama siromaha“, „Ljubav siromaha“ i „Konac“.

U trenutku dovršetka ovoga osvrta dospio nam je u ruke treći nastavak eseja „Poetika kao mišljenje pjesme“ Vlade Vladića s podnaslovom „Na tragu što dalje od Antuna Branka Šimića“ iz knjige *Moj manifest,* Zagreb 2019. godine: „... larpurlartizam je mjestimice izričit i iz sveukupnosti Šimićeve poetike jedini dosljedno izvediv stav, bez obzira na socijalno, moralno, metafizički zauzete pjesme koje od toga naizgled odudaraju“ (Vladić, 2019: 105). Šimićevo pjesništvo kritičar naziva „očišćenim“ i „samosvrhovitim“, a od toga ne mogu ga očistiti

„ne znam kako ‘uspjelo’ brzopleto skakanje na ideje, pa bile to i socijalne ideje pravednosti, nejednakosti, siromaštva ili moralne ideje dobra, savjesti, slobode ili metafizičke/religiozne ideje Boga, duše, vječnosti (...) Sve ono što pjesništvo čini ‘čistim od politike’ treba zaobići i pomiriti se s činjenicom da pjesništvo može i treba biti punokrvni politički čin kojim se sudjeluje u borbi za vlast nad svijetom, nad čovjekom, nad budućnošću“ (isto, 105-106).

Pjesmom „Siromasi koji jedu od podne do podne“ Antun Branko Šimić progovorio je o svom siromaštvu, gladi, izgladnjivanju i bolesti. Odabirom zanimanja iznevjerio je očekivanja svojega oca, ostao je bez njegove potpore jer nije htio postati trgovcem, a u trenutku povratka u očinski dom bilo je već kasno, bolest ga je ozbiljno nagrizala. Pjesma podsjeća na ekspresionistički *Krik* Eduarda Muncha. Zbog čega ova pjesma i cijela rukovet o siromasima nisu njegov politički čin i prozivka krivaca njegovoj nesreći, lako je razumjeti stoga što bi prije spomena očeve samovolje ili društvene nebrige o književnicima, pjesnik morao istaknuti vlastitu tvrdoglavost, mladenačku buntovnost i socijalnu izopćenost u kojima je i dio njegove krivice. Osporavamo i odbacujemo Vladićev stav o Šimićevu larpurlartizmu i uvrštavamo ga među istaknutije pjesnike socijalne osjetljivosti.

Alkemiju riječi prepoznajemo u ovoj socijalnoj pjesmi: apstraktne imenice *glad* i *podne* našle su se ukliještene konkretnim glagolom radnje: *vući.* Također, glagol koji izražava radnju jesti, umjesto konkretne imenice *jelo* vezan je uz apstraktnu *strpljenje*. Šimić koji je i pjesnik tijela: *I tijelo mora da trpi i stenje / Razapeto između dva podneva.* Konkretna imenica *tijelo* našla se razapeta i razvučena u semantičkom polju apstraktne sintagme: *dva podneva*. Šimić osjeća skučenost *tijela* prema *duhu* koji lebdi u beskonačnom prostoru, u vječnosti života. Unatoč tjeskobi, očaju, izgubljenosti, bolu i bolesti, teškim životnim okolnostima, Šimić nikad nije klonuo, opirao se svemu što je sputavalo njegov duh, njegove pokretačke vizije.

Brijeg pokraj Širokoga prva je postaja nakon što je pjesnik napustio zavičaj i pošao na školovanje. Boravak u franjevačkoj sredini nije potrajao dugo jer je buntovni mladac osjetio potrebu tragati za oceanima znanja kojima je htio utažiti svoju znatiželju. Nije podnosio nikakvu

stegu, niti bilo kakvu ruku nad sobom pa se vrlo kratko zadržavao u školskim ustanovama u Mostaru, Vinkovcima i Zagrebu. Ponio je u svojim sjećanjima cijeli brijeg uspomena, sjećanja, brijeg na kojem se u tuđini znao smiriti njegov pogled. Brijeg, pust i gol na kojem: *kamenje se golo plavi.* Svojstvo boje istaknuto je oglagoljenim pridjevom, metonimijom, da bi ta silovita predodžba u pjesmi bila pretočena, vraćena u metaforu: *ta plava skamenjena vječnost.* Brijeg koji je personificiran u nekog lirskom subjektu ravnog: *Mi gledamo se nijemo. Brijeg i čovjek.* Ispod brijega su ljudi koji se muče teškim poslovima i voda koja teče, i dani koji prolaze. Brijeg, i kad je nevidljiv u noći, težak je poput šutnje, neizgovorene riječi, simbol je vječnosti: lirski subjekt će umrijeti, a plava skamenjena vječnost svjedočit će o nečem vrijednom, trajnom, nepotrošivom.

Antun Branko Šimić hvatao se ključnih tema ljudske egzistencije, promjena i preobraženja, života i smrti, vječnosti i prolaznosti, neba i zemlje, tragike, bolesti, ljudskoga tijela, oskudice i odricanja, siromaštva i stradanja, egzistencijalnih izazova, duhovnih i zvjezdanih sfera. Nevezani, nejednoliki stihovi, ritmički razigrani, s opkoračenjima i prebacivanjem te razlomljenim stihovnim redcima, zamišljenom osi i odbačenim pravopisnim znakovljem – najznačajniji su prinosi hrvatskom pjesništvu Antuna Branka Šimića. Na pjesničkim početcima i na samom kraju ostavio je nekoliko poetskih uradaka s lijevim poravnanjem stiha i pravopisnim znakovljem. Osim vrlo rijetkih primjera na daljinu, Šimić je potpuno zanemario rimarij. Stotinu godina poslije tiskanja njegove jedine zbirke *Preobraženja,* njegov poetski projekt postaje sve značajnijim stoga što i danas ima afirmiranih pjesnika s nekoliko desetaka zbirka, a ni jednom konzistentnom u kojoj bi uspjeli izaći iz parnih ili ukrižanih rima. Zbirka *Preobraženja*, ako i nije najuspješnija, svojim eksperimentalnim oblicima nevezanoga stiha visoko je iznad svih u dugoj višestoljetnoj tradiciji hrvatskoga pjesništva. Istraživačkim njegovim smjerom krenuli su Josip Pupačić, Slavko Mihalić, Milivoj Slaviček, Tonči Petrasov Marović, Veselko Koroman, Mate Ganza, također i Mak Dizdar, ali je svaki od njih na svoj način stizao do samosvojnosti i do vlastitih posebnosti.

Izbor iz poezije Antuna Branka Šimića vezan uz interpretacije i tumačenja

(priredio: Miljenko Buljac)

Moja preobraženja

Ja pjevam sebe kad iz crne bezdane i mučne noći
iznesem blijedo meko lice u kristalno jutro
i pogledima plivam preko polja livada i voda

Ja pjevam sebe koji umrem na dan bezbroj puta
i bezbroj puta uskrsnem

O Bože daj me umorna od mijénā
preobrazi u tvoju svijetlu nepromjenljivu i vječnu zvijezdu
što s dalekog će neba noću sjati
u crne muke noćnih očajnika

Hercegovina

Ja koračam livadama plav od sutona

Na rubu livada je kuća parnog mlina
Iz daljine
to je krvlju namrljana uglasta i gruba
slikarija na nebu

I što god bliže stižem, sve glasnije viču
nebrojene užarene opeke

Ko ne zna, mislio bi da seljaci slave kakvu slavu
Ispod brežuljaka crni vlak se vuče
odmjereno udara
i vrišti
svoj dolaz još dalekoj nevidljivoj stanici

Noć i ja na brdu

Poda mnom načas izrone iz mraka
kuće stabla dvorišta i njive
I opet utonu u mraku
ko u svijesti

Iz tame u me gleda nekoliko svijetlih bijelih prozora:
ko nekoliko bijelih svečanih časova
iz crnog života ljudi

Povratak

Ti i ne slutiš
moj povratak i moju blizinu

U noći kada šumi u tvom uhu tiha mjesečina
znaj:
ne korača mjesečina oko tvoje kuće
Ja lutam plavim stazama u tvojem vrtu

Kad koračajući cestom kroz mrtvo svijetlo podne
staneš

preplašena krikom čudne tice
znaj:
to krik je moga srca s blizih obala

I kad kroz suton vidiš crnu sjenku što se miče
s onu stranu mrke mirne vode
znaj:
ja koračam uspravan i svečan
kao pored tebe

Ljubav

Zgasnuli smo žutu lampu

Plavi plašt je pao oko tvoga tijela
Vani šume oblaci i stabla
Vani lete bijela teška krila

Moje tijelo ispruženo podno tvojih nogu

Moje ruke svijaju se žude mole

Draga, neka tvoje teške kose
kroz noć zavijore, zavijore

Kroz noć
kose moje drage duboko šumore
kao more

Opomena

Čovječe pazi
da ne ideš malen
ispod zvijezda!
Pusti
da cijelog tebe prođe
blaga svjetlost zvijezda!

Da ni za čim ne žališ
kad se budeš zadnjim pogledima
rastajo od zvijezda!

Na svom koncu
mjesto u prah
prijeđi sav u zvijezde!

Smrt i ja

Smrt nije izvan mene. Ona je u meni
od najprvog početka: sa mnom raste
u svakom času
Jednog dana
ja zastanem
a ona raste dalje
u meni dok me cijelog ne proraste
i stigne na rub mene. Moj svršetak
njen pravi je početak:
kad kraljuje dalje sama

Smrt

I smrt će biti sasma nešto ljudsko
Na ležaju se tijelo s nečim nevidljivim rve
i hropti
i smalaksava i stenje
i onda stane.
Ko kad mašina stane. I stoji. Ni makac.
I ljudi u to što se zbilo gledaju ko u neki svršen poso
i podižu se kao kad se podižu od stola
i sluškinje se uprav tad najviše uzrade

Mati će živinski kriknuti
otac zaćutati
i buljiti nijemo cijelog dana.

Nađeni Bog

Ne traži Boga mišlju, u praznini
u kojoj se miso, tamna sjenka, gubi
Uza te Bog je, uvijek u blizini
U stvarima oko tebe, u zvuku i muku

Bog ti je uvijek najbliži od svega
Diraš ga rukom, gledaš ga u boji neba
Bog ti se smiješi iz jednog dragog lica
i plaši te iz svake stvari: nema tajne

Ne puštaj miso u praznu daljinu
Uza te Bog je. Otvori sva čula:

Na tebe svjetlost s ljetnog neba pljušti

Bog oko tebe sja treperi miriše i šušti

Siromasi koji jedu od podne do podne

Glad vuče podne bliže
i iz nutrine prazne tijelo tuži i cvili
al podne stoji
neumoljivo, daleko

o ćuti, jadno tijelo,
zaboravi jelo
i jedi strpljenje!

Da tijelo može barem izdahnuti!
U zadnji čas donese uvijek podne okrepljenje
I tijelo mora da trpi i stenje
Razapeto između dva podneva

O ćuti, jadno tijelo,
Zaboravi jelo
I jedi strpljenje!

Pjesma jednom brijegu

Taj brijeg, na kojem često miruje moj pogled
dok sjedim sam u sobi! Pust je: Tu ne raste ništa
tek kamenje se golo plavi.

Mi gledamo se nijemo. Brijeg i čovjek.
Ja nikad ne *ću znati gdje se*
sastaje naš različiti smiso

Pod brijegom voda teče. I ljudi se muče s radom.
Brijeg stoji, plav i visok, susjed neba.

U noći ga ne vidim. Svi smo duboko u noći
Al znadem: On je tu! Ko ćutanje je težak.

Mi rastat ćemo se tuđi jedan drugom.
Ja umrijet ću. Brijeg se neće maći,
ta plava skamenjena vječnost.

VLATKO MAJIĆ (1956. – 2025.)

Vlatko Majić (Vitina, Ljubuški, 26. kolovoza 1956.) završio je klasičnu gimnaziju i studij književnosti. Profesor hrvatskoga jezika i diplomirani knjižničar. Radio je u osnovnim i srednjim školama kao profesor hrvatskoga jezika i književnosti u Zagrebu, Zadru i Pagu, završio je i knjižničarstvo, a bio je i ravnatelj Gradske knjižnice u Pagu. Nagrade: Republička nagrada na Trebinjskim večerima poezije, Godišnja nagrada Riječkoga književnoga i naučnoga društva, nagrada Alpe-Adria (Treviso), nagrada fra Martin Nedić. Bio je predsjednik Ogranka Matice hrvatske u Pagu i predsjednik Ogranka Društva hrvatskih književnika u Zadru. Stvaralaštvo mu je prevođeno na engleski, njemački, francuski, talijanski, albanski i slovenski jezik. Uvršten u antologije i zbornike: *Grana koja maše* (1988.), *Moreplovi* (1990.), *Sunce* (1991.),*Plovidba* (1992.), *Nad zgarištima zvijezde* (1993.), *Autobiografski Zagreb* (1994.), *Nisam mrtav samo sam zemlju zagrlio* (1995.), *Haiku iz rata* (1995.), *Haiku zbornik* (1999.), *Hvatanje sjenke vjetra* (1999.), *Otvoreni put* (1999.), *Pobratimstvo lica u svemiru* (2000.), *Jezik i hrid* (2005.), *Kroz moje oko* (2005.), *Izbor pjesama hrvatskih pisaca za djecu u BiH* (2005.), *Samoborski haiku susreti* (2006. – 2010.), *Vedri Vidra* (2008.), *Hvaljen budi, Gospodine moj* (2009.), *Trenutak proze, hrvatska kratka priča* (2010.), *Ljubuški pjesnički zbornik*.

Objavio je djela: *Glazba češlja*, pjesme, Sarajevo, 1982.; *Pjevač pod zemljom*, pjesme, Rijeka, 1987.; *Kairos*, pjesme, Zagreb, 1989.; *Jezičak*, pjesme, Rijeka, 1991.; *Najviše je plave boje*, pjesme za djecu, Zagreb, 1992.; *Kad srce brodi*, pjesničko-grafička mapa (s J. Martinkom), Zagreb, 1992., [2]Zadar, 2017.; *Vrijeme soli*, pjesme/proza, Senj, 1996.; *Krila nad vodom*, pjesme, Zadar, 2006.; *Kad srce brodi / Che navighi il cuore*, 2017.; *Obeščašćivač*, Zadar, 2017.; *Vinožito*, pjesme, Slavonski Brod – Mostar, 2020.

Vlatko Majić preminuo je 20. studenoga 2025. u Zadru. Pokopan je je na gradskom groblju u Pagu.

MARINKO ĆAVAR (1953. – 2026.)

Marinko Ćavar (Široki Brijeg, 26. siječnja 1953.) pohađao je gimnaziju u Širokom Brijeg i VŠS u Splitu.

Aforizmima je zastupljen u zbirci *Kristalna šestica 3* (1998.), antologiji aforizama BiH *Protesti moždane mase* (2008.), *Antologiji suvremenog hrvatskog aforizma na rumunjskom jeziku* (2013.), antologiji aforizama *Dah duha* (2018.), zborniku UHAH-a *Čista petica* (2022.), antologiji *Riječi na djelu – Abecedarijum bosansko-hercegovačkih i hrvatskih aforista* (2024.)…

Objavio je djela: *Opet nas muzu odozgo*, aforizmi, 2000.; *Pst… i šalji dalje*, aforizmi, 2004.; *Nama kipi, njima kapi*, aforizmi, 2011., *More (bez) briga*, aforizmi, 2024.

Marinko Ćavar preminuo je 2. siječnja 2026. Pokopan je na groblju Mekovac u Širokom Brijegu.

Na temelju odluke Upravnoga odbora Društva hrvatskih književnika Herceg Bosne o utemeljenju književne Nagrade za kratku priču „Petar Miloš“, broj: 83-31/22, od 20. svibnja 2022., nakon provedene natječajne procedure, Upravni odbor DHK HB je na svojoj sjednici 28. kolovoza 2025. godine, a na temelju prijedloga Prosudbenoga povjerenstva za dodjelu književne Nagrade za kratku priču „Petar Miloš“, usvojio

ODLUKU
o dobitnicima Književne nagrade za kratku priču „Petar Miloš“

I.

Prvu nagradu dobiva **Tomislav Šovagović** za priču naslova „Svadbeni dan“
Drugu nagradu dobiva **Snježana Novotny** za priču naslova „Samuraj“
Treću nagradu dobiva **Miljenko Stojić** za priču naslova „Anđeo čuvar“.

II.

Nagrade će se dodijeliti u Tomislavgradu 12. rujna 2025., na 4. Danima Petra Miloša.

III.

Na temelju odluke Upravnoga odbora Društva hrvatskih književnika Herceg Bosne raspisan je natječaj za književnu Nagradu za kratku priču „Petar Miloš“. Na natječaj je pristiglo devedeset i šest kratkih priča.
Upravni odbor DHK HB imenovao je Prosudbeno povjerenstva u sastavu: Ivan Sivrić, predsjednik povjerenstva, Mirko Ćurić, član povjerenstva, i Željko Kocaj, član povjerenstva.

Nakon višestranoga sagledavanja Povjerenstvo je predložilo, a Upravni odbor DHK HB prihvatio prijedlog te je odlučeno da Nagradu za kratku priču „Petar Miloš“ zavređuju autori/ce priča navedenih u točki I. ove Odluke.

Povjerenstvo je bilo suočeno s višeslojnim dvojbama te je najprije sačinilo širi izbor u koji su ušle kratke priče (abecednim redom):
„22 koraka“, autorice Ane Cvitanović
„Anđeo čuvar“, autora Miljenka Stojića
„Bit ću dobra kao da me nema“, autora Željka Funde
„Flanerov put“, autora Gorana Hadžiomeragića
„Kalandorsko suđenje“, autorice Ive Bagarić
„Latičin usud“, autorice Marine Alerić-Bebić
„Na kraju ostaje ljubav“, autorice Vesne Haluge
„Samuraj“, autorice Snježane Novotny
„Sebe tebi, sebe sebi“, autorice Ane Paule Jelić
„Svadbeni dar“, autora Tomislava Šovagovića
„Žrtvin oprost“, autora Željka Gorete.

Nakon više dogovora Povjerenstvo je odlučilo Upravnomu odboru predložiti tri navedene priče za nagradu.
Izvješće Prosudbenoga povjerenstva je temelj za odluku o dodjeli Nagrade za kratku priču „Petar Miloš“ te su prijedlog i obrazloženje sastavni dio ove Odluke.

Obrazloženje za nagrađene priče

Priča „Svadbeni dar“ Tomislava Šovagovića
Priča „Svadbeni dar“ slijedi, možda, idealnu definiciju žanra kratke priče, ovakva je priča nešto najbliže horizontu čitateljeva očekivanja.
Autor priče „Svadbeni dar“ foknerovski uvodi dva junaka: Pripovjedača i Davida (za kojega na kraju saznajemo kako je to gitarist slavne grupe Pink Floyd) i slijedi ih od grafita *Tamo gdje ljubav počinje* koji je

netko ispisao u blizini vukovarskoga dvorca Eltz do završne scene koja nas začuđuje duhovitošću, ranjivom dirljivošću i otvorenim krajem.
Pripovjedač i David šeću Vukovarom, razgovaraju o tom gradu, o njegovoj povijesti i gastronomiji, spominju neke gradske toponime koji su urezani u (hrvatsko) kolektivno pamćenje, ali nam izmiče motiv njihova susreta i zapravo i ne znamo tko je taj dobrodržeći stariji gospodin u crnom, s gitarom, i što zapravo oni rade u Vukovaru, osim što vode prilično patetičan razgovor, što i sami priznaju.
Međutim, razgovor koji pomno bilježi autor, kreće u drugom smjeru. Junake priče u Vukovar nije doveo rat nego – ljubav i to ona neuzvraćena. Iako se Pripovjedač pita ima li smisla ono što radi, neke ga jače sile od razuma tjeraju na jedinstvenu, a možda i opasanu gestu i to ne samo emocionalno – prekidanje svadbene svečanosti nepreboljene ljubavi.
Vrhunac radnje je saznanje tko je zapravo David i što treba učiniti za Pripovjedača: prekinuti svadbeno slavlje njegove bivše ljubavi, sada mladenke Vesne; dati joj poseban poklon, kakav nikako nije očekivala. Oni dolaze ispred obnovljene vukovarske crkve gdje se odvija tipična slavonsko-srijemska svadba s tamburašima i hrvatskim trobojkama, „golemo veselje“, kako nam kazuje Pripovjedač.
Zadnja scena u priči podsjeća na obračune u kakvom westernu Sergia Leonea: „Svirači su prestali s tušem, kao u filmu svi se okrenuše prema nama, čak i djeca prestadoše skupljati razbacane cente i eure po kaldrmi. Bez riječi, ni s jedne ni s druge strane, samo s prijetećim pogledima, očekivalo se tko će prvi potegnuti pjesmu. David je bio brži.“
Pripovjedač i David Gilmore koji se kratkopričaškim čudom našao usred Vukovara, ispred lijepe crkve koja se uzdignula nad mitskim Dunavom, prvi je zapjevao: „Gdje si bila kad sam bio spaljen i slomljen?...“
Kraj ostaje otvoren, prepušten čitateljima/cama: gitare su zabrenzale, glasovi su poletjeli, a svatovi zamukli, mladenka Vesna se prenerazila… Što je dalje bilo?
Tu priča postaje naša, svakoga čitatelja/ice, za razliku od većine priča pristiglih na natječaj koje su zatvorene, završavaju poukama i porukama, omeđenim i određenim sudbinama, mišljenjima koja se više ne mogu mijenjati.

A autor nagrađene priče svakako zna gdje ljubav počinje, a nikako gdje završava. To se, možda, i ne može znati.

Priča „Samuraj" Snježane Novotny

U priči, Eva je na izložbi i nakon prvih taktova Zagrebačkoga kvarteta prepoznaje prijatelja Nikolu u trenutku kad poziva neku gošću da mu se pridruži i da zaplešu. Ne bi to bilo ništa posebno i neobično, no iz priče saznajemo da Nikola umjesto jedne noge nosi protezu. Čovjek s protezom je našao osobu koja će s njim zaplesati na otvorenju izložbe, a neobičnost situacije naglašena je kao kontrast dvaju svjetova koji se dotiču: „Plesali su polako, bez naglih pokreta, kao da se sve oko njih usporilo. Nisu se držali čvrsto, nego onako kako se drži nečije prisustvo." Priča iskri sjetom, ali teče glatko, uz probrane metafore, portretirajući Nikolu kao „čovjeka koji je izgubio ravnotežu i pronašao drugi način da se drži uspravno." Uvodi nas u svijet nad kojim se nužno zamisliti: zamislimo sebe kao čovjeka hendikepiranog bolešću pred životom koji nam predstoji.

„Samuraj" je jednostavna priča. Moderna književnost često zaboravi tu jednostavnu istinu kako je suština književnosti – priča. „Samuraj" je priča koja nas svojim jednostavnim pripovijedanjem vodi saznanju da je Nikola čovjek koji se ne predaje teškim životnim okolnostima, nego se trudi nastaviti živjeti uz sve hendikepe koje mu je bolest nametnula. Sjetna je ovo priča o čovjeku koji je obilježen bolešću nastavio živjeti ne predajući se i ženi koja za takvu osobu ima poštovanje, koju bismo mogli nazvati i ljubav i prijateljstvo i poštovanje prema samurajima, prema onima koji se ne predaju do kraja. Život traži poštovanje za one koji se ne predaju. Gotovo bi se reklo da je ova priča poetska slika poštovanja prema prijatelju koji se ne predaje. Poput modernoga samuraja Nikola se ne predaje.

Nježna je ovo priča puna ljubavi zaogrnuta poštovanjem prema prijatelju kojeg je bolest učinila drukčijim, krhkijim, ali koji se ne boji i nije poklekao pred životnim nedaćama, ne traži sažaljenje, ne odustaje i bori se do kraja da barem prividom zadrži životnu radost.

Priča „Anđeo čuvar“ Miljenka Stojića

Kratka priča „Anđeo čuvar“ je prikaz vremena u kojem su se zbivale neobične dogodovštine, inače karakteristične za hercegovačko podneblje. Vrijeme je poslijeratno (nakon Drugoga svjetskoga rata), prostor je u hercegovačkoj zabiti (Medine stanine u Crnim Lokvama), ljudi su takvi kakvi su, javno, privatno i osobno. U priči se na jezgrovit način oslikavaju načini preživljavanja običnih ljudi koji žive stabilne vrjednote i koji moraju prema potrebi trenutka biti ono što intimno nisu. Implicitno se sugerira da je riječ o nametanju nekih novih vrijednosti koje narod ne prihvaća jer nisu dio njegove prirode niti svjetonazora. U tom snalaženju se događaju neobične stvari i neočekivani obrati, pokazuju karakteri i odlučnost da se obrani i sačuva životna osnova na kojoj se obitavalo u minulom vremenu i koja bi trebala biti temelj za nastavak. Bilo je to vrijeme javnoga djelovanja, tajnoga odlučivanja i osobnoga ponašanja.

Priča je napisana korektno. Tema odgovara svrsi natječaja, motiv je aktualan, likovi dinamični, radnja priče je predstavljena školski uredno (uvod, zaplet, kulminacija i rasplet), pripovjedač nije napadno sveznajući, kompozicija je jasna u redoslijedu i prijelazima tako i povezanost dijelova u cjelinu upotpunjuje književnu vrijednost priče.

U Mostaru 28. kolovoza 2025.

Društvo hrvatskih književnika Herceg Bosne, uz potporu i u suradnji s Općinom Tomislavgrad i Kulturno-informativnim centrom Tomislavgrad, a u povodu 1100. obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva i krunidbe kralja Tomislava na Duvanjskom polju, raspisalo je 2. travnja 2025. natječaj za najbolji povijesni roman u suvremenoj hrvatskoj književnosti. Nakon provedene natječajne procedure, Upravni odbor DHK HB je na svojoj sjednici 22. rujna 2025. godine, a na temelju prijedloga Prosudbenoga povjerenstva za dodjelu nagrada za najbolji povijesni roman u suvremenoj hrvatskoj književnosti, usvojio

ODLUKU
o dobitnicima književne nagrade za najbolji povijesni roman u suvremenoj hrvatskoj književnosti

I.

Prvu nagradu dobiva **Miro Gavran** za roman *Nekoliko ptica i jedno nebo*
Drugu nagradu dobiva **Ludwig Bauer** za roman *Zavičaj, zaborav*
Treću nagradu dobiva **Božidar Prosenjak** za roman *Prva kravata*

II.

Nagrade će se dodijeliti u Tomislavgradu 19. studenoga 2025. na književnoj manifestaciji „Kraljevstvo riječi“.

III.

Nakon raspisanoga natječaja za najbolji povijesni roman u suvremenoj hrvatskoj književnosti Upravni odbor DHK HB imenovao je Prosudbeno povjerenstva u sastavu: Mate Grbavac, predsjednik povjerenstva, Sonja Jurić, članica povjerenstva, i Vlatko Majić, član povjerenstva.

Na natječaj je pristiglo devetnaest romana. Nakon višestranoga sagledavanja Povjerenstvo je predložilo, a Upravni odbor DHK HB prihvatio prijedlog te je odlučeno da nagrade za najbolji povijesni roman u suvremenoj hrvatskoj književnosti zavrjeđuju autori romana navedenih u točki I. ove Odluke.

IV.

Izvješće Prosudbenoga povjerenstva je temelj za odluku o dodjeli nagrada za najbolji povijesni roman u hrvatskoj književnosti te su prijedlog i obrazloženje sastavni dio ove Odluke.

Obrazloženje za nagrađene romane

Miro Gavran: Nekoliko ptica i jedno nebo

Roman *Nekoliko ptica i jedno nebo* od prve pročitane rečenice veže čitatelja za sebe i za priču koja nudi zagonetku koju treba odgonetnuti čitajući, što govori o piscu koji ima što reći – novo, nepoznato, zanimljivo, neuobičajeno – ali i „kupiti“ svu pozornost budućega čitatelja.

Uplećući likove fra Didaka Buntića, njegove subraće franjevaca, fra Marka, generala Stjepana Sarkotića, Regine, generala Klausa, Stanka, Jure, gazda Mate iz 1917. i studenata Ive, Filipa, Stele i Marije iz 1987. godine, pisac nas vodi kroz dva vremena oslikavajući njihovu boju i mirise, njihove snove i želje, iznevjerena očekivanja i ostvarenu snošljivost življenja.

Pisac majstorski vodi dijaloge među likovima, suprotstavlja ih u naizgled običnim svakodnevnim prepirkama, kao i onim važnim, duboko ljudskim u kojima se prepoznaje istina od laži, dobrota od zloće i ravnodušnosti.

Roman je prekrasna avantura i putovanje u svijet bogat događanjima i likovima čije će sudbine čitatelju dati odgovore na brojna pitanja i ponuditi mogućnost da se obogati novim spoznajama, jakim emocijama, moralnim istinama i slikom vremena u kojem se kovalo i gubilo dostojanstvo i čast.

Ludwig Bauer: Zavičaj, zaborav

U romanu *Zavičaj, zaborav*, Ludwig Bauer obrađuje dugo prešućivanu temu, a to je život podunavskih Nijemaca nakon Drugoga svjetskoga rata.

Roman ima i autobiografske elemente, obiluje povijesnim činjenicama i previranjima, toponimima, povijesnim ličnostima i sudbinama malih, običnih, nedužnih ljudi kojima se povijest igra, uništava ih i nemilosrdno zatire. Poput pijuna na šahovskoj ploči, njihovi životi u trenutku nestaju, vođeni nekom nevidljivom rukom koja određuje njihove sudbine. Radnja u romanu je ispričana kronološki, na temelju uzročno-posljedičnih veza; tek se na nekim mjestima uočava retrospekcija s epizodama iz djetinjstva i opisima psiholoških uspona i padova glavnoga lika, te opisima interijera, eksterijera, gradova, kvartova, prirode, ljudi i (traumatičnih) sjećanja. Pripovjedne tehnike koje autor koristi su: pripovijedanje, deskripcija, dijalozi, monolozi i unutarnji monolozi. Kroz te unutarnje monologe saznajemo najskrivenije misli protagonista i aktera u romanu, posebice glavnoga lika, dok vodi neizvjesne borbe unutar sebe, duga preispitivanja i dvoumljenja, dok traga za svojim identitetom, otuđen od sebe i drugih.

Na emotivnoj, tematskoj, sadržajnoj i stilskoj razini roman je nadmašio čitateljeva očekivanja, ostavio ga u dubokim razmišljanjima o pravednosti, stradanju nedužnih, o čovjeku koji traži svoje korijene i svoj identitet, o ljudskim sudbinama kojima se povijest poigrava, ostavljajući iza sebe pustoš zatirući čovjeka i čovječnost u svakom smislu. Da se uvidjeti da je Ludwig Bauer vrsni tvorac novopovijesnoga romana u kojemu reda događaje, likove, društvena zbivanja, ratna i poratna stradavanja i značajke jednoga vremena i ambijenta koje čitatelj može prepoznati kao tragove vlastitoga iskustva.

Božidar Prosenjak: Prva kravata

Tema romana *Prva kravata* književnika Božidara Prosenjaka je rađanje kravate kao nezaobilaznoga odjevnoga internacionalnoga predmeta nastala iz narodne hrvatske tradicije vezivanja rupca oko vrata mladićima od buduće mladenke kao znak vjeridbe budućih bračnih parova prili-

kom mladićeva odlaska u rat kada je uvijek postojala žalosna i tragična mogućnost da se iz njega ne će vratiti. Taj običaj kod Hrvata, koji se raširio u Tridesetogodišnjem ratu koji se odvijao diljem Europe, zbog svoje vidljivosti, ljepote i posebnosti počeo se širiti i među vojnicima drugih naroda obuhvaćenih tim ratom. Ovo je osnovna potka, osnova, na kojoj pisac izgrađuje životvorne likove kojima opisa sudbinu naših prostora i ljudi u tom dobu, u tom kaosu ratnih zbivanja kad se u Europi ratovalo svatko protiv svakoga, brzo se sklapali novi savezi, a još brže rušili i sklapali drugi s drugima. Kroz osamdeset poglavlja u romanu Prosenjak zorno oslikava rat, sukobe, ljude, njihovu hrabrost, odvažnost, postojanost, ali i lažljivost, oholost, dvoličnost, lopovluk i zloću. Radnja teče zanimljivo, ritmom koji stalno drži čitateljevu pozornost, a to je osobina dobrih pisaca, bez suvišnih detaljiziranja koje znaju često umanjiti vrijednost pisanja i odvesti priču na staze kojima vlada nezainteresiranost čitatelja. Vrijednost romana je u načinu na koji teče priča o kravati, povijesnoj istini o našima i našemu, tijeku iznošenja detalja koji ne guše osnovnu nit pripovijedanja. Čitatelj će biti obogaćen mnogim istinama koje možda nije znao, ili nije dovoljno znao, istinama i detaljima koji čine nezaobilaznu i neponovljivu istinu o nama.

U Mostaru 10. listopada 2025.

IZVJEŠĆE O RADU DRUŠTVA HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA HERCEG BOSNE

(od 22. lipnja 2024. do 21. lipnja 2025.)

Izvješće je o izvršenju zadaća koje su proistekle iz odluka Skupštine, godišnjega plana Društva, o urađenim projektima i programima, nakladničkoj djelatnosti, prijemu u članstvo te planiranim aktivnostima.
Društvo danas broji 160 članova. Imajući u vidu sve okolnosti u kojima Društvo djeluje, planirali smo, započinjali i dovršavali poslove, projekte i aktivnosti koje smo ocijenili da možemo ostvariti, trudeći se omogućiti perspektivu za stabilan rad i djelovanje Društva. U takvom ozračju smo radili i izvršavali zadaće i ostvarivali postavljene ciljeve relativno uspješno. Priroda našega djelovanja je takva po svom karakteru da zahtijeva svakodnevnu nazočnost i sustavan rad. Nastojali smo stalno biti na raspolaganju članovima i javnosti. Održali smo uspješno tzv. hladni pogon i, prema našoj ocjeni, u nekim segmentima napredovalo u radu.
Od prošle izborne skupštine tijela Društva su se, prihvaćajući odgovornost, suočavala i dalje s nepovoljnim društvenim okolnostima, tako da osnovni problemi Društva nisu konačno riješeni.

OPĆI PREGLED

U izvještajnom razdoblju održano je sedam sjednica Upravnoga odbora na kojima su analizirali ostvareni rezultati, usvajane odluke i planirane predstojeće aktivnosti.
Internetska stranica Društva funkcionira kao dobar medij na kojem zainteresirana javnost može pronaći vijesti o aktivnostima Društva i članova koje objavljujemo skoro na dnevnoj bazi. Pozivamo vas sve da nam dostavljate značajnije vijesti vezane uz vaš rad – o objavljenim

knjigama, prijevodima knjiga na druge jezike i književnim nagradama, kako bismo ih prezentirali i preko naše internetske stranice. Bili smo započeli, i jedno vrijeme uspijevali, objavljivati sve vijesti koje bismo dobili vezane za djelovanje naših članova, najave i izvješća s predstavljanja knjiga, javne nastupe itd., no to prelazi mogućnosti resursa kojima raspolažemo te smo morali reducirati na naprijed navedeno (vijesti o objavljenim knjigama, prijevodima knjiga na druge jezike i književnim nagradama). Pored općih informacija o Društvu, o Nakladi DHK HB, zadnjih tridesetak brojeva *Osvita*, o dobitnicima *Šimićeve nagrade*, dobitnicima *Nagrade Petar Miloš* i o našim aktivnostima, na internetskoj stranici su podatci o živim i umrlim članovima Društva – ti podatci sadrže: fotografiju, životopis i bibliografiju.

Pored prezentacije djelovanja na našoj internetskoj stranici, rad Društva je u javnom prostoru postao zamjetno vidljiviji – svaku našu tribinu snimamo u foto i u audiozapisu. Audiozapis šaljemo radiopostajama, a fotografije uz napisanu vijest internetskim portalima, novinama, radio i tv postajama, tako da vijesti o našim aktivnostima budu objavljene u mnogim tiskanim i elektroničkim medijima diljem Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske.

Što se tiče naših književnih manifestacija, tribina i naklade, nastavljene su ranije započete i održane su, a potaknute su i neke nove. Osnovne manifestacije DHK HB: Humski dani poezije, objavljivanje časopisa *Osvit*, dodjela godišnje *Nagrade A. B. Šimić*, dodjela *Nagrade Petar Miloš*, Književna srijeda u Otvorenoj čitaonici te književne tribine kao okosnica našega djelovanja zaslužuju da se o njima kaže koja dodatna riječ:

Humski dani poezije: Uspješno su održani 25. Humski dani poezije uz sudjelovanje članova Društva i gostiju i sadržavali su sljedeće programe: Sveknjiževna večer i Ikavski skup.

Sveknjiževna večer – 8. studenoga 2024. održana je Sveknjiževna večer u Mostaru. U prvom dijelu Sveknjiževne večeri prisjetili smo se preminulih članova DHK HB umrlih od prošlih Humskih dana, i to: Luke Paljetka, Nevenke Rezo, Zvonimira Tucka, kao i Mire Šubašić (kojoj je peta obljetnica smrti), Mirka Anića, Jakova Jelića, Mire La-

sića, Marele Mimice, Gojka Sušca i Krešimira Šege (kojima je deseta obljetnica smrti). Kratke biografije preminulih članova DHK HB čitali su Ivan Sivrić i Ivan Baković.

U drugom dijelu večeri svoju poeziju čitali su članovi DHK HB i gosti: Hrvoje Barbir (Ploče), Ivan Bitanga Šujan (Imotski), Viktorija Bukovac (Mostar), Katarina Čeliković (Subotica), Alma Fazil-Obad (Mostar), Darko Juka (Mostar), Ivica Kesić (Kreševo), Mirko Kopunović (Subotica), Snježana Lovrić (Mostar), Srećko Marijanović (Stolac), Zdravka Mila Marijanović (Mostar), Anto Marinčić (Žepče), Zvonimir Mikulić (Ljubuški), Nevena Mlinko (Subotica), Zdravko Nikić (Čitluk), Ivo Raguž (Stolac), Ivan Sivrić (Mostar), Anto Stanić (Kreševo), Mara Cica Šakotić (Mostar), Ivan Vrljić (Mostar), Lidija Petrović (Mostar, čitala je pjesmu Borislava Martinovića), Darjana Blaće Šojat (Zagreb, čitala je pjesmu pok. Anđelka Martinovića). Program je vodila Julija Gubeljić.

Bila je to prigoda za još jedan prijateljski susret, a i svojevrstan pregled kako se poetika koju stvaraju članovi DHK HB i gosti razvijala tijekom prošlih godinu dana.

Ikavski skup – Na XVIII. Ikavskom skupu, ove godine pod geslom *Čovištvo, najlipša lipost,* u prvom dijelu programa nazvanu „Filološki pogledi“, čula su se filološka izlaganja o očuvanja i upotrebi ikavice. Katarina Čeliković, ravnateljica za kulturu vojvođanskih Hrvata, govorila je o suvremenom stvaralaštvu na ikavici među Hrvatima u Vojvodini, a prof. dr. sc. Antun Lučić, doc. dr. sc. Marko Tokić, s Filozofskoga fakulteta u Mostaru, i Leon Raić također su dali svoj filološki prinos.

U drugom dijelu XVIII. Ikavskoga skupa svoja prozna i pjesnička ostvarenja na ikavici čitali su: Marina Alerić-Bebić (Posušje), Ilko Barbarić (Mostar), Mirko Kopunović (Subotica), Miljenka Koštro (Posušje), Radica Leko (Posušje), Sanijela Matković (Široki Brijeg), Nevena Mlinko (Subotica).

Ikavski skup organiziramo u suradnji sa Studijem hrvatskoga jezika Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru. Voditelj osamnaestoga Ikavskoga skupa je, kao i svih prije ovoga, prof. dr. sc. Antun Lučić s Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru.

Na obje ove manifestacije sudjelovali su kolege književnici iz Subotice, što je bio uzvratni posjet Društvu hrvatskih književnika Herceg Bosne – mi smo bili gosti njihova prošlogodišnjega književnoga salona u Subotici.

Časopis *Osvit* i nakladnička djelatnost Društva – Prema već ustaljenoj dinamici redovito je izlazio časopis *Osvit* – dva dvobroja u jednoj godini. Od prošle Skupštine do danas objavljena su dva dvobroja 119/120 i 121/122. Časopis je referiran u knjižničnoj bazi podataka u CEEOL-u, međunarodnoj bazi podataka za središnju i istočnu Europu, i u EBSCO-u (EBSCO Publishingom, Ipswich, Massachusetts, SAD), tako da se članci objavljeni u *Osvitu* nalaze u međunarodnim bazama i dostupni su čitateljima u čitavu svijetu preko ove dvije značajne baze.

Časopis izlazi u nakladi od tri stotine primjeraka i prema našoj ocjeni, časopis je dobro primljen kod čitatelja, a interes pisaca i suradnika je primjeren.

Nakladnička djelatnost Društva se očitovala i u objavljivanju knjiga samostalno i u suradnji s drugim nakladnicima. Budući da u Društvu, nažalost, nema sredstava za nakladničke namjene, objavljivanje knjiga se odvija po dosadašnjoj praksi, što znači da autori i/ili sponzori pokrivaju sve troškove. U nakladi DHK HB od zadnje Skupštine objavljeni su sljedeći naslovi: Zdenka Čavić: *Čuvari privida*, roman; Ivan Sivrić: *Poslije Mnemozine, pjesme;* Anto Marinčić*: Veliki kašalj moje babe ili pokretne slike vječnosti, roman; Mate Grbavac: Čarobne patike, priče za djecu (u sunakladništvu s HKD Napredak Ljubuški);* Ante Marić: *Kraljica Katarina Kosača*, drama (u sunakladništvu s Alfom); Pero Pavlović: *Bilinski jezici*, pjesme (u sunakladništvu sa Sveučilištem u Mostaru); Borislav Arapović: *Katarina kraljica Bosne*, poema; A. G. Matoš: *Putovanja i dojmovi* (u sunakladništvu s Društvom hrvatskih književnika – Ogranak slavonsko-baranjsko-srijemski i Zavodom za kulturu vojvođanskih Hrvata).

Ukupno u Nakladi DHK HB objavljena je dvije stotine i jedna knjiga.

Šimićevi susreti – ovogodišnji šezdeset i drugi Šimićevi susreti, koje organiziramo u suradnji s Općinom Grude i Ogrankom Matice hrvatske Grude i u sklopu kojih dodjeljujemo našu godišnju književnu *Nagra-*

du Antun Branko Šimić, održani su od 5. do 9. svibnja 2025. Šimićevi susreti otvoreni su 5. svibnja 2025. u Grudama. Program u Mostaru bio je 7. svibnja 2025. u Hrvatskom domu hercega Stjepana Kosače. Učenici i nastavnici Osnovne škole Antuna Branka Šimića iz Mostara izveli su pjesnički recitatorsko-dramski kolaž posvećen Antunu Branku Šimiću uz nastup učenika Glazbene škole Ivana pl. Zajca Mostar.

Završnica Šimićevih susreta bila je 9. svibnja 2025. u Grudama i Drinovcima. U prijepodnevnim satima članovi DHK HB posjetili su grudske škole i u ugodnom druženju s učenicima prezentirali svoj rad i rad DHK HB. Nakon toga u Drinovcima je održana Svečana akademija i dodjela nagrada. Ovogodišnji dobitnik godišnje Nagrade DHK HB „Antun Branko Šimić" je hrvatski književnik Tomislav Domović za knjigu pjesama *Slava*. Na natječaj pristiglo je ove godine trideset osam djela od trideset i šest autora. Prigodno slovo o Antunu Branku Šimiću izrekao je akademik Ratko Cvetnić. Na Svečanoj akademiji svoje stihove čitali su članovi DHK HB i gosti: Biserka Goleš-Glasnović (Zagreb), Tomislav Marijan Bilosnić (Zadar), Vlatko Majić (Pag), Mijo Bijuklić (Beč) i Dubravko Duić (Vukovar). Svi navedeni programi su dobro medijski popraćeni.

Nagrada za kratku priču „Petar Miloš" – u Tomislavgradu održani su 6. rujna 2024. treći dani Petra Miloša u organizaciji DHK HB i KIC-a Tomislavgrad. Dodijeljene su nagrade za kratku priču *Petar Miloš*. Na natječaj pristiglo je stotinu i devet priča od isto toliko autora. Autori nagrađenih priča su: 1. nagrada – Denis i Anita Peričić iz Varaždina, za priču Imagine; druga nagrada – Nada Galant iz Žminja, za priču Grijač donji; treća nagrada – Ankica Šarčević iz Rame, za priču Potop Rame i ljubavi.

Ovogodišnji natječaj je u tijeku, objavljen je 2. lipnja i traje do 2. srpnja. Imena nagrađenih autora bit će objavljena krajem kolovoza na Danima Petra Miloša u Tomislavgradu.

Nagrada za najbolji povijesni roman u hrvatskoj suvremenoj književnosti – U povodu 1100. obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva i krunidbe kralja Tomislava na Duvanjskom polju, Društvo hrvatskih književnika Herceg Bosne, uz potporu i u suradnji s Općinom Tomislavgrad i

Kulturno-informativnim centrom Tomislavgrad, raspisalo je u travnju natječaj za najbolji povijesni roman u suvremenoj hrvatskoj književnosti. Na natječaj je pristiglo dvadeset romana. Dodjela nagrada bit će na pjesničkoj manifestaciji „Kraljevstvo riječi“ u Tomislavgradu tijekom Mjeseca hrvatske knjige, između 15. listopada i 15. studenoga 2025.

Književna srijeda u Otvorenoj čitaonici, tribine i promocije

19. srpnja 2024. godine na Vidikovcu u Koritima kod Bosanskoga Grahova održano je XIII. Pjesničko sijelo u čast don Jurja Gospodnetića. Sudjelovali su: Ivo Raguž, Marela Jerkić Jakovljević, Maja Tomas, Vlatko Majić, Mijo Bijuklić i Ante Nadomir Tadić Šutra.

22. kolovoza 2024. u Mostaru je predstavljena knjiga priča Dragice Križanac *Showman i druge priče. U programu su, uz autoricu, sudjelovali* Anto Marinčić, Marela Jerkić-Jakovljević i Ivan Baković.

30. listopada 2024. u Mostaru je predstavljena knjiga Ante Kraljevića *Ganga – osebujno pučko pivanje.* U programu su, uz autora, sudjelovali: Marko Tokić, Jure Miloš i Ivan Baković

14. veljače 2025. u Mostaru je predstavljena knjiga pjesama prof. Ivana Sivrića *Poslije Mnemozine*. O knjizi Ivana Sivrića, uz autora, govorili su akademik prof. dr. Mladen Bevanda, predsjednik HAZU BiH, Tina Laco i Ivan Baković.

17. veljače 2025. – u Mostaru je predstavljena knjiga Ante Marinčića *Veliki kašalj moje babe ili pokretne slike vječnosti.* U programu su sudjelovali: Anto Marinčić, Marijan Mandić, Zvonimir Mikulić i Ivan Baković.

13. travnja 2025. – u Mostaru je predstavljen roman Srećka Marijanovića *Topologija sjene*. O romanu su govorili doc. dr. sc. Tina Laco i prof. Ivan Baković.

22. travnja 2025. u prostorijama DHK u Zagrebu predstavili smo knjigu Antuna Gustava Matoša *Putovanja i dojmovi*. U programu su sudjelovali: Mirko Ćurić, dopredsjednik DHK; Josip Bako, v.d. ravnatelj Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata; Klara Dulić Ševčić, stručna suradnica u Zavodu za kulturu vojvođanskih Hrvata; Timea Šakan Škrlin, Ravnateljica hrvatske medijske i nakladničke kuće Croatica iz Budimpešte i Ivan Baković, predsjednik DHK HB.

26. travnja 2025. u Katoličkom školskom centru Don Bosco u Žepču DHK HB upriličilo je književnu večer „Don Boscu u pohode“. Sudjelovali su članovi DHK HB Srećko Marijanović, Anto Marinčić, Miljenka Koštro, Ivo Raguž i Marijan Mandić.
8. svibnja 2025. u Mostaru predstavljene su knjige *Šarm oskudice* (putopisi) Biserke Goleš Glasnović i *Slava* (pjesme) Tomislava Domovića. U programu su, uz autore, sudjelovali Srećko Marijanović i Ivan Baković.

DRUGI (STALNI I POVREMENI) PROGRAMI ODRŽAVANI UZ POTPORU, SUORGANIZACIJU ILI U ORGANIZACIJI DHK HB

Adventska književna večer – 18. prosinca 2024. organizirali smo tradicionalnu pjesničku manifestaciju Adventska književna večer. Svoje pjesme prikladne vremenu došašća čitali su članovi DHK HB i gosti: Dubravka Bandić, Viktorija Bukovac, Marela Jerkić-Jakovljević, Snježana Lovrić, Srećko Marijanović, Zdravko Nikić, Pero Pavlović, Ivo Raguž, Leon Raič, Mara Cica Šakotić, Angelina Šuta, Ivan Vrljić i Lidija Petrović.
Književna večer duhovne poezije ***Breviarium poeticum*** održana je 9. travnja 2025. U prvom dijelu večeri članovi Kluba studenata hrvatskoga jezika i književnosti Franjo Milićević: Ema Tadić, Ivan Dugandžić i Leon Rajič čitali su stihove duhovne poezije hrvatskih pjesnika. U drugom dijelu večeri članovi DHK HB i gosti čitali su svoje pjesme posvećene Uskrsu i/ili duhovne tematike. U programu su sudjelovali: Angelina Šuta, Antun Lučić, Borislav Arapović, Lidija Petrović, Dubravka Bandić, Ivan Sivrić, Ivo Raguž, Jurica Laco, Mara Cica Šakotić, Marela Jerkić-Jakovljević, Matej Škarica, Miljenko Stojić, Snježana Lovrić, Srećko Marijanović, Zdravka Mila Marijanović i Zdravko Nikić.
19. 10. 2024. U dvorani Dvor u Tolisi u organizaciji Ogranka Matice hrvatske u Orašju, Društva hrvatskih književnika Herceg Bosne i Društva

hrvatskih književnika, Ogranak slavonsko-baranjsko-srijemski, održani su 6. **Susreti pjesnika u Posavini**, u sklopu Dana Općine Orašje. U programu su sudjelovali: Ivan Babić, Stanko Krnjić, Mirko Ćurić, Zvonimir Stjepanović, Mato Nedić, Joso Živković, Mario Raguž, Ivan Sivrić, Marko Tokić, Ivan Baković, Melida Travančić i Ljerka Mikić. Susrete prati i prigodni zbornik koji je uredio Marko Matulić.

U suradnji s Kulturno-informativnim centrom Tomislavgrad 29. studenoga 2024. organizirali smo tradicionalnu, desetu po redu, **Književnu večer Kraljevstvo riječi.** u Programu su sudjelovali: Srećko Marijanović, Zvonimir Mikulić, Grgo Mikulić, Ljuba Đikić, Iva Bagarić, Mijo Tokić, Ante Brajko, Tomislav Majić, Ivana Ćurić, Ana Vidović, Ivana Dilber, Marija Pavković Baković i Ivan Baković.

U organizaciji DHK HB i Općine Ravno 31. kolovoza 2024. održana je pjesnička manifestacija **Grgurovi hukovi** koja se tradicionalno, od 2013., održava u Ravnom u sklopu proslave Dana Općine Ravno. Sudjelovali su: Ana Soldo (Široki Brijeg), Snježana Lovrić (Mostar), Biserka Goleš-Glasnović (Zagreb), Marija Pavković-Baković (Tomislavgrad), Marela Jerkić-Jakovljević (Mostar), Srećko Marijanović (Stolac), Ivo Raguž (Stolac), Tomislav Domović (Karlovac), Hrvoje Barbir Barba (Ploče), Leon Rajič (Čapljina) i Ivan Baković (Mostar). Treba spomenuti i to da je za organizaciju Grgurovih hukova zadužen, i to dobro radi, kolega Srećko Marijanović.

U suradnji s Ogrankom Matice hrvatske Čitluk i Župnim uredom sv. Stjepana Prvomučenika u Čerinu upriličili smo 19. prosinca 2024. XIX. **Susrete pod hrastom** u Čerinu. Ovogodišnji Susreti pod hrastom posvećeni su akademiku Veselku Koromanu te je na Susretima predstavljena knjiga dr. sc. Ljiljane Herceg *O pjesništvu Veselka Koromana*. Knjigu su predstavile autorica Ljiljana Herceg i prof. dr. sc. Mirna Brkić-Vučina. U drugom dijelu XIX. Susreta pod hrastom sudjelovali su članovi DHK HB: Marela Jerkić-Jakovljević, Ivan Sivrić, Grgo Mikulić, Zvonimir Mikulić i Ivan Baković koji su publici čitali svoje pjesme.

OSTALE AKTIVNOSTI

Na poziv Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata, izaslanstvo DHK HB, Anto Marinčić, član Upravnoga odbora DHK HB; Srećko Marijanović, predsjednik Nadzornoga odbora DHK HB, i Ivan Baković, predsjednik DHK HB, sudjelovali su od 10. do 12. listopada 2025. na 23. *Danima hrvatske knjige i riječi – danima Balinta Vujkova* u Subotici.

Predsjednik DHK HB Ivan Baković od 15. do 17. studenoga 2024. sudjelovao je na Šestom svjetskom festivalu hrvatske književnosti u Zagrebu, na kojemu se raspravljalo o položaju hrvatskih književnika u državama u kojima žive i vezama s matičnom hrvatskom kulturom i književnošću kao i odnosu Republike Hrvatske prema njima te izgledu tih veza ubuduće. Na Festivalu su sudjelovali: Marijana Dokoza, Adolf Polegubić, Ružica Kanitz i fra Jozo Župić iz Njemačke; akademik Nikola Benčić, Petar Tyran, Robert Hajszan i Herbert Gassner iz Gradišća u Austriji; Ivan Baković i fra Luka Marković iz BiH. Na prijedlog predsjednika DHK HB Ivana Bakovića, sudionici Festivala su usvojili sljedeći zaključak: „S obzirom na to da u mnogim zajednicama Hrvata koji žive i stvaraju izvan Republike Hrvatske nastaje i plodna književnost na hrvatskom jeziku, i s obzirom na to da se uglavnom radi o malom broju čitatelja, a što nakladnike i autore počesto dovodi u nepovoljan položaj (mala naklada, suženo tržište, slaba potpora zajednice...) te da bismo koliko-toliko zaštitili, očuvali i poboljšali književno stvaralaštvo i nakladništvo među Hrvatima koji stvaraju izvan Republike Hrvatske, predlažemo da Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, po uzoru na već uhodan sustav otkupa knjiga od autora koji žive u RH, osigura sredstva i raspiše natječaj za otkup knjiga napisanih i objavljenih na hrvatskim jeziku autora i/ili nakladnika koji djeluju izvan Republike Hrvatske. Ovim bi se ne samo poboljšao status autorā (posebice onih koji djeluju kao slobodni umjetnici) i nakladnika izvan Republike Hrvatske, nego bi to bila prigoda i mogućnost da se preko tih djela hrvatska kulturna književna javnost bolje upozna s književnošću koja nastaje izvan Republike Hrvatske, a među tim djelima ima djela iznimne književne vrijednosti. Otkupom i distribucijom tih djela po knjižnicama u Re-

publici Hrvatskoj stvorila bi se mogućnost izravne interakcije između čitatelja u Domovini i izvandomovinskih autora. Vrijednost ovoga projekta očituje se i u tome što će autori izvan Republike Hrvatske, osim mogućnosti pristupa čitateljima u Republici Hrvatskoj, imati i osjećaj pristupa kulturnom i književnom stolu u Domovini i osjećaj pripadnosti nečemu što se zove hrvatska kultura i književnost u svom integralnom obliku, jer, ne zaboravimo, hrvatska književnost je jedno jedinstveno tijelo bez obzira na to na kojim stranama svijeta nastaje. Ovo ne znači da se književnici koji djeluju izvan Republike Hrvatske odriču domicilnoga pripadanja (stvaralaštvo Hrvata u BiH je dio bosanskohercegovačke kulture, ali je istodobno i važan dio integralne nacionalne hrvatske kulture), nego uz domicilnu žele pripadati i matičnoj kulturi."

S Vicepostulaturom postupka mučeništva „Fra Leo Petrović i 65 subraće" raspisali smo natječaj o temi „Pobijeni hercegovački franjevci tijekom i u poraću Drugoga svjetskog rata".

Upravni odbor DHK HB prihvatio je zamolbu udruga Veterani Prve s. samostalne satnije 4. Brigade, Matice hrvatske ogranak Split i Hrvatske udruge Benedikt da DHK HB bude suorganizator 13. pjesničke manifestacije i sunakladnik zbornika pod naslovom: „Vukovaru-Škabrnji H memento poetika". Program se održava u Splitu.

13. siječnja 2025. organizirali smo komemoraciju za pok. Veselka Koromana.

1. travnja 2025. Upravni odbor DHK HB izdao je priopćenje za javnost u povodu napada na Zorana Krešića, kandidata za člana Upravnoga odbora RTV FBiH.

22. travnja 2025. predsjednik DHK HB Ivan Baković nazočio je u Zagrebu na svečanoj akademiji upriličenoj u povodu 125 godina od utemeljenja Društva hrvatskih književnika.

Članovi DHK HB, na poziv HKD Napredak Vitez, sudjelovali su 25. travnja 2025., na svečanom otvorenju međunarodne knjižnice poezije „Anka Topić" u Vitezu, sudjelovali su u programu i knjižnici poklonili izbor iz naklade DHK HB.

Predsjednik DHK HB Ivan Baković i član Upravnoga odbora Ivan Sivrić sastali su se 5. svibnja 2025. s predsjednikom Vlade Županije

zapadnohercegovačke Predragom Čovićem, kojom prigodom smo ga upoznali s djelatnošću Društva, a predsjednik Čović je obećao potporu radu DHK HB.

Na prijedlog Društva hrvatskih književnika Herceg Bosne i Kulturno-informativnoga centra Tomislavgrad, Općinsko vijeće Tomislavgrad usvojilo je odluku o dodjeli javnoga priznanja Medaljon Općine Tomislavgrad književniku Stjepanu Čuiću koji je svojim književnim i javnim djelovanjem ostavio značajan trag i ostvario iznimna postignuća, a kojemu je ove godine osamdeseti rođendan. Dodjela će biti na svečanoj sjednici Općinskoga vijeća 8. srpnja 2025.

S ogrankom Matice hrvatske u Čapljini dogovorena je zajednička organizacija književne večeri u Čapljini, u studenom o.g. na dan HZ Herceg Bosne i dan pada Vukovara. U tijeku je dogovor o ustanovljenju književne manifestacije koju bismo zajedno organizirali svake godine u Čapljini.

NOVI – UMRLI ČLANOVI

Od prošle Skupštine, a na prijedlog povjerenstva za prijem i reviziju članstva, u članstvo DHK HB primljeni su: Marija Pavković-Baković, Viktor Stojkić, Jakov Čabraja i Ilija Ivešić. Svim novim članovima čestitamo i iskazujemo srdačnu dobrodošlicu u DHK HB.

Svoj status je „zamrznuo“ Ante Matić, nezadovoljan tim što je DHK HB Stjepana Čuića predložilo za Medaljon Općine Tomislavgrad.

U proteklih godinu dana, nažalost, umrli su članovi DHK HB: Veselko Koroman (preminuo 7. siječnja 2025. u Mostaru, pokopan na Novom groblju u Radišićima); Josip Muselimović (preminuo 19. veljače 2025. u Mostaru, pokopan na mostarskom groblju Masline); Zvonko Čulina (preminuo 3. ožujka 2025. u Pridragi, pokopan na mjesnom groblju u Pridragi) i Slavo Bago (preminuo 12. ožujka 2025. u Mostaru, pokopan na Rimokatoličkom groblju Ričina u Posušju).

NASTOJANJA, PROGRAMI I AKTIVNOSTI

Jedan broj članova uopće ne sudjeluje u radu Društva, ne objavljuje u našim publikacijama, ne dolazi na naše manifestacije, skupštine i ne plaća članarinu. Očekujemo prijedloge naših članova kako razriješiti taj problem.

U cjelini proteklo razdoblje ocjenjujemo uspješnim u odnosu na nepovoljne prilike i ranija razdoblja. Nismo zadovoljni u kojoj se mjeri cijeni naš rad, nekada čak sumnjamo da se on namjerno ignorira. U odnosu prema Društvu prevelik je broj onih koji ignoriraju naše potrebe i opravdane zahtjeve i zamolbe. Često ni preporuke dužnosnika koji cijene značenje književnoga djelovanja za nacionalni identitet, za kulturu i uopće opstojnost kulturne i civilizacijske baštine Hrvata u BiH, ne pomažu.

U vremenu pred nama nastojat ćemo sačuvati sadašnji status DHK HB i dalje skrbiti o svrhama, ciljevima i zadaćama iz Statuta Društva. Konkretan operativni dinamički plan rada za iduće razdoblje ne možemo sačiniti jer nemamo nikakav siguran i stalan izvor prihoda. Okvirno smo to pokušali s hodogramom koji smo na UO usvojili, što je zapravo godišnji plan aktivnosti i rada.

Djelovanje DHK HB može biti uspješnije. Naše djelovanje će morati biti prepoznatljivije, da bi Društvo učinkovitije postupalo i da bi potpora zajednice bila stvarna i pravodobna. Treba se izboriti za jačanje naše staleške pozicije, pronaći način boljega i uspješnijega povezivanja unutar hrvatskoga nacionalnoga korpusa, snažnijega uključivanja članova u programe koje Društvo realizira, pokretati programe koji će unaprijediti rad članova i Društva u cjelini i tomu slično.

Poticat ćemo suradnju sa srodnim društvima drugih naroda. Naši članovi pojedinačno surađuju vrlo uspješno na mnogim stranama pa bi Društvo, kao udruga koja okuplja te iste članove, moglo imati dobrobiti od toga.

Na kraju, ocjenjujemo da se DHK HB stabiliziralo. To prihvatimo kao početak njegova napretka što se može ostvariti jedino trudom i dobrom voljom svih nas. Društvo je naše, ono zahtijeva naš angažman, vratit

će nam uloženi trud jačanjem našega samopoštovanja, ponosa i koristi koju dajemo zajednici u kojoj djelujemo i kojoj pripadamo.

Mostar, 21. lipnja 2025.

Predsjednik DHK HB
Ivan Baković, prof.

Ovaj broj *Osvita* objavljen je
uz financijsku potporu Vlade Republike Hrvatske,
Ministarstva civilnih poslova Bosne i Hercegovine,
Fondacije za izdavaštvo Federacije Bosne i Hercegovine i
Grada Mostara

Nikša KRPETIĆ

Kraju Tomislavu

O, cesare Primorske i Panonske Ervaske
tebi koga papa Ivan oslovjava krajen,
a puk o' davnina trata i špjegaje skaske –
vični spomin, pismu fale začinjavca šajen.

Ka' je Bizant i Rim kleca, drćala Europa,
za kršćanstvo i pravice zdiza si vrj mača.
Simeonu i Atili vojna brzo propa,
prid ždrilca i' sokol tira, stira i nadjača.

U sageni i konduri s Jadranon se bratiš
da u jidra skupjaš vitar od luke do luke,
sigurecu dilaš plovom, nove rute zlatiš,
a krš, buru privazimješ, uz gusala zvuke.

Priteže su izdušile, vonj gvere i sila,
upri joči, tvoje sanke isklesali mi smo,
Ervsku, ča duvon krili s Velebića vila,
u Neveri nad neveron ka' se braski zbismo.